

Walter Besant

293988

GRÓF
KLEBELSBERG KUNÓ
EMLÉKEZETE

A GR. KLEBELSBERG KUNÓRÓL SZÓLÓ
EMLÉKBESZÉDEK ÉS MEGEMLÉKEZÉSEK

1932–1938

MTAK

0 00003 06915 8

BUDAPEST, 1938

A KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA KIADÁSA

MTAK
BA-053.511
Gróf Klebelsberg
Kunó emlékezete
6173/07

MAGYAR
UDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvtár **6173/07** 20 SZ.

ELŐSZÓ

Hat esztendő t forgott immár az idő kereke, hogy gróf Klebelsberg Kunó örökre lehúnyta szemét. Azonban minél messzebb távozik alakja az idő távolába, annál nagyobbra nő. Az Idő legtöbbször kegyetlen bíró: olyan államférfiakat, akik személyi várásukkal s hatalmukkal a kortársakat lenyűgözik, vagy zordon fönségükkel, a distancia jól kihasznált pátoszával egyéniségük és tehetségük arányait mesterségesen meg tudják növelni, az Időnek szigorú mérővesszeje előtt fokozatosan összezsugorodnak, személyiségük lassankint színeiben megfakul, a nemzet életébe beleszótt alkotások híján nevük valamikor dicsőn csengő hangzása évről-évre mindjobban elhalkul.

Gróf Klebelsberg Kunó az államférfiaknak nem ebből a könnyen feledésbe menő típusából való. Amint cselekvő hitének és alkotó vágyának fausztii ereje tudatosan nem a jelen pillanatnak, hanem a messze jövőnek dolgozott, akként éppen ez a jövő, amikor kulturális alkotásai, szellemi befektetései gyümölcsseit fokozatosan megérlelik, mindjobban megtermi történeti hálóját és kegyeletét. A kultúrpolitikai alkotások és beruházások az első pillanatra a hozzá nem értők szemében terméketlenek, mert kézzel fogható kamatokat azonnal nem hoznak: csak hosszú évek múltán jelentkezik bőséges szellemi aratásuk. Ekkor már a kortársak meg nem értő kritikája régesrégén elhangzott s ennek helyébe lép most a történetírónak, az Idők tanujának, az eredményeket mérlegelő elismerése. Az alkotó Klebelsberg nevéhez fűződő intézmények századok múltán is művelik az egymást fel-

váltó magyar nemzedékeket. Nemzetének az a világműveltségű tudományos és művészeti vezérkara, amely nagy ösztöndíjakciójából támadt, a szellemi folytonosság lendületével, nemzedékről nemzedékre gondoskodik majd utódokról a HUNGARIA AETERNA számára.

Most, amikor a magyar társadalomnak igaz hálája és kegyelete a nagy államférfiúnak Budapest székesfőváros egyik legszébb pontján szobrot emel s emlékét ércben és kőben megörökíti, ez alkalommal a tőle újjászervezett KIR. MAGYAR EGYETEMI NYOMDA áldozatkészsége lehetővé tette, hogy a gróf Klebelsberg Kunóról halála óta megjelent belföldi és külföldi emlékbeszédeknek és megemlékezéseknek gyűjteménye időrendben ebben a könyvben napvilágot láthasson. Hálás köszönet érte!

Budapest, 1938. június hó.

KORNIS GYULA

a gr. Klebelsberg Kunó Orsz.
Emlékbizottság társelnöke.

BÚCSÚZTATÓ BESZÉD

Elmondotta: ALMÁSY LÁSZLÓ, a Képviselőház elnöke, a Képviselőház 1932. évi október hó 12. napján tartott 119. ülésében.

T. Képviselőház! Az élet rohanó munkájában álljunk meg egy percre. (*A Ház tagjai felállanak.*) A mindennap lázas, izgalmas, nehéz küzdelmeiben váratlan, megdöbbenően szomorú esemény állít meg bennünket: gróf Klebelsberg Kunó volt kultuszminiszter, országgyűlési képviselő elhalálozása.

Ez a hely, a Képviselőház ülésterme, küzdelmeinek és alkotásainak területe. Itt dolgozott, küzdött és alkotott megcsónkított hazája jövőjéért boldogságáért, mert ez a gondolat és törekvés tölté be szívét, lelkét, vette igénybe egész munkásságát, gazdag tudásának kimeríthetetlen tárházát.

A kultúra tiszta magasságaira irányzott tekintetével, nemzetét a gyász és tespedés helyett a magyar élniakarás törhetetlen őseréjével az újjászületés gondolata felé vezette. Reformgondolata Széchenyi eszmevilágában gyökerezett, aki tudományos életünk és közművelődésünk fejlesztésében jelölte ki nemzetünk fennmaradásának és a civilizált világ közösségében hivatásához méltó érvényesülésének leghathatósabb biztosítékát.

Nemes idealizmussal hitt nemzetünk történelmi elhivatottságában és messze jövőjébe tekintő szeme tisztán látta, hogy a nemzet előkészítése a fennmaradásért folytatott küzdelemben iskolamesterre vár.

Ezt a nagy célt, nemzetének előkészítését szolgálta közhivatali működése pályája kezdetétől: a miniszteri fogalmazóságtól kezdve kultusz-, majd miniszterelnökségi államtitkársága, belügyminisztersége, majd csaknem egy évtizedes kultuszminisztersége alatt. Ez volt az alapja nagyvonalú politikai cél-

kitűzésének, ezért küzdött a tudomány fegyverével, a szó és a toll hatalmával s a gondolat és tett erejével. Ez irányította munkásságát a vallásos és kulturális életben éppúgy, mint társadalmi és közéleti tevékenységében is. Ezt szolgálta a meggyőzés és a lelkesítés minden eszközével, egy fényes elme minden tehetségével, sokoldalú tudásának gazdagságával s mindenkifelett hitének tisztaságával s meggyőződésének szuggesztív erejével. Ezért járta be kultúrpolitikája diplomatájaként a művelt világot, ezért dolgozott, küzdött, alkotott egész életén keresztül még akkor is, amikor felelős állásától megválva, a nyugalomnak is áldozhatott volna.

A szíve is jó volt, amelyre sok jótéteménye és tengersok barátja élő és kétségtelen bizonyíték s amely oly sokat kibírt, túrva és szenvedve az élet tövises küzdelmeit és amely boldog volt kultúralkotásainak megteremtésében, álmait valóra váltva. De a heteken át tartó lázas fájdalmakat nem bírta ki és megszűnt dobogni akkor, amidőn ő még teljes bizodalommal a jövő iránt, munkaképességének teljében dolgozni és alkotni akart hazája érdekében.

Mert munkássága soha nem szünetelt, mindenre volt ideje hazája érdekében, csak a pihenésre nem.

Alkotásai örökítik meg egyéniségét, eszméjét, tudását és munkásságát.

Majd ha ez a nemzedék felnő, amely az általa létesített ötezer népiskolában tanult meg olvasni és imádkozni, majd ha ez a generáció veszi át az ország sorsának irányítását, amely az ő egyetemlein s kollégiumaiban nevelődött az ország szellemi vezérkarává, akkor fogja tudni megmérni a történelem pártatlan ítélőszéke egyéniségének és alkotásainak igaz nagyságát.

Amidőn őt e helyről búcsúztatom, fájó szívvel és szeretettel mondom neki istenhozzádot. Ravatalára ráhelyezzük a hazafias fájdalom és emlékezés nyíló virágait és az ősz derekán hervadó természet lehulló levelei és a lehúnyó nap aransugarai szőjenek felette szemfedelet.

Indítványozom, hogy gróf Klebelsberg Kunó emlékezete, aki hazájának oly nagy s önfeláldozó szolgálatokat teljesített, a Ház emlékkönyvében örökíttessék meg s felhatalmazást kérek,

hogy erről az elhunyt özvegyét részvétiratban értesíthessem. Temetésén az elnökség részéről magam veszek részt s kérem a t. Képviselőházat, hogy a végtisztességén résztvenni óhajtó képviselőtársaim a háznagy úr vezetése alatt minél nagyobb számban jelenjenek meg.

Méltóztatnak ezen javaslatomat elfogadni? *(Igen!)* A Ház az elnök indítványát magáévá teszi.

Az ülést a gyász jeléül tíz percre felfüggesztem.

BÚCSÚZTATÓ BESZÉD

Elmondotta: WLIASSICS GYULA BÁRÓ, a Felsőház elnöke, a Felsőház 1932. évi október hó 13. napján tartott 24. ülésében.

Tisztelt Felsőház! Az egész magyar közélet mély megilletődéssel áll gróf Klebelsberg Kunó ravatala előtt. *(A Felsőház tagjai felállanak.)*

Bár a világháborút közvetlenül megelőző időkben s a világháború alatt is tekintélyes szerepet játszott a politikában, értékes munkásságának súlypontja mégis a trianoni Magyarország újjáépítésének korszakára esik. Klasszikus színvonalon álló értelmi jelleme ritka tetterővel párosulva, hatalmas lendületet adott a magyar kultúrpolitika fejlődésének. Gróf Klebelsberg Kunó mint vallás- és közoktatásügyi miniszter e téren valóban maradandó emléket hagy maga után. Fáradhatatlan munkássága nemzeti kultúránk minden ágazatát átölelte, azt egységbe foglalta s így a legfelsőbb oktatástól a népoktatásig, a művészetektől a testnevelésig kultúránknak minden alkotóeleme érezte kiváló alkotó egyéniségének jótékony hatását. A Gyűjteményegyetem, az új vidéki egyetemek, a külföldi magyar intézetek, a tanyai iskolák, a Nemzeti Sportuszoda, a szegedi Fogadalmi Templom-tér az egyes állomásai ennek a nagy elgondolású tevékenységének és mindenkor fennen fogják hirdetni többi alkotósaival együtt az utókor előtt kultúránk lelkes apostolának nevét.

A váratlan elhunytával nemzetünket sujtó nagy veszteséget mélyen átérezve, indítványozom, hogy a Felsőház mai ülésének

jegyzőkönyvében örökítsük meg gróf Klebelsberg Kunó emlékét. *(Helyeslés.)*

Méltóztatnak-e indítványomat elfogadni? *(Igen.)* Ha igen, kimondom, hogy a Felsőház gróf Klebelsberg Kunó emlékének mai ülésünk jegyzőkönyvében való megörökítésére vonatkozó indítványomat elfogadta.

A gyászesettel kapcsolatban jelentem, hogy elnöki kötelességemhez híven a Felsőház koszorújának a ravatalra való elhelyezéséről, a temetésen pedig a Felsőház képviseltetéséről gondoskodtam.

Méltóztatnak-e bejelentésemet jóváhagyólag tudomásul venni? *(Igen!)* Ha igen, kimondom, hogy a Ház ilyen értelemben határoz.

BÚCSÚZTATÓ BESZÉD

Elmondotta: SOMOGYI SZILVESZTER Szeged város polgármestere, Szeged szab. kir. város 1932. okt. 12-én tartott közgyűlésén.

Fájdalomtól csordultig telt szívvel érezzük és tudjuk mindannyian, hogy gróf Klebelsberg Kunó volt kultuszminiszter úr Önagyméltósága, Szeged városának társadalmi és osztályra való tekintet nélkül hűn szeretett országgyűlési képviselője, jóakarója, pártfogója és jótevője, a tegnapi nap folyamán meghalt. Óriási csapásnak tekintem én ezt magára a magyar nemzetre, amelynek egyik legnagyobb fia volt, az országra, melynek egyik lélegélemben látó politikusa volt, akinek a kiváló képességeiből erre az országra sok előny hárult és akinek képességei iránt a nemzet a jövőt illetőleg oly sok reménnyel viseltetett. De az ország határain belül, különösen minket, szegedieket ért óriási csapás. Ő hűn szeretett bennünket, talán jobban, mint azt mi megérdemeltük volna. Tevékenyen szeretett minket, alkotott a mi számunkra és mindig új és új tervekkel foglalkozott, amelyekkel különösen az ő kedves Szegedjét érintette. Imádkozó szeretettel vettük körül az Ő lázas, nagybeteg ágyát és most megsemmisülve, összetörve állunk meg ravatalánál.

Nem említjük azt fel, hogy az utolsó évtized alatt, itt ezen a szörnyű rossz helyzetben, ahol városunkat a trianoni szerződés is lenyomta, az Ő tervei, munkája, az Ő eszméi láttak el bennünket, kereskedőinket, iparosainkat és munkásainkat munkaalkalommal, csak azt érezzük, hogy ismét leszaladt egy fényes, egy ragyogó, egy nagyon értékes csillag, amely reménységünk egének az utolsó félszázad alatt csakugyan a legértékesebbje volt. Nincs mit tennünk, meg kell nyugodnunk a Mindenható akaratában, de megfogadjuk, hogy amilyen hűségesen megőriz-
zük arcának vonásait a mi emlékezetünkbe vésve, éppúgy meg-
őrizzük azt a nagy, azt az igazi hálás szeretetet, amit a szí-
vünkbe vésünk, szívünkbe zárunk.

BESZÉDEK

1932. okt. 14-én a Magyar Nemzeti Múzeum csarnokában felállított ravatalnál.

GLATTFELDER GYULA

csanádi megyéspüspök beszéde.

Mielőtt az ékesszólás szavai búcsúztatnák az elköltözöttet, szálljon egy szó az isteni irgalmasság felé azért, ami megmaradt a mi testvérünkben, az ő alkotásaiért. Lehullott róla minden dísz, amit az emberek oly gazdagon juttattak neki s a végtelen perspektívák honába egy lélek ért, amely tisztában van oda-fenn azzal, hogy nem az alkotó szenvedély és nem a tervező nagyság az, ami ott fenn meghallgatásra talál, hanem csak a szívnek alázatosságával könyörgő, az Isten irgalmát kereső emberi jószág remélhet bebocsáttatást.

És mi, amikor testvérünkön segíteni kívánunk, amikor az anyaszentegyház imádságába és szent énekeibe bekapcsoljuk fohászkodásunkat és reménységünket, nem az emberi érdemekkel kopogtatunk az örökkévalóság kapuján, hanem hívő lélekkel kérünk számára bebocsáttatást.

Azoknak, akik őt szerették, nemcsak balzsam ez sebeikre, hanem a föld és ég örök kapcsolatának, véges és végtelen, el nem váló, el nem szakadó vigasztalásának záloga. Akik bajtársai és munkatársai voltak, azoknak szent elégtétel ez a szolgálat, hogy amiért dolgoztak és küzdöttek, azt a legméltóbb pecséttel pecsételik meg, az Isten trónja előtt való leborulással. Akik pedig bírálták, akár igazsággal, akár anélkül, azoknak ez az elégtétel szent alkalmat nyújt a megnyugvásra és a béke-

szerzésnek kegyeletes lehetőségére, amelyre nemcsak a holtaknak van szükségük, hanem az élőknek is.

Mindannyian, akik itt állunk kegyelettel az ő ravatala körül, kapcsoljuk bele reménységünket az egyház szent énekébe és ha megborzongatják lelkünket az ének első szavai: Circumdederunt me gemitus mortis, ha a halál borzalmi ijesztgetnek bennünket s a végtelen nagy misztériumával szemben bizonytalanságban dobog szívünk, vigasztalódjunk az anyaszentegyház énekének folytatásával: Jöjjetek magasztalni az Urat a koporsó előtt is, jöjjetek, adjunk hálát mindenért, amit nyertünk a halál kegyetlenségében is, jöjjetek mindnyájan, egyesüljetekek lélekben s amit mint legnagyobb értéket küldhettek fel, amivel a szeretetet, hálát és békét kifejezésre juttathatjátok, jöjjetek, imádkozunk: Miatyánk, ki a mennyekben vagy.

HÓMAN BÁLINT

m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter beszéde.

„A hon igaz szeretete nem vakszerelem, tartalma valami nemesb s állandó gerjedelmek“, nem a nemzet hiúságát legyezgető érzés tehát, hanem a „nagy parlag“ művelésére ösztönző eszmék, szenvedelmek és törekvések foglalatja. Széchenyi Istvánnak e gondolata, e gondolatának igazsága ejti hatalmába lelkeket Klebelsberg Kunó ravatalánál, ki hazáját nem vakszerelemmel, de színes eszmékkel, tüzes szenvedelemmel, nagy törekvésekkel, dús alkotásokkal szolgálta és tűrte, ha érettük — ismét Széchenyit idézem — „sárral dobálták s mondták német lélekkel ír“ és dolgozik. Kérem: éltek-e Klebelsberg Kunóban ily nemesb és állandó gerjedelmek, élt-e benne a magyar hon igaz szeretete? s ha így volt, mily értékeket hozott a magyar művelődésbe? A feleletet kérdésemre életpályája, működése adja meg.

Pályája kezdetén tisztviselő volt, de szelleme és képességei hamar áttörték a bürokrácia szűk korlátait. Bíró lett, de az alkotás tüze kiüzte nyugalmas bírói székéből. Politikus lett, hamarosan vezéri rangra emelkedett, de nem merült el a pártpolitika kis világába. A pártpolitika csak eszköz volt számára, mély alapo-

zású nemzeti kultúrpolitikának eszköze. A miniszteri széken sem lett vérbeli politikussá; a szellemi művelődés előharcosa maradt.

Szemét nagy alkotó magyarokra — a Széchenyiekre, Pázmányra, Bethlenre, Mátyás királyra — szegezve, példájukból merített ösztönzéseket. Szellemüket idézve szállt síkra a nemzeti kultúra fejlesztésének, elmélyítésének, európai kapcsolatai kiépítésének nagy gondolata mellett. Hitte és hirdette s ha támadták érte, újra meg újra világgá kiáltotta, hogy e nemzetet csak kultúrfőlénye mentheti meg és tarthatja fenn, csak történeti alapon nyugvó nemzeti és európai művelődésének fejlesztése juttathatja sikerhez a népek nagy versenyében. Hangja kezdetben, nagy kulturális elesettséünk idején, szokatlan volt és mindvégig bátor. Fennen hirdette: „elvész a nép, mely tudomány nélkül való“. Hirdette, mikor tudományos életünk már-már megbénult, elhanyagolt, mikor a tudósok és művészek a gazdasági erők súlyos nyomása alatt már-már koldusbottal jártak. És hirdette, mikor az ő segítségével és kezdeményezései nyomán eljött az új emelkedés korszaka. Mert a szavakat gyorsan követték a tettek. Még nem volt miniszter, mikor az állam és társadalom erőforrásainak igénybevételével új virágzás korába vezette át a Magyar Történelmi Társulatot, új lendületet adott és új irányt szabott a magyar történetkutatásnak. Érdeklődése kezdetben szinte kizárólag a történettudományé, sőt annak is csak egy részletéé, a legújabb kor történetéé volt, de majdan átölelte a tudományok egész komplexumát. A Magyar Tudományos Akadémia tehermentesítésével és rendszeres segélyezésével a végromlástól mentette meg a magyar tudomány reprezentatív testületét, új eszközökkel pótolta a gazdasági válság nyomán elvesztett vagyonát. Új egyesületeket hívott életre tudományos és irodalmi törekvések támogatására s majdan a történettudomány patronusaként lett apostolává a természettudományok fejlesztésének is. Első miniszter volt hazánkban, kinél elvszerűen jelentkezett a természettudományok támogatására irányuló tudatos törekvés. Minisztersége első lusztrumában már elvi rendszerként állt előttünk a magyar tudományosság összes szervezeteit egységbe foglaló tudománypolitikai koncepciója.

Alkotás alkotást követett. A Gyűjteményegyetem, Ösztöndíj-tanács, Természettudományi Tanács, Tudományos Társulatok Országos Szövetsége s ennek Sajtóvállalata, a magas műveltséget szolgáló tanulmányi ösztöndíjak, külföldi kollégiumok és bel-földi kutatóintézetek létesítése, mindez intézmények és egyete-meink szervezeti és személyi kapcsolatainak kiépítése, a menekült egyetemek új elhelyezésével kapcsolatban három vidéki egyetem kiépítése voltak láncszemei ennek a hosszú alkotássorozatnak, hirdetői egy új magyar tudománypolitikának. Új politika volt ez, mely a nemzeti jövő alappilléreit látta az egészséges és egyen-letes tudományos fejlődésben, ennek előfeltételét a szervező mun-kában és a folyamatos munkálkodásban.

Klebensberg Kunó tudta, hogy az egyes ember a zsenialitás szikrájával lelkében hatalmas lépéseket tehet az igazság megismerése felé, de a tudományt a nemzet életében ható és maradandó értékeket termelő tényezővé csak céltudatosan megszervezett tudósmunka teheti. Ezért törekedett az összes tudományos intéz-mények és munkatervek organikus egybekapcsolására, a tudós-nevelő egyetemek, az anyaggyűjtő és rendszerező közgyűjtemé-nyek, a szaktudományokat művelő társulatok és a tudományok egész egyetemét reprezentáló Akadémia együttműködésének és szakszerű munkamegosztásának biztosítására s a vidéki tudomá-nyos szervek hálózatának kiépítésére. De ismerte a személyben rejlő eleven erőt is, a maguk helyére állított személyek egyéni képességeiben rejlő intézményfejlesztő energiát is. Személyi kér-désekben mindig a szakszerűség, a tudatos szelekció szempontja vezette. Szellemi vezérkar neveléséről gondolkodott s e terve érdekében szélesítette mind tágabb és tágabb körre a külföldi tanulmányakciót. Ez a gondolat érvényesült művészp politikájában is. A Képzőművészeti Főiskolát inkább a mesteriskola, semmint az átlagos művészképzés irányában fejlesztette s a művészetet sem rendszeres vásárlásokkal, inkább egyes kiválasztott művészek állandó foglalkoztatásával támogatta. Elgondolásában az állam, mint mecénás, a renaissance fejedelmek és humanista főpapok örököseként jelentkezett s ő maga renaissance államférfiak mód-jára élt az irányítás eszközeivel, de egyidejűleg ellensúlyt igye-kezett teremteni az állami beavatkozással szemben, mikor az új

tudományos intézmények szervezetét önkormányzati alagra helyezte s a bürokráciával szemben védelmébe vette a tudomány és művészet autonómiáját.

A magas kultúrának erőteljes fejlesztése szükségképen hívta az új kultúrpolitika elvi hátterét és nemzetpolitikai jelentőségét félreismerő laikusok bírálata. Voltak, kik Klebelsberget a magas kultúra egyoldalú fejlesztésével és a külföldi tudományos kapcsolatok túlértékelésével vádolták. Pedig mikor ezek a bíráló hangok először megszólaltak, Klebelsberg már a „magyar parlagba“ akasztotta ekéjét és a magyar vidék kultúrájának rendszeres emelésével, a középoktatás korszerű reformjával, a gazdasági nevelés szempontjainak előtérbehelyezésével, népiskolák ezreinek emelésével s a tudományos Alföld-kutatás megszervezésével igyekezett a művelődés eszméit és gyakorlati értékeit népiünk legszélesebb rétegeibe átültetni s a korábnál erőteljesebb népművelési politikának alapját vetni. Oktatásügyi és népművelési politikája szervesen kapcsolódott tudomány- és művészetpolitikájához s az utolsó években oly szeretettel felkarolt sportpolitikájával együtt olvadt amazzal szerves kultúrpolitikai rendszerbe.

A hely, ahol állok, nem alkalmas Klebelsberg kultúrpolitikai rendszerének és működésének részletes taglalására. Nem alkalmas a tárgyilagos történelmi értékelésre. De tiszteletre és elismerésre késztet valamennyiünket e rendszer megalkotójával szemben. Tisztelettel és elismeréssel hajlok meg gróf Klebelsberg Kunó szent fanatizmusa, szempontjainak mélysége, elgondolásának nagyvonalúsága, eredményeinek sokasága előtt. Klebelsberg Kunó a vallásos ember szent meggyőződésével hitt a kultúra nemzetmentő, államfenntartó hivatásában. A kultúra eszközeivel hitte kivívhatóknak nemzete elrabolt jogait. Gyakorta hangoztatta, hogy nem a jelennek, hanem a jövő Nagymagyarországának dolgozik s történeti példákkal bizonygatta, hogy kultúránk nagy alapvetései a maihoz sokban hasonló helyzetben, súlyos viszonyok közepette történtek. Ez a fanatikus meggyőződés és a jövőbe vetett biztos remény készítette a kultúra munkásainak megbecsülésére és felemelésére, nagy, mai helyzetünkben tán túl-méretezettnek tetsző, de abszolút mértékkel mérve reális és alapos

alkotásokra, szervezésekre, egy minden részletében kidolgozott és összeségében széleslátókörű koncepció kidolgozására. Mikor jött, a tudomány, művészet, irodalom, közoktatás anyagi eszközök híján senyvedett, sorvadott, az enyészet útján haladt, munkásai már-már munkájuk céltalanságáról elmélkedtek. Klebelsberg bizalmat, erőt, lelkesedést öntött beléjük; visszaadta hitüket és új, magas piedesztálra emelte hivatásukat. Ez a lélekgyógyító munka volt életének legszebb, legnagyobb, leggyümölcsözőbb eredménye. Áldassék érte emlékezete!

A magyar királyi kormány és a magyar kultúra minden munkása nevében búcsúzom Tőled, gróf Klebelsberg Kunó. Vidd el a sírodba tisztelőid, munkatársaid, barátaid szeretetteljes üdvözlét, vidd el mindannyiunk utolsó meleg búcsúszavait.

Isten Vele!

BETHLEN ISTVÁN GRÓF

ny. m. kir. miniszterelnöknek a régi kabinet nevében mondott beszéde.

Tisztelt gyászoló közönség! Ama kabinet tagjainak nevében mondok búcsúszót Klebelsberg Kunó grófhhoz, amelynek ő is tagja volt tíz éven keresztül, amelynek kebelében fejtette ki áldásos munkáját a magyar kultúra érdekében. A műhelytársak, bajtársak, a régi jó barátok búcsúznak nevemben Tőled és nem emlékbeszédet mondunk, hanem eljöttünk, hogy mégegyszer kezet fogjunk Vele, hogy mégegyszer megragadjuk azt a kezet, amely annyit alkotott a magyar népért. És eljöttünk megmondani, hogy pótolhatatlan veszteség a Te távozásod a konstruktív magyarok táborában. Eljöttünk megmondani, hogy úgy érezzük, hogy nagyon kevesen vannak azok, akik építőmunkát folytatnak Magyarorszáért. Mert Te nem voltál szónokló, sokat beszélő és keveset markoló magyar hazafi. A Te életed nem volt negáció, a Te életed pozitív érték, egy nagy plusz volt a nemzet életében. Te ennek a nemzetnek építőmunkása voltál. A háború után a magyar kultúra minden kövét Te raktad le. Trianon után a

magyar kultúrát Te mentetted meg az enyészettől, mert Trianonban nemcsak területi integritásunk veszett oda, hanem pusztulásnak indult az a fundamentum is, amelyen a magyar kultúra nyugodott. És területünk kétharmadának elvesztésével kikapcsolódott a nemzeti életközösségből a jó magyaroknak az a széles tábora, akiknek ősei évszázadokon keresztül a nemzet sorsát intézték, akiknek ősei évszázadokon keresztül a magyar közélet és a magyar közvélemény kiforrása érdekében működtek. Ne felejtjük el soha, hogy a magyar kultúra, a magyar közélet, a magyar történelem nagyjainak csontjai jórészt nem a magyar Alföldön, hanem a Felvidéken és Erdélyben nyugszanak. Ne felejtjük el soha, hogy a magyar történelem fényes napjai és a magyar történelmi események évszázadokon keresztül nem a megmaradt csonka területen, hanem a Felvidéken és Erdélyben zajlottak le.

Pótolhatatlan veszteség lett volna a magyar nemzeti közvélemény jövőjének kialakulása szempontjából, ha azoknak, akiknek lelkét évszázadok tradíciója, évszázados küzdelmek és tréning formálták ki és tették alkalmassá vezetőszerep betöltésére a nemzet élén, ha ezeknek a helyébe megfelelő kultúrintézmények segítségével nem lennének képesek a megmaradt csonkaország területén olyan férfiakat nevelni, akik a magyar történelem Trianonban elszakadt fonálát kezükbe véve ott folytassák a munkát, ahol elhagyták azok, akiket Trianon tőlünk elszakított.

Igen, a magyar kultúra újjáépítésének, a pótolhatatlannak látszó veszteségek pótlásának és fokozatos pótlásának nagy feladata előtt állott a nemzet Trianon után és ezt a munkát Klebelsberg Kunó gróf oldotta meg tízéves munkálkodásával. Nem lehetett ezt a munkát úgy megoldani, hogy a nemzettől áldozatok ne követeltessenek, és ő nem törődve gánccsal, nem törődve szemrehányással, ment a maga útján és meg vagyok győződve, hogy egy későbbi kor, boldogabb idő igazságot fog szolgáltatni és áldani fogja Klebelsberg Kunó gróf munkáját. Nincsen a magyar kultúrának egyetlen kis tere sem, amelynek területén Klebelsberg Kunó gróf alapvető munkát ne végzett volna és meg vagyok győződve, hogyha majdan felnő ez a generáció, amely az ő általa teremtett intézményekben nevelődött, akkor ez a generáció

talán több tudásra támaszkodva, talán tisztább látással, talán kevesebb emberi irigységgel eltelve, áldást fog kérni Istentől arra a munkára, amelyet Klebelsberg Kunó gróf végzett tíz éven keresztül.

Addig pedig vigasztaljon Téged az, hogy Magyarországon a gáncsvetés, a rágalom, a befeketítés és a népszerűtlenség azokat kíséri életükben, akik konstruktív munkával valódi értékeket teremtenek nemzetünk számára. És a népszerűség babékoszorúja azoknak a homlokát övezi, akik csillogó szavakkal szédítik meg a tömegek lelkét és ezek mögé a csillogó szavak mögé rejtik a nemzetre nézve meddő életüknek negatív értékét.

Klebelsberg Kunó gróf, kedves, régi jó barátom, elköltöztél az élők sorából. Mi, régi barátaid siratjuk távozásodat, keserve- sen siratjuk azt. De én úgy érzem, hogy Te megdicsőülten távo- zol körünkből egy szebb, tisztább világba, megdicsőülten távozol abba a magyar nemzeti Pantheonba, amelyet nemcsak a szó és betű szerinti értelemben vett életed munkájával nemzeted szá- mára teremtettél.

Legyen a Te emléked áldott minden becsületes magyar előtt azért a szolgálatért, amelyet Te életeddel nemzetednek tettél!

VÁRY ALBERT

koronaügyészhelyettes, országgyűlési képviselő beszéde.

Az Egységes Párt nevében fájdalomteljes szívvel búcsúzó- m gróf Klebelsberg Kunótól. Azt a súlyos veszteséget, amely az ő váratlan halálával a magyar közéletet s a magyar nemzetet érte, mi, az ő politikai barátai kétszeresen mélyen érezzük és fáj- laljuk. Hiszen ő közülünk való volt! Köztünk élt, köztünk dol- gozott, körünkben szötte nagyszerű kultúrterveit és a mi támoga- tásunkkal váltotta azokat maradandó értékű alkotásokká.

A búcsúzásnak ebben a fájdalmas pillanatában még egyszer megjelenik előttünk az ő kedves, síma, derűs, mozgékony alakja, látjuk, mint igyekszik megnyerni hol egyikünket, hol másikat valamilyen értékes gondolatának, halljuk az ő lelkes, okos, meg-

győző érvelését, érezzük, mint győzi le ellenállásunkat, mint ragad magával és önti belénk azt a fanatikus hitét, hogy ezt a megcsonkított, letiport, lefegyverzett nemzetet a magyar jövő érdekében a tudás, a kultúra, a kultúrfőlény legyőzhetetlen eszközeivel és örök értékeivel kell felfegyvereznünk.

Csodálattal nézzük, hogy mint a kultúra lánglelkű apostola, mint járja be a magyar kultúra minden ágát, minden vidékét, az óvodáktól, a tanyai iskoláktól, az 5000 elemi iskolától, a polgári és középiskolákon át az egyetemekig, a legmagasabb tudományos intézetekig és a halhatatlan művészetig s a testnevelés és a sport legmagasabb értékeléséig. Megbámuljuk azt a csodás képességét, mint ismer fel mindent és mindenkit, ami és aki érték s mint állí mindent és mindenkit a nemzeti kultúra szolgálatába. Csodálattal látjuk hihetetlen munkabírását és nyugtalan tevékenységét, amit teremt és alkot minden akadályon keresztül a nemzet és mindig csak a nemzet jövődjéjé érdekében. Hálával gondolunk arra, hogy mint igazi nyugateurópai kultúrember mint helyezte a magyar kultúrát a nyugati kultúrákkal egyvonalba, miként emelte kultúránkat világértékké az ő kultúrkövetői: a magyar tudósok, művészek, írók és sportférfiak működése révén. Megcsodáljuk sokoldalúságát: jogász, közjogász, vérbeli politikus, született külpolitikus, történész, tudós, író és ujságíró, fanatikus kultúrpolitikus, nagy magyar államférfi és igazi nagy magyar érték és amellet nemzetének hű fia, önzetlen, szerény, fáradhatatlan munkása. De nemcsak szellemi nagyság, hanem csodás cselekvő, alkotó államférfi! Keleti fajtánk a cselekvés területén gátlásokkal terhelt. Gróf Klebelsberg Kunóban a szellem és a tudás zsenije egyesült a cselekvés és az alkotás zsenijével és mind-ezt az istenadta nagy tehetséget és értéket teli marékka szórta a nemzet oltárára. Bőkezűen adott magából mindent nemzetének, míg ő maga szegény maradt és szegényen halt meg, szegényen hagyta itt hűségés hitvesét, ki neki derűs, boldog családi életet biztosított.

Tragikus magyar sors, hogy meg kellett hálnia, hogy mind-ezt róla megállapíthassuk és elismerjük. Mert életében sűrűn került támadások tüzébe. Mint a legtöbb magyar államférfit, szomorú magyar szokás szerint, őt sem kímélte a megnemértés,

a gyanúsítás, a rágalom, a gyűlölködés. Gróf Klebelsberg Kunó állta a harcot, de fájtak neki ezek a méltatlan támadások és magányos óráinak nyugodt derűjét felhőkkel vonta be. De ezek a borús órák életében csak átmenetiek voltak, izzó hazaszeretete, hite hivatásában, igazában és munkájában, bizalma önmagában és a magyar jövőben csakhamar eloszlatták a komor felhőket s bátran bízó tekintetét a magyar jövőbe vetve újult erővel indult újabb feladatok felé. Nem bírta volna elviselni, hogy — amint mondotta — a nemzetek versenyében, a nemzetek országútján rohanó gépkocsik közül a magyar kultúra gépkocsija lemaradjon s a villany, telefon, gépkocsi, repülőgép és rádió világában az 1000 éves magyar nemzet szenvedő fiai pislákoló mécsesek mellett öreg kalendáriumokat olvassanak.

Most egy gyászoló nemzet igazi fájdalomja jelenik meg ravatala előtt s egy emberöltő mulva egy új, művelt, hálás nemzedék fogja leróni szeretetét és kegyeletét a nagy magyar kultúrpolitikus emléke előtt. Ravatalánál mi, politikai barátai, az ő politikai családjá szinte hihetetlennek tartjuk, hogy tőle örökre búcsút kell vennünk. Megilletődve és elborulva kérdezzük: ez hát az élet? ez hát a földi vége annyi szellemnek, tudásnak, tetterőnek, alkotásnak, tervnek és értéknek? Ki még pár hét előtt is szellemenben, testben frissen járt közöttünk és új célokat és új munkaterületeket keresve, legutóbb a Nagy Magyar Alföld problémáinak megismeréséhez fogott, ilyen egyszerre ketté törhetik és mint hatalmas erős tölgy kidőlhet küzdő sorainkból? Miért van az, hogy a kegyetlen végzet éppen legjobb fiainkat ragadja el tőlünk, mikor nehéz helyzetünkben azokra leginkább szükségünk volna? Mert gróf Klebelsberg Kunó önzetlenségére, eszére, tudására, fáradhatatlan munkaerejére és alkotóképességére ennek a nemzetnek nagyon nagy szüksége volna. A nemzet újjáépítésének, Vass József után, immár második hatalmas, nagy munkása hagy itt két éven belül bennünket! Kegyetlen magyar végzet, hogy vérrrel és ilyen súlyos áldozatokkal kell felépítenünk a magyar jövődőt. De fel fogjuk építeni!

Gróf Klebelsberg Kunó, indulj el nyugodtan a halhatatlanság útján! Ki életedben történelmet csináltál, hogy itthagytál bennünket, a Te életed is egy darab magyar történelem. Történelme

a jövőbe vetett magyar hitnek, bizalomnak és alkotásnak, a magyar nemzet kulturális értékének és élniakarásának. Életed történelmi példaadás és mi folytatjuk a Te nagy munkádat. Klebelsberg Kunó, haladj boldogan a halhatatlanság útján. Mi megértettük a Te életedet, folytatjuk a Te munkádat és ki fogjuk küzdeni azt a szebb, boldogabb magyar jövőt, amelyről Te álmodtál s amely minden magyar léleknek egyetlen álma. Légy odafönn olyan hathatósan közbenjárónk, mint amilyen értékes, fáradhatatlan és önzetlen munkása voltál nemzetednek ideleln. Kunó barátunk, Isten Veled!

BESZÉDEK

1932. okt. 15-én Szegeden a gyászszerartás után.

GLATTFELDER GYULA

csanádi megyéspüspök beszéde.

Miserere mei Deus! Könyörülj rajtam Isten! Ez az ember utolsó himnusza a földön. Alázatos, szerény, de mégis annyi reménnyel teli. Méltó ahhoz, aki lenről — de profundis — kiált az örökkévalóság felé, hol a végtelen magasságokban igazság, de irgalom is vár a földi vándorra, hogy az ő érdeme szerint szolgál-tasson elégtételt az Úr jósága.

A mi szent szertartásunk a ravatal felett csak imádkozni szokott s az emberi érdemek dicséretét átengedi azoknak, kiket barátság és földi kötelék fűzött az elköltözöthöz. De amikor az Anyaszentegyház imádkozó szava elhangzik, felvetődik a nagy kérdés, van-e remény, hogy akiért könyörgünk, körünkől eltávozott testvérünk irgalmas bíróra talál-e? Mert csak azt imádkozhatjuk, ha könyörül rajtunk az Úr, nem a mi érdemünk, hanem „secundum magnam misericordiam“, csak az Ő nagy irgalmassága szerint. Ez az irgalom mér le minden tettet s ha abban tartalmat talál, jutalmaz bőségesen. Azért, hogy imádságunk reményteljes legyen s szent szertartásunk ne csak ékes szó és zengő ének legyen, lelkünk húrját azon tudatnak kell hangolni, hogy a mi testvérünk nem hiába élt, de remegő lelkének szabad az Örökbíró előtt egyet s mászt felmutatni.

Hogy imádságunk a bizalom szárnyán emelkedjék, kell tudnunk válaszolni arra a kérdésre, hű volt-e Istenéhez? Örömet okozott-e neki a lelki élet gyarapodása? Boldog volt-e szíve, amikor Isten dicséretét méltóképen zengették s minden emberi

művészet az Ő végtelen fölségét magasztalta? Ha úgy érezzük, hogy életének tartalmát és szintet ez a nemes buzgalom adott, akkor ne féljünk rázendíteni a temetési énekre, mert az nem a reménytelenség örvényébe fog belesikoltani, hanem a hűséget hűséggel viszonzó Isten jósága felé repesni.

De az örökkévalóság kapuján csak az léphet át bátorsággal, aki hirdetheti: Uram, nemcsak a Te házad ékességét szerettem, hanem a Te legdicőségesebb házadnak, az emberi léleknek gyarapodását is szolgáltam. Jóság az emberekkel szemben az, ami Isten trónja előtt a szegény földi vándor lelkét fönntartja. Ha embertársai javáért dolgozott reggeltől napestig, ha büszkesége és legnagyobb kitüntetése az volt, hogy máson segíthet, akkor ne féljünk énekelni: Miserere mei Deus, mert ahol hűség Istennel s jóság emberrel szemben jelentkezik ítéletért, ott az a nagy irgalmasság igen nagy valószínűség szerint kegyelmet fog gyakorolni.

Amikor imádkozni kezdünk, kérdezzük meg tovább, dolgozott-e a boldogult s híven használta-e az időt, melyet az Úr neki juttatott? A talentumokat nem rejtegette-e, hanem Jézus kívánsága szerint osztogatta-e kincseit az emberek s nemzete gazdagítására, önbizalmuk gyarapítására s mindannyiunk bátorítására? Kérdezzük meg, Kedves Híveim, élete munkás kötelességteljesítésben mult-e el, s ha igazságérzetünk azt súgja, hogy igen, vagy talán épp azt harsogja felénk, hogy jobban, mint annyi más ezeré, akik talán hangosabbak voltak, akkor ajkunk imája és szívünk éneke még nagyobb bátorsággal hallassa az örökremény himnuszát: Miserere mei Deus!

Csak egy gondolatot fűzök még ahhoz, ami fájdalunkba reményt csöpögtethet s ez az, hogy ítélőszék elé különösen akkor léphet bárki reménységgel, ha népe vigasztalására, elgázolt nemzete bátorítására szolgált élete. S ha e ravatal mellett azt súgja lelkünk, hogy aki itt pihen, az életben fáradságot nem ismert s a profánul hangzó, de mély, keresztény gondolatot kifejező „Dum spiro, spero“ jelszót minden ténykedésével valószínűsítette s bármily mostoha körülmények közé állította is a történelem, szavával és példájával a végzetten megalkudni nem tudó bizalmat és az emelkedés vágyát hirdette a nemzetnek: akkor különösen nyugodt lé-

lekkel és a boldog siker reményével imádkozhatjuk és énekelhetjük: Miserebitur eius Deus, rátekint s magáénak ismeri majd el őt az Úr.

Rátok bízom, Gyászzoló Testvéreim, hogy ezeket a kérdéseket feltegyétek és a nyert válasszal az örökkévalóság kapujánál jelentkeztek. Az Anyaszentegyház most imádkozni fog s megható énekben juttatja kifejezésre emberi érzelmeit és isteni reményeit. Nem fél a haláltól és biztat, hogy mi se irtózattal tekintsünk az örökkévalóság kapuja felé, hanem azért fohászkodjunk, hogy méltóképen jelentkezessünk majd az Úr ítélőszéke előtt s amikor felemelik majd koporsónkat és néma ajkunk irgalomért esdekel, a kísérőének: „A paradicsomba vezessenek el az Úr angyalai“, ne csak a szép szó és remény, hanem az öröklétnek nagy ígérete legyen. Imádkozni fogunk a halálhoz illő komolysággal, hívő lélekkel szembenézve annak elkerülhetetlen rendelésével s Istentől azt kérve, hogy körünkből távozott testvérünkkel együtt a halál fekete fátyola mögül az örökkévalóság reménye mosolyogjon felénk bátorítón és vigasztaljon, hogy az irgalmas Isten kegyelme vár arra, ki az életben hű és jó munkás volt. Amen.

LÁZÁR ANDOR

m. kir. igazságügyminiszter beszéde.

A magyar királyi kormány nevében hajtom meg emléked előtt fejemet, gróf Klebelsberg Kunó. Meghajtom fejemet és nézek utánad a nagy magyar sötétségbe, mint a magyar sors várfalára kiállított várta. Nézlek, merre szállt el a lelked, mert ez a koporsó csak földi maradványaidat őrzi, lelked száll, száll, messzire, oda az Örökkévalóságba, ahol nincs kezdet és nincs vég, mert kezdet és vég ott együtt van... Lelked kincseinek drágaköveivel raktad ki ennek a nemzetnek számára az örökkévalóság felé vezető utat. És ha mész, látja az őr a magyar sors várbástyájáról, hogy az éjszakában a Te lelked gyújtotta kis lángok, a Te alkotásaid világitanak ott Neked.

Mit éreztél Te, Klebelsberg Kunó, mit éreztél, hogy úgy siettél alkotásaidal, hogy megadhasd ennek a nemzetnek, amit

szíved rejt, amit lelked zárt magába kincsek gyanánt? Érezted, hogy földi léted ilyen rövid időre van kimérve? Érezted, hogy neked ezalatt kell kiöntened a magyar nemzet oltárán lelked kincseit? Csodálatosak a végzet intézkedései, csodálatos a mi elhivatottságunk. És azt érezzük akkor is, mikor a legnagyobb talány, az elmúlás előtt állunk, hogy ez az elmúlás, ez is jelent valamit, ez is jelent reményt, ez is ad hitet. Mert elmúlni egy kötelességteljesítésben, alkotásban eltöltött élet után azt jelenti, hogy : Teljesíttem kötelességemet. Te miért siettél el tőlünk? Miért siettél? Te azt hitted, hogy itt nem nyílik már tér a magyarnak alkotásra? Te, aki egész életedben a hitnek és a reménynek az embere voltál és aki hitedet és reményedet cselekedetekben mutattad meg?!

Mint a sarjerdőben a megmaradt szálfá, úgy állsz előttünk, sarjadzó fák előtt, mutatva, hogyan kell megnőni.

Nagyokat alkottál, Klebelsberg Kunó. Örökkévalóság felé vezetted nemzetedet, örökkévalóságot biztosítottál magadnak a magyar nemzet történetében. És most, mikor megtérsz ide, megtérsz ide Szegedre, megtérsz ennek a katedrálisnak a kriptájába, amely katedrális, amely Szegedet a Te fantáziád emelt naggyá, még nagyobbá: hazajössz. És ha itt marad is földi porhüvelyed, lelked ebben az országban szerteséjjel száll, hogy hirdesse, miként kell a magyar nemzetért dolgozni.

És árva Szeged népe, veled szemben kötelességünk az elköltözött nagy ember emlékéért, hogy ne érezd árságodat, hogy ne érezd, hogy elhagyott téged az az ember, aki legjobban szeretett.

Az emlékezésnek, a búcsúzkodásnak ezen a napján, amikor az elmúlás szomorúságát a nap derűs fénye aranyozza meg, amikor búcsúzom Tőled, hálát adok Istenünknek, hogy nekünk, szegény, kicsiny magyar nemzetnek ilyen férfiút adott.

CSENGERY JÁNOS

az Akadémia tiszteletbeli tagjának beszéde.

A magyar sors végzetes tragikumától megrendített kebellem járulok e ravatal elé, hogy az itt megpihent nagy ember halhatatlanság felé siető lelkének tolmácsoljam a Magyar Tudományos Akadémiának nagy tisztelettel, hódolatos elismeréssel és mély-séges hálával párosult búcsúüdvözetét. Tisztelettel adózik a Magyar Tudományos Akadémia tudományos érdemekben gazdag tiszteleti és igazgató tagjának, elismeréssel a magyar kultúra fáradhatatlan bajnokának s hálával a tudományok és művészetek nagy koncepciójú istápolójának, ki a nagy Széchenyi heroikus munkáját folytatva szívvel-lélekkel arra törekedett, hogy a tudós erejével meghatványozott munka kultuszát szolgálva a magyar műveltséget toronymagásra emelje Kelet-Európa népei fölé. A lét és nemlét határán ő is providenciális hivatást teljesített. Ő is a pusztán, romokföldre sivatagon vezérelte népét; ő is kürtölt és szavára leomlott a tétlenség régi fala; ő is lángajakkal ostorozta és tetterős munkára serkentette a kishitű tespedést. És így Te sem haltál meg, népem nagy halottja, mert milliókra költötted dús élted kincseit s míg porhüvelyed elomlik, fennmarad életed és működésed nagy tanulsága, mint éltető eszme, melyhez föltekintve imádkozunk, hiszünk és remélünk. Mert: „Nép, mely dicsőt, magasztost így magasztal, Van élni abban hit, jog és erő“!

SOMOGYI SZILVESZTER

szegedi polgármester beszéde.

Gróf Klebelsberg Kunó, Szeged város díszpolgára, kiváló képviselője, nagy jóakarónk és jótevőnk, fájdalomtól csordult szívvel köszöntelek Szeged egész közönsége nevében.

Nagy szomorúság és fájdalom lett úrrá a mi lelkünkön ezen a tragikus viszontlátáson, amikor ékesen szóló ajkaid örökre elnémultak; amikor végleg kiesett a toll a kezedből, amely tollal serkentettél, biztattál és tanítottál minket.

Az az igazi államférfiú, aki alkotni, építeni tud. Te azok közé tartoztál, akik nemcsak beszélnek és írnak, hanem a magyar jövőd érdekében okosan és előrelátóan cselekszenek is.

A kultuszminiszter politikájának helyessége csak egy nemzedék múlva tűnik ki és válik nyilvánvalóvá. Téged, a Te emlékedet áldani fogja a jövő magyar generáció, amelynek minden irányú műveltséget adtál, áldani fogja a nemzet, melyet külföldi kollégiumaiddal megismertetsz és megszerettetsz a művelt nagy nemzetekkel.

Így fontad-szötted a magyar jövődöt, így alkottál állandóan az élet zúgó szövőszékén és szötted a magyar lélek selyemszálaiból a tudományt, a bölcseséget, az Istenségnek az eleven köntösét. Aki annyit alkotott, az nem halhat meg egészen, az erő alkotásában, műveiben, intézményeiben tovább él és különösen tovább él azoknak emlékezetében és szívében, akik az alkotásoknak hasznát veszik. Az élet multával egy-egy ilyen nagy alkotásnak az emléke jobban világít miutánunk, mint ezer fáklyafénynek lobogása.

Ha a Gondviselés valamely népnek, vagy városnak javát akarja, akkor jó és nagy embereit hosszú időre, számos évekre rendeli. Ők a népnek valóságos áldásai. Téged a végzet férfikorod, erőd és alkotó képességed teljében igen korán ragadott el tőlünk. Még annyi reményt fűztünk a Te kiválóan nagy képességeidhez. De Te befejezted életed, melyet felékesítettél mindazzal, amit csak jónak és szépnek tartanak.

Ennek a városnak közönsége minden osztály- és politikai különbség nélkül, még a munkásság is, megsemmisülve, összetörve állja körül ravatalodat, nemcsak azért, mert Szegeden sokat alkottál, hanem azért, mert mindenkinek panaszát meghallgattad, őszinte szívvel segítettél. A nép ezt nem felejtí el. Kötelességeid teljesítésében oly készséggel védted a legkisebbeket s páratlan könnyedséggel emelkedtél fel a legmagasabbakig. Mert benne volt a lelkedben minden társadalmi erények sarokpontja: mások jogának elismerése, mások szenvedése iránti tevékeny részvét.

Innen helyezünk örök nyugalomra, e dómtérről, amit annyira szeretted. A mitológiai időben Amfion lantjának varázsszavára a téglák és kövek önmaguktól rakódtak Thebe város falává. Magyarországnak ez az egyik legszebb tere a Te elgondo-

lásod szerint, parancsszavadra épült fel, hogy helyet adjon ár-
kádjai alatt a magyar halhatatlanoknak.

A panteonnak kőből és ércből való lakói feszült figye-
temmel tekintenek most feléd, felemelt karral köszöntenek Téged,
mert kiállottad az Élet kohójának próbatüzét és a Te kivételesen
nagy képességed megméretett az igazság mérlegének serpenyőjén
és teljes súlyúnak találtatott.

Mi pedig halandó szívünkbe zárjuk a Te emlékedet, szívünk-
ben adunk Neked dízsírhelyet és végső búcsút veszünk Tőled:
Szeretett díszpolgárunk, képviselőnk, jótévőnk, Isten Veled.

DOMANOVSKY SÁNDOR

a Magyar Történelmi Társulat másodelnökének beszéde.

Az elárvult Magyar Történelmi Társulat nevében jövök,
hogy búcsút mondjak mindnyájunk nevében szeretett elnökünk-
nek és koporsójánál is még egyszer kifejezzem iránta érzett nagy
hálánkat.

Mi a csöndes, a hosszúlejáratú munka emberei vagyunk,
akiknek sok időre van szükségük az anyag összegyűjtésére és
azután nyugodt elmélyedésre a földolgozáshoz. Kevés az érkező-
sünk a közélet terén szereplnünk és gróf Klebelsberg Kunó mégis
ránk talált s annyira összeforrott Társulatunkkal, hogy egészen
a miénknek éreztük, a mi elnökünknek valljuk őt.

Nagy, kimondhatatlanul nagy a mi szomorúságunk. Másfél-
évtizedes elnöksége alatt megszoktuk, hogy ő vezessen. Határta-
lan bizalommal ragaszkodtunk hozzá, követtük utasításait és ma
— elárvultaknak érezzük magunkat. Mint a tudomány egyéb
ágaiban is, — de nálunk talán még fokozottabb mértékben —
ismert mindenkit, tudta, ki milyen téren dolgozik, mit várhat
tőle, hol kell alkalmaznia. Még a legfiatalabbakat is számon tar-
totta, akik éppen csak hogy kiléptek az egyetem falai közül.
Buzdított, irányított és elhárította a munka elé tornyosuló aka-
dályokat.

Olyan időkben, amikor a lelkeken lenyüggő kishitűség vett
erőt, fölemelt. Aki bátoratlanul indult munkájának, azt arra buz-

dította, hogy nagy feladatok megoldásával tegyen tanuságot erejéről és képességeiről.

Amikor Társulatunk vagyona a nagy összeomlásban megsemmisült, két nagy új vállalatot indított meg, az egyiket újabb történetünk forrásainak föltárására a török kiűzésének időpontjától, a másikat a magyar történettudomány anyagának rendszeres összefoglalására kézikönyvekben. Az előbbiből 1921-ben jelent meg az első kötet, Széchenyi döblingi hagyatéka, és kevéssel korán bekövetkezett elhúnyta előtt még megírta a sorozat 25. kötetét.

Ez a hatalmas kötet sor, amelyen végtelen szeretettel csüggett, amelynek ügyein a legapróbb részletekig menő gondossággal őrködött és rossz időkben még a papír beszerzésével is maga foglalkozott, elmúlhatatlanul hirdeti az ő dicsőségét, elévülhetetlen nagy érdemeit.

De ennél is nagyobb érdeme a Bécsi Történeti Intézet alapítása, amely nélkül kutatóink sohasem vállalkozhattak volna a bécsi levéltárak roppant magyar anyagának, az újabb századok legértékesebb iratainak rendszeres földolgozására. 67 után több mint félszázadra volt szükség, míg az ő zseniális elgondolása és szervező ereje megteremtette a magyar történetkutatásnak ezt a *conditio sine qua non*-ját.

A magyar történettudomány ezzel a három alkotással jutott el oda, hogy levethesse a gyermekcipőket. Nincs kifejezésünk, amellyel iránta érzett hálánkat méltó szavakba önthetnénk.

A fehér asztalnál, amikor drága idejét nekünk szentelte, ismételten kifakadt a Koppányok romboló pogány szelleme és a könyvtárpusztító Csák Péterek kulturálatlansága ellen. Úgy éreztük akkor, amikor hangja valósággal a szenvedély fokára emelkedett, hogy az alkotó munkának, a kultúrának és a tudománynak mély meggyőződésű apostola tart nekünk valóságos hegyi beszédet, aki ebben a szerencsétlen országban a kulturálatlanság utolsó maradványait is ki akarja irtani, mint valamikor Szent László király a pogányságéit.

Valóban, nekünk valóságos Szent Lászlónk volt, az a csodálatos vezér, akit mindenikünk a legnagyobb lelkesedéssel követt, mert mindenikünk tántoríthatatlanul hitte, hogy az ő veze-

tése alatt győznünk kell és munkánk kitűzött távoli céljait el fogjuk érni. Ő forrást fakasztott nekünk a sivatagban, s amikor azt hittük, hogy Társulatunk és tudományunk az elsorvadást el nem kerülheti, nemcsak új életet adott nekik, hanem a virágzás magas fokára emelte őket.

A kérelhetetlen halál megirigyelte őt tőlünk, alattomosan leterítette az apostolt, a vezért. De csak a testét, szelleme, amely nekünk oly őszintén megnyilatkozott, a mienk maradt s mi továbbra is az ő szellemében és az ő tervei szerint kívánjuk csendes munkánkat folytatni.

Szeretett elnökünk és vezérünk, Istenhözadot mondunk földi maradványaidnak, de hisszük, hogy az egekből továbbra is figyelemmel kíséred leghívebb híveidnek, a magyar historikusoknak és a Magyar Történelmi Társulatnak munkáját és hogy küzdelmekben éppúgy az oldalunkon leszel ezután is, mint volt nemzetének Szent László, amikor Lackfi vajda seregeit a tatárok ellen századok mulva is láthatatlanul győzelemre vezette.

Isten Veled!

VINKLER ELEMÉR

a Nagyszegedpárt szónokának beszéde.

Eljöttünk búcsút venni Tőled, mi, a Te hadsereged, a Te pártod; eljöttünk, mi, a Te katonáid: búcsúzni a Vezértől.

Síratni jöttünk a Vezért, a Nagyot, a Jót, az Alkotót, a Hívet. Oh, bizonyára megérzed, hogy most mi szólunk Hozzád: a Te hűséges katonáid: a Nagyszegedpárt. Nagyszeged, büszke név. Csak egy szó és mégis súlyos tartalom: zászló, programm, ambíció, célkitűzések, nagyotakarások és nagy cselekedetek, a szépség rajongó kultusza, a köz önfeláldozó szolgálata. Mindez egy szóban: abban a Te nagy lelkeből lelkedzett egy szóban, amelyet lobogó lelked tűzbetűivel írtál a mi szívünkbe. És mi e drága szónak spontán visszhangjaként: büszkén hirdettük és vallottuk urbi et orbi: a mi pártunk a Klebelsberg-párt, a mi programmunk maga Klebelsberg gróf. Mert Nagyszeged és

Klebelsberg gróf neve: mibennünk egy tudatos, harmonikus egység volt, a biztonság, az erő és a reménység életető forrása, kard és pajzs, védbástya és fegyver . . .

És itt állunk most tömött sorokban, s behúnyjuk a szemünket; a befelenező tekintetünk újra lát Téged, a daliás vezért, a Te biztató, jóságos derűs mosolyodat, nemes gesztusodat és lelkünkben felcsendülnek újra a Te szavaid, a szavak, amelyek mint nagyszerűen fegyelmezett katonák vonulnak fel hadirendbe egy zseniális vezérkar nagyszerű terveinek művészi végrehajtására. És lelked teremtő akarásainak fluiduma mindenkor átjárt bennünket, éreztük az Istenadta nagyság és az elhivatottság kisugárzását és emelt fővel, biztos léptekkel követtünk az úton, amelyet kijelöltél, amely lehetett rögzös, nehezen járható, de egyenes volt és mindig felfelé vitt, és a végén intett a szent cél: a magyar kultúra méhében újra fogant Nagymagyarország és ennek ragyogó ékessége: Nagyszeged.

És egyszer csak pusztító orkánként süvölti a rádió világgá a kegyetlen hírt: a vezér nincs többé . . . Nincs többé . . ., lehet ez, igaz ez . . . ? Hogy ez a szivárványos lélek, a szív és az agy, az értelem és a fantázia, a tudomány és intuíció, a lángoló nemzeti-ség, és a nemzeti célt szolgáló nemes nemzetköziség, a súly és a könnyed lendület, a ma gyakorlati bölcseségének és a jövődő idealizmusának csodálatos ötvözete . . . ez mind nincs többé . . . ?

És jajongva zúg fel a kétségbeesés kérdése: mi lesz velünk, ha Te elmegy? Vezérünk, Tanítónk, Jótevőnk, Apánk, mi lesz velünk: ki vezet ezután, ki bátorít, ki ad ideákat, ki lesz a nagy motor, aki előrevisz minket: e csonka haza legjobban megnyomorított végvárának katonáit, ki lesz a gát, amelyen megtörik az irigység és az igaztalan kritika ellenünk torló hullámvérése? Ki lesz ezután az alföldi gondolatnak, a városi misszió-nak fáradhatatlan vándorapostola, ki ápolja ezután a magyar feltámadásnak a magyar kultúra talajába ültetett palántáját, és ki lesz a Nagyszeged-eszmének rettenthetetlen bajvívója ezután, ki lesz ennek a mi városunknak: ennek a nagy darab magyar életnek és magyar értéknek a védőügyvédje ezután?!

És hogy itt a mi nagy fájdalmunkban koporsód mellett megfogjuk egymás remegő kezét, mi a Te pártod hívei és mind a többiek, derék szegedi polgárok: látunk újra Téged: fölöttünk, magasan, óriásra növe: a megdicsőült Vezért, halljuk szellemhangodat, tán épp a János apostol tanítását: fiaim szeressétek egymást és szeressétek a hazát és szeressétek ezt a várost és én veletek vagyok, ne féljete . . .

És hatalmas szellemkarjaiddal körülölelsz mindnyájunkat: a Te ölelésedben testvérként egygé olvadunk most itt e pillanatban valamennyien: a Te pártod ez az egész óriási tábor, az egész város.

És nemes terhével indulásra készen áll az örökkévalóság horizontjai felé a fekete gálya. És a végtelen vizek partján áll a sereg. És meghajolnak mind a zászlók, tompán-komorán peregenek a gyászdobok, vörösén-feketén lobognak a fáklyák, gyászdalt riognak a kürtök, és elszorulnak a szívek, a könnyek fátyola borul a szemekre . . . És most fel kellene zúgni a Te katonáid ajkán a viharzó, szívtépő búcsúszónak: Vezér, Isten Veled . . . De nem, mi nem tudunk így búcsúzni Tőled, nekünk Te nem haltál meg, a Te géniuszod élni fog töretlen-ragyogva beláthatatlan időkön át százezer és új százezer szívben és ezer meg ezer agyvelőben s folytatja tovább gyönyörű, alkotó munkáját Nagyszegedért. Vezér, mi nem búcsúzunk!

SZÉCHENYI KÁROLY GRÓF

az Alföldi Bizottság szónokának beszéde.

Nagy embert temetünk . . . Klebelsberg Kunó elmegy. Elmegy közülünk az az ember, aki soha meg nem szűnő szorgalommal és önfeláldozással, égő hazaszeretettel szolgálta egész életén át hazáját és a közügyeket.

A kérlelhetetlen végzet elszakította Öt tőlünk, de emlékéet soha semmi sem homályosíthatja el.

Akik ismerték és volt alkalmuk Vele együtt dolgozni, azok, akik egyszer betekinthettek végtelen jóindulattal telt mélységes egyéniségébe, azok szívében emlékezete életük végéig fennmarad.

A magyar történelem lapjaira arany betűkkel van bevésve az Ő neve. A világháborút követő tizenkét évben elvitathatatlanul Ő adta a legjobbat a nemzetnek, mert alkotásai nemcsak maradandó, konstruktív jellegűek, hanem felbecsülhetetlenül emelik az egész ország értékét is és így a társadalom minden rétegére áldásos kihatásúak.

Ő maga elmúlhatott, de alkotásai örök életűek.

Élete telve volt sikerekkel, de a nagy emberek tragikumától sem volt mentes. Sok éles, egyénileg támadó, rosszindulatú és elfogult bírálatban volt része, ami jogosan rosszul eshetett annak az embernek, akinek egyetlen életcélja hazájának jobb jövője volt.

A halál elsimítja az ellentéteket. Nincsenek már ellenségek és nincsenek barátok, csak olyanok, akik most különböző érzelmekkel gondolnak vissza arra a Testvérükre, ki előttük távozott el az élők sorából.

A világ nagy embereinek élettörténetében tragikus konzekvenciával megisméltendő jelenség az, hogy csak az utókor képes felfogni valódi értéküket. Csak most fogjuk megérezni igazán, kit veszítettünk el valójában. Nehezen mérhető meg az űr, melyet hátrahagyott.

Mindenekfölött puritán és becsületes volt! Legádázabb ellenségei sem tudták soha, minden igyekezetükkel sem, féltve őrzött becsületét lerontani. Példaképe lehet minden jó hazafinak és a fiatalabb nemzedéknek. A régi iskolából való, ki bár átérezte a kor haladó szellemét és sok szempontból magáévá tette azt, de megtartotta és összpontosította magában az elmúlt generációknak ama sajátosságait, melyek előtt mindnyájunknak fejet kell hajtanunk.

Széchenyi István és Tisza voltak politikai életének mintaképei és úgy hiszem, csak kevesen tudtak annyira belemélyedni Széchenyi elgondolásaiba és megérteni koncepcióit, mint azt Klebelsberg tette, aminthogy Ő volt történetének legalaposabb ismerője is. Klebelsberg átérezte a legnagyobb magyar elgondo-

lásainak mérhetetlen jelentőségét és azok nagy részét meg is valósította. A kegyetlen végzet most csapott le, amikor hozzáfogott a maga önfeláldozó szorgalmával egy felbecsülhetetlen értékű terv kivitelébe, az Alföld problémáinak megoldásába. Mennyi szeretetet, mennyi lelkesedést vitt bele munkájába! Önként érthető volt, hogy munkatársait magával ragadta.

Igen, most már talán ráeszmélnek minderre azok is, akik nem akarták, vagy nem tudták felismerni egyéniségének rendkívüli értékét; akik szívesebben ejtettek kegyetlen és gyarló kritikát azért, mert felületes impresszióik szülte elfogult véleményüket fontosabbnak tartották, mint a nagy kérdések komoly megfontolását.

Az isteni végzés ellen fellázadni nem lehet és nem szabad. Ő, ki órákat töltött töprengve mélységes aggodalomban hazája sorsa fölött, most már az élet viszontagságait maga mögött hagyva, pihen örök nyugalomban.

A jövőbe látni nem lehet, de a szebb jövőben bízunk és hinnünk kell. Vajjon milyen lesz az út, mely odáig elvezet? A végzet jövő útjai kifürkészhetetlenek. Talán megkímélte Őt a jó Isten attól, hogy konstruktív szorgalommal, fáradhatatlan önfeláldozó munkássággal telt életének alkonya szomorúsággal és szenvedéssel telt legyen.

Klebensberg Kunó meghalt, de szelleme örökké köztünk marad és még emlékeiben is szuggesztív erővel támogatja azokat, akik a haza és a köz érdekében akarnak dolgozni.

Legyen áldott mindenkor emlékezete.

Mélységesen megrendülve teszék eleget e szomorú kötelességnek, midőn az Alföldi Bizottság nevében fájdalomtól le-sujtva utoljára intézem szavaimat pótolhatatlan elnökünkhöz.

Midőn földi utad végállomásán lehajtott fejjel lépek eléd, mélyen tisztelt, szeretett Barátom, nem találok méltó szavakat érdemeid magasztalására, érzéseim kifejezésére és arra, hogy Benned mindnyájan mindig a nagy államférfit, a közügyek fáradhatatlan szorgalmú harcosát, a legnagyobb magyar alkotók egyikét és a leghűségesebb, legnemesebb barátot tiszteltük és szerettük.

Klebelsberg Kunó meghalt, de alkotásai örökéletűek és az Ő emlékezete barátai szívében életük végéig féltve őrzött kincs marad.

Ő, ki Széchenyi István elgondolásaiban legjobban tudott elmélyedni, átérezte Széchenyi koncepcióinak értékét. Elveinek és meg nem valósult terveinek harcosává szegődött.

Országunkra nézve felbecsülhetetlen értékű életének utolsó évében megalapítója és vezére lett egy mozgalomnak, mely az Alföld problémáinak sikeres megoldását volt hivatva szolgálni és amely célért Széchenyi is oly sokat harcolt. Klebelsberg Kunó elgondolása alapján jött létre e szervezet. Fáradhatatlan szorgalmával és hatalmas szervezői erejével Ő indította meg e mozgalmat a sikert magában rejtő úton, azon cél felé, mely cél, megvalósulása után, örökéletű műveinek legszebb ékkövét alkotta volna.

Mennyi lelkesedést, mennyi égő hazaszeretetet vitt bele munkáiba! Lehetetlen volt, hogy munkatársait ne ragadja magával.

A kegyetlen végzet életének és önfeláldozó tettekétségének teljében ragadta őt el közülünk, megmérhetetlen ürt hagyva maga után. Távozását alig tudjuk felfogni. Mélységes gondolatokkal telt kiváló egyénisége minden munkára, melyet magáévá tett, rányomta bélyegét. Ő, kinek ténykedését égő hazaszeretet és a hazájának sorsa feletti mélységes aggodalom irányította, most már az élet viszontagságait maga mögött hagyva, pihen örök nyugalomban. De mi, ittmaradtak, kiket a végzet Tőle megfosztott és ilyen kegyetlenül sujtott és akiket Klebelsberg Kunó méltónak talált arra, hogy az alföldi mozgalomban munkatársakul maga mellé vegyen, fogadalmat kívánunk tenni ravatala előtt. Fogadalmat tenni arra, hogy a nevéhez fűződő nemes eszmét és mozgalmat veszni nem hagyjuk, hanem tovább dolgozunk mind, közös akarattal haladva azon az úton, melyet nekünk megmutatott, a cél felé, melyet Ő kijelölt.

Klebelsberg Kunó meghalt, de szelleme örökké köztünk marad és emlékeiben is szuggesztív erővel fogja támogatni azokat, akik a Haza és a Köz érdekében akarnak dolgozni.

Legyen áldott mindenkor az ő emlékezete.

SCHMIDT HENRIK

a m. kir. Ferencz József-tudományegyetem rektorának beszéde.

A m. kir. Ferencz József-tudományegyetem tanárai és ifjúsága nevében búcsúzom nagy halottunktól. A fájó érzések tömkelegében hiába keres méltó szót az emberi elme. Megdöböntő és váratlan a gyász, amely reánk szakadt. Ki tudta volna lehetségesnek elképzelni, hogy ilyen eleven élet pulzusa hirtelen megálljon, ily lángoló elme tüze kialudhassék, ily hatalmas dobbanású szív verése megszűnhessék. Ugy éreztük, és más lehetőséget nem tudtunk elképzelni, mint azt, hogy Klebelsberg Kunó grófnak még sokáig, még évtizedekig kell élnie, mert még oly sok tennivalója volt, oly sok nagyszabású tervét kellett volna még megvalósítania.

Amerre nézünk, az Ő eszméinek testté válásával, az Ő kezének nyomaival találkozunk. Kétszer épült fel a m. kir. Ferencz József-tudományegyetem. Először majdnem ötvenévi szüntelen munkával, a magyar tudásnak és áldozatkészségnek szüntelen latbavetésével amott a Királyhágón túl, Kolozsvárott. Egy kifürkészhetetlen kegyetlen sors elrabolta tőlünk ötven év keserves munkájának minden gyümölcsét. Hontalanul, mindenéből kifosztva, árván állt itt Egyetemünk törzskara. Ifjúságunk elszéledve szétverődött a legkülönbözőbb tájakon. Ekkor érkezett hozzánk Szeged városának hívó szava. Nemsokára ezután vette kezébe Egyetemünk sorsának irányítását az a mindig előre és mindig magasra törő hatalmas lángelme, amely lesujtott voltunkban talpraállított, újból önbizalmat, bátorságot, munkakedvet és lelkesedést öntött belénk, amely felkarolta nemcsak a tanárokat s az ő tudományos munkatársaikat, hanem még sokkal inkább Egyetemünk hallgatóságát, midőn nemcsak az egyetemi intézményeknek, hanem az egyetemi ifjúságnak is biztosított hajlékot.

Mintegy varázsütésre, olykor szédületes iramban emelkedtek intézeteink és épületeink. Így épült fel másodszer Egyetemünk. Valljuk be őszintén, hogy sokszor kérdeztük, miért e sietség, miért e gyorsaság, hiszen ily hatalmas intézménynek egy

félévszázad is kevés ahhoz, hogy minden ágában teljesen kiépülhessen.

Íme, most látjuk, mily nagy szükség volt e hatalmas iramra.

Nagy kultuszminiszterünk biztosítva akarta látni eszméinek, ideáinak megvalósulását. Szüntelenül sürgette a munkát, mert talán önkénytelenül érezte azt, hogy oly szeretettel, oly körültekintéssel, oly finom művészi érzékkel, mint ő, senki sem fogja megvalósítani az ő terveit, ha ő talán egyszer nem tudja személyesen ellenőrizni, hogy gondolatainak és intencióinak megfelelően folyik-e minden építkezés és minden berendezés. Ne higgye senki, hogy csak külsőségekben lelte ideig-óráig örömet. Mert az igazság az, hogy lelkének szüntelen munkájával, szívének minden erejével csüngött kulturális alkotásainak eme legszebbikén és leghatalmasabbikán.

Csak néhány héttel ezelőtt ötöle magától hallottuk, hogy e templom emelkedettebb pontjáról szemlélve a templom körül elterülő, a XVIII. századból ittmaradt alacsony háztömböket, hihetetlen lelki szenvedés vett erőt rajta. Éjjel-nappal nehéz lelki tusák között gyötrődött azon, hogy mikép lehetne megoldani a klinikák háttérének és a templom körüli területnek a problémáját. Nehéz lelki gyötrődés árán született meg képzeletében e térnek gondolata és terve. Most azután többé nem nyugodott, míg tervének részleteit egy nagy és méltó művész kezébe le nem tette.

Nyugtalan lelke azonban mindezzel nem elégedett meg. A természettudományok minden ágának művelését tűzte ki egyetemünk különleges céljául. Még élete utolsó heteiben is ismételten tárgyalt az amerikai Rockefeller Alappal, amelytől a hiányzó orvosi és természettudományi intézetek felépítését remélte.

Távolról sem elégedett meg az épületek felépítésével, hanem szüntelenül fáradozott azok tudományos kísérleti eszközeinek és könyvtárainak minél tökéletesebbé és gazdagabbá tételén.

Egyforma szeretettel ápolta és fejlesztette a magyar kultúrának minden ágát. Hisz máskülönben hogy volna lehetséges, hogy egyforma mélységes bánattal gyászolja őt a magyar nem-

zet minden tagja a trianoni határokon innen és túl. De talán szabad azt mondanunk, hogy legszívesebben mégis mindig ide tért vissza, mindig újból szeretettel és gyönyörűséggel szemlélte itt lelkének e legegényibb és legsajátosabb alkotásait. Ezért vágyódott arra, hogy itt pihenhessen meg, ebben a környezetben, ebben a milióban. Itt szövi tovább az ő ábrándjait és álmait az újból eljövendő és meg nem csonkított Magyarországról, amelynek elvesztett területeit ő elsősorban a tudomány és igazság fegyvereivel akarta visszaszerezni. Itt akart és itt akar lenni közöttünk, közel hozzánk, hogy közélről ellenőrizzen bennünket, vajjon híven haladunk-e azon a magasbatörő úton, amelyet nekünk megmutatott, vajjon ernyedetlenül munkálkodunk-e azon magasztos célok érdekében, amelyeket mindnyájunk elé tűzött.

A bölcselkedők elmélkednek a lélek örök életéről. Mi íme most oly lelki élményen mentünk át, hogy az örök életről tanúságot tehetünk. Mert mikor hallottuk a hihetetlennek hangzó megdöbentő hírt, hogy Klebelsberg Kunó gróf nincs többé az élők között, lelkünkön megrázó fájdalom vett erőt, de ugyanakkor, ugyanabban a pillanatban egyszerre valami szent eihatározás, valami ismeretlen, új delejes erő szállt belénk. Úgy éreztük, mintha nagy halottunk hatalmas lelke millió atómra szétoszolva szállt volna az emberek millióiba. Valamilyen szent szikra tűzbeborította egész bensőnket. Szent lelkesedést és égő vágyat keltett bennünk, hogy a megkezdett nagy műveket ne hagyjuk félbe, hogy a hatalmas megalapozáson tovább folytassuk a nagy munkát, hogy Klebelsberg Kunó gróf nagy eszméjéhez, nagy terveihez és nagy céljaihoz soha hűtlenek ne legyünk. Szent fogadalom emelte e hatalmas templom magas kupoláit és égbenyúló tornyait, szent fogadalommal akarunk búcsúzni mi is örökké felejthetetlen nagy miniszterünktől, azzal a fogadalommal, hogy életünk minden munkájával, elménk minden erejével, mind mi, mind utódaink, szüntelenül fogjuk építeni a magyar tudomány templomát, a magyar igazság diadalára, minden elleneséges erő leküzdésére, egy tisztább, jobb és bolderabb magyar jövő biztosítására.

GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ

KORNIS GYULA

*emlékbeszéde a Magyar Pedagógiai Társaságnak 1932. évi
október hó 15-i ülésén.*

I.

A világháború nyomán az emberiség életével és kultúrájával szemben valóságos apokaliptikus hangulat uralkodott, a legyőzött országokban a lemondásnak és kétségnek fáradt, mindjobban csak bíráló lamentációja hangzott. Az ész, amely az emberi életet és kultúrát válságba rántotta, amikor fenékgig elracionálizálta és eltechnizálta, most ugyanezt az életet és kultúrát kíméletlenül elemezni kezdte s a maga elégtelenségéről meakulpázott. Az ész merész lendülete a fiatalos erőből fakad, tele hittel a maga megváltó erejében. A történelem bizonyos csomópontjain azonban a csalódás hangulata fogja el, mert látja, hogy eszményeinek elérése egyedül saját magának, az autonóm észnek eszközeivel lehetetlen. S ekkor következik be tipikusan a kor szellemének szkeptikus, majd misztikus fordulata, a pascali *ordre du coeur* követelése. A világháború után, amely a népek szenvedési kapacitását kimerítette, az egyetemes fáradságból és nyomorúságból természetesen fakadt fel a *kultúrpeszimizmus*, mely az „Untergang des Abendlandes“-nek sötét képeitől feketéllik.

A kultúrának ezzel a maró elméleti kritikájával azonban szöges ellentétben állott a világháborút követő évtizedben az egyes nemzetek *kultúrpolitikai lendülete*. Amikor az elméleti gondolkodók az emberi kultúra alkonyáról sóhajtoztak, ugyanakkor a nemzetek gyakorlati ösztöne, szellemi életereje világ-

szerte a kultúrának eddig sohasem látott tudatos és tervszerű irányításába és fejlesztésébe fogott, minden erejét összeszedte olyan hatékony kultúrpolitika megteremtésére, amelynek célja a nemzet összes szellemi erőinek és értékeinek fokozatos kifejlesztése. Kulturális költségvetésüket a békebelivel szemben mindenütt megkétszerezték, megháromszorozták, az új nép-, közép- és szakiskoláknak óriási tömegét állították fel, a tankötelezettség határát több esztendővel felemelték, a felnőttek oktatásáról hivatalosan gondoskodtak, új egyetemeket és szakfőiskolákat alapítottak, tudományos kutatóintézeteket létesítettek, nagy számban új művészeti intézményeket, múzeumokat s könyvtárakat emeltek. A nemzetközi tudományos és művészeti kapcsolatokat és együttműködést is mind hatékonyabban kezdték ápolni. Minden országban a huszas években az anyagi erőkhöz mérten, sőt jóval túl megfeszített szellemi építkezés folyt.

Gróf Klebelsberg Kunónak halhatatlan történeti érdeme, hogy ebbe a nagy szellemi építkezésbe Európa nemzetei közül azt, amelyet a világháború leginkább porba sujtott s testében-lelkében leginkább szétmarcangolt, nagy céltudatossággal bekapcsolta. Egy sem volt Európa államférfiai közül, aki tervszerűbben s nagyobb odaadással iparkodott volna feloldani a sötét elméleti kultúrpezzimizmusnak s az erőtlől duzzadó gyakorlati kultúrpolitikának most vázolt paradoxonát.

Világosan látta ugyanis, hogy a kultúrát nem az önmagát boncoló ész, a kritizáló elmélet teremti, hanem az öntudatlanul feltörő alkotóerő, amely ösztönösen hisz az életnek magasabb értelmében, a kultúrának: vallásnak, erkölcsnek, tudománynak, művészetnek értékeiben és eszményeiben. Az ész minduntalan csődöt mond, de azért tovább gondolkodik; az akarat minduntalan megbénul, de azért tovább cselekszik. Nem az alkotás létjoga és értelme felől való logikai elmélkedés, hanem az ösztönös *cselekvő hitnek* és *alkotó vágynak* fauszti ereje a kultúra igazi lendítő kereke. Klebelsberget tetterőtől feszülő, mindig cselekvésre beállított aktív lelki alkata eleve *optimistává* avatta, aki hisz a legkétségbejítőbb helyzetben is a nemzet magasabb történeti hivatásában s ezt a missziótudatot nagy sugalmazó erővel bele is tudja sugározni a lelkekbe. A szellemnek erejébe,

a kultúrának az anyagot is mozgató hatalmába vetett mélységes hite kultúrpolitikájának legfőbb lelki forrása.

Klebsberg egész szellemének második alapvonása, hogy finoman megérezte a korszellem egyetemes törekvéseit, különösen a *demokrácia* kultúrpolitikai követelményeit. Az extenzív kultúrpolitikának világszerte erős lökést adott a széles néptömegeknek egyre fokozódó politikai hatalma. Klebsberg lelkét valóban mélyen áthatotta az a kultúrpolitikai cél, hogy a népoktatás és népművelés fejlesztésével a szellemi javakat igazságosabban ossza el a társadalmi rétegek között, hogy a nagy földművelő és iparos munkástömegeket a művelődés eszközeivel a bennük szunnyadó szellemi erők kifejtéséhez s ezzel fokozottabb kereseti lehetőséghez, okszerűbb gazdálkodási módokhoz, emberibb életigényekhez s a politikai jogok öntudatosabb gyakorlásához juttassa. Az egészséges politikai demokrácia legfőbb forrása az ő szemében a kultúrdemokrácia volt. Ezért alkotja meg a tanyaiskolai törvényt, melynek következtében több mint 5000 népiskolai tantermet és tanítói lakást épít; ezért szerkeszti meg a nyolcosztályú népiskolára vonatkozó törvényjavaslatot, röstellve, hogy ma már Európában Magyarország az egyedüli állam, ahol a mindennapi iskolai kötelezettség csak hat esztendőre korlátozódik; ezért szaporítja tetemesen az önálló mezőgazdasági népiskolák számát, szervezi meg a népművelést, állít fel 1500 népkönyvtárat. Több népiskolát létesít nem egészen tízéves minisztersége alatt, mint amennyi 1867-től 1918-ig, tehát a kiegyezés fényes korszakának félszázada alatt jött létre.

Nagy halottunk kultúrpolitikájának harmadik kútfeje, hogy tisztára látta, mennyire felismerik a nemzetek a fejlettebb és társadalmilag egyneműbb kultúrában rejlő *politikai hatalmat*: minél műveltebb egy nemzet, annál nagyobb a többi népre való befolyása és szellemi expanziója, annál öntudatosabban, tervszerűbben, hajlékonyabb alkalmazkodással tud gazdálkodni, annál vagyonosabb és tekintélyesebb a népek családjában. A műveltségi felsőbbtség előbb-utóbb egyben nemzetközi értékű politikai fölényt is jelent. Ezért a legyőzött és megcsönkített államoknak minden erejüket meg kell feszíteniök, hogy mai tragikus helyzetükben kultúrájuk színvonalát megtartsák, sőt fejlesszék.

A győző s nagy területekkel gyarapodott újfent kelet európai államok a parvenű mőhóságával iparkodnak a régi kultúrájú államokat utólérni s századok történeti hiányait pótolni. Mert az, ami egy nemzetet nemzetté avat, éppen a kultúrája, a közös szellemisége és értékfelfogása, illetőleg az egyén szempontjából a nemzet kultúrközösségéhez való tartozás tudata. Ennek a közös tudatnak fejlesztése a művelődésnek, az iskolának új és hatékony szervezése útján a modern államok kultúrpolitikai lendületének egyik legfőbb forrása. Valóságos kultúrpolitikai verseny indult meg a nemzetek között. Nemzetközi fórumok előtt, a mindsűrűbben rendezett nemzetközi kongresszusokon és kiállításokon egymás tudományát, művészetét, technikáját összemérik, iskoláügyük fejlettségét egybevetik, büszkén mutatva arra, mennyire ütik meg már a pusztá hatalmi állammal szemben a magasabbrendű kultúrállam mértékét.

Klebensberg erre a kultúrában való nemzetközi versenyre akarta előkészíteni a magyarságot a népiskola- és középiskolaügy fejlesztésével, de főképp a magasabb tudományos kultúrának eddig nálunk példátlan kiépítésével. Megható az a páratlan odaadás, igazi platonai Erősz, amellyel fölépíti a szegedi és debreceni egyetemet, megteremti a külföldi kollégiumokat, hogy a nemzetnek európai szellemi vezérkara legyen, fölállítja a svábhelyi csillagvizsgáló s a tihanyi biológiai intézetet, megszervezi a természettudományok és technika fejlesztésére a Széchenyi Tudományos Társaságot, összekapcsolja a nagy közgyűjteményeket Gyűjteményegyetemmé, hajlékot ad a Néprajzi Múzeumnak, kiépíti a Nemzeti Múzeumot, a XX. század magyar festőinek gyűjteményével kiegészíti a Szépművészeti Múzeumot, lehetővé teszi a debreceni Déry-múzeum felállítását. A kultúrpolitikának nálunk új ágát teremti meg: a tervszerű *tudománypolitikát*, vigyázva arra, hogy mindig több legyen benne a tudomány, mint a politika.

A nemzet magasabb feladatainak szögéből különösen érzi a *külfölddel* való kulturális kapcsolatok elmélyítésének jelentőségét. Mélyen meg volt győződve arról, hogy ha ilyen kapcsolatokkal régebben is rendelkezünk volna, Trianon is másképp üt ki számunkra. Az osztrák diplomácia elhomályosította kül-

földön önállóságunkat, gyámsága eltompította külpolitikai érzékünket, egyoldalúan német orientációra állította be látásunkat s mi nem éreztük szükségét a politikai és kulturális téren komoly szellemi munkával tervszerűen szervezett külföldi kapcsolatoknak. A nagyvilág semmit sem tudott rólunk s nekünk sem volt alapos ismeretünk róla. Most, a nagy katasztrófa után, kénytelenek vagyunk a magunk lábán járni, érdekeinket a nagyvilág fórumai előtt védelmezni, magunknak barátokat szerezni, sorunk igazságtalanságáról s európai veszedelméről a külföldet felvilágosítani, a ránk kényszerített béke revíziójának útját előkészíteni. Klebelsbergnek nagy világismerete, szívós energiája és diplomáciai érzéke Collegium Hungaricum-okat alapított a nagy világvárosokban, nagyszámú külföldi ösztöndíjat szervezett, úgyhogy többszáz magyar ifjút szórt szerte a nagyvilágba Helsingforstól San Franciscóig, hogy a jövőben a magyarságnak külföldön minden irányban tudatos erőpontjai legyenek, akik ismerik az illető nemzet lelkét, tisztában vannak a nemzetközi pszichotechnikával, amelynek alapján tartós és cselekvő barátokat szerezhetnek nemzetünknek. Ezen az úton akarta kitűnő diplomáciai érzékű kultúrpolitikusunk a rólunk táplált nemzetközi közvéleményt fokozatosan átformálni a Bach-korszaknak s az ellenséges nemzetiségi propagandának azokkal a hitelrontási akcióival szemben, melyek a magyarságot mindig mint Európába betolakodott, kultúrára nem képes, vad, rakoncátlan és rendezavaró ázsiai népet feketítettek be. Ezért ő maga többször csodálatraméltó fizikai és szellemi ubiquitással fejtette ki a magyar múlt és jelen kulturális értékeit és jelentőségét a berlini és a római egyetemen, a bécsi s a varsói tudományos akadémián, a helsingforsi és dorpati egyetemen és Stockholm tudományos köreiből tartott előadásaiban, amelyek a nemes értelemben vett kultúrpropagandának s a külföldi kapcsolatok elmélyítésének leghatékonyabb eszközei voltak.

II.

Rajban repülő eszméit először rendszerint látszólag pillanat-szülte beszédekben vagy cikkekben, gondolathullámaid frissen lefölvözve, rögzítette meg. De ha ezek mélyére tekintünk, csak-

hamar felfedezhetjük mögöttük az egységes, átfogó gondolatrendszert, az elvi tudatos állásfoglalást, melynek a részletekben való kifejtésével közvéleményt iparkodott teremteni a nemzet lelkében. A kultúrának, másrészt az emberiség és a nemzet életének mély kapcsolatait, ezek részletkérdéseit mindig magasabb kategóriák alá, széles horizontba, nagy társadalmi és történeti világozásokba állítva iparkodott felfogni. A konkrét tények és szükségletek elemzésében szilárd elméleti szempontokra támaszkodott ugyan, de mint gyakorlati érzékű, az életértékek iránt különösen fogékony államférfiútól távol állott az, hogy a kultúrpolitikának valami abszolút dogmatikáját szerkessze meg: e helyett terveit és gondolatait hajlékonyan a nemzet közvetlen szükségleteihez, a meglévő viszonyokhoz s a korszellemnek finom intuíciójával megérezett egyetemes törekvéseihez simította.

A kultúrpolitikát azonban csak a nemzeti újjászületés egyik, bár igen fontos eszközének tekintette. Sasszeme messzebben és egyetemesebben látott. A közgondolkodást fel akarta rázni petyhüdttségéből és egy szervesen összefüggő politikai ideológiának akarta megnyerni. A magyar nacionalizmus kereteit az új viszonyokhoz mérten új tartalommal törekedett megtölteni, a régi sarkaiból teljesen kifordult bel- és külpolitikai helyzethez szabni. Ezt az új magyar lelket formálni hivatott ideológiát nevezte *neonacionalizmusnak*. Mit jelent ez az új nemzeti program? Maga e kérdésre így felel: „A pozitív, az aktív, a produktív, a konstruktív emberek szolidaritását; a munkás, az alkotó emberek szent összefogását a rombadőlt haza újjáépítésének nagy-szerű munkájában; öntudatos összefogást a kritika túltengésével, a hiperkritikával s általában a negatív emberekkel szemben. A neonacionalizmus a korábbi idők szónokló, ünneplő, civódó és kesergő hazaszeretetével szemben a munkás hazaszeretetet hangsúlyozza. Éppúgy szembeáll a jogosulatlan önámítással, mint a nemzet önbizalmának kishitű lefokozásával; éppúgy szembeáll a naiv optimistákkal, mint a baljósokkal s a kétségbeesés apostolaival. Elsősorban a *tudás* erejével meghatványozott munka kultuszát iparkodik szolgálni.”

Ezekben a szavakban benne van Klebelsberg egész politikai és közéleti világnézetének szelleme: az *aktivizmus*. Cselekvés,

munka, alkotás, teremtő lendület, — ezek az életfejlődés egyedüli pozitív indítékai, az egyéni és nemzeti evolúció mozgatóerői. Mindazt ápolni akarja, ami a nemzet lelki készletéből ezeket szolgálja; s mindazt ki akarja irtani, ami ezek kibontakozását gátolja. Ennek a lélekformáló munkának feltétele a nemzeti lélek állapotának helyes diagnózisa. Ezt a történelem tanulságai-ból iparkodik megállapítani. Átbúvárolja a nemzet multját, hogy rátapintson a nemzet tipikusan visszatérő hibáira, amelyek nagy válságokba sodorták. Mintegy a nemzet történelmi kórbonctana alapján akarja felismerni a jellegzetes hiányokat és bűnöket, hogy tervszerűen szállhasson velük szembe.

Ilyen lelki történetpatológiai vizsgálódása alapján három káros embertípust rajzol meg: a *passzív* magyart, a patópálya-típust, aki csak magának él, dologtalanul s egykedvűen nézi a maga és a közösség sorsát; a *negatív* magyart, akiben a tagadás szelleme testesül meg, csak a kritikában, a mások munkájának lebecsülésében éli ki magát anélkül, hogy valaha is pozitív terven törné a fejét, a bús-kesergő szónoklat már hazafias tett a szemében; s végül a *destruktív* típust, aki már nemcsak tagad, de egyenest rombol, minden történelmi talajt kirúgva lábai alól, kiagyal egy „észszerű“ társadalmi rendet s ennek megvalósítása érdekében a nemzet valamennyi hagyományát sárba tiporja. Ezekkel szemben Klebelsberg megszerkeszti az újmagyar ember-típus eszményeit: az *aktív* ember örömét a munkában leli, melyben egyszermind az egyénfölötti, magát halhatatlannak akaró nemzet iránt való kötelességét érzi; a *pozitív* magyar nem a csak bíráló, rohamozó modorú retorikában, hanem a közállapotoknak cselekvés útján való javításában, komoly reformokban, termékeny munkában éli ki szellemi erejét. Klebelsberg igazi eszménye azonban a *produktív* ember, kinek életformája a teremtés, az alkotás: finoman megérzi a nemzet s a kor szükségleteit s konstruktív szelleme csakhamar megtalálja ezek legalkalmasabb kielégítési formáit. Alkotóképesség és fanatikus tetterő, — ez a produktív lélek titka. Ezt az emberideált szerkeszti meg Klebelsberg a legtöbbször s a legnagyobb szeretettel: öntudatlanul a maga lelke állott neki modellül.

Akkor egészséges a nemzet lelke, ha az utóbbi három típus van benne többségben; akkor sikeres a nemzetnevelés, ha minél több embert tud ezek mintája szerint kiformálni. Csakis a termékeny munka, a teremtő alkotás az igazi élő hazafiság: minden egyéb pusztá szó. A haza földjén csakis a művek, az alkotások képviselik a végleges, a nemzettől többé el nem vitatható honfoglalást. „Egy nép — mondja — csak azzal szerez jogot ahhoz a földhöz, amely hazája, ha ezt halhatatlan művekkel magához, nemzeti génuszához kapcsolja. A haza földjére ontott véren kívül a művek és alkotások azok, amelyek révén a nemzet magát a haza földjével elválaszthatatlanul jegyzi el. A művek és alkotások képviselik a jeggyűrűt.“ A munka himnusza, a *Canto del lavoro* volt az örökké tevékeny Klebelsberg legkedvesebb dala, melyet legjobban szeretett idézni, nemcsak szóban, de elsősorban cselekvésben.

Amikor Klebelsberg a munkában látta az egyéni és nemzeti élet lényegét, ne higgyük, hogy mint kultúrpolitikus, egyoldalúan csak a szellemi javakat teremtő munkára gondolt. A szellemi munkát a legszorosabb kapcsolatba iparkodott hozni a gazdasági élet kérdéseivel: *kultúrpolitika és gazdaságpolitika az ő felfogásában válthatatlan egység*. A nemzet fejlődésének két egyenlő rangú és egymástól el nem választható tényezője a *vagyonosodás* és a *műveltség*. Anyagi jólét nélkül nem fejlődhetik ki számottevő műveltség; de szellemi kultúra híján nem bontakozhatik ki anyagi kultúra sem, mert hisz az anyagot is a szellem mozgatja. A gazdasági fejlődésnek is nélkülözhetetlen feltétele az észnek kezdeményező ereje és csiszoltsága, találékonysága és alkalmazkodó képessége, az érzelemnek kötelesség- és felelősségmélysége, az akaratnak alkotóvágya és szívós kitartása. Naiv gondolat a gazdasági élet prioritása a műveltséggel szemben: a kettő párhuzamosan fejlődik, egymásnak kölcsönös hajtóerői. Miképp valósítható meg az „előbb vagyonosodjunk, aztán lesz pénz az iskolákra“ népszerűen hangzó ígéje, ha írni-olvasni nem tudó tömegek gazdálkodnak apáik kezdetleges módján ma, a termelést megsokszorosító technika korában? Hogyan gazdagodjunk és legyünk versenyképesek a szomszédos nemzetekkel szemben, ha a magyar tömegek általános művelt-

ségi szintjét nem emeljük s őket modernebb mezőgazdasági és ipari ismeretekkel és készségekkel fel nem szereljük? Mert „ma nemcsak fegyveres mérkőzésre kell gondolni — hangsúlyozta Klebelsberg —, hanem a népek gazdasági mérkőzésére, gazdasági versenyére is... A motor és traktor korában, mikor az agrokémia beleviszi a vegytant a mezőgazdasági üzembe, nem sok köszönet lesz az olyan kisgazda és béres munkájában, aki nem tud mást, mint egy picit írni, olvasni és számolni. Annak eldöntéséhez, hogy adott időpontban kifizeti-e magát ilyen vagy olyan állatnak hízlalása, elég nagy kommerciális tájékozottság szükséges, aminek elég magas tömegműveltség az előfeltétele. Valóban rosszul állanánk, ha a rádió és repülőgép korában, mikor a fejlődés üteme szédítő, a magyar kultuszminiszter a kiegyezés kora intézményeinek pusztá konzerválására szorítkoznék és nem kreálná azokat az intézményeket, amelyeket a haladó kor megkövetel. Nagyon sokat alakítunk át és sok újat kell majd a jövőben is létrehozunk, nehogy egy szellemi Trianon elé vigyük a nemzetet“. Ezért vet nagy súlyt Klebelsberg a gazdasági ismeretekre a népiskolák tantervében, ezért szaporítja az önálló mezőgazdasági népiskolák számát s szervezi meg a felső mezőgazdasági iskolatípust, ezért van különös figyelemmel a gyakorlati műveltséget nyújtó polgári iskolára, külföldi ösztöndíjak adományozásánál a gazdasági és technikai szempontokra.

Azok, akik a gazdaságpolitika elsőségét hangoztatják, rendszerint optikai csalódás áldozatai. Csak azt nézik, hogy a gazdasági beruházások viszonylag rövid idő alatt meghozzák a maguk kézzelfogható kamatait. De megfelelnek arról, hogy a kultúrpolitikai beruházások sem improduktívok, ezeknek is megvan a maguk bő szellemi aratása, csakhogy ez hosszú évek mulva vehető észre. A kultúrpolitika a maga iskoláival, ösztöndíjaival, kutatóintézeteivel a jövőnek dolgozik és csak egy évtized vagy még nagyobb idő mulva érezteti a nemzet életében komoly hatását, amikor az új népiskolába járó nemzedék felnő, a külföldön tanuló ifjak vezető állásokba kerülnek, nemzetközi összeköttetéseiket gyümölcsöztethetik stb.

E ponton érte a legtöbb vád a nagy minisztert. „Ha nem fejlesztette volna ki — mondják — a vidéki egyetemeket, nem

volna ma akkora főiskolát végzett szellemi proletariátus.“ De kérjük: a középiskolát végzett ifjúság nem tódult volna-e az új egyetemek helyett a régi egyetemekre és főiskolákra? Nem lenne-e ma az előbbieik nélkül is ugyanakkora számú állástalan ifjúságunk? Az ok nyilván nem a hibás egyetemi politika, hanem Trianon s az egyetemes korszellem, a főiskoláknak világszerte tömeges megszállása. Német-, Francia- és Angolország is ugyan- ezzel a társadalmi betegséggel kénytelen megküzdeni.

Vádolják azzal is, hogy a magas tudományos kultúra miatt elhanyagolta a népoktatást, nem vigyázott a kultúra egyes ágai- nak fejlesztésében a helyes arányosságra. Ámde a majdnem tíz- éves minisztersége alatt beruházásokra költött 98 millió pengőből 53 milliót juttatott a szoros értelemben vett népoktatási és nép- művelési célokra. Utolsó költségvetésének 120 millió pengőjéből 46 millió volt előirányozva a népoktatásra. Vádolják, hogy „tékozló kultúrpolitikát“ űzött s ezzel a gazdasági összeomlás oka. Ámde ha szigorú kritikával összeadjuk azokat az összegeket, amelyeket túlárado tettvágya, élénk fantáziája s renaissance- egyéniségének művészi hajlama a valóságos viszonyokhoz nem mérten fölösleges módon vagy túlzott méretben alkotott, alig jutunk rá többre két-három milliónál. De ezzel is magyar mun- káskezeket táplált, magyar művészeknek adott munkalehetőséget. Halkan fölvehetjük a kérdést: megvolna-e ma is mindaz a pénz, amelyből ez a nagyszabású államférfi maradandó alkotásokat teremtett, ha egykedvűen és szürkén csak a folyó ügyek elintézésére szorítkozik? A pénz nem volna meg, a gazdasági válság épp- úgy a nyakunkba szakadt volna, mint mindenütt a kerek világon. De nem lenne teleszórva kis iskolákkal az Alföld, amelynek analfabétái számára az 1825. évi országgyűléstől kezdve hiába sürgettek nagyobb számban népiskolát; nem díszítené egy sereg városunkat új középiskolai épület, sok községünket polgári iskola, amely más országok nyolcosztályos népiskoláját pótolja; nem szolgálná a magyar nagy néptömegek egészségügyét a három vidéki egyetem klinikai telepe, nem kapcsolódtunk volna bele az európai és amerikai tudományosságba, nem vizsgálná az ég tüzeit a svábhgyi obszervatórium, nem jönnének hozzánk messze külföldről biológiai kutatásokra, nem tudtuk volna a nemzetek

olimpiászán megmutatni a magyar erőnek, akaratnak és ügyességnek elsőrendű hatalmát. Klebelsberg nem a pillanatnak, hanem a messze jövőnek dolgozott. Művei messze túléltek ennek a nemzedéknek történeti epizódját: iskoláiban századok múlva is tanulnak, klinikáin akkor is majd gyógyítanak, laboratóriumaiban akkor is majd kísérleteznek, amikor ez a nemzedék, amely a kritikának annyi mérges nyilat lőtte rá, már régen elporladt.

III.

Klebelsberg azért tudott oly rajongó munkakedvvel a magyar jövőért dolgozni, mert kitűnően ismerte a multat s így érezte mint államférfi a történeti felelősséget. Csodálatos, hogy a magyar édesanya szerető lelke és a dunántúli környezetnek sugalmazó ereje milyen izzó hazaszeretető magyarrá nevelte azt az indigenát, akinek csak atyja lett magyar állampolgár. Családjának több tagja öntözte vérével e hon földjét: a XVII. században az egyik az érsekújvári ütközetben, a másik Buda visszafoglalásánál harcol a török ellen, az előbbi báróságot, az utóbbi grófságot nyer hősiessége jutalmául. Gróf Klebelsberg Ferenc sokáig a monarchia pénzügyminisztere s mint ilyen tárgyalt Széchenyi Istvánnal a dunai gőzhajózás ügyében. S az osztrák ősök utóda egyik legjelentékenyebb fajszerető magyar államférfi, akinek gyakorlati tetteje és sok alkotása új útra tereli a magyar kultúra fejlődését s aki elméleti hajlamait a magyar mult vizsgálataiban éli ki. Amikor a nagy világkatasztrófát követő békeparancs a nemzetet széttépi, Klebelsberg szuggesztív ereje önt lelket a magyar történelem kutatóiba, ő szervezi meg céltudatosan a magyar történeti kutatást s tűz eléje új célokat. A nemzet kevés tagjában élt oly mély történeti tudatosság, a magyar multnak oly alaposan átélt ismerete, mint őbenne. Mi igazolja a magyarság történeti létét, fennmaradását és jövőjét az emberiség nagy drámájában? — ez volt történelmi alapproblémája, egyszersmind kultúrpolitikájának is háttéré. Az ő történeti tudatossága nem folytonos hátratekintés, a történeti kátyúk természetlen és öncélú kultusza, nem elvénhesztő hisztorizmus, hanem a fejlődés folytonosságába, az idők tovarobogó árába való tudatos beállás, a mult vonalának a jövőbe való kihúzása,

a jövőbe való tervszerű friss előretörés. Nem a jelen pillanataiban, hanem évszázadokban gondolkodott, olyan történeti feladatok és nemzeti aspirációk tervszerű gondolatai hatották át, amelyek a nemzet fennmaradása és fejlődése szempontjából századokat karolnak át, függetlenül az egyes nemzedékek változásától s az idő tovasikló hangulati hullámaitól.

Éppen elmélyült történeti érzéke a forrása annak, hogy annyira hangsúlyozta a sajátos magyar nemzeti karakter megővésének jelentőségét az irodalomban és képzőművészetben: meg akarta őrizni a specifikus magyar népi hagyományt, a faj szellemi erejét minden téren. Az íróktól és művészektől a magyar bérc és róna, a magyar élet, a magyar történet, a magyar faj lelkének benső kifejezését követelte, annak mély és önkénytelenül megkapó megéreztetését, mi ez a magyar föld és sors minden magyar ember számára. Jól tudta, hogy a külföld is nem azt keresi irodalmi, képző- és zeneművészeti alkotásainkban, ami kozmopolita, hanem ami sajátosan magyar levegőt, magyar hangulatot és ízlést lehel, aminek másutt nincsen párja.

Ezt a szellemet az észnek mindenütt egyforma, nemzetközi logikai síkján felépülő tudományos kutatásba is átsugározni iparkodott. Gondosan kereste azokat a tudományos feladatokat, amelyeket éppen a magyar géniusznak kell megoldania, mert más nemzet fia nem vállalkozhatik rá. A magyar történetnek, művelődésnek, irodalomnak, művészetnek, néprajznak oly nyugati és keleti vonatkozásait tűzte ki kutatási feladatul a fiatal tudós nemzedék elé, amelyek a többi népek szellemi világát és tudományát is a legmélyebben érdeklik: a török, bizánci-szláv s a nyugati román-germán kulturális és nyelvi kapcsolatok felderítése terén az európai tudományosságban külön ránk háruló, sőt egyenest kötelességszerű szerepünk van. Ugyanígy a természet-tudományok birodalmában is. Európa csakis tőlünk várhatja a magyar hegyek és vizek, növény- és állatvilág, a Balaton s az Alföld elméleti felbúvárlását. De ez gazdasági érdekünk is, hogy minél több természeti kincs birtokába jussunk. Ezért szervezi meg nagy szeretettel és eréllyel az Alföld-kutatást, amely egyike az első lépéseknek a tudomány nemzeti feladatainak hosszú országútján.

Amikor így mindenütt a nemzeti specifikumot dolgozza és dolgoztatja ki a magyar föld és kultúra világában, emellett vérbeli európai is, akinek a legfinomabb fogékonysága van a kor-szellem nemzetközi áramlatai és értékei iránt. Égett a vágtyól, hogy mindazokat az értékes szellemi javakat és intézményeket, amelyeket a nagy világ teremtett, hazájába is átültesse. Sokszor hangzott el ezért ellene a külföld imádatának és utánzásának vádja. Pedig mindig arra törekedett, hogy a sajátos magyar szellemi javak hagyománytökéje s az idegenből kölcsönzött elemek magasabbrendű szerves egységbe olvadjanak össze, úgy azonban, hogy a magyar lélek történetileg kikristályosodott vonásai el ne halványuljanak, hanem az új szellemi termékeknek külön színt és jellemet kölcsönözzenek.

IV.

Micsoda lelki alkat, mint energiakisugárzó forrás áll mindennek a kápráztatóan sokféle munkának és alkotásnak, kezdeményezésnek és kivitelnek középpontjában? Milyen volt ennek a nagystílusú államférfinak lelke?

A fogalmi gondolkodásnak világos észjárású logikusa s az intuicióknak mély ihletű látnoka; az érzelmeknek finom átélője, aki másokban is a legkisebb hangulati fodrozódást azonnal megérzi; a gyorsröptű, sokszor villámszerűen cikázó kombináló fantáziának teremtő művésze, óriási emlékezetnek virtuóza; a tervszerű és céltudatos akaratnak szívós hérosza. Volt benne felfokozott becsvágy, mert tudatában volt szellemi erejének; mély missziótudat lobogott benne, törhetetlenül hitte, hogy a Gondviselés reá különös feladatot bízott. Volt benne egészen az aprólékosságig menő valóságérzék, mely számol az adott feltételekkel és akadályokkal; de volt benne irreális képzelet is, mely könnyedén röpítette a rideg valóság fölött lebegő légüres térbe. Tudott szeretni és tudott gyűlölni, tudott megsemmisítő módon támadni és tudott fényes dialektikával védekezni, tudott jó barát és igazi ellenfél lenni. Ezerszínben játszó gazdag egyéniség, örökké izgalmas szenzórium hihetetlenül finom visszahatóképességgel. De azért elsősorban a mindent előre kiszámítani törekvő *észnek* embere. Innen érthető, hogy a nagy kultúrpolitikusnak a

kultúráról táplált fogalma egyoldalúan intellektualisztikus: a kultúra az ő szemében elsősorban tudás és a technikai készség; ellenben a kultúrának értékelésbeli, erkölcsi-érzelmi mozzanatai, amelyeknek pedig a legnagyobb szerepük van a nemzet megújításában, nem eléggé éles reliefben domborodnak ki felfogásában. Erős és világos esze mellett a másik kulcs, mely alkotásainak titkát előttünk megnyitja, hatalmas *akarata* és példátlan *munkabírása*. Azt, amit egyszer helyesnek, általános terveibe beleillőnek ismert fel, keresztülvitte minden poklokra keresztül. Hihetetlen munkabírása csak rajongó tárgyszerelméből érthető: szerelmes volt a maga eszméibe s problémáiba s ezeket gyorsan, minél előbb meg akarta oldani s valósítani. Minthogy pedig elméje egyszerre mindig az eszmék egész rajától volt megszállva (rá valóban illet: *mens semper cogitat*), a megvalósításokra irányuló alkotóvágya cselekvő erejét állandóan a legmagasabb feszültségben tartotta és dolgoztatta: kimeríthetetlen rádiumember volt. Klebelsberg a magát tárgyának minden ízében odaadó, önfeláldozó, a munkában eléggé *alkotó embernek* megkapó példája.

Valóban genie volt. Mi a genie ismertetőjegye? Egyetemes szellem: ha bármely, addig előtte ismeretlen területre lép, rögtön megpillantja a dolgok lényegét. Nem tanulta és mégis látja. A talentum csak a maga szakterületén alkot nagyot: a genie mindenütt, ahová a sors állítja. Ha azt mondjuk, hogy Klebelsberg vérbeli kultúrpolitikus volt, akkor már kiemeltük az egyoldalú szakemberek köréből, mert hisz a kultúra egyik legegyszerűsebb fogalom, amely az emberi tevékenységnek úgyszólván minden körét átfogja vagy összefüggésben él vele. De ő több volt az ilyen egyetemes értelemben vett kultúrpolitikusnál: bíró, historikus, gazdaságpolitikus, diplomata, közigazgatási organizátor, publicista, városrendező, művész. *Uomo universale*, de nem a renaissance-korban, hanem ma, amikor a társadalmi élet és tudomány százszorta fejlettebb és bonyolultabb.

V.

Periklesnek, az antik görögség legnagyobb államférfiának eszménye: a görög városállamok egyesítése görög nagyhatalommá,

melynek vezérállama Athén. Hiába hívja azonban meg a görög államokat pánhellén kongresszusra, Spárta a tervet elutasítja. Perikles háborút visel Spárta ellen, de sikertelenül. Amikor látja, hogy fizikai erővel nem teremtheti meg Athén hegemoniáját, hatalmi vágya szublimálódik: az athéni szellem erejével, a kultúra fölényével akarja a hegemoniát kivívni. Athént oly csodaszép várossá iparkodik fejleszteni, a tudományok és művészetek olyan gócpontjává avatni, hogy minden görög büszke legyen rá s szívét ott érezze dobogni: Athén lesz „Hellasz iskolája“. Perikles Athén kulturális felsőbbbségével egyszersem tudatosan örök eszmények és értékek szolgálatában áll. Athén kultúrájában, mint célban, nem csak a hatalom mulékony külső csillogását óhajtotta elérni és presztizszomját kielégíteni, hanem egészen tudatosan a görög szellem mélyéből fakadó történeti kultúrhivatását is ki akarta teljesíteni. Új politikai eszménye: Athén politikai impériumát a szellem, a műveltség eszközeivel szervezze meg: nem hadvezérekkel, hanem költőkkel, amilyen Sophokles és Euripides, építésszel, amilyen Iktinos és Mnesikles, művészekkel, amilyen Pheidias és Alkamenes.

Csakis Periklesnek mély és széles műveltsége, hatalmas szervezőereje, tervekben kifogyhatatlan fantáziája és művészi szelleme, szívós akarata, pénzügyi tehetsége tudta a görögségnek ezt a legszebben virágzó korát megteremteni. Alkotó államférfiú, aki népét óriási áldozatokra tudta sugalmazni. Azonban a kikötők jövedelme, a szövetségeselek adói, az Athene templomában holt tőkeként őrzött szent államkincsek feloldása, a nagy idegenforgalom haszna sem volt elég egyre nagyobb méreteket öltő monumentális terveinek megvalósítására. Másfél évtized munkája után belekeveredik a peloponézusi háborúba. Ennek kimenetele a pestis kitörése miatt ránézve gyászosra fordul. A második háborús évben ellenségei felülkerekednek, a nép kegyét elfordítják tőle, sőt közpénzek tékozlása címén törvényszék elé állítják s jelentékeny pénzbüntetésre ítélik, hogy ebből kifizethetők legyenek azok az építkezések, amelyekbe néphatározat nélkül, mai nyelven: költségvetési fedezet híján fogott. Azonban rövidesen kitűnt, hogy Athén politikai-szellemi életének irányításában Perikles megaláztott lángesze pótolhatatlan. Már a következő évben újra sztraté-

gosz-szá választják, de nemsokára a pestis elragadja. Életében folyton támadták, vádolták, elítélték: de a történelem előtt mégis az alkotások nagy Periklese maradt. Ami nagyság romjaiban megmaradt az antik Athénből, az mind Perikles géniuszának erejét hirdeti.

Távol áll tőlem, hogy a mestert és a jóbarátot a szeretet és a hála magyar Periklesnek neveztesse velem: a történeti helyzet különbsége s az idő távolsága szertelenné tenné a közös történelmi nevezőt. Az egyéniség és sors hasonlósága mégis meglepő *usque ad mortem*, csak a harctéren szerzett pestis helyébe az alföldi munkatéren kapott tífuszra kell gondolnunk. Klebelsberg hite az volt, hogy a kultúra felsőbbségével tudja a magyarság politikai fölényét is elérni és reintegrációját kivívni vagy legalább is a nemzetközi közvéleményben előkészíteni. Ezért nem riadt vissza attól, hogy a nemzetet a legnagyobb anyagi áldozatokra bírja. Tragikum, hogy a trianoni magyarságnak gazdasági feltételei, különösen a gazdasági világválság óta, nem voltak összhangban terveivel és alkotásainak méreteivel. Világszerte a gazdasági kérdés vált mindenfajta politika tengelyévé, a kultúrpolitikáé is, — csakhogy negatív előjellel. A kenyér sűrűtő gazdaságpolitikája mellett a kultúrpolitika valamennyi országban a huszas évek nagy lendülete után az utóbbi három esztendőben arra az útra jutott, hogy a nemzetek életében újra csak másodlagos, inkább dekoratív szerepre szorítkozzék: az általános elszegényedés ma hamar rásüti a kultúrintézményekre a fényűzés bélyegét. Nagy kultúrpolitikusunknak meg kellett élnie, hogy az általános gazdasági zsugorodás közepett mind több művelődési intézményét, amelyeket annyi szeretettel és munkával teremtett meg, a nyomorúság pillanatnyi hangulata fölösleges, hozzánk nem mért szellemi luxusnak minősített s alkotójukat felelősségre vonta, sokszor olyasmért is, amit korábban, jobb anyagi viszonyok között, mindenki a nemzet természetes európai kultúrzsükségletének érzett.

A sok támadás, számos intézményének kényszerű megszüntetése, sőt lebontása fájdalommal töltötte el, de lényeges alkotásainak helyességébe, igazolt voltába és történelmi értékébe vetett hite soha, végső lehelletéig, nem rendült meg. Jól tudta, hogy a politika semmi esetre sem a boldogság termőföldje.

És mégis, mint pszichológus megállapíthatom, hogy sokszor volt boldog. De mi a boldogság mértéke? A gyönyör? Ha ez, akkor a politika nem a boldogság epikurosi kertje, mert hisz napról napra a legélesebben érezteti és láttatja az emberi természet gonosz, intrikus, kapzsi, irigy, féltékeny, rágalmazó, önző vonásait, amelyekkel örökösen harcban kell állani s miattuk folyton szenvedni. Az emberi boldogságnak azonban egészen másutt van a kútfeje, mint a puszta gyönyörben: viszonylag az ember akkor boldog, ha a maga lelki alkatának megfelelő életet él s munkát fejt ki, vagyis ha összhang van képességeinek belső iránya, másrészt külső életformája között: ha bensőleg érzett hivatását, képességeit kifejtheti és kiélheti. Nietzsche büszkén mondja: „Törekedjem hát a magam boldogságára? Én a *művemre* törekszem“ (Strebe ich denn nach meinem Glücke? Ich strebe nach meinem Werk). Nem veszi észre, hogy a kettő között nincs ellenmondás, sőt, hogy a kettő igazában egy: akkor boldog az ember, ha a maga művén, hivatásán dolgozik. A boldogság nem puszta öröm, napsütés, hanem fájdalom, árnyék is. A boldogság a *hivatásból* fakad, amelyet az államférfi vagy bárki belsőleg érez, amely folyton űzi-hajtja, képességei kifejtésére sarkallja, noha szenvedéssel és kockázattal jár. Miért? Mert a belsőleg igazán érzett küldetésben bennrejlík az ideális elem: az eszménytudat és az ebből fakadó kötelességtudat, hogy erőit kifejtse. A vérbeli államférfi egyénfölötti értékek hordozójának is érzi magát, aki szakadatlanul dolgozik, szenved, sőt meghal az abszolútnak hitt értékekért. A belső küldetés- és sorstudat ereje a karizmatikus embert fölébe emeli a közönséges filiszter hédonizmusának. Innen a nagy államférfiak *amor fati*-ja: minden veszedelemmel és kritikával való bátor szembeszállása. A nyárspolgári „gyönyör“, „boldogság“ unalmas lapossága egyáltalában nem az a pszichológiai kulcs, amely a nagy emberek egyéniségének misztikus zárát megnyitja. Belső és külső nagy küzdelmek, lelki vívódások és erőfeszítések, személyes veszedelmek nélkül nincsen klaszszikus méretű államférfi. A síma, csendes, harcok nélküli út nem a nagystílusú politika útja, Klebelsberg nem ezt az utat járta: küzdött, mert alkotott, s alkotott, mert küzdött. Joggal mondhatta életében: *In serviendo patriae consumor.*

MEGEMLÉKEZÉS

GRÓF APPONYI ALBERT

cikke a „Pesti Napló“ 1932. évi október hó 16-i számából.

Ki volt Klebelsberg?

Gróf Klebelsberg Kunó halála egyike a legsúlyosabb veszteségeknek, amelyeket ez a nemzet az utóbbi időben szenvedett, mert olyan tág látókörű és annyi impulzív erővel bíró kultúrpolitikus, mint amilyen ő volt, nem terem minden nap, s ma hozzá fogható államférfiút a művelt világnak szinte egyetlen államában sem ismerék. Jellemző egész elhelyezkedésére, hogy többi tisztségei mellett egyúttal a Történelmi Társaságnak is elnöke volt, mégpedig olyan elnök, aki friss életet vitt ennek a nagyrahatott társaságnak az életébe. Maga ez az elhelyezkedés bizonyítja, hogy kultúrpolitikája a nemzeti élet gyökereinek felismerésében és tanulmányozásában volt megalapozva.

Jellemző erre a gazdag egyéniségre az a tény is, hogy a miniszterség és a Történelmi Társulatban viselt elnökség fárasztó munkaköre mellett volt ideje és szellemi rugékonysága egy nagyszabású publicisztikai tevékenységre is, amely kiterjed a bel- és külpolitika, valamint a szellemi mozgalmak minden területére; hiszen még a kínai-japán összeütközés pragmatikus előadását is az ő tollából ismerték meg a „Pesti Napló“ olvasói.

Életének tragikumája az volt, hogy döntő jelentőségű és egyéniségével teljesen kongeniális önálló hatáskört, mint miniszter a mai pénzügyi és közgazdasági erők zsibbadásának korszakában nyert. Ez a körülmény alkotásainak határt szabott és még így

is kitette őt annak a szemrehányásnak, hogy aktív kultúrpolitika pénzügyeink romlásának egyik okozója volt.

Sajnos el kell ismerni, hogy az ő égisze alatt sok olyan költséges intézkedés történt, amely elhalasztható lett volna, de azért nem őt kell felelőssé tenni, hanem azokat a tényezőket, amelyeknek feladata volt afölött őrködni, hogy az egyes szakminiszterek tervei nemcsak önmagukban legyenek üdvösek, hanem az időszerezés szempontjából pénzügyi teljesítőképességünk korlátai közé szoríttassanak.

Az ő emléke tehát úgy él bennünk, mint nemzeti kultúr-hivatásunk egyik legteljesebb megszemélyesítője, s így él továbbra is szellemi fejlődésünk történetében — s nemcsak ennek a nemzetnek, de az egész világnak köztudatában.

EMLÉKBESZÉD

Elmondotta: BERZEVICZY ALBERT a Magyar Tudományos Akadémia ülésén. (1932. október 24.)

Tekintetes Akadémia!

Kötelességemnek véltem a mai összes ülést a szintén mára kitűzött s Arany János emlékének szentelt ünnepi üléstől függetlenül összehívni, hogy e hó 11-én váratlanul elhunyt tiszteleti és igazgató tagtársunk, gróf Klebelsberg Kunó volt közoktatásügyi miniszter elvesztéséről s az ő kimagasló érdemeiről itt, az Akadémia teljes ülésében megemlékezzünk.

Az Akadémiának nem volt módja a megboldogult iránti tartozó nagy háláját a budapesti gyászszertartás alkalmával leróni; a szegedi gyászszertartás alkalmával régi és érdemes társunk, Csengery János adott méltó kifejezést kegyeletünknek. A részvét szokásos nyilvánításait el nem mulasztottuk s II. osztályunk már foglalkozik az emlékbeszéd megtartására nézve adandó megbízással. Azonban a gróf Klebelsberg Kunó érdemei Akadémiánk körül oly rendkívüliek, hogy azoknak elismerése számára is a legünnepelesebb formát kellett választanunk.

Ő a szó szoros értelmében Akadémiánk megmentője lett, mikor már 1922-ben az Akadémia nagy alapítványi vagyónak a pénzértékkel együtt történt majdnem teljes elpusztulásával szemben s annak a mindenesetre méltánylandó, de elegendőnek nem bizonyult adakozásnak láttára, mellyel társadalmunk segítségünkre sietett, elhatározó lépésekre szánta el magát Akadémiánk érdekében. Ilyen elhatározó lépés volt Akadémiánk kezelőszemélyzetének az állam terhére való átvétele a Gyűjteményegyetem szervezete keretében az 1922 : XIX. és 1923 : I. tc.-ek értelmében; s ilyen elhatározó lépés volt a törvényhozás-

nak ugyancsak Klebelsberg akkori közoktatásügyi miniszter javaslatára az 1925 : XLVI. tc.-ben tett kétrendbeli intézkedése, az Akadémia százéves fennállása alkalmából intézetünk érdemeinek törvénybeiktatása: a legnagyobb erkölcsi elégtétel és dísz, mely intézetünket érthette s ennek kapcsán három milliárd akkori értékű korona jubiláris adományban való részesedésünk, az Akadémia évi állami segélyének egyidejűleg kilátásba helyezett föl-emelésével.

Fennállásunk óta még soha Akadémiánk ily mértékben és ily hatású elismerésben és támogatásban nem részesült, mint akkor, amikor anyagi helyzete már további működését is kérdésessé tette; s ezt a rendkívüli jótéteményt mi az államfő és a törvényhozás részéről megnyilvánult megértő jóakarattal mellett elsősorban és főképp a most elhunyt volt kultuszminiszter soha eléggé meg nem hálálható nemes kezdeményezésének és buzgóságának köszönhetjük, miért is iránta való hálánkat most, immár bezárult sírja fölött iktatjuk Akadémiánk évlapjaiba.

Ily elhatározás csakis egy oly széles látókörű, nagyműveltségű, a nemzeti célok egyetemét áttekinteni és felkarolni tudó, nemes ideálokért buzgó kultúrpolitikus lelkéből sarjadhatott, aminő Klebelsberg Kunó volt, akinek életében lehettek ellenfelei, kinek halála után ma, hervadhatatlan érdemeit minden elfogulatlan szemlélő elismerni és méltányolni kénytelen.

Akadémiánk mindig hálás, megértő, s ahol tehetett, segítő szemlélője volt annak a nagyszabású tevékenységnek, melyet elhunyt társunk kormányzati hatáskörben majdnem tíz éven át kifejtett. Ez a tevékenység szellemi kultúránk egész terére kiterjedt s mindenütt emlékezetes és üdvös nyomokat hagyott hátra.

Az alföldi tanyai iskolák tömeges felállítására népevelésünk hathatós előmozdítása volt, a nem állami tanítók és tanárok el látásáról való gondoskodás a közoktatás munkásainak szociális igazságot szolgáltatott; a polgári iskolák reformja rég vajdó kérdés megoldását hozta meg; a középfokú nőiskolák törvényhozási szabályozása a gyakorlatban már meghonosodott oktatásnak szerzett törvényszerű polgárjogot; a középiskolai törvény módosítása a modern nyelveknek nyitott utat a tágabb érvényesülésre; a testnevelést illető törvényhozási intézkedések meg-

adták a testnevelésnek fontosságához mért biztosítását és szervezését, az ösztöndíjakra vonatkozóak a kiosztás igazságosságát helyezik intézményes alapra; a külföldi kollégiumok a szakképzést és kutatótanulmányt a legmagasabb fokon biztosítják s bekapcsolják tudományos munkánkat a külföldre. A Gyűjteményegyetem létesítése eddig egymástól elszigetelt fontos kulturális intézmények közt teremt kapcsolatot s ruhazza fel azokat egyúttal bizonyos önkormányzati jogokkal; megcsonkíttatásuk következtében amúgy is leolvadt műemlékállományunk védelmét a Klebelsberg törvénye hathatósan terjeszti ki az ingó műemlékekre is. A trianoni szerződés következtében elvesztett kolozsvári és pozsonyi egyetemünket ő feltámasztotta Szegeden és Pécsen, s úgyszólván semmiből teremtve, dúsan látta el azokat a modern tanítás, kutatás és klinikai gyakorlat minden eszközeivel, ugyanígy fejlesztve a kezdetleges állapotban talált debreceni egyetemet s létesítve Bécsben Magyar Történelmi Intézetet, Budapesten Csillagvizsgáló Intézetet, Testnevelési Főiskolát és fedett uszodát, a Balaton partján pedig Biológiai Intézetet.

Az ő bámulatos tevékenységével szemben, különösen mióta államháztartásunk egyensúlya megrendült s külföldi tartozásainkat fedezni nem tudjuk, gyakran merült fel a szemrehányás, hogy alkotó kedvét nyomasztó viszonyainkhoz képest mégis korlátoznia kellett volna s nem kellett volna messzenéző programját oly mohó gyorsasággal végrehajtania.

Ezek a szemrehányások most el fognak némulni, mert az ő életének tragikusan gyors és korai megszakadása nagyon is igazolja sietségét, mellyel megszámlált óráit felhasználni igyekezett; s bizony el kell ismernünk, hogy az ő kezei kihűlvén, tervei és eszméi nagyrészenek megvalósulása képtessé vált volna, már pedig azok között, amiket megvalósított, nincs egy se, melynek indokolt, célszerű, sőt szükséges voltát komolyan kétségbe lehetne vonni. Államháztartásunkat rendbe kell hozni, de remélem, hogy annak rendbehozása a Klebelsberg alkotásainak egyikét sem fogja áldozatul követelni.

Hogy egy minden eddiginél súlyosabb nemzeti katasztrófa ránk nehezedése után alig tizennégy évvel a megcsonkított Magyarország legalább szellemi kultúrájának integritását, kul-

turális jelentőségét a nemzetek életében meg tudta őrizni, az igen nagy részben a Klebelsberg érdeme.

Az ő alkotásaival együtt neve és emléke is fenn fog maradni nemcsak itt Akadémiánkban, hanem minden magyar szellemi műhelyben és a művelt magyarság minden tűzhelyénél: „*manet, mansurumque est in animis hominum, in aeternitate temporum, in fama rerum*“.

GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ EMLÉKEZETE

*Székesfehérvár sz. kir. város 1932. október havában tartott
rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyvéből.*

Dr. Csitáry G. Emil polgármester üdvözölve a törvényhatósági bizottság megjelent tagjait, a rendkívüli közgyűlést megnyitja.

A törvényhatósági kisgyűlés a polgármester javaslatára a következő előterjesztést teszi:

„ A halálnak rémületes vihara lesodorta egyik országtartó nagyságunkat a magyar életnek ormairól.

Felnyíltott a szegedi kriptaajtó, hogy befogadja Klebelsberg Kunó grófnak, Magyarország egykori vallás- és közoktatásügyi miniszterének és Székesfehérvár szab. kir. város díszpolgárának porrávándó tetemét.

Mintha egyik világító fáklyájától fosztotta volna meg a magyar glóbuszt a kegyetlen végzet, hogy mélységes gyászunkban áthatolhatatlan, ravatalos sötétségbe kábulnak elszálló lelke után merevülő könnyes szemünk.

Szellemi fejlődésünknek egyik életadója vonult be az ő megdicsőülésével a magyar művelődés történetébe; fájó szívvel tekintünk multbavesző alakja után, mert a maga után hagyott tátongó ür beláthatatlan mélységeinél csak nemzetünknek vesztesége lehet nagyobb.

Klebelsberg Kunó gróf nemzeti újjáépítésünknek értékesbnel értékesebb műveket alkotó, ihletett művésze volt; a problémáknak mélységes szempontjait áttekintő tudós kultúr- és tudománypolitikusnak génusza egyesült öbenne a nagyvonalú miniszteri koncepcióknak teremtő génuszával.

Istenadta nagy tehetségének szellemi mannájával bőségesen táplálta a kultúrára éhezöket, ezernyi-ezer tplomot emelt

a romokból a magyar művelődésnek, hogy szellemi felkészültséggel pótolhassuk trianoni veszteségünket, hogy a tudatlanság salakjától tisztultan, áttetszővé csiszolódjék a nemzet lelke és kultúrigába kényszeríttessenek a haladástól vonakodók.

Mint a kultúrának atlétája, mindennél ellenállóbb vértetezet látott ő a szellemi művelődésben; ezért öltöztette nemzetét a tudás fegyverzetébe, olyan páncélruhába, amely meg-megújuló friss energiát kölcsönöz a tudományok bajnokának; fegyvernek tekintette ő a műveltséget, amelyet senki sem csavarhat ki kezünkből soha, amely győzhetetlenné teszi a feltámadásáért és integritásáért küzdő, rabláncokat hordó magyar nemzetet. Szent fanatizmussal hitt a kultúrának nemzetmentő hivatásában és nem alaptalanul: mert a mulandó anyag felett örökké diadal-maskodik a szellemnek ellenállhatatlan ereje akkor, ha az — mint őnála — vallásos lélekből meríti életnedveit.

Apostoli hevülettel telített, kivételes egyéniségét az Istenéhez és hazájához hű, testvéreihez szeretettel simuló, emelkedett léleknek és az országszerte csodált, fenkölt szellemének divináló fényessége sugározta be. Szellemi frontunknak szinte verhetetlen „homo universalis“-a volt, akinek ismeret- és eszmevilága túlterjedt maradékszigetünk határain; nem csoda, hiszen örökkévaló lelki intuíciónak és az özönszerű ismeretszerzésnek nyughatatlan hullámhegyei emelték és ragadták mindig magukkal szellemét — beláthatatlan messzeségeken túl — az általános tudásnak univerzuma felé!

Nemzeti kultúránknak azelőtt lekicsinyelt színvonalát ily rendkívüli képességeknek munkába állításával emelte fel a nyugati műveltségnek majd felhőkig törő szirtfokára, hogy az egész világ bámulattal tekinthet az azóta egy félszázadnak eredményeit túlhaladó magyar évtizednek csodás alkotásaira.

Tehetsége mérhetetlen kincseit ama mélyenjáró elgondolása megszívlelésére ajánlotta fel bálványozott nemzetének, hogy: „Elvész a nép, amely tudomány nélkül való!“ Ezért mindent alárendelt e vátes gondolatból fakadó eszmeiránynak s ezért lobbantotta tudományokért rajongó lelkével lángra — széles e hazában mindenütt — Pallasnak már-már kihúnyó oltártüzeit.

Misszióval küldötte őt hozzánk a Magyarok Istene új bárázdákat hasítani kultúránknak ugarán, hogy beléplántálhassa abba a veszni induló értékeket; szent küldetése volt, hogy új indításokat adjon a kulturális élet ritmusának és Nagy-Magyarországnak fundamentumát építő munkájával a szebb jövőnek reményvonásait formálja ki a sorstépázta magyarnak elborult homlokán.

„Non inutilis vixit“ — mert jó harcot harcolt s túlnőttek már a magyar fenyők a szomszédos erdők felett és a reménységnek virágai fakadnak a magyar mezőkön.

A mi nagy halottunk második szülővárosának tekintette Székesfehérvárt, ahol korán elveszített szülei porladoznak, ahol feledhetetlen diákéveit töltötte; városunkban gyujtották ki lelkében a művelődésnek reflektorfényét és itt borult virágba életavaszja, amelyről mindig rajongással beszélt; sokszor járt közöttünk és őszintén kitérte előttünk nemes szívét, amelynek jóságaról abszolút értékek és nagy alkotások szolgálnak dokumentumokat városunk történetéhez: a tanítóképzőnek, a polgári fiúiskolának és a leánygimnáziumnak modern hajlékai. — Nálunk is nemes tettei örökítik meg feledhetetlen nevét.

Hogy nagynevű díszpolgárunk oly váratlanul róttá le retentő életadóját az elmúlásnak, elszorult szívvel eszmélünk rá pótolhatatlan veszteségünkre; mi csak áldást esdhetünk haimvaira az irgalom Istenétől, koporsójára pedig csak örök hálának, érdemei elismerésének és magasztalásunknak hervadhatatlan virágaiból köthetünk koszorút.

Tekintetes Törvényhatósági Bizottság! Székesfehérvár szab. kir. város közönsége számtalan esetben érezhette a sírbaszállott miniszter áldó kezének simogatását, amiért kegyelettel és hálás megemlékezéssel tartozik iránta; ezért tisztelettel indítványozom a tekintetes Törvényhatósági Bizottságnak, hogy a megboldogultnak, mint a város nagy fiának, jótevőjének és díszpolgárának emléke a törvényhatóság jegyzőkönyvében megörökíttessék, a város őszinte részvételéről porig sujtott özvegye: gróf Klebelsberg Kunóné ő kegyelmessége jegyzőkönyvi kivonaton értesíttessék, — végül pedig a Zita királyné-útnak I. számától a Vár-

körútig terjedő szakasza a megboldogult nevéről gróf Klebelsberg-utcának neveztessek el.“

A közgyűlés a törvényhatósági kisgyűlés előterjesztésére a polgármester indítványát egész terjedelmében elfogadja.

Ehhez képest elhatározza, hogy Klebelsberg Kunó grófnak, a város nagy jótevőjének és díszpolgárának emlékét a mai ülésről készült jegyzőkönyvben megörökíti, — erről s a város öszinte részvételről özvegyét jegyzőkönyvi kivonaton értesíti.

Kimondja egyben, hogy a Zita királyné-útnak 1. számától a Várkörútig terjedő szakaszát a megboldogult nevéről Gróf Klebelsberg Kunó-utcának nevezi el.

Végül Süveges István biz. tag azon indítványát, hogy a város nagy fiának emléke a leánygimnázium falán márványtáblával is megörökíttessék, — kiadja a város polgármesterének azzal, hogy ezen véghatározat végrehajtásánál vegye figyelembe.

Erről a város polgármesterét megfelelő további eljárás végett jegyzőkönyvi kivonaton értesíti.

Ezután *Mátrai Rudolf* kir. tanker. főigazgató, biz. tag szó-lásra emelkedik és az alábbi magasszárnyalású emlékbeszédet mondja el:

A rómaiak a hálátlanságot a következő lesújtó ítélettel illeték: *dixeris ingratum, dixeris omne malum*. Aki hálátlan tud lenni, annak a lelke tele van gonoszsággal. Ennek a megállapításnak a megfordítottja is igaz. Aki hálával gondol a vett jótéteményekre, annak a lelke tele van nemes érzésekkel. A hálás megemlékezés s az azzal együtt járó nemeslelkűség csendül ki a polgármester úrnak az imént hallott előterjesztéséből is. Úgy gondolom, hogy az az indítványa, hogy a Zita királyné-út egyik szakaszát Klebelsberg-útnak nevezzük el, a törvényhatósági bizottság egyhangú helyeslésével találkozik. Mert ez az indítvány a nemes város örök hálájának kifejezése akar lenni a nemzet egyik legmunkásabb, legönzetlenebb, legnagyobb fia iránt.

Én igen szoros kapcsolatot látok a legnagyobb magyar és Klebelsberg Kunó lelke között. Mind a kettő a magyarok művelődési szintjének emelésén fáradozott. Mind a kettőnek a szíve azért vérzett, mert világosan látták, hogy Európa szívében

elvész a kultúra, ha tudomány nélkül való a maréknyi magyarság. Mind a kettő szívverése akkor állt meg, mikor tollal, szóval, tettel végzett verejtékes munkájuk igérvényes vetése még nem szökkenhetett sárguló kalászbá.

A mult század 30-as éveinek állapotai sokban hasonlítottak a mostanihoz. Akkor is leszegényedett, lerongyolt, halálra vált volt a magyar. Volt a magyarnak földje, de annak megművelésére nem volt eszköze. Volt termése, de annak elszállítására nem volt járható útja. Volt gyapjúja, de annak megszövése nem volt gyára. Volt országgyűlése, de azon a magyar népnek nem volt joga. Volt arisztokráciája, de annak nem volt magyar a szíve. Volt Dunája, de azon nem volt híd, volt Balatonja, de azon nem járt hajó. Volt a magyarnak ezer vérző sebe, de nem volt sebkötöző orvosa. A falu tanyája volt a nyomornak. A nemesi kúrián egykedvűen pipázgatott a mindig mindenre ráérő közöny. A kastélyokban a kacagányos, attilás ősök képein szégyenkezve mosolygott az idegen nyelven beszélő magyar földesúr.

Ebbe a csillagoltó sötétségbe, ebbe a halálszagú atmoszférába, ebbe a cselekvéstelen haldoklásba kiáltotta bele Széchenyi István, hogy ez az ország, melynek beláthatatlan területein néhány száz birka legelte a soványka füvet, melynek rengeteg erdőből az alföldi embernek annyi fa sem jutott, melynél mindennapi kenyerét megsüthette volna, hogy ez a pártokra szakadt, koldusbotra jutott, latin nyelven szónokló Magyarország nem volt, hanem lesz. A pusztába kiáltó prófétának a kietlenségbe kiáltott szava nem konghatott kísértetiesebben, mint Széchenyinek a titokzatos magyar jövő fátyolát szétlebbentő ez a csodálatos szózata.

Mi ma már tudjuk, hogy ez az ihletett jóslat valóra vált. A békanyálás, mocsaras Dunapart gránitba öltözött. A kiszáradt ingoványokra stílusos palotákat varázsolt az architektúra. Pestet Budával gyönyörű függőhíd íveli át. Az Alföldön megállt a futóhomok. A meddő sziklába kígyózó utakat vájt a magyar csákány. A Dunából hegyeket emelt ki, a Vaskaput porrá robbantotta a mérnökök zsenije. Mézet és selymes füvet termelt a magyar rét, lágy kenyeret a magyar mező. Szétpattant a sze-

génység bilincse. Szétszakadtak az édes anyanyelvünket lenyűgöző idegen nyelvek indái. Széchenyi igéi műveltté tették a magyart, hogy idővel független lehessen.

1920-ban függetlenekké lettünk. Nem ugyan úgy, ahogy Széchenyi nagy lelke megálmodta, hanem ahogy a trianoni béke kegyetlen kegyelme diktálta. Ez a Trianon adta függetlenség majdnem az életünkbe került. Mert milyen a háború, a kommunizmus és a trianoni béke után következő kor arculatja? Az élet lángja kilobbanóban. A lét szikrája hamu alatt. Harmat helyett korom hullott erre a kánaáni földre. A férfiak homlokára sötét borulat ült. Az asszonyok szemében nem száradt fel a könny. A férfiak munka nélkül, az ifjak remény nélkül bolyonganak. Nincs tengerünk, mégis hajótöröttek vagyunk. Nincs fegyverünk, mégis örökös küzdelem az életünk. Van búzánk, sok a marhánk, tele van a pincénk, mégis szegények vagyunk. Van országunk, de nincs határunk, van erős karunk, de nincs munkánk, van békénk, de nincs békességünk, függetlenek vagyunk, de nincs kenyerünk.

Széchenyi korában nyomasztó álom nehezedett a magyar lelkekre. Széchenyi azért lett a legnagyobb magyar, mert ebből a halálos álomból munkára ébresztette a nemzetet. Trianon után csodaváró lett a magyar. Várta azt a csodaembert, aki a vesztett háború és a forradalmak után egy varázsütéssel minden nyomortól megszabadítja. Csodaszert nem kaptunk, de adott a Gondviselés csodálatos embereket. Olyanokat, kik a legnagyobb levertség idején is mertek hinni a magyar jövőben, kik bele merték eresztetni a munka ekéjét a letarolt magyar földbe, akik a magyar faj ezeréves kultúráját nemcsak megmenteni, hanem tovább fejleszteni kötelességüknek tartották, akik rózsafát ültettek a kiszáradt magyar talajba, akik nem siratói, hanem folytatói, új életrehevői lettek a halálra sebzett magyar kultúrának. Ilyen rózsafaültető kultúrpolitikus volt Klebelsberg Kunó. Széchenyi igéi termékenyítették meg kongeniális lelkét, midőn halálra vált nemzetének bátran szemébe mondta, hogy Magyarország vagy műveltté lesz, vagy nem lesz.

Mikor Klebelsberg Kunó a kultuszminisztérium élére került, a magyar kultúra legválságosabb óráit élte. A történeti nagy

Magyarország minisztériumai tele marokkal szórták a kultúrát a megszállt területekre. A nagy Magyar Alföld és a Dunántúl egy része azonban iskola nélkül maradt. Klebelsberg ezeket az iskolátlan területeket tervszerűen benépesítette elemi iskolákkal és óvodákkal. Minisztersége alatt 1133 elemi iskola épült. A tanyai iskolák felállításával az 1868-ban szentesített Eötvös-féle törvényt Klebelsberg tette végrehajthatóvá. A papirostörvényből a magyar tanyákat az élet áramába bekapcsoló kultúrtényezőt csinált. Klebelsberg tudta és hirdette, hogy a magyar jövő a magyar barázdában csirázik. Ezt a barázdát akarta iskolapolitikájával megtermékenyíteni.

A középiskolákba is új lelket ömlesztett Klebelsberg Kunó. Ő helyezte a nevelést intézményesen valláserkölcsi alapra s ő kívánta, hogy a hazafias szellem a tanárok minden munkáját áthassa. Klebelsberg úgy érezte, hogy a magyar kultuszminiszter nemcsak a kultúrának, hanem az erkölcsnek is a legfőbb őre. A munka erkölcsi háttér nélkül rabszolgasággá fajulhat. A csiszolt elmék jellem nélkül inkább csapásai, mint áldásai az országnak. A legnagyobb hatalom a jellem. Aki nagyot akar alkotni, annak jellemesnek kell lennie. Fichte azt mondta a német ifjúságnak, hogy Németország akkor lesz igazán nagy, ha jellemesnek lenni és németnek lenni egyértelmű lesz. Klebelsberg pedig nevezetes újévi körlevelében azt üzentte a magyar oktatóknak, hogy olyan oszlopokat neveljenek, melyek Magyarország 1000 éves épületét vannak hivatva tartani. Azt kívánta tőlük, hogy olyan ifjakat neveljenek, kik a tudásnak, a kötelességnek, a jellemnek legyenek megdönthetetlen oszlopai. Ekkor frissül fel, ekkor telik meg erővel és európai fajsúllyal a magyar élet.

Klebelsberg meg volt győződve, hogy a magas műveltség minden politikai és hatalmi szervezetnél hatékonyabb biztosítéka a nemzeti létnek. A nemzeti kultúrának pedig az egyetem a fokmérője. Humboldt egyetem-alapítással kezdte Poroszország újraépítését. Ferry francia kultuszminiszter az 1870-iki súlyos vereség után egyetemekkel hintette be Franciaországot. Esztorország a dorpati egyetem szárnyai alól nőtt ki. Finnország kialakulásában a helsinki egyetemnek döntő szerep jutott. Klebels-

berg Kunó az otthontalanná vált kolozsvári és pozsonyi egyetemek tető alá juttatásával tett tanúbizonyságot nagyarányú kultúrkoncepciójáról. Megnyitotta a kutatás, búvárkodás és tudományos elmélyülés műhelyeit a Dunántúl régi egyetemi városában és az Alföld szívében. Az egyetemek klinikái gyógyító helyeivé lettek a környék betegeinek, laboratóriumai pedig feltehető helyei lesznek a magyar jobblétnek.

Klebelsberg Kunó benépesítette hazánkat a tudás hajlékai-
val. A tanyáknak tornácos iskolákat, a városoknak aulák egyetemeket, a tudósoknak laboratóriumokat, a hívőknek oratóriumokat építtetett. Az írni nem tudókat megtanított a betűvetés mesterségére. Az olvasni akaróknak könyvet adott a kezébe. Megújította a szentegyházak barokkdíszét, megnyitotta a magyar szellemi kultúra minden forrását. A világégés 10 éven át hulló hamuját eltakarította és az öntudatos nemzeti erőgyűjtés kapuit feltárta.

Klebelsberg Kunó sokoldalú és nagyvonalú tehetség volt. Ha festő lett volna, Madonna-képeket festett volna, az ő Madonna-képeinek szeméből meleg szeretet sugárzott volna a magyar gyermekek felé. Ha szobrász lett volna, kifaragta volna a jótékonyág szobrát, mely kitérte volna kezét a szenvedő magyarok felé. Ha zeneszerző lett volna, megkomponálta volna a magyarok szimfóniáját. Ha költő lett volna, megírta volna a munka himnuszát. Mivel kultúrpolitikus volt, írt, beszélt, agitált, buzdított, serkentett, hogy mások csinálják meg azt, ami az ő nagy lelkében megszületett.

Klebelsberg a munka embere volt. A munkás, az alkotó emberek szövettségével óhajtotta a rombadőlt hazát újraépíteni. A korábbi idők szónokló, ünneplő, civódó és kesergő hazaszeretetével szemben a munkás, bizakodó hazaszeretetet hangsúlyozta. A munkában ő állt a legelső sorban. Mikor barátai figyelmeztették, hogy a sok munka idő előtt tönkreteszi szerzetét, ő ezekkel az ércbe kívánczó szavakkal felelt: Én Istenem, lehet-e túlságosan sokat dolgozni az elhagyott magyar ugaron? Klebelsberg intiutív ember volt, mert azt hangsúlyozta minden alkalommal, hogy eszmények nélkül nem lehet élni, de realpolitikus volt, mert azt hirdette, hogy illúziókban nem szabad élni.

Klebensberg barokk ember volt. Lelke tele volt a barokk-kor optimizmusával, szépségszeretetével. Lelke csordultig volt izgalommal, nyugtalansággal és alkotóvágygal. Nevelő városának barokk művészete megihlette a lelkét s akkor volt a legboldogabb, ha egy-egy barokk iskolával, vagy templommal emelhette valamelyik magyar város szépségét. Klebensberg Kunó bibliás ember volt. Élénken élt tudatában, hogy por és hamu nem utolsó állomása az emberi létnek. Kultúrpolitikájának az volt a vezérlő motívuma, hogy a kultúra csak akkor ad több és jobb kenyeret, ha abba beledagasztjuk a vallásos érzés nemesítő kovászát.

Az alkotó munkának ez a hőse e városból indult diadalmas útjára. Itt szívta lelkébe a régi magyar kultúra szeretetét. A feltárt királysírok a mult felé fordították tekintetét. Itt lélegzette lelkébe a magyar mult zamatját. Az árpádházi királyok haló pora átjárta a lelkét, megtermékenyítette képzeletét. A belélegzett történelmi porszemek benne sziklássá váltak. Ezekből a sziklássá váló Klebensberg templomokat, egyetemeket, iskolákat épített. Itt tanulta meg Vörösmarty hazafias költeményeit, himnuszait, eposzait. Ezek a költemények benne alkotó hazafisággá, a munka himnuszaivá és építészeti eposzéiké alakultak. Mikor a helybeli gimnázium I. osztályába beiratkozott, az akkori igazgató levezette az intézet templomába s letérdeltette az oltár lépcsőjére s elmondott vele egy Miatyánkot, azzal a tanáccsal, hogy minden munkáját Istennel kezdje. Klebensberg lelkében ez az impresszió életprogrammá alakult. Isten törvénye szerint élt s az Ő akaratában megnyugodva halt meg.

Ha a m. t. törvényhatósági bizottság utca elnevezésével örökíti meg emlékét, nemcsak háláját rója le nagy fia iránt, hanem oly figyelmeztetést ad az azon utcán áthaladó polgároknak, hogy hazánk ezeréves összetört remekét nem siratni kell, hanem érette önzetlenül dolgozni kell, úgy amint Klebensberg Kunó dolgozott. Ezért a polgármester úr indítványát lelkes örömmel elfogadom.

Az általános tetszéssel fogadott emlékbeszéd elhangzása után a közgyűlés, az elnöklő polgármester javaslatára, mélyszégyenülése jeléül tanácskozását három percre felfüggeszti.

GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ

Írta: HEKLER ANTAL.

A Napkelet 1932. évfolyamából.

Az Eckermannal folytatott beszélgetések során Goethe az ember halhatatlanságáról szólva, a következőket mondta: „Továbbélésünkről való meggyőződésem a tevékenység fogalmából fakad; mert ha utolsó leheletemig tevékeny voltam, úgy a természet köteles számomra a létezés egy új alakjáról gondoskodni, minthogy a jelenlegi szellememet már nem bírta el tovább.“

Klebensberg Kunó egész élete nagyszerű és következetes igénybejelentés a goethei halhatatlanságra. Szüntelen tevékeny lelkében, mely ösztönösen irtózott a tétlenség kárhordatától, az alkotás vágya valósággal szenvedéllyé tüzesedett. A tervezés céltudatos merészsege benne bámulatos szervező erővel és akadályokat nem ismerő akarattal egyesült.

Történésznek indult s utóbb, mint kultúrpolitikus is történelmi ihlettel és történelmi felelősséggel dolgozott. A történelmi ihlet nála a mult tanulságain kívül abból a termékeny kapcsolatból is táplálkozott, mely családját ősei vérehullásával a hazai földhöz fűzte. Történelmi konstruktív fantáziája az államférfiúi hivatottság talajába belégyökerezve nem a multat, hanem a jövőt formálta. Minden elgondolásával és minden alkotásával arra törekedett, hogy a megrendült és kereteiből kikölkent nemzeti élet számára új alapokat és új kereteket teremtsen s a nemzeti életenergiák számára új állomásokat létesítsen. Ebben a nagy átfogású munkájában a történelmi felelősség „perzselő tudata“ mellett az a szent optimizmus vezérelte, mellyel a mi „bűneiben és nibáiban is nagyszerű népünk“ jövőjében hinni tudott. Az államférfi és kultúrpolitikus első kötelességének azt tartotta,

hogy balsorsujtotta nemzetét a bénító csüggedés mélységeiből ki-vezesse s önmagában való hitét megerősítse. Ennek a misszió-tudatnak a történelmi felelőssége minden pénzügyi felelősségnél nagyobb súllyal nehezedett a lelkére, mert úgy érezte, hogy nincs olyan nagy és fájdalmas áldozat, melyet e cél érdekében meg ne kellene hozni. Jól tudta, hogy az államháztartás pénzügyi egyensúlyának számoszlopokon nyugvó narkózisával, ha mögöt-tük meddőség és céltalanság démonai járják haláltáncukat, nem-zet megmenteni és fölemelni nem lehet. Ez magyarázza meg kultúrpolitikai programjának messze jövőbe látó célkitűzéseit és merész lendületét. Munkája nemzetmentő jelentőségébe vetett szilárd hite adott neki erőt és elszántságot, hogy terveit a meg-meg-újuló támadások ellenére is megvalósítsa. Szóval és írásban kitere-getett tervei magyarázatában és védelmében nem ismert fáradtsá-got, bárha nem egyszer szomorúan kellett tapasztalnia, hogy a gazdasági depresszióból táplálkozó gúny és kishitőség messze-hangzó varjúkárogását nem tudja elhallgattatni.

Klebensberg számára, aki politikai iskoláját nagy barátja, Tisza István oldala mellett járta, a nagy alkotások korszakát a háború utáni évek hozták meg. Miután előzőleg már irányí-tásaival és anyagi erőforrások előteremtésével a történelmi kuta-tásnak hatalmas lendületet adott, 1922-ben a kultuszminiszteri széket elfoglalva, lázas gyorsasággal fogott hozzá a nemzet egé-szét felölelő hatalmas kultúrpolitikai programjának a megvaló-sításához, melynek első vonalában a neonacionalizmus névvel jelölt nemzetevelő munka állott. Ebben a programban meg akarta értetni nemzetével, hogy az új idők mindenkiel szem-ben fokozott igényeket támasztanak. A szónokló, sopánkodó és szalmaláng-hazaszeretet ideje lejárt. Ma mindenkinek áldozatos munkával, tettekkel kell szolgálni a hazát. Ennek az új magyar férfieszménynek a kifermálására teremtette meg idehaza és a kül-földön az intézmények és collegiumok egész sorát, mert benne látta annak a kultúrfölénynek a személyi biztosítékát, mely nél-kül a nemzet elernyedtt életenergiái a környező népek ádázt élet-halálversenyében feltétlenül alul maradnának. Ennek az elgondo-lásnak a szolgálatába állította minden alkotó erejét. Ezért pár-tolta és látta el kutató intézetekkel a tudományos munkát, s ezért

fáradozott azon, hogy az alföldi tanyai iskolák százaival a nemzet általános műveltségi szintjét emelje. A tudomány munkásaitól megkívánta, hogy sztratoszféri magasságokban való keringés helyett kapcsolódjanak bele a ma problémáiba, legyenek eleven tényezői a nemzet életének, mert a mai súlyos időkben csak így szerezhetik meg a nemzeti közvélemény erkölcsi és anyagi támogatását. A tudományos munkának ezzel a nemzetetikai alapvetésével párhuzamosan az erkölcsi erőforrásokat egész kultúrpolitikájában egyre fokozottabb figyelemre méltatta. Belátta, hogy a puszta értelmi fölény erkölcsi integritás nélkül nemzetünk fennmaradását és fölemelkedését nem biztosíthatja. Ezért igyekezett iskolapolitikájában a lélekformáló, jellemfejlesztő energiáknak mind nagyobb szerepet juttatni s a nemzet etikai újjászületése érdekében tartotta szükségesnek új, egészséges közszellem kialakítását, amely munkában lelkes közreműködésével alapított folyóiratunknak vezető szerepet szánt.

A forradalom és a kommün gyászos tanulságai érlelték meg lelkében a meggyőződést, hogy az országcsonkítás következtében amúgy is túldimenzionáltak érzett Budapest mellett a magyar kultúra számára új, vezetésre képes fellegvárakat kell teremteni. A választás szinte természetesen esett arra a városra, melynek falai közül a nemzeti újjászületés heroikus erőfeszítéssel megszervezett csapatai új honfoglalásra indultak. Ebből a kettős gyökérből táplálkozva, terebélyesedett meg Klebelsberg lelkében Nagyszeged gondolata, melynek megvalósítása során nem érte be intézmények egyszerű létesítésével és áttelepítésével, hanem minden építkezését belékapcsolta abba a nagyszabású városrendezési és városfejlesztési tervbe, melynek időközben elárvult és többszörösen megbontott kereteit az 1879-i árvíz után még Tisza Lajos fektette le. Aki ma a Tiszaparton elhúzódoó egyetemi klinikákat s a komoly monumentalitásában és egységében lenyűgöző Fogadalmi-teret bejárja, annak el kell ismernie, hogy Klebelsberg nagy barokk-példákon nevelt városépítő fantáziája a legnehezebb terepviszonyokon is fölényesen tudott győzedelmeskedni. Bámulatra méltó az a fáradhatatlan, prófétai lendületű munka, melyel alföldi nagy városaink, elsősorban Szeged és Debrecen történeti hivatástudatát élesztgette és erősítette s őket az áldozatos

honszeretetet példaadásaira serkentette. Kétségtelen, hogy a még külföldi viszonylatban is nagyarányú szegedi és debreceni egyetemi építkezések a budapesti egyetemtől vonták el az életerőket. A Pázmány-egyetem fokozatos gyengítésére irányuló egyetem-politika tévedéseit a jövő korrigálni fogja. Viszont azonban az igazság nevében arra is emlékeztetnünk kell, hogy Klebelsberg tudománypolitikai elgondolásában eredetileg a budapesti egyetem nagyarányú fejlesztése is helyet kapott. A múlhatatlanul szükségessé vált egyetemi építkezéseket a Lágymányos rendezésével és a borárostéri híd építésével kapcsolatban kívánta megoldani. Ugyanitt, az egyetemi természettudományi telep szomszédságában akart új hajlékot adni a Nemzeti Múzeum természetrajzi gyűjteményeinek. Csak mikor a lágymányosi terv véglegesen elbukott, kezdett számolni „azzal a lehetőséggel, hogy tudományos életünk középpontját Szegedre és Debrecenbe kell át-helyeznünk“.

A nagy miniszter, akit tárcájához nem a hatalmi szomj, hanem az alkotás vágya fűzött s aki az élet jelenségeit nem elszigetelten, hanem nagy összefüggésben látta, mindent elkövetett, hogy a magyar kultúra értékeit az európai népek szellemi életének áramkörébe bekapcsolja. Ezért teremtette meg a külföldi intézeteket, ezért küldte a legnehezebb években az elszegényedett középosztály fiait ösztöndíjjal százszámra külföldre, ezért járta a külföldet, tartott előadásokat s ezért hívta meg a külföldi szellemi élet vezéreit hazánkba, akik a nagyarányú kulturális munka láttára rendesen nemzetünk történeti hivatosságába vetett hittel távoztak körünkből. Nem egyszer hallottam német és olasz tudósok ajkáról a megjegyzést, hogy Klebelsberget irigylik tőlünk s ilyenkor, mikor láttam, milyen hősi elszántsággal küzdi át magát terveivel a megértetlenség ingoványain, sokszor szinte arra gondoltam, hogy ezt a kivételes tehetségű férfit a sors számunkra túlméretezte.

Nem volt a magyar szellemi életnek egyetlen területe sem, melyre termékeny kezdeményezésének magvetését ne hullatta volna. A történettudományok megsegítését követte a természettudományok talpraállítása s közben a nemzeti zene fejlesztéséről sem feledkezett meg. Ebben a munkában sokoldalú

érdeklődése támogatta, mely biztos emlékezőtehetséggel párosult. Orvos és természettudós barátainak magyarázatai mélyen lelkébe vésődtek s a szegedi orgona bonyolult berendezésének is rövidesen ő lett legavatottabb Ciceroneja. Rengeteget olvasott, tudományos munkák mellett gondosan forgatta a nagy enciklopédiákat s a nap fűszere gyanánt esténként szívesen merült el költők olvasásába.

A jövővel szemben érzett történelmi felelősség tüzelte alkotó munkára, ennek a felelősségnek a szent vértetében vállalta a népszerűtlenség átkát s az igaztalan támadások minden keserűségét. Ez az a vértet, amit a sírba is magával vitt.

S itt eszembe jut az a beszélgetés, melyet egy alkalommal oly rajongva szeretett hidegkúti kertjében az örökkévalóság kérdéséről folytattunk: „Legfőképen azért vágyom a sírontúli örökéletre — mondotta —, hogy továbbra is mindörökre együtt maradhassak azokkal, akiket az életben szerettem.“

Klebensberg tehát nem a szellemi tevékenység, hanem a szeretet jogán ostromolta az örökkévalóságot, mely a goethei jogcímen is megilleti s melyet az Isteni Kegyelem sem tagadhat meg tőle.

KUNO GRAF KLEBELSBERG †

C. H. BECKER *porosz közoktatásügyi miniszter cikke az
Ungarische Jahrbücher 1932. évfolyamából.*

Die ungarische Nation betrauert den Tod eines ihrer Besten. Mit Kuno Graf Klebelsberg ist ein Staatsmann europäischen Formats aus dem Leben geschieden. Immer wieder überrascht die Fülle europäischer Namen, die das kleine Ungarn der Kulturwelt schenkt. Der Name Klebelsberg ist einer von diesen. Graf Klebelsberg trug einen deutschen Namen, und das hat ihm politisch manchmal Schwierigkeiten gemacht; er war aber ein Ungar durch und durch. Das Geschlecht wurde gefraßt, als sein Ahnherr an der Vertreibung der Türken aus der Hauptstadt Ungarns sich heldenhaft beteiligte. Der Ruhm des mit ihm erlöschenden Geschlechts wird in der Geschichte unlöslich mit dem Namen des ersten und des letzten Grafen Klebelsberg verbunden bleiben. Hat der Ahnherr auf dem Schlachtfeld seinem Vaterlande gedient, Graf Kuno hat mit der gleichen Kraft im geistigen Ringen seinen Mann gestanden.

So gehört er denn auch noch in eine andere Reihe, nämlich in die der grossen geistigen Gestalter des werdenden Ungarn. Neben Széchenyi, dem Begründer der Ungarischen Akademie, der oft als der „grösste“ Ungar auf dem Gebiete des Geistes betrachtet wird, neben den schöpferischen Kultusministern Eötvös und Trefort wird Graf Klebelsberg stets als der geistige Restaurator des im Kriege zusammengebrochenen Ungarn gefeiert werden. In klarer Erkenntnis der politischen Situation nach dem Vertrage von Trianon hat er die ungarische Gesamtpolitik stark im kulturellen Sinn zu beeinflussen gewusst, wobei ihm das Wohlwollen und Verständnis des Herrn Reichsverwesers oft

die Wege geebnet hat. Ähnlich wie Preussen nach dem Zusammenbruch von 1806 in erster Linie durch geistige Mittel wieder aufgerichtet wurde, wollte auch er durch grosszügige Pflege des Volksschulwesens, durch Schaffung neuer Universitäten und durch Anknüpfung geistiger Beziehungen zum Ausland Ungarn in Osteuropa zu einem führenden Kulturfaktor machen. Damit nahm er nur die Traditionen wieder auf, die die geistige Geschichte Ungarns seit den Tagen Stephans des Heiligen auszeichnen, d. h. in dem anders gestalteten Osten Träger und Vorposten der europäischen und westlichen Bildung zu sein. Man kann nur mit Bewunderung konstatieren, zu welchen finanziellen Opfern für kulturelle Zwecke Graf Klebelsberg die Gesamtregierung mitsamt dem Finanzminister veranlasst hat. Begreiflicherweise hat diese Politik, vor allem seine Begründung der Collegia Hungarica in Berlin, Wien und Rom, ihm auch manche Kritik in der Heimat eingetragen. Ob Graf Klebelsberg die heimische Finanzkraft überschätzt hat, kann ein Aussenstehender nicht beurteilen, aber imponierend war für ganz Europa dieser Wille zur Kultur, dieser unerschütterliche Glaube, dass Ungarn nur wieder gross werden könne, wenn die Welt in ihm nicht eine kleine Militärmacht, sondern einen grossen und unentbehrlichen Kulturfaktor zu würdigen lernen würde.

Für uns Deutsche gehört Graf Klebelsberg aber noch in eine dritte Reihe, nämlich in die der ungarischen Freunde der deutschen Kultur, und zwar hier in Zusammenarbeit mit dem unvergesslichen Robert Gragger, bei Eröffnung einer neuen Epoche. Es ist hier nicht der Ort, die Geschichte der geistigen Beziehungen zwischen Ungarn und Deutschland zu zeichnen, aber mit Klebelsberg und Gragger beginnt insofern eine neue Periode, als die politischen Voraussetzungen für die Pflege des Deutschen in Ungarn sich vollkommen geändert hatten. Der Befreiung von der österreichischen Vormundschaft war in Ungarn eine berechtigte nationale Reaktion gegen das Deutsche gefolgt, weil das Deutsche als das Instrument einer Fremdherrschaft erschien. Mit dem Moment, da es für Ungarn keine österreichische Gefahr mehr gab, war die geistige Beziehung zu Deutschland wirklich eine rein geistige und kulturelle Angelegenheit geworden. Alle

grossen europäischen Nationen, vor allem Frankreich und Italien, suchten in Ungarn geistigen Einfluss zu gewinnen. Graf Klebelsberg hat bei aller Objektivität anderen Nationen gegenüber, vor allem trotz der starken politischen Freundschaft zu Italien, immer dem deutschen Kultureinfluss das Wort geredet, weil er, ein ehemaliger Berliner Student, nach sorgfältigen Studien auch in anderen Ländern die geistige Zusammenarbeit mit Deutschland für sein eigenes Land als besonders erfolgversprechend betrachtete. Schon vor seiner Amtszeit hatte Robert Gragger, dessen Verdienste in dieser Zeitschrift ja nicht gewürdigt zu werden brauchen, ungarische und deutsche Kreise in diesem Sinn mobil gemacht. Graf Klebelsberg hat dann den Stempel der amtlichen Politik unter diese Versuche gesetzt, indem er mehrfach offizielle Besuche in Berlin gemacht und den damaligen preussischen Kultusminister in Ungarn hervorragend geehrt hat. Diese Politik des ungarischen Kultusministers war eine Tat, die in der Geschichte der deutsch-ungarischen Beziehungen unvergessen bleiben wird.

Wir Deutsche haben allen Anlass, die Grösse und Freundschaft dieses Mannes dankbar anzuerkennen. Europa hat eine seiner grossen Gestalten verloren, Ungarn einen geistigen Führer von hohem Rang, wir aber trauern um einen Freund.

EMLÉKBESZÉD

Elmondta: BARANYAI JUSZTIN cisztercita r. áldozópap, egyetemi tanár a Ciszterci Diákszövetség 1932. november 27-i közgyűlésén.

A zirci papok öreg diákjainak egyesületében emlékét kell idéznem annak, kiről oly nehéz elhinnünk, hogy nincs már közöttünk. A hű diákért, a leghűbb ciszterci diákért üli meg mély gyász a közgyűlés lelkét, érte ragyog e percben könny a diákbaráti szemekben. Az ür, mely gróf Klebelsberg Kunó tragikusan korai eltávozása után itt tátong szövetségünk elnöki székében, kegyetlen sebe az egész nemzet életének. A magyar élet a tanyáktól a metropoliszig, az iskolásgyerektől az ország-sorsot intéző államnagyokig sokáig fogja ezt fájdalmasan érezni. A Dunántúl melankólikus jegyesorai majd hamar észreveszik, hogy naplementi hosszú árnyékuk nem esik már többé oly gyakran egy-egy új iskola épületére, az Alföld proletár-akácfái nem bámulnak majd oly sokszor bús magányukat zavaró iskolaépítő, serény emberekre. A magas kultúra, a tudomány és művészet emberei de sokszor fognak még problémáik bogozgatásánál keservesen felsóhajtani, ha ő még itt volna, ez is megoldható volna. A nagy politika kínos vajúdásainak perceiben, sorsdöntő fordulatainak pillanatában rá fog döbenni arra a hiátusra, melyet az ő fölényes intelligenciájának, államférfiúi éleslátásának, a lehetőségeket dúsan ontó fantáziájának, a mindent símán elrendezni tudó diplomatikus kezének a hiánya jelent.

Azonban a robogó élet, a sötét éjtszakának ez a dübörgő vasmozdonya, a vad forgatagnak ez a fék nélkül száguldó gépkocsija, az elmúlt emberre vonatkozó legszebb gondolatot és legfinomabb érzést is kegyetlen kerekei alá kényszeríti. A leg-

nagyobbak emléke is, sőt legtöbbször éppen az övék nem az elmulásuk után közvetlenül következő években és évtizedekben él való értéke szerint. Évtizedek, nem egyszer egy egész évszázad után ragyog csak fel a valódi nagyok emléke a kegyeletnek melegében, az elismerésnek fényében, a hálának igaz érzéseiben. Az elköltözött ember emléke halála után közvetlenül igazában egy helyen él. A gyermeki lélek a legfenségesebb pantheon, a hitvesi gyász mellett eltörpül minden mauzóleum. Halálunk után itt a földön csak ott élünk igazán, hova szívünk kincseit szórtuk: a családban. Ezért még a halála után is boldog az, ki családi érzésébe minél többeket vont be. Klebelsberg Kunó az ő nevelő Rendje, a zirci papok Rendje iránt gyermeki érzéssel viseltetett a fehérvári gimnázium padjaiban s ezt az érzést végighordta szívében ragyogó életpályájának minden változatában. A hálás együttérzés, a testvéri együvértartozás nemes érzése Zircce, lelkének változatlan együttathatója, soha nem fakuló konstans vonása volt. A Rend az ő lelkének ezt a kivételes vonalmát nagyon csekély, de mégis nagyon kivételes, mert fölötte ritka formában viszonzta, amikor őt rendtestvérré, confrater-ré fogadta. Így tehát mi zirci papok, tanulók és öregdiákok, az egész nagy magyar ciszterci család Klebelsberg Kunó grófot a családi érzés bensőségével gyászoljuk, s emléke közöttünk a testvéri szív pietásában fog élni mindenha. Ez a megemlékezésünk is a lélek gyászának és a szív pietásának halk szálaiból szövődik.

*

A Klebelsbergék nemes törzsének bölcsője valamikor réges-régen a vad bércek honában, Tirolban ringott. A kései ivadék, Kunó gróf azonban a germán alapon asszimilált dunántúli magyarnak ragyogó példánya. A túladunai magyar génusz legnagyobb reprezentánsainak, a Berzsenyi és Kisfaludyak, a Vörösmarty és Jókai, a Deák Ferenc, Széchenyi István és Zichy Nándor dicsőséges vonalán áll az ő nagy emléke. Atyja, a nagy ősökkel dicsekvő, ősi arisztokrata ranggal ékes, de vagyontalan huszártiszt egy dunántúli magyar úrnak, felsőőri Farkas Imrénének a családjából házasodott. Katonai állomása Magyarpécska

volt, itt született meg a fia s másfél év után itt halt meg az atya. A fiatal özvegy az apátlan gyermekkel visszaköltözött szűkebb hazáiába, a túladunai lankás tájakra s végleg Székesfehérvárott telepedett meg. Klebelsberg Kunó lelke a Dunántúl kulturált és egészségesen kiegyensúlyozott levegőjében, egy magyar úri familia öröklött műveltségű, kedves körében, egy vidéki kisvárosnak, az őskoronázó Fehérvárnak levegőjében alakult ki. A mult század nyolcvanas éveinek magyar kisvárosi világa ez. Szép és idillikus, nyugodt és harmonikus, de messze, nagyon messze attól, amit nagyvilágnak nevezünk. Az embereket itt nem igen izgatta, hogy a Themse, meg a Szajna, az Isar és a Spree partjain a politika, a tudomány és a művészet miért feszíti s mire fűti a szellemeket. A bal- és jobbpárt harca a pesti Sándorutcai kis palaisban volt az, ami a lekek síma tükrén hullámvérést okozott. A legnagyobb szenzáció lehetett, mikor a magasrangú generális nagybácsi bécsi és galíciai állomásairól hazalátogatott s elmondta a császárról, meg a Burgról a legújabb híreket. Ez a világ azonban kitűnően alkalmas volt arra, hogy család és iskola egy fogékony ifjú lelket romlatlan egészségű, keményen fegyelmezett, komoly erkölcsű és nyílteszű egyéniséggé fejlesszen. Itt, ebben a világban a legtermészetesebbnek látszott, hogy a középiskolát végzett fiatal embert arra a pályára adják, melyen annyi őse öregbítette a Klebelsberg-név dicsőségét, s amely egyben legelőbb hozta meg a család számára azt a kellemes érzést, hogy a fiú el van látva. Az érettségizett Klebelsbergben ott lappanghatott már valami jövő elhivatottságának érzetéből, de még nagyon tudatalatti állapotban, mert különösebb ellenszegülés nélkül adta meg magát a család akaratának.

Igy került el Wiener-Neustadtba, a katonai tudományoknak a nagy monarchiában akkor való legnevesebb iskolájába. Milyen volt a 18 éves Klebelsberg Kunó, mikor magára öltötte a császár egyenruháját, amelyet hordott az az őse, ki Buda ostrománál kapta a báróságot, meg az a másik is, amelyik a párkányi csatában való vitézkedéséért grófi méltóságra emelkedett? Egy kisvárosi magyar úrifíú, kinek még a beszéde is a hamisítatlan fejrmegeyi szójárás zamatát lehelte. A család és a zirci papok fehérvári gimnáziuma lényének legmélyébe ágyazta

bele az ép keresztény erkölcsi érzéket, a szigorú fegyelmet, a becsületes munkaszeretetet, az iskolás műveltség egész készletét, de talán mindenekelőtt a nagy nemzeti érzést. Látóköre és ambíciói annak a világnak a horizontjáig terjedtek, amelybe beleszületett s amelyben felnőtt fiatalemberré.

A híres osztrák katonai akadémiában eszmél magára Klebelsberg Kunó. Nagy katonai karriért befutott őseinek az ármádiában különösképen kicsengő neve biztos reményt nyújthatott a tehetségét érző fiatal kadettnek, hogy ő sem marad mögöttük. A társaság, amelybe került, számára egy előkelőbb világot jelentett. Otthon, ezt tudta jól, a család elszánt akaratlan mindenáron katonát akart belőle látni. Mindez azonban nem tudta benne lekötve tartani azt a felismerést, hogy ő nem katonának született, neki a szellemi világban van a helye. Egymásután küldi anyjának a leveleket, melyek a lelkének idegen világból való menekvésí vágyát tárják fel. Szíve a jogtudományok felé vonzza. Otthon azonban az az aggodalom támad, hogy a fiatalember tulajdonképpen Pestre, a pesti jogászyerekék léha életére vágyik. A családi tanács két hónap után mégis szabadjára engedi őt, de hogy a költekező életmódnak eleje vétesék, havi ötven pengőre szoríttatik, semmi többet nem kap.

Pesten az egyetemi könyvtár épületében, a házgondnoknál bérel magának diákszobát. Ekkor még bizonyára nem érezte át, hogy ez a könyvtári diáklakás elkövetkező egész életének legjobb szimbólumát jelentette. Itt jegyezte el magát a könyvvel, amely ettől kezdve élete végéig legnagyobb szerelme és leghevesebb szenvedélye volt. Életrajzának megírója előtt majd többezer kötetes könyvtára fogja feltárni szellemének egész evolúcióját, adja majd magyarázatát annak a páratlan szellemi gazdagságnak, mellyel tízéves minisztersége alatt szinte nap-nap után ejtett bámulatba barátot és ellenséget egyaránt. A könyveknek ez a tizennyolc éves szerelmese megérezte, hogy számára a magyar közéletben hivatás vár. A miliő, melyben eddig élt, nem nevelte őt sem államférfiúnak, sem diplomatának. Most ő tisztára a maga erejéből elkezdí egész egyéniségének, egész szellemi világának újraépítését. A legszorgalmasabb egyetemi hallgató, a legnagyobb könyvbúvó, a havi ötven pen-

gőből megél, mert szórakozási igényei nincsenek, vagy inkább ezek kielégítésére ideje nincs, mert tanul mindent, jogot és történelmet, művészetet és nyelveket, hisz a családi otthonból anyanyelvén, a magyaron kívül mást nem hozott magával. Az európai műveltségéből felvesz lelkébe annyit, amennyit csak egy fiatal egyetemi hallgató az akkori Pestben felvenni képes. Két év múlva már tisztán áll előtte, hogy az európai látókör teljességéhez csak úgy juthat el, ha tanulmányait külföldön folytatja. Vágya az akkor egyesült német erő gigászi lendítő erejével csodálatos arányokban a világ élére törő Berlin felé vonzza. Családját sikerül megnyernie, hogy a számukra nem csekély áldozatot jelentő berlini tartózkodás költségeit megkapja. Berlinnek a német szellemi vezetést akkor magához ragadó egyeteme döntő hatással van tudományos egyéniségének kialakítására. A XIX. század utolsó évtizedeiben az európai gondolkodásban két főirány, a történelmi és a lélektani jut vezető szerephez. Az ő lelkét főképp az első ragadja meg. A berlini egyetemen a jogtudományok szorgalmas tanulása mellett minden érdeklődése a történelemé. Tanárai közül később legtöbbször emlegette a szellemtudományoknak akkor való héroszát, Adolf Harnackot, az egyháztörténelem professzorát. Itt rakja le az alapjait annak a történelmi felkészültségnek, mely egész műveltségének legmélyebb fundamentumát teszi. Történelmi studiumai mellett kitartott mint hivatalnok és bíró, mint politikus és államférfiú egyaránt. Történelmi tudása és gondolkodásmódja adja meg neki a képességet arra, hogy eszméit és terveit mindig az európai civilizáció nagy folyamatába szervesen tudja beállítani, hogy mint agitáló, szervező és alkotó államférfiú gondolatait oly grandiózus perspektívába tudta behelyezni, mint azt előtte magyar politikus még sohasem tette.

Ez a magát a maga erejéből szellemileg újraépítő, magát a maga magyar emberségéből európaiasító Klebelsberg volt hivatva arra, hogy a tehetséges, de szegény magyar fiatalember lelki kialakulása számára hozzáférhetővé tegye egész Európát. Ifjúkora küzdelmeiben, saját küzdelme és munkája országosan elismert eredményeiben van a legmélyebb lelki gyökere az általa megszervezett külföldi magyar Collegiumoknak és az általa alapított

külföldi tanulmányi stipendiumoknak. Talán itt van a legtitkosabb rúgója az ő mérhetetlen optimizmusának is. Kevés magyar ember volt az utolsó 15 esztendőben, kinek lelkétől távolabb lett volna a kishitűség és lemondás, a csüggettség és reménytelenség. Nála ez egész bizonyosan nem a gondolkodás sekélyességéből s nem az előrelátás hiányából táplálkozott. Ő minden új helyzetben, lettlegyen az a multhoz viszonyítva bármennyire lehangelő is, új feladatot, új problémát látott, amely fantáziáját rögtön megkapta és ez bőven ontott minden új helyzetre új munka, új alkotási lehetőségeket. És ekkor már elemében volt. Ő, aki új felismerésre képes volt magát újraépíteni, feltétlenül bízott abban, hogy a rajta kívül eső világgal az új helyzetben is meg tud birkózni.

Klebsberg a nemzetek sorsát intéző Gondviseléstől számára tartogatott és általa érzett hivatásra nemcsak könyvekből készült. Már mint egészen ifjú ember a miniszterelnökségen maga előtt látta az országsorsot intézők egész seregét. Ő figyelt s az a tekintet, melyet beszéd közben szívesen szegezett földre, mélyen átható, a lélekbe látó volt. Kétségtelenül ifjúkorától kezdve úgy nézett mindent, hogy egyben arra gondolt, miként fogja majd azt egykor ő tenni. A nagy felkészülésnek egy másik kincsháza volt az utazás. Mikor mint 24 éves fiatalember 1899-ben megkötötte azt a frigyet, mely élete végéig nyugodt, kiegyensúlyozott, harmonikus lelkiéletének a legbőségesebb forrása volt, feleségével együtt minden évben a háború kitöréséig nagyobb, gyakran két hónapig tartó európai útra ment.

Ezek az utazások a szó magasabb és nemesebb értelmében vett tanulmányutak voltak. A célpontul kitűzött országba annak történeti, művészeti és etnográfiai ismeretével érkezett meg. Franciaország és Spanyolország, Itália és Görögország földje fejlesztették magas fokra veleszületett finom formaérzékét. Emaz utazások művészi impresszióinak elméletileg is feldolgozott lecsapódásait mutatják az alatta keletkezett kulturális épületek és tán elsősorban az általa annyira kedvelt falusi ház, a polgári villának, a magyar nemesi kúriának és a dunántúli mágnáskasztélynak az az érdekes vegyülete, a pesthidegkúti tusculanuma. Klebsbergben volt valami az olasz renaissance, a XVII. századi

francia s a XVIII. századi osztrák nagy építetők lelkéből. Valotta, hogy a legújabb kor gazdasági helyzetének folyamányaképm a az államra hárul a mecénásság feladata. Alkotó kedvének a legmélyebb kiélését tán ezen a téren érte el. A tervező művész alkotásába ideáival és ízlésével szervesen bekapcsolódott, teljes hozzáértéssel és egész szívvel vele együtt épített.

A legszélesebb alapokra fektetett, a legkomolyabb elmélyedéssel folytatott könyvstudiumokban felkészülve, embereknek, helyzeteknek, az államélet minden részletének, a politikai taktika minden sakkhúzásának ifjú korától kezdődően két évtizeden át tartó mélyreható megfigyeléséből, leszűrt tapasztalatokban gazdagon várta Klebelsberg a maga óráját. Ez az óra a nemzet katasztrófájának, a régi ország összeomlásának sötét idejében ütött. A teljesen új helyzet új követelményei és az éppen akkor fellendülő gazdasági prosperitás világhulláma nyújtotta új lehetőségek Klebelsberg optimista lelkének és alkotási vágytól égő szellemének nagyszerű alkalmat adtak. Ő ezt az alkalmat a magamagában biztos férfiú bátorságával ragadta meg s használta ki szinte száz százalékig.

Azzal a tudattal lépett a miniszteri székbe, hogy a modern idők államférfiának a politikai sors szűkre méri az időt s ezért, aki alkotni akar, annak nincs egy perc vesztegetni való ideje sem. Ambicionálta a magyar kultúra egész területének megszervezését, megreformálását, újjáalakítását. És megadatott neki az a páratlan kegy, hogy ezt a munkát el is végezhetette. Mikor kilenc esztendő után a kultuszminiszteri székből távozott, az volt az érzése, hogy a magyar kultúrpolitikának odaadta mindazt, ami csak az ő lelkéből teltett. Ennek a kincznek a felmérése, az ő lelkéből kiszakadt kultúrértékek megállapítása későbbi évek feladata leszen. Egy bizonyos. A XVIII. századba kell visszamenni, míg találunk egy államférfiút, ki kora művelődésének egész területét merte és bírta szerves és rendszeres kultúrpolitika keretébe belefoglalni. Épp ily bizonyos az is, hogy ez a kultúrpolitika a maga idejének, a XX. század harmadik évtizedének abszolút értelemben vett európai nívóján mozgott. Új és korszerű eszméken épült fel, bátor volt, de nem radikális, az európai haladás vonalán állott és mégis minden ízében keresztény, konzervatív

és magyar volt. Életének végeredményét e pillanatban legrövidebben tán így fejezhetném ki: a magyar művelődés történetébe minden időkre belekerült egy fejezet: gróf Klebelsberg Kunó kultúrpolitikája.

A kegyeletes emlékezésnek e rövid szavait nem fejezhetem be anélkül, hogy az ismeretlen Klebelsberg-ről legalább egy szót ne ejtsek. A köztudatban a fórum Klebelsbergje él. Kivételesen sugárzó intelligenciájú, páratlanul széleskörű műveltségű, szinte művészien céltudatos politikus, a miniszteriális igazgatás mestere, ki az embereket mindenelőtt saját feladatai, tervei és céljai szempontjából értékeli, ellenfelei és ellenségei előtt meg nem torpan s ha kell, a kezében levő hatalmat kíméletlenül is tudja érvényesíteni. Körülbelül ezekből s ezekkel rokon egyéb jegyekből tevődik össze az a kép, melyet a közéletet figyelő társadalom Klebelsberg grófról lelkében hord.

Én azonban ismertem a másik Klebelsberg-et is. Életem egyik mélyen megilletődött pillanatára emlékszem. Egy kedves úri szalonban ültem együtt három dámával. A házasságról folyt a szó. Az egyik azt mondta, hogy az ő házasságának huszonhét éve alatt nem fordult elő, hogy férje otthonukban egy ingerült, vagy akárcsak egy gyengédtelen szót valaha is kiejtett volna. A másik két hölgy, az egyik az elbeszélő édesanyja, tehát az anyós, a másik a nővére, tehát a sógorasszony, lelkük legbensőbből jövő szavakkal igazolták, erősítették, hogy tényleg ez a való igazság. Ezt a páratlan, a legtöbb halandó fülének szinte hihetetlenül hangzó bizonyítványt Klebelsberg Kunó, a férj kapta. Klebelsberg-et igazán csak az értette meg, ki ismerte őt otthonában, ahol a legemelkedettebb, legőszintébb és legbensőségesebb családi érzésnek minden nemessége és gyengédsége vonta be egész lényét. Kiegyensúlyozott egyéniségének egyik legerősebb pillére, optimista világnézetének egyik legbiztosabb hordozója, hihetetlen teljesítőképességének legmélyebb fundamentuma, zavar-talan munkakedvének ki nem apadó forrása az a példaadó családi élet volt, melyet egészen ifjan alapozott meg s melyet ifjú szépségében hordott lelkében egy emberéleten keresztül.

Aki ismerte az ismeretlen Klebelsberg-et, azt nem lepi meg annak az áldott lelkű betegápoló apácának az elbeszélése sem,

ki elmondotta, hogy a súlyos fájdalomban gyötrődő nagy beteg vigasztaló szavaira ezt felelte: Kedves nővér, ezt a szenvedést felajánlom a jó Istennek engesztelésül azért, ha esetleg valakivel szemben az igazságtalanság bűnébe estem volna. Aki így fejezte be életét, azzal szemben az igazságos Bíró biztos jószágos lesz, az utókortól pedig joggal várhatja, hogy igazságos legyen vele szemben.

*

Szövetségünk gyászjelentésének szép szavai csendüljenek meg még egyszer róla való gyászos emlékezésünk ez ünnepi pillanatában. „Minden ciszterci diák kegyelete könnyes büszkeséggel hajol meg a kiváló férfiú emléke előtt, aki egyformán volt nagy fia Hazájának és nevelő Rendjének. A magyar művelődésért rajongó lelke az alkotás legnagyobb pillanataiban sem felejtette el azt a szent és történelmi fényű világosságot, melyet Alma Matere gyújtott ki lelkében. Dicsőség és gyász osztoznak korai sírján, melyre hazánk feltámadásának hitével tesszük le imádságunk koszorúját. Hálát adunk érte az Úrnak, hogy kétszeresen volt a miénk: magyarságunké és ciszterci diákságunké.“

KLEBELSBERG KUNÓ GRÓF EMLÉKEZETE

FINTA SÁNDOR *emlékbeszéde a magyar tanítószáz 1932.
december hó 29-én tartott nagygyűlésén.*

A nagy magyar tanítócsalád első, testvéri összejövetelén legelső cselekedetünk legyen a kegyeletes emlékezés! Áldozunk szívből fakadó, csendes imádsággal nagy halottunk, volt kultuszministerünk, Klebelsberg Kunó gróf emlékezetének!

*

— Adj, Uram, örök nyugodalmat neki és az örök Világosság fényeskedjék neki! Nyugodjék békességben, Isten irgalmaságában! Amen!

*

Igen tisztelt nagygyűlés!

Lelkünkön mosolyog még szegényes otthonaink karácsonyesti boldogságának aranypihés hamva. Bennünk ragyog még karácsonyfáink gyertyalángos fényessége. Szívünkben zúgják az örök Szeretet világotjáró himnuszát a karácsonyi harangok zengő-bongó áriái.

Amily közel áll a meghatódott lélek boldogságához a könny, olyan közel simul az én lelkemhez is a mély megilletődés, amikor a magam karácsonyéji imádságára gondolok.

Szent karácsony éjtszakáján éjféli misére meghívtak egyik szombathelykörnyéki falu iskolájába, mert ott az iskola a templom. Szentegyháza kétezer hívő léleknek.

Három év óta van ez így, amióta áldott emlékü kultuszministerünk gondoskodásából a régi iskolát új termekkel bővítették s a termék végébe kápolnát is emeltek. Így lett Klebelsberg Kunó gróf nemes gondolatára az iskolából templom, ahol

három osztály terme nyílik egymásba s ad helyet az emberek százainak, hogy magasztalhassák a Mindenhatót a gyermekeiket nevelő, szent falak között.

A kámoni éjféli miséről hoztam az én lelkem kegyeletének ihlető gondolatait is.

Amikor ezernyi embersereg ajkáról zengtek a karácsonyi énekek boldog hozsannái s az én lelkem is megtelt Istenig szárnyaló himnuszokkal, Reád is gondoltam, Klebelsberg Kunó gróf és imádkoztam Érted!... És úgy érzem, nemcsak a kámoni iskolatermek templommá ékesített közösségéből szállott meghatott fohász Érted az egek Urához, hanem a többi, mind az ötezer iskolaépületből is, amelyeket a Te bölcseséged emelt a valláserkölcsös és hazafias nevelés váraival s ahol karácsonyt ünnepeltek a tanítószívek és szeretetet hirdettek a lelkipásztorok!

Ezt a karácsonyi imát küldöm vigasztalásul a Megboldogult özvegye felé is, aki elárvultan érezhette özvegyi magányának fájdalmas gyászát élete első, árva karácsonyán. Szeretném a mi nagy tanítócsaládunk résztvevő szeretetét az ő megtört szíve felé sugározni a karácsonyi gyertyák fényeként nagy-nagy melegséggel. Szeretném az ő könnyfátylas tekintete elé ragyogtatni mélységes gyászának szépséges, boldog titkát:

— Nem halt meg az ő férje! Él! Él a tanítószívek emlékezetében! Él a magyar iskolákban! Él a magyar jövő reménysegeinek, tanítványainknak szívében! Él és életet hirdet korszakot jelentő alkotásaiban! És él az én hitem szerint az igazságos Örök Bíró áldott szeretetében is!

Mi, magyar tanítók is azt a gondolatot valljuk, amit a szegedi fogadalmi templomtér emléktáblája hirdet örök dicsőségül, nagy Miniszterünk:

— Cuno ex Comitibus Klebelsberg, Te saxa loquuntur!

Isteni Mestered példájára Te is sziklákat kerestél a trianoni gyalázat szörnyű éveinek kezdetén, a kétségbeejtő, magyar bizonytalanságban, hogy új alapokra építhesd nemzeted jövőjét!

Sziklákat kerestél és megtaláltad a nyomorúsággal dacoló, szegénységünkben is hűséges tanítólelkeket és ezeket tetted nemzetmentő küzdelmed elszánt honvédeivé!

Szıklákat kerestél és sziklákká erősítetted a magyar iskolákat, hogy ezek legyenek a nemzeti föltámadás új erősségei!

Szıklákat kerestél és megerősítetted a keresztény erkölcs ozlopaait: — tornyokat emeltél a hitnek és új iskoláidban oltárokat adtál jámbor szívvel az istentiszteletnek!

Úgy-e, megérezhetted Isten kegyelméből az Örökkévalóság ölen, hogy a szegedi tornyok harangzúgása a Te hitedet is zsolozsmázza s a szegedi orgona pastoráléja a Te jámborságod áldozatairól is éneket mond az isteni Kisded dicsőségére?

Ó, én hiszem, hogy alkotásaid Istent szolgáló szépségeiből a Te elköltözött lelkednek is lehetett karácsonya!

Itt, a földön úgyis ritka látogatód lehetett az öröm. Magasba tört lelked, nagy Várépítőnk, mint a bástyák orma! Torony lettél magad is, aki tornyokat és erősségeket építettél a hitnek és honszerelemnek!

Torony voltál! Társtalan őrtorony!

Lábad körül mocskait, rágalmait hullámozta a köznapi élet. Csak nemes lelkek szeretete vett körül, mint a torony magasát a hószín galambsereg!

Torony voltál és irányt mutattál! Irányt a földről az ég felé! A mulandó örömök, bajok, tragédiák közül az örök eszmények felé!

Torony voltál és beleragyogott a magyar éjtszakába lelked örök jóreménye, amely optimizmust hirdetett a kétségbeesés helyett!

Torony voltál és csüggedhetetlen harangszóval a kitartó munka dalát énekelted!

Torony voltál és a messzi jövőbe néztél a sivár jelenből s lelked óramutatói évszázadok feladataira mutattak a múlt idő percei helyett!

Torony voltál és szavad, mint az óraütés, hirdette a mult hőseinek s nagyjainknak tiszteletét, a kultúra nemzetalakító jelentőségét. Óraütésekként zúgtad az alélt közgondolkozásba az új nacionalizmusnak, a munkás hazaszeretetnek szent feladatait!

Torony voltál és a történelem hatalmas toronyalakjaival tartottál rokonságot s az Ő ihletésükből igyekezted új Széchenyiként megalapozni a nemzeti műveltség új aranykorát!

Torony voltál s a nemzeti lélek rádióját a kemény élni-akarás üzeneteivel Te kapcsoltad be a világháború roppant pusztításai után a népek kulturális versenyébe! Széchenyi szíveként fogtad fel magad is a külföldi példát s teremtetél belőle magyar palántát Pannónia feldúlt virágos kertje számára!

Korszerű, új tanítástervünk nevelő módszerének emberebb embert s magyarabb magyart alakító útmutatásai, az új iskolai könyvek szívnyemesítő lapjai, a pedagógiai szemináriumok önképző előadásai, a felnőttek oktatásának kiterjesztése, az iskolán kívül indított népművelési munka áldásai, a magyar földművelő nép lelki értékének emelése, a népkönyvtárak új átszervezése mind a Te magvetésed, feledhetetlen Miniszterünk!

Te adtad a trianoni magyar kezébe az egyetlen honmentő fegyvert kultúránk útján s a fegyverből éppúgy lett munkás szerszám az Alföld sivó homokján és kietlen szikein, mint diadalmas harci eszköz feltámadásunkért folytatott küzdelmünk számára!

Évtizedes harcban, tollal, szóval, cselekedettel, csodálatos lelkiemelővel és próféta hittel indítottad el népedet a nemzeti megújulás útján. Gazdagon szórtad gondolataid kincseit. Tudományszeretetet adtál az anyagiaktól leigázott lelkekbe s a testkultúra bázisainak biztosításával világverő erőt öntöttél bajnokaink izmaiba.

Csodált a külföld s megbecsült nagyságként értékelt Berlin és Róma egyaránt, csak itthon kellett a politikai tragédia osztályrészét ártatlanul magadra vened.

Mi, magyar tanítók, szegény honvédek, nagy halottunk, másért is gyászolunk! Te, aki tanítóotthonokat építettél és iskolákat bővítettél, Te akartad a mi elesett sorsunkat is a megérdemelt boldogság színvonalára emelni. A magyar tanítóegyesületek országos vezérkara tudja csak igazán, mennyit harcoltál értünk, hogy a rettenetes pénzügyi abroncsot, mint nyomorúságunk leg súlyosabb bilincset szétroppanthatd életünk körül.

Nem a Te hibád, hogy nem sikerült. A Te nemes szived igazolása marad a VII. fizetési osztály intézményes megnyitása a 30. szolgálati évüket betöltő tanítótársak előtt s a Te utolsó fáradozásod eredménye az az egymilliópengőnyi költségvetési

többlet is, amely terményjárandóságos kántortanító-testvéreink igazságtalan megterheléseit igyekezett enyhíteni.

A Te nevedet őrzik majd a beírási díjakból emelendő tanítói internátusok és adja a jó Isten, hogy emlegessenek áldva mindnyájunk gyermekei, ha már a mi szívünk hálája is csak a sírhantok alól tudna beszélni nekik!

Meghatott lélekkel gondolok arra, mily állhatatos idealizmussal vártad és köszöntötted a harmincas éveket.

— Jöjjetek, harmincas évek! — tártad ki lelked szárnyait az ismeretlen jövő felé.

S íme, elvitt a harmincas évek másodika, hogy boldoggá tehessen az igaz Bíró ítélete az Örökkévalóságban!

A Te példára tárom én is karomat az ismeretlen jövő felé és azt sóhajtom lelkem mélyéből:

— Jöjjetek, harmincas évek s hozzátok meg Klebelsberg Kunó gróf szellemének és alkotásainak dicsőségét, szegény honvédeinek megbecsülését és a magyar iskolák boldogabb jövőjét szegény Hazánk feltámadásával együtt!

GR. KLEBELSBERG KUNÓ †

Írta: KÁROLYI ÁRPÁD

A Bécsi Magyar Történelmi Intézet Évkönyve második évfolyamából (1932).

A magyar történetkutatás géniusza gyászruhába öltözött. Vele együtt gyászolja és siratja gróf Klebelsberg Kunót a mi Évkönyvünk is.

Abban a szomorú időben, amikor Nagymagyarország összeomlása a lelkeket elzsibbasztá, gr. Klebelsberg Kunó, a Magyar Történelmi Társulat fenkölt szellemű elnöke a maga körülhatárolt hatáskörében erjesztő és éltető erők balzsamát igyekvék a multak küzdelmeiből a nemzet értelmisége számára kisajtolni és új értékeket tárni fel a lepörgött századok rejtekéből, hogy okulás gyanánt szolgáljanak az okulni akaróknak s biztatás gyanánt a bizóknak.

Ez a szép gondolat érlelte meg gr. Klebelsberg agyában a tervet, hogy a vezetése alatti Társulat „Magyarország újabbkori története kútfői“-nek, a „Fontes“-nek, sorozatát indítsa meg s bevilágítson vele addig nem jól ismert, de tanulságos korok és események méhébe.

A kitűzött cél eléréséhez jó alkalmat nyújtott az a körülmény, hogy a bécsi nagy levéltáraknak, hazai történetünk kincsházainak ajtairól lehullottak a záró lakatok. — Hatalmas energiával ragadta meg a kedvező alkalmat gr. Klebelsberg s a Társulat szűkös eszközei ellenére is megteremtette a *Bécsi Magyar Történelmi Intézetet*, melyet nemsokára, mint közoktatásügyi miniszter, a szerény keretekből erőtlő duzzadó intézménnyé tudott fejleszteni.

Annak a tudományos vállalatnak, mely az Intézet keretében tett kutatások eredménye gyanánt már nagyszámú értékes kiadványt mutat föl s nagyfontosságú ismeretforrásokat nyit meg a hazai történet újabb korszakaiból, minden egyes kötete gr. Klebelsberg emlékéét hirdeti. És az ő nevét dícsérik azok a kisebb-nagyobb dolgozatok is, melyekkel az általa megteremtett Intézet tagjai és kutató vendégei történetírásunkat gazdagították s amelyeknek, legalább részben, letéteményese Évkönyvünk is.

Erős a reményünk, hogy az elköltözött fundátor alapítását, a „Fontes“-t, az idők mostohasága nem senyvesztheti el és hogy a Bécsi Magyar Történeti Intézetnek a jövőre is sikerülni fog nagy alapítója céljait eredményesen szolgálni. — Ezzel a reménnyel, mely az Ő óhajának is megfelel, tesszük le nemes alakja, fényes emléke előtt meleg hálánk és mély tiszteletünk örökzöld koszorúját.

GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ

A Liszt Ferenc Társaság emlékünnepe (1933. január).

Írta: HERCZEG FERENC.

Nehéz vállalkozás szürke prózában beszélni, mikor a zene génusza áll mellettem, csukott szárnyal, de repülésre készen. Bíbor és arany szavakat szeretnék találni, gránit és érc gondolatokat. Egy halotról szólok, akit a nemzet a maga halottjának nevezett. Aki tehát elérte a legnagyobbat, amit ember elérhet. Mert halandó ember harcolhat-e ki többet az élettől, mint egy díszes sírhelyet?

Meghalni kétféleképen lehet. Az egyik halál rácsapja az emberre a feledés fekete kapuját és a testtel együtt nyoma vész a szellemnek is. De van szellem, aki száz horgonnyal kötötte magát az élethez, övele nem bír a halál, ő csak a testét adja vissza a földanyának.

Gróf Klebelsberg Kunóban oly nagy, viharos és győzedelmes volt az élet, hogy nem is tudom elképzelni a szegedi kriptá ünnepélyes némaságában, fejedelmi mozdulatlanságában. Annyi gondolata, terve és alkotása él, virágozik és gyümölcsözik körülöttünk, szinte hihetetlen, hogy a nagy kertész nem jár többet a féltett és gondozott faiskolájában.

Megismerni az embert csak a halála után lehet. Akkor mutatja meg igazi ábrázatát. Amíg élünk, félreértések — a magunk és a mások félreértései — vonják ködbe az arcunkat. Néha úgy tetszik, mintha ez a rövid, szép és szomorú álom, amit életnek nevezünk, nem is volna egyéb, mint egy különös, nagy félreértés. A halál azonban lehántja azt, ami véletlen és lényegtelen: marad az ember, marad az igazság.

Milyen ember is Klebelsberg Kunó? A legfeltűnőbb tulajdonsága mindenestre a tetterejének mindent magával sodró lendülete. Ha ezt iskolában tanulta, akkor gróf Széchenyi István volt a mestere. De van a két férfi közt egy alapvető különbség. Egy nap az ő keleti fájának árvasága megüti Széchenyi nagy szívét és ekkor úgy érzi, hogy magának kell elvégeznie mindazt, amit tíz előtte járó nemzedék elmulasztott. Bécs első vívőrijét a lelkiismerete átformálja Magyarországnak első munkásává. Klebelsberg azonban született munkás ember. Neki az alkotás a legfontosabb életfunkciója, mint a sólyomnak a repülés, a hattyúnak az úszás.

Egyben azonban hasonlít egymáshoz a két férfi: mind a kettőnek agytekervényeiben megvan az a nagyfeszültségű energia, amely az ötletet tervvé, a tervet akarattá, az akaratot szinte minden átmenet nélkül cselekedetté tudja átváltani.

A kilenc esztendő, amit Klebelsberg a kultuszminisztériumban töltött, az ő igazi élete. Ezért a kilenc esztendőért született ő a világra. Erről a kilenc évről akarok beszélni. Ha kezünkbe vesszük alkotásainak jegyzékét, olyan grandiózus képet kapunk, amilyent csak havashegyek, őserdők vagy világvárosok adhatnak.

Egy számot vetett oda: ötezer népiskola! Még a szertelen számok szülőföldjén, Amerikában vagy Oroszországban is, elállna tőle az emberek lélezete. De lássuk tovább! Otthont teremtetett két menekült egyetemnek, a pozsonyinak Pécssett, a kolozsvárinak Szegeden. Ugyanakkor egész tudós várost épített a debreceni nagyerdőben. Hányszor hallottuk: az egyetemek szaporítják az intellektuális proletárok tömegeit. Azonban nemzeti tévhit, mintha az egyetem jogcímet adna közhivatal elnyerésére. Az egyetem az egész világon csak felsőbbrendű műveltséget ad. És Klebelsberg magáévá tette Széchenyi tételét: „a nemzet értékét a kiművelt agyvelők száma adja meg“. És vajjon mi jobb: ha a szatócspolcok mögött egyetemi képzettségű emberek állnak, vagy ha a nemzet élén állók szatócs-képzettséggel bírnak?

Megkapó Klebelsberg viszonya Szeged városához. Mikor megismerték és megszerették egymást a miniszter és a város, Klebelsberg energiája villamos áramként futott keresztül az alvó városon és mozgásra ébresztette minden követ. Tisza Lajos má-

sodik Szeged városa után álomszerű gyorsasággal kinőtt a földből a harmadik Szeged: Klebelsberg városa. A monumentális templomtér elrendezése az ő legegységibb elgondolása. A tér árkádjai alatt helyezte el a magyarság szellemi hőseinek panteonját. Ennek a városrésznek minden egyes kövén meglátszik, hogy az elmélyedt és gyönyörködő szeretet rakta a helyére.

Alkotásai kivétel nélkül a nemzeti gondolatból nőttek ki. A sokat emlegetett és sokat támadott külföldi kollégiumokat azért alapította, hogy a világnyelvekben jártas új nemzedék álljon a független Magyarország szolgálatába. Három Collegium Hungaricumot szervez és a szervező nem volna Klebelsberg Kunó, ha Rómában nem tudja megszerezni a Palazzo Falconierit, Bécsben a nemes testőrség palotáját és Berlinben a legjobb stílusú épületek egyikét. Emellett volt ideje fölépíteni a Nemzeti Uszodát, a svábhegyi csillagászati intézetet, a tihanyi élettani intézetet, amelyről annyi rosszat hallottunk, hogy önkénytelenül is fölébred bennünk a gyanú: az valami nagyon értékes alkotás lehet.

Az ő pompás ötlete volt a budavári Szent Domokos-torony restaurálása, ő állította helyre régi fényében a Nemzeti Múzeum palotáját, ő restauráltatta a budapesti egyetemi templomot, amelyről, amióta kimosakodott az évszázados koromból és porból, kitűnt, hogy Európa egyik legértékesebb barokk építménye. Ő állította helyre a romladozó vidéki műemlékek egész sorozatát, kezdve az egri minorita-templomon, végezve az ócsai református egyházon.

Klebelsberg is, mint nagy tanítómestere, Széchenyi, csodálatos módon egyesíteni tudott magában két ellentétes tulajdonságot: a gyakorlatias józanságot és a művész szárnyaló fantáziáját. Életének nagy nosztalgiája a képzőművészetek felé vonzotta. A szobrok, domborművek, olajfestmények és faliképek beláthatatlan sorozatával ékesítette a budapesti és vidéki középületeket. És a nemzeti gondolatot szolgálta akkor is, midőn nem kevesebb, mint 26 külföldi magyar kiállításon, Stockholmtól Rómáig és Varsótól Barcelonáig, ragyogtatta képzőművészeink fényes képességeit.

De a magyar zeneművészetnek sem lehet panasza. Kormányzói jóváhagyással évenként ismétlődő pályázatot szervezett, amelynek mindjárt első szülöttje oroszán lett: Dohnányi Ernő szegedi miséje.

És az éjjel-nappal szakadatlanul dolgozó gondolatgyár, amely, ha materializálódna, talán egy gigantikus villanyerőmű alakját mutatná, és amelynek üzembentartása Madách falanszterének egész tudós gárdáját tudná foglalkoztatni: a gondolatgyár a parlamenti és a sajtótámadások szünni nem akaró pergőtüzében dolgozott.

Vádolták, hogy alkotásaiban fényűző. Csakugyan, mindenből mindig a legjobbat akarta. Széchenyi István is fényűző volt, tessék megnézni a Lánchidat: roppant diadalívek a Duna közepén, kolosszális oroszánok Budán is, Pesten is, — mire való ez? De bocsánatot kérek: a kultúra maga nem egyéb, mint fényűzés. Ami szép az életben, ami elviselhetővé teszi a földi siralomvölgyet és ideális magasságok felé sarkantyúzza az emberiség vágyait: az fényűzés. A baj Ádám fiainak költségvetésében már akkor kezdődött, mikor Mózes azt írta, hogy „az ember nemcsak kenyérrel él“. Az anyatermészet is rögtön fényűzésen töri a fejét, mihelyt egy pillanatra megfélekedezik az éhségről. Mi a nemeskőcsag selyemtolla, mi az árvácskavirág bársonyköntöse, mi a pillangó szivárványszárnya, ha nem fényűzés? Ha a világ lemondana a szépség fényűzéséről és leegyszerűsítene önmagát a föltétlenül szükségesig, akkor megvalósulna az orosz író szörnyű álma: az emberek mint fogakkal ellátott gyomortömlők szaladgálnának, ha ugyan akadna ember, aki vállalkoznék rá, hogy végigéljen ilyen életet.

Igaz azonban, hogy Klebelsberg munkásságát egy tragikus esemény szakította meg. Engedelmet kérek, ha a kultúra magyar hősenek jellemzésénél barbár hasonlattal élek: a mongol hagyomány szerint Batu khán, miután elfoglalta Oroszországot, Lengyelországot és Magyarországot, tervbe vette Nyugat-Európa meghódítását is, de közbejött valami, ami megállította hódító útján: járvány tört ki a lovai közt és a mongol seregnek vissza kellett vonulnia. Klebelsberg útját is valami hasonló véletlen szakította meg: járvány ütött ki, járvány a pénzben. Ezt

a villámcsapást, amelyet felsőbb erők készítettek elő az egész emberiség számára, magyar ember előre nem láthatta, ki nem védhette.

Mikor szűkében vagyunk a mindennapi kenyérnek, akkor nehéz szívvel nézzük a palotáinkat. De a paloták megmaradnak az unokáknak és minden fillér, ami kikerült Klebelsberg kezéből, száz év múlva is vagyona lesz a nemzetnek. Az unokák pedig tudni fogják, hogy a rábízott fonttal jól sáfárkodott a szegedi kriptá csendes lakója.

Szenvedélyesen támadták életében, de minket, akik tisztelői és barátai voltunk, ne keserítsen az elmúlt harcok emléke. Férfidolog! Aki a köz számára él és dolgozik, annak a lelkét bele kell vetnie a nyilvános bíráló kohójába, hogy bebizonyítsa tűzálló voltát.

A halál a mellékajton surrant be hozzá. Nem fejezte be, csak kettévágta a földi pályáját. Pedig azt hittük, egy évszázadra való élet pezseg az ereiben. Ez szörnyű rajtaütés volt, amely ellen a leggyöngédebb hitves sem tudta megvédeni.

Elárvult tervei most búsan keringenek a kriptája körül, mint az irányt vesztett vándormadarak. Ki fogja megépíteni a magyar diákok sporttelepét? Ki fogja megcsinálni a magyar katonák panteonját, amit Debrecennek szánt? Ki fogja megvalósítani azt a száz gondolatot, amely talán még most is ott szunynyad a sápadt homloka mögött?

Nincs felelet. Ő hallgat. Hallgat, és a halálában egyre nő, napról-napra nagyobb lesz. Mikor kikísértük a Nemzeti Múzeum csarnokából, a gyász géniusza haladt a koporsója mellett. Mikor megérkezett utolsó otthonába Szegedre, már a dicsőség nemtője fogadta.

ELNÖKI MEGNYITÓ

*Elmondotta: SURÁNYI MIKLÓS a Janus Pannonius-Társaság
1933. február 3-án tartott első rendes közgyűlésén.*

Tisztelt Közgyűlés!

Amidőn másfélésztendei működésünk után első rendes közgyűlésünkön üdvözlöm a Janus Pannonius-Társaság tisztelt tagjait, engedjék meg nekem, hogy mindenekelőtt annak a nevéet ejtsem ki, aki rajongó kultúrszeretetével odakölcsonözte nekünk a kormányzati hatalom nagyszabású támogatását, országos érdeklődést ébresztett a pécsi irodalmi megmozdulás iránt és nagy nevével fedezte az új társaságot. Klebelsberg Kunó grófról van szó, akinek pártfogását, munkásságát, éber szeretetét egészen a magunkénak mondhattuk, csak, fájdalom, oly hamar és hirtelen elvesztettük. Az ő nyugati veretű egyénisége mindennél jobban jellemezte a Janus Pannonius-i gondolatban támadt irodalmi alapítást, amely azóta megerősödve, mély és gazdag tartalmat nyerve, beváltotta alapítójának hozzájafűzött nagy várankozásait: kinőt a helyi keretek szűk határaiból s nevéet tiszteltté tette minden magyarlakta földön. Ha Klebelsberg Kunó gróf ma látna bennünket és végighallgatná közgyűlésünket, örömmel bólintana igent arra, amit elvégeztünk s amit célul tűztünk ki magunk elé. Gondoljunk e pillanatban valamennyien az ő halhatatlanná vált egyéniségére s küldjünk jegyzőkönyvi kivonatot özvegyének, aki első és örökös tiszteleti elnökünk köré a legszebb és legfennköltebb egyéni és családí élet szépségeit teremtette meg.

Nem vádolhat bennünket senki sem, hogy bizánci módon hízelgők vagyunk, amikor most, egy halott ember emlékének dicsőítésével akarjuk megmagyarázni, hogy miért volt szükség a Janus Pannonius-Társaság megalapítására és milyen helyet kell elfoglalnia Társaságunknak a magyarság életében? Engem

sokszor kitüntetett Klebelsberg gróf azzal, hogy a pihenés óráiban, amikor politikai gondjai elől szinte egy önkéntes emigrációba vonult, nála szokatlan melankóliával elbeszélgetett a magyar faj sorsáról és jövődjéről. Izig-vérig kultúremler létere a világon mindent művelődési szemüvegen nézett és egyike volt azoknak a magyaroknak, akiknek hajlamuk van az irodalmi életszemléletre is. És ilyenkor minden célzatosság nélkül, csak úgy maga-magának mondogatva, kifejtette előttem, hogy mit vár ő a Janus Pannonius-Társaságtól. Ő, a testestől-lelkestől európai vágású ember, mindenekelőtt mély meggyőződéssel hirdette, hogy az új magyarság nem Budapesten, hanem a vidéken fog megszületni. Ő valóban úgy érezte, hogy minden jó a vidékről jön. És mint a nyugati orientáció fanatikus híve, azt tartotta, hogy a Dunántúl a híd a nyugati kultúra és a keleti magyar génusz között. Ellensége volt minden turanizmusnak és nála szokatlan erős kifejezésekre ragadtatta magát, amikor a mongol és kínai kapcsolatok, vagy a török testvériség gyermekes ábrándjait kritizálta. Azért alapította a külföldi kollégiumokat, hogy minél több magyar érje el az európai műveltség legmagasabb színvonalát. A Nagy Magyar Alföldet, amelyet a háborúelőtti kultúrpolitika parlagon hagyott, azért akarta felszántani, hogy bevesse nyugati magokkal és beültesse nyugati csemetékkal. A sokat gúnyolt kultúrfölény jelszó nem akart mást mondani, minthogy óvjuk meg a magyarságot a balkanizálódástól s az első nyugati állam legyünk, amelyet a Keletről útrakelt vándor maga előtt lát. Ámbár klasszikai műveltségű ember és történettudós volt, még a klasszikus nyelvek tanításáról is mélabúsan lemondott, csakhogy a modern nyugati nyelvek elsajátításával lebontsa a válaszfalat, amely olaszt, franciát és angolt elkülönít a magyartól. Azt állította, hogy a szellemileg megerősödő vidék majd a kultúra megafonján át beszél, amely el fog hallatszani a főváros politikai és szellemi életébe is és elérkezik az az állapot, amelyben a magyar szellemnek egy magasabbfokú kiegyenlítődéésében nemcsak a főváros hat majd a vidékre, hanem a vidék is a fővárosra. Megállapította, hogy a multat nem lehet feltámasztani. Sőt a félmultat sem. Sem a forradalomból, sem az ellenforradalomból nem maradt

meg egyetlen alkotás, amely a nemzet birtokállományának kiegészítő része lenne. Mindent újra kell teremteni, a legtöbb dolgot semmiből. Az alapköveket ki kell cserélni, ha azt akarjuk, hogy össze ne dőljön az egész nemzeti épület. Újra kell építeni a nemzetegzisztencia összes pilléreit, ha meg akarunk élni, mert miből fog megélni ez a Magyarország? Abból, amiből eddig élt, még csak tengődni sem lehet. Egyetlen reményünk: a tudás által termékenyebbé és hasznosabbá vált munkatöbblet. A több és jobb munka hozadéktöbblete. Ehhez egy új magyar típus kialakulása szükséges. Az új stílust illetőleg Klebelsberg valóságos forradalmár volt. Kimondta az igazat a negatív emberekkel, a kétségbeesés apostolaival, a hiperkritika hőseivel, a nemzetközi radikálisokkal és a szűklátókörű fajvédőkkel szemben. Sem pöffeszkedő individualizmussal, sem mindenütt jelenlevő etatizmussal, sem nagyzási hóborttal, sem kétségbeesett siránkozással, sem a mult oktalan dicsőítésével, sem faji és vallási türelmetlenséggel, sem a sikertelenségek kultuszával, sem reakcióval, sem radikalizmussal nem lehet Magyarország jövőjét biztosítani, hanem munkával és kultúrával. A fővárosban nem lehet tabularasát csinálni, ott nemcsak minden politikai, társadalmi és kulturális szerv, nemcsak minden klub és társaskör, nemcsak minden irodalmi és művészeti intézmény, nemcsak minden sajtóorgánium és asztaltársaság, hanem minden egyén külön-külön meg van terhelve az érdekeltségek, lekötelezettségek, kapcsolatok és tekintetek mázsás ballasztjával. Vén fák ezek, vagy bemohosodott kőfalak. A vén fa új gyümölcsöt nem terem, a száraz kóró nem virágzik ki, mint Áron vesszeje és a bemohosodott kőfalakból nem lehet forrást fakasztani.

E pillanatban nagy szerencsénk, hogy a vidék szinte steril és érintetlen a kulturális babonáktól és nem burjánzottak el rajta a tradíció és kultúrártlan szempontok hinárfjai és iszalagjai. Ott egy önkényt adódó tabularasával állunk szemben. A televény kitűnő, a táj napsütéses, a levegő tiszta, valósággal rendeltetése, hogy abban az új magyar stílus megszülessék. Ha Pécselt akadtak kultúrlelkek, akik ellenállhatatlan vágyat éreztek kollektív irodalmi élet kialakítására, ám jöjjön ez az új stílus Pécsről! Kitűnő geográfiai helyzeténél fogva, közel a

Dunához és az Alföldhöz, központja lehet az új magyar irodalmi törekvéseknek. Az a gondolat, hogy a Társaság Janus Pannoniusra, a nagy humanistára és a renaissance emberére függeszti tekintetét, történelmileg, irodalmilag és hangulatilag termékeny és hatásos. Valósággal szimbolikus jelentősége van. Mátyás király Magyarországot nem az első és leghatalmasabb és legműveltebb keleti állammá akarta tenni, hanem egyenrangúvá a nyugati birodalmakkal és egyenlő színvonalon állóvá a nyugati kultúrával. Nem akarta, hogy nyugati testvérek között Hamupipőke, hanem a legfiatalabb, a legéletrevalóbb és talán a legerősebb legyen, mint ahogy az törvény a népmesékben. Minden bajunk forrása az, hogy Mátyás király és Janus Pannonius Magyarországa 1526-ban elmerült a török világhódítás zátonyán. A török hódoltság százhatvan esztendeje még ma is meglátszik a magyarság lelki konstrukcióján. Minden csepp keleti vér megnehezíti azt a feladatot, hogy regenerálódjunk és beolvadva a nyugati kultúrközösségbe, egyenlő fegyverekkel küzdjünk erkölcsi és anyagi egzisztenciánkért. Most, a világháború után, tragikus nagyságban jelentkezik az a szakadék, amelyet a százhatvan esztendő török hódoltság vágott a magyarság és a nyugat között. Ha nem akarunk elbalkanizálódni, akkor tökéletesen európaiakká kell válnunk, hátat fordítván minden keleties lomhaságnak, maradiságnak és fatalizmusnak. Vagy nyugatiak leszünk, vagy keletiek. Kiegyezés nincs. Kompromisszum nincs. A magyarság tehát jól teszi, ha irodalmilag is nyugat felé néz. E tekintetben ott állunk körülbelül, ahol a háború előtt való Oroszország. Dosztojevskijt nem lehet kozmopolitizmussal, vagy nyugatossággal vádolni, de Dosztojevskij elismerte, hogy „míg az orosz nyugatosok úgy hivatkozhatnak az általános nyugati műveltségre, mint egy adott világos ideálra, addig a szlavofileknek be kellett érniök homályos, romantikus panaszokkal a multról és homályos, romantikus reménykedésekkel a jövőről“. Ennyiben a nyugatosság minden esetre realisabb, mint a szlavofilizmus; „minden tévedései mellett is messzebbre haladt, van benne mozgás, míg a szlavofilizmus még egy lépést sem mozdult el helyéből, sőt ebben még dicsőségét látja“. Az oroszoknak módjukban állott választani a

Nyugat vagy Kelet között; egyiket sem választották, tehát beelhullottak egy kicsiny, de nagyon energikus társaság radikalizmusába, amelyet már Dosztojevskij megjósolt. Mert a Keleten csak a végletek uralkodnak. Vagy hindu álmódosítás, vagy mongol viláгурalmi téboly. Ebből a Keletből nem kérünk. De nekünk nincs is módunkban választani Kelet és Nyugat között. Ha nem tudunk nyugatiak lenni, akkor lassú öngyilkosságot követünk el. Ez a nyugatiság azonban nem jelenti a kozmopolitizmust. Nacionalizmust hirdetett Klebelsberg gróf, de nem konzervatív és keleti nacionalizmust, hanem aktív, munkás, felvilágosodott, modern és radikális nacionalizmust. Megpróbálta a kettő között való különbséget a rövidség okáért neonacionalizmus szóval jelölni. A szó nem tudott meggyökerezni, de amit vele mondani akart, aranyigazság. A nacionalizmust sokszor, mégpedig halálosan kompromittálják azok, akik kultúrában, irodalomban és művészetben csak a nemzeti jelleget ápolják, de elsikkasztják belőle a kultúrát, az irodalmat és a művészetet, amelyről azt tartották, hogy népiességgel, magyarkodással és a nemzeti hiúság legyezgetésével is lehet pótolni. Elfelejtik, hogy az irodalom és művészet csak irodalmi és művészeti eszközökkel dolgozhatik. Budapest viszont sokszor elfelejti, hogy a lélek, amely a művészet anyagába életet és halhatatlanságot lehel, csak egyéni és nemzeti lehet. Ezért szükséges, hogy az új nacionalista kultúra éppen úgy, mint az új magyar típus és az új magyar élet stílusa, amely szakít a Kelettel és Nyugatra néz, ne Budapestről, hanem a vidékről induljon el. Ezért van szükség a Janus Pannonius-Társaságra, amely jól teszi, ha először Pécssett ver gyökeret, s aztán lassanként kiterjeszti lombjait a Dunántúlra és az egész magyar kultúrélet fölé.

Tisztelt Közgyűlés! Ezt a programot akarja megvalósítani a Janus Pannonius-Társaság, amikor másféléves működés után kiröppen a vicinalizmus kalitkájából és törekvéseivel be akarja repülni az egész magyar égboltozatot. Úgy érzem, hogy ezzel csak első és örökös tiszteleti elnökünk végrendeletét teljesítjük, azt a végrendeletet, amelyet meghitt beszélgetések alkalmával oly sokszor közölt velem, amikor dédelgetett alkotásáról, a Janus Pannonius-Társaságról volt szó.

ELŐSZÓ

*Írta: HÓMAN BÁLINT vallás- és közoktatásügyi miniszter
a gróf Klebelsberg Kunó Emlékiállítás Targymutatójához.
(1933. febr.—márc.)*

Rendkívüli, a maga nemében páratlan kiállítás az, amely gróf Klebelsberg Kunó emlékét van hivatva szolgálni. Rendszerint csak művészek oeuvre-jéből rendeznek tárlatot, hogy bemutassák fejlődésüket és egész egyéniségüket. Az államférfiak munkája rendszeren nem alkalmas kiállítási anyagnak, hiszen a legfőbb eredmény, amelyet elérhetnek, a lelkekre gyakorolt hatásukban és nem fizikailag bemutatható objektumokban mutatkozik meg. Klebelsberg, a kultúrpolitikus és kultúragitátor is elsősorban a lelkekben végezte el munkáját, amelyekbe igyekezett beoltani hitét kultúrfölényünk nemzetmentő és nemzetfenntartó erejében, az egészséges és egyenletes tudományos fejlődés nemzeti fontosságában, meggyőződését európai kultúrkapcsolataink kimélyítésének jelentőségéről, egy fizikailag és szellemileg kiművelt, nyelvekben jártas és ezért a külföld felvilágosítására és megnyerésére alkalmasabb jövő nemzedék felnevelésének szükségességéről. Hitt és hitet sugalmazott, gondolkodott és gondolatokat ébresztett, bízott és bizalmat öntött munkatársaiába és a közönségbe. Ez a része szellemének a lelkekben él és továbbhat.

Ámde a nagy kultúrpolitikus és a nagy izgató egyúttal kormányférfi volt, aki mint ilyen megfogható gyakorlati eredményekre törekedett s hosszú sorát hagyta maga után a tudomány és oktatás számára emelt épületeknek, mindennemű kulturális vállalkozásoknak, a mult megörökítését és a jelen meg szépítését célzó művészi munkáknak. Így született meg néhány munkatársának és tisztelőjének fejében az a gondolat, hogy eredetiben vagy legalább képekben megmutassák azt, ami működéséből szemléltetően is megmutatható: az épületeket, amelyeket emelt vagy megszerzett, a művészi alkotásokat, amelyek rendelésére állottak elő vagy amelyeknek megszerzésében személyes része volt, azoknak a fiatal művészeknek munkáit, akik

az általa alapított külföldi kollégiumokban dolgoztak, a műemlékeket, amelyeknek helyreállításába befolyt, a kiadványokat, amelyek az ő szellemi és anyagi támogatásával láttak napvilágot, — mindazt, ami szenvedélyesen tervező szellemének elgondolásaiból szemmel is látható, külsőképen is megfogható alakot öltött.

Nem lehet meghatottság nélkül végigjárni e sajátságos, eredeti elgondolású kiállítást, mely az anyag sokféleségében és gazdagságában olyan egyedülálló, amilyen sokat felölelő, gazdag és egyedülálló egyéniség volt Klebelsberg Kunó maga. Újra meglevenedik előttünk annak az alakja, aki lelke és életrekeltője volt mindannak, amit együtt láthatunk itt. Kedves terveire, jellegzetes alkotásaira és elgondolásaira emlékeztet minden, a magas műveltség céljait szolgáló egyetemekre és kollégiumokra, az 5000 tanteremre, Szegedre, Gödöllőre, Tihanyra, Debrecenre, a Levéltár freskóira, a Corvin-jelvényekre... Az egész felett láthatatlanul az elköltözött szelleme lebeg s szinte újra halljuk hangját, amint kedvenc intézményeit ismertette, védte, magyarázta. Kialakul előttünk művészeti politikájának alapgondolata is, amely nem rendszeres vásárlásokban, hanem inkább nagyszabású rendelésekben, egyes művészeknek állandóbb jellegű foglalkoztatásában állott. Elgondolásában az állam, mint mecénás, a renaissance-fejedelmek és humanista főpapok utódjaként jelentkezett s benne magában is volt valami a renaissance-kori nagy művészetpártolóknak, megrendelőknak stílusából és szenvedélyéből, amellyel művészeket foglalkoztattak maguk körül, eszmékkel látták el őket s alkotásaikban lelkileg résztvettek.

Egy nagy, gazdag, rendkívüli egyéniségnek összefoglaló ereje zárja egységbe e kiállítás sokféle tárgyát, — egy nagy magyar alkotónak szent fanatizmusa és kivételes képessége sugároz reá fényt. Felemelő és egyben tanulságos hatása teljes mértékben igazolja azok lelkesedését és fáradozását, akik létrejöttében elsősorban buzgólkodtak: *Glattfelder Gyula* csanádi püspök urat, az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat elnökét, a kiállítás ügyének lelkes felkarolóját és *Kertész K. Róbert* h. államtitkár urat, akinek legnagyobb része volt a kiállítás szervezésében és megvalósításában.

KLEBELSBERG — A MŰVÉSZLÉLEK

*Elmondotta: GLATTFELDER GYULA csanádi megyéspüspök
a Gróf Klebelsberg Kunó Emlékkiállítás megnyitása alkalmából.
(1933. március.)*

Mi magyarok tragikus nép vagyunk. Nem hiába sírva vigadunk, de ünnepet, melyben nincs disszonancia, tulajdonkép csak akkor ülünk, ha nagyjainkat gyászoljuk. Míg élnek, csak gáncs éri őket, de ha rájuk borul a halál fátyola, könnyek közt fedezük fel lelkük értékét és nagyságát.

Talán egyetlen kidőlt hazai nagyságunkkal kapcsolatban sem oszlottak meg úgy a vélemények, mint Klebelsberg Kunó gróf körül s viszont alig van példa rá, hogy utólag az elismerés oly egyöntetű lett volna, mint az ő váratlan halála pillanatától fogva. S amikor — miként e kiállításon is — mintegy csokorba kötik az értékeket, melyek utána a haza szellemi és művészi élete gazdag kincsei gyanánt ránk maradtak, akkor érezzük csak lelkének átfogó erejét s szellemének művészi ihlettségét.

Az oly korán kidőlt alkotó miniszterről nem kívánok szólni mint államférfiúról. Nemcsak azért nem, mivel ez véleménykülönbségek harcát idézhetné föl, ami a művészi harmónia otthonában stilszerűtlen volna, hanem azért sem, mivel mások úgy vélhetik, hogy erről mesterségüknél fogva talán hivatottabbak szólni. Itt csak azt kívánom megállapítani, hogy Klebelsberg Kunó művészlélek volt. Az volt, mivel a hétköznaphöz fölemelkedni s messze távlatokba tekinteni és álmokat nemcsak álmodni, hanem megvalósítani úgy tudott, mint magyar szellemi kultúránk kevés más képviselője. Amitől mások mint vakmerő gondolattól megriadtak s csak a pillanat nehézségeiben rejlő akadályokat látták, azt ő mint igazi szellemi életet élő ember valódi művész-fantáziával, bizalommal és örömmel tudta megragadni.

Van valami rokonvonás a művészi és politikai ambíció között. S a nagy politikusok — bármennyire a realitás talaján álljanak is — döntő sikereket csak akkor aratnak, ha merész elgondolással a pillanat és nehézségei fölé tudnak emelkedni. A horizont e kitolásának művészete, a nagyobb és szebb lehetőségek ihlete sohasem hagyta el Klebelsberg Kunót. S ez az ő helyzetében vajmi nehéz feladat volt, mert Magyarország történelme alig ismer korszakot, amikor az összetörtségnek és guzsbakötöttségnek oly tragédiájában vonaglott volna a nemzet, mint amikor neki kellett kultúrnívót fenntartani s kultúrképeséget bizonyítani.

Szerény eszközök birtokában nagyot alkotni ihletett művész kiváltságos szerepe. S ily feladatot valósított meg Klebelsberg az ő tudományos és kultúrpolitikájának szolgálatában. Nem az iskolák száma, nem a rendelések tömege, nem a szellemi élet országútjára terelt tehetségek serege jelenti az ő miniszterkedésének értékét és tartalmát, hanem hogy mindehhez lehetőséget oly időben talált, amikor a magyar a megélhetés legelemibb feltételéért volt kénytelen nap-nap után küzdeni. S hogy az eredményekben sokszor több volt a találékonyság, mint a pénz, azt nem egyszer elfeledték, vagy letagadták, de ez volt Klebelsberg Kunó elhivatottságának legerősebb bizonyítéka. Nézze meg bárki a szegedi dóm körül pompázó nemzeti emlécsarnokot, mely unikum nemcsak Magyarországon, hanem messzeföldön, s ha tájékozatlan kritika azt súgja fülébe, e pompa mennyi pénzt emésztett meg s azt mennyivel hasznosabban lehetett volna elhelyezni, vegye tudomásul, hogy e művészeti csoda egyedüli magyarázata a szétszórt erők egyesítése s hogy azokból az építményekből, melyeket városnak, államnak, egyháznak külön-külön szükségképen fel kellett volna építeni, egy művészi lélek elgondolása és agitációja folytán több költség nélkül lett az ország egyik látványossága és dísze, a magyar alkotó zseninek messze földön dicsősége.

Ily feladat megvalósításához persze intuíció, tervezőihlet kell. De kultúrpolitikus nem is lehet csak rendelő, hanem bizonyos tekintetben látnoknak kell lennie. Azt mondják némelyek, hogy álmódú; de a haladás lehetőségeit léleekben, vagy ha úgy

tetszik, álomban látni kell s azután bátor lendülettel megvalósítani. Klebelsberg Kunó ily értelemben álmodó volt, mert mindig terveket szőtt, új alkotásokról ábrándozott, de e tervezgetések központi gondolata mindig hazája dicsősége volt, és bár úgy tudott örülni sikerein, mint a gyermek, sohasem lehetett érezni, hogy csak egy percre is feledte volna a tekintetet, melyet a haza felsőbb érdeke parancsolt.

A magyarság Génusza ihlette történelmünk oly korszakában, amikor a fegyvert kicsavarták kezünkől s koldussá tettek, de egytől nem foszthattak meg: lelki és szellemi erőinktől, melyeknek helyes felhasználása kínálkozott egyedüli eszköz gyanánt e kis ország nemzetközi tekintélyének emelésére. Igen, a szellemi munka nagy jelentőségét Magyarország külföldi vonatkozásai szempontjából senki sem értékelte úgy, mint Klebelsberg Kunó gróf. A külföldi tudományos és művészi kollégiumok az ő szemében a magyarság diplomáciai őrhelyei voltak, akkreditálva nem a szívtelen hivatali fórumoknál, hanem a nagyon is érzékeny és csakis ezen kapcsolatokon keresztül reagáló szellemi közvéleménynél. Szatócslelkek minden művészi alkotást vagy szellemi erőfeszítést csak számértékük szerint mérnek. Mibe kerül? — ez első kérdésük, egy Rafael-kép, kutatóintézet vagy tudományos könyvtár láttára. De jaj a nemzetnek, mely e törpe gondolatnak behódol s jövőjét szűkös anyagi felfogás távlatához méri és nem a szellem erejében bízik.

Klebelsberg Kunó tisztában volt vele, hogy a magyarságnak nem hagytak meg mást, mint lelkét, tehát ezzel kell érvényesülnie. S bár tudta, hogy ez csak áldozat árán érhető el s e befektetés eredménye nem lesz mihamar aprópénzre váltható, hanem csak kiszámíthatatlan erkölcsi sikerek formájában egy szebb jövőben elszámolható: nem félt az áldozat ódiумát magára vállalni, s ezért a történetíró, ki a pártos szenvedélyektől távol a magyarság szellemi erőgyarapodása címén fog bírálatot mondani, csak elismeréssel fog neki adózni.

Addig pedig gyönyörködjünk pihenést nem ismerő lelke alkotásain, melyeket nemzete számára gyűjtött, s adjunk hálát az isteni Gondviselésnek, hogy reménytelen időben őt a lemondani nem tudó magyar élet és remény bajnokául adta hazájának.

EMLÉKBESZÉD GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ FELETT

*Elmondotta: HÓMAN BÁLINT elnök a Magyar Történelmi
Társulat 1933. május 4-én tartott közgyűlésén.*

Tisztelt Közgyűlés!

A magyar nemzet történetét Klebelsberg Kunó egy ízben nagy katasztrófákat követő újrakezdések sorozatának nevezte. Megállapításában sok az igazság. Bár az újrakezdések ismétlődése együtt jár az emelkedés és hanyatlás korszakainak ritmikus váltakozásával s ezért minden történeti folyamatra jellemző, a magyar történetben mégis egész különös hangsúllyal jelentkezik. Nemzetünk sajátos földrajzi elhelyezkedésének, történeti adottságának és külpolitikai viszonylatainak következtében a magyar történelem nagy korszakaiban megfigyelhető lendületes előrehaladást és nagyvonalú fejlődést minduntalan erőszakos beavatkozások, nagy nemzeti katasztrófák keresztették s a nyugodt és egyenletes fejlődés menetét hirtelen összeomlások zavarták meg. E katasztrófák mindannyiszor új kezdeményezéseket tettek szükségessé, újrakezdéseket a nemzeti élet minden területén. A magyar nemzet életének katasztrófális válságaiból mindannyiszor megifjult erővel indult új élete, új emelkedés és új virágzás magaslata felé, mert épp a katasztrófák után támadtak fiai, kik a végső pusztulás veszedelmét felismerve és azzal tudatosan szembeszállva, a nemzeti élet minden ágazatában erőteljes kezdeményezésekkel alapozták meg az új fejlődést biztosító intézményeket, céltudatosan jelölték ki az új utakat. A Trianon-utáni újrakezdés korszakának ily kezdeményező egyénisége volt a magyar kulturális élet területén Társulatunknak korán elköltözött elnöke: gróf Klebelsberg Kunó.

Másfélvétizedes elnöksége a Magyar Történelmi Társulat renaissance-ának és legnagyobb virágzásának korszaka, de egyúttal egész kultúrpolitikai működésének kicsinyített mása, valósággal előképe volt. Klebelsberg ennek a Társulatnak elnökeként ismerkedett meg azzal a nyomasztó helyzettel, melybe a magyar tudományosságot a háború, a nyomában járó összeomlás és a gazdasági létalapjában megtámadott intellektuális társadalom kényszerű részvétlensége sodorta. Innét, a Magyar Történelmi Társulat elnöki székéből öntött lelket a tudományos munka jövőjét már-már teljes pesszimizmussal néző ifjabb tudós nemzedékbe, mikor a gazdasági depresszió és pénzválság hatását már erősen érző utolsó háborús években új és nagyszabású tudományos célkitűzést hozott nyilvánosságra, mikor az összeomlás után társadalmi úton megszerzett anyagi eszközökkel biztosította a történettudósok zavartalan munkálkodását s mikor a tudományos egyesületeket átfogó önszegélyző szervezetbe egyesítve és a szükséges állami támogatást megszervezve, új lehetőségeket biztosított a tudományos eredmények már-már lehetetlenné vált publikálásának. Elnöki tevékenységében világosan felismerhetők a későbbi miniszter kultúrpolitikájának összes vonásai: a magyar kultúrfölény biztosítására irányuló vezérgondolat, a magas kultúra fokozott megbecsülése, a kulturális munka elmélyítését célzó elhatározása s az ehhez szükséges eszközök és intézmények — ösztöndíjak, kutatóintézetek, egyetemek és más munkaszervezetek — létesítésére és megerősítésére irányuló törekvése.

Klebelsberg a tudósmunka országos szervezetének teljes kiépítésével és az intézmények munkájának célirányos megosztásával kívánta a kultúrfejlődés előfeltételét megteremteni. Már első programmszerű elnöki beszédében a tudományos munka megosztás elvi alapjára helyezkedett. A középkor történetének művelését a Tudományos Akadémia hivatásának ismerve el, a Magyar Történelmi Társulat speciális feladatát a mai élet közvetlen előzményeinek rendszeres felderítésében, az újkori és főleg a legújabbkori magyar történet művelésében jelölte meg. E célkitűzéséből sarjadt a legújabbkor kormányzattörténeti és intézménytörténeti forrásainak közzétételére és kommentálására hivatott nagy kiadványsorozat eszméje. A Fontes-vállalat — sza-

bad tán így neveznem: Klebelsberg szívbéli gyermeke — utóbb az eredetileg tervezettnél szélesebb kört ölelt fel, legújabbkori történetünknek egyetemes forrásgyűjteményévé bővült. A bécsi levéltárak korábban titkos szekcióiban rejtőző új történeti anyag feltárása új lehetőségeket nyitott meg s a kormányzat és intézmények történetének forrásai mellett a Fontesben helyet találtak a legújabbkori magyar élet nagy magvetőjének, gróf Széchenyi Istvánnak és más magyar államférfiaknak írásai is. Ennek az anyagnak kiaknázását előmozdítandó, valósította meg Klebelsberg a külföldi kutatóintézetek elsejét, a bécsi Magyar Történeti Intézetet. A Bécsben és más külföldi centrumokban létesítendő magyar intézeteknek, valamint az Országos Levéltárral kapcsolatban tervezett Magyar Történeti Intézetnek gondolatát első elnöki beszédében vetette fel s ez az elgondolása szolgált alapul a bel- és külföldi kutatóintézetek tekintetében később kialakult szerves programjának. Az Országos Levéltárról, Nemzeti Múzeumról és személyzetük tudományos munkásságáról ugyane beszédében elejtett szavaiból már kibontakoztak az Országos Magyar Gyűjteményegyetem kultuszminisztersége első napjaiban életrehívott szervezetének s a tudós munkát is kultiváló hivatalos irattárból és levéltárból tudományos intézetté fejlesztett új Országos Levéltárnak körvonalai. Ugyanekkor kicsendült szavaiból a későbbi ösztöndíjakkal megrendezésére irányuló törekvésének hangja is. A Társulat elnökeként népesítette be ösztöndíjas kutatókkal a bécsi Történeti Intézetet s az ideküldött ifjak kiválogatásánál később az egész vonalon érvényesített szelekciós szempontok szerint járt el. A Társulat elnöki székéből adott program-szerű megnyilatkozásaiban és ott vázolt terveit megvalósító elnöki intézkedéseiben világosan felismerhetők későbbi tudománypolitikai koncepciójának összes csirái.

Miniszteri munkássága szerves folytatása volt elnöki működésének s kezdetben magán viselte történeti irányú érdeklődésének bélyegét. Minisztersége első éveiben legszívesebben történészekkel tanácskozott és dolgozott, közülük választotta első munkatársait. A tárca átvétele után első alkotása a történeti emlékeket őrző nemzeti nagy közgyűjtemények autonóm szervezete, az Országos Magyar Gyűjteményegyetem volt s a differenciálódásnak indult

Magyar Nemzeti Múzeum önállósult vagy az önállósulás útján haladó intézeteinek egybeszervezésével és az Országos Levéltárral való együttműködésük megteremtésével végrehajtott szervezést nyomon követte két vezető történeti intézetünk, az Országos Levéltár és a Magyar Nemzeti Múzeum nyomasztó helykérdésének megoldása, már-már pusztulásnak kitett történeti anyaguknak értékéhez méltó elhelyezése. Az Országos Levéltár új épületét a háború idején benne elhelyezett idegen intézményektől és lakóktól megtisztítva, átadta eredeti rendeltetésének s ugyanott helyezte el minden kutató könnyebbségére a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltárát is. Két épület rendelkezésre bocsátásával és egy épületrész emelésével biztosította a Magyar Nemzeti Múzeum nagyértékű történeti, régészeti, néprajzi anyagának jövő sorsát. A Történelmi Társulat első bécsi ösztöndíjasainak nyomába fiatal historikusok, régészek, művészettörténészek, ethnográfusok hosszú sorát küldötte a külföldi tudományos központokba, hogy műveltségüket, ismereteiket, szaktudásukat gyarapítva, majdan választottakként vehessék át a történeti tudomány művelésének irányítását és az új tudósnemzedék vezetését. A tudományos intézeteknél különféle intézkedések folytán nagy számban megürült állásokat ezekkel a szigorú tudományos szelekción keresztülment ifjú tudósjelöltekkel töltötte be; így akart új szellemet hozni az utóbbi időben az elbürokratizálódás felé hajló intézményekbe. A nehézségekkel küzdő tudományos egysületeknek, az Akadémiának, a Magyar Történelmi-, Néprajzi-, Régészeti- és más társulatoknak nyújtott rendszeres állami támogatással pótolta ezeknek az alapítványi vagyon elértéktelenedése és a középosztály leromlása miatt megcsappant anyagi eszközzeit s ezúton biztosította a nyomorúság éveiben elsorvadt és szünetelő kiadványok megjelenését. A szomszédos népek történetének a multban annyira elhanyagolt tanulmányozását előmozdítandó, a budapesti egyetem bölcsészettudományi karának javaslatára a horvát-magyar életközösség újabbkori történetét is felölelő irodalmi tanszékké szervezte a horvát nyelv és irodalom tanszékét, új tanszékeket szervezett a délkeleturópai és keleturópai történetnek s a klasszika archeológiai tanszékét a magyar föld archeológiájának tanszékévé szervezte át.

Minisztersége második lusztrumában érdeklődésének ez a történelmi iránya és színezete elhalványult; figyelme szükségképpen más problémákra terelődött. A történettudomány és elsősorban társulatunk ügyei iránt mindvégig a legnagyobb érdeklődéssel viseltetett, ha pihenni akart — saját szavait idézem — historikusai körében keresett örömet és enyhülést, ide menekült a politika gondjai elől s mikor miniszteri székét odahagyta, egy — sajnos — megíratlanul maradt nagy történelmi munka kidolgozását vette tervbe. De vonzalma a történettudomány iránt ezidőben már inkább platonikus volt. A kultúrpolitika hatalmas területének minden vidékét felkeresve, mindig újabb és újabb problémák, más és más intézmények felé fordult érdeklődése. A Történelmi Társulat elnökének a történelmi tudományok területére korlátozott kultúrpolitikai elgondolása a magyar művelődés minden ágazatát és minden részletét felölelő kultúrpolitikai koncepcióvá bővült. Elméjének fogékonyságára, a művelődés egyetemességéről és a művelődési tényezők egyenrangúságáról vallott felfogására jellemző, hogy a magyar természettudósok benne, a történet- és miniszterben ünnepelethették tudományuk fő patrónusát, hogy a magas kultúra minisztere lett a magyar népoktatás kiépítőjévé s hogy a tudomány rajongója a testnevelésügy terén is elévülhetetlen érdemeket szerzett.

Klebensberg kultúrpolitikai elgondolásának alapja és irányító elve az a meggyőződése volt, hogy a nemzetet a háborúban és békekötésnél szenvedett vereség nyomán kialakult válságos helyzetéből csak kultúrájának hatványozott fejlesztésével, az igaztalan békében triumfáló szomszédnépek felett korábban kivívott kultúrfölényének biztosításával lehet kivezetni és újra felemelni. Szent meggyőzéssel hitt a kultúra nemzetmentő és államfenntartó hivatásában s a művelődés eszközeivel vélte visszaszerezhetőnek a magyar nemzet elrablott jogait. A kultusztárcát az új idők honvédelmi tárcájának, miniszterét a szellem fegyvereivel harcoló nemzeti hadsereg vezérének szerette nevezni s a maguk tehetségében és katonáik harckészségében bizakodó nagy hadvezérek módjára dolgozta ki a történelmi Nagy-Magyarországhoz vezető szellemi hódítóhadjárat tervét. Az alkotószeni csillogó fantáziájával és szinte már az elfogultságig fajuló fanatiz-

musával képzelte el a jövő Magyarországnak hatalmas méretű kulturális munkaszervezetét és minden tetteivel annak a nagy szervezetnek kereteit igyekezett betölteni. Elgondolásában az összes tudományos intézmények és munkaszervek organikusan kapcsolódtak egybe. Eredményt a tudósnevelő főiskolák, az anyaggyűjtő és rendszerező közgyűjtemények, a szaktudományokat művelő egyesületek és a tudományok egész egyetemét reprezentáló Akadémia együttműködésétől és célirányos munkamegosztásától várt, de ennek előfeltételét a személyi erők céltudatos kiválasztásában, a magas szempontú kulturális szelekcióban látta. Szellemi vezérkar nevelését vette tervbe s e terv érdekében igyekezett a főiskolai oktatást fejleszteni, a tudományos intézményeket minden eszközzel támogatni s a külföldi tanulmányakciót mind tágabb és tágabb körre bővíteni. Személyi kérdésekben általában a magasabbrendű szelekció szempontja vezette. Ez érvényesült mind tudomány-, mind művészetpolitikájában. Az átlagtehetségek iránt nem sok érzéke volt. Harcos egyénisége és kultúrpolitikájának honszerző hivatásába vetett hite szelektáló törekvésével párosulva, inkább a jó alvezérek kiválasztására, a kivételes tehetségek előhaladásának előmozdítására és munkáltatására ösztönözte. S mivel elgondolásában az állam renaissance-fejedelmek és humanista főpapok örököseként jelentkezett, renaissance államférfiak módjára, szuverénként élt tudományban és művészetben egyaránt a tehetség-szelekció és a munkairányítás eszközeivel. Egy távoli, nagy célt, a szellemi téren uralkodó népek közé emelkedett és a kultúra jogán régi jogait visszaszerző magyar nemzetet tartva szemé előtt, nem egyszer átlépte a napi realitások határait. Folyton dolgozó, eszméket-ötleteket ezrével termelő agyának ereje áttörte az aktuális helyzetek szűk korlátait. Alkotás alkotást követett. A Gyűjteményegyetem, Ösztöndíjtanács, Természettudományi Tanács, Tudományos Társulatok Országos Szövetsége és ennek Sajtóvállalata, az Egyetemi Nyomda újrászervezése, a magas műveltséget szolgáló ösztöndíjak sorozata, négy külföldi intézet, a belföldi kutatóintézetek, három vidéki egyetem hatalmas építkezései, a művészi alkotások hosszú sorozata, a tudományos Alföld-kutatás, a középfokú oktatás reformja, a polgári és népiskolai épületek ezrei s a

magyar sportügy alapvető intézményei, köztük az újjászervezett Országos Testnevelési Tanács, a Testnevelési Főiskola s a budapesti fedett uszoda jelölik a kiemelkedett határköveket az alkotásoknak e szakadatlan láncolatában. Ha végigtekintünk ez alkotásokon és szervezéseken, szinte elkábulunk azok tömegétől és az őket életre hívó eszmék és ötletek töméntelen bőségétől. Merész intuícióval ott is alkotott, ahol a köznapi gondolkodás már luxusnak minősít minden kultúrát és minden tudományt, akkor is alkotni akart, mikor a változott gazdasági helyzet a kultúrpolitikust szükségképen szembeállította a törekvéseinek határt szabó rideg finánciális szempontokkal. Nem csoda, ha a köznapi agyvelő nehezen birkózott meg lázas alkotómunkásságának, egész nagyvonalú elgondolásának eszméjével. Művelődéspolitikai törekvései, alkotásai, egész kultúrpolitikai koncepciója és annak egyes részletei még életében és halála óta is sok gáncsban és kárhozatásban részesültek. Törekvéseit irreálisnak, alkotásait és szervezéseit túlméretezettnek, politikáját elhibázottnak mondták s a gáncsoskodóknak még a világválságban gyökerező súlyos állampénzügyi helyzetért is őt okoló epés bírálata — sajnos — széles rétegekben visszhangra talált. Pedig ez a részletek szemszögéből ítélkező kritika merőben igaztalan volt, mert nem ismerve fel Klebelsberg politikájának irányító elvét, az alkotásaiban rejlő maradandó értékek mérlegelésére, munkássága igazi jelentőségének értékelésére is képtelennek bizonyult.

Lehet, hogy Klebelsberg alkotásainak egyike-másika mai viszonyainkhoz mérve valóban korainak vagy túlméretezettnek fog bizonyulni. Lehet, hogy egyiknek vagy másiknak fenntartásáról avagy egyenletes továbbfejlesztéséről más magasabb állami érdek szempontjából le kell mondanunk. De ez a tény az ő egész koncepciója mellett jelentéktelen részletkérdéssé zsugorodik és senkit sem jogosíthat fel politikájának, elgondolásának rosszaló bírálatára. Maga az irányelv, amelyből Klebelsberg kiindult, a magyar „kultúrfölény“ annyiszor ócsárolt, sőt ízléstelen élcek központjába állított eszméje minden bírálatot kiáll s kell, hogy irányító eszméje, ideálja legyen minden magyar kultúrpolitikusként. Már sokszor elmondottam és elmondották mások is, hogy Magyarországot nemcsak fiainak kardja, hanem emelkedett kul-

túrája avatta a nyugati civilizáció határbástyájává. A magyar nemzet Kelet felé utolsó képviselője és terjesztője volt minden nyugati szellemi mozgalomnak. Történetének lapjai tanúsítják, hogy a nagy katasztrófák után mindig művelődésének erőteljes fejlesztésével menekült a maihoz sokban hasonló, végpusztulással fenyegető helyzetekből és az újrakezdések korszakában mindig intenzív kultúrunkával készítette elő gazdasági és politikai felszabadulásának, új emelkedésének útját. Klebelsberget ez a történeti tény ihlette meg, mikor irányító elvül a kultúrfölény gondolatát választotta, s ahhoz, minden ellenvetés és minden gáncs ellenére, mindvégig hű maradt. De politikájának nemcsak irányelve volt helyes, eredménye is korjelölő a magyar kultúrfejlődés történetében. Erről nem egyes alkotásainak szemszögéből, hanem a háború utáni és a mai helyzet általános összehasonlításával kell ítélkeznünk s ez az igazságtétel Klebelsberg javára billenti a mérleget. A tudomány tizenöt évvel ezelőtt már nem mostoha, hanem szinte kitagadott gyermeke volt az államnak és társadalomnak. Művelői már munkájuk céltalanságáról elmélkedtek. Klebelsberg lelket öntött beljünk és új, emelkedő irányba terelte a jövőtele előtt hanyatló tendenciájú kulturális fejlődés útját. Nagy katasztrófa idején érkezett, mikor a nemzet nagy élethalál harca után a magyar művelődés a romlás útján, szervezeti és intézményei a teljes elhanyaglás felé haladtak. Elment, mikor ez intézményeket és szervezeteket már sikerült az összeomlás után támadt romhalmazból kimentenie, megerősítenie, kiépítenie s mikor azokat újaknak egész sorozatával megszervezve vértette fel újabb veszedelmekkel fenyegető új időkre.

Ha meggondoljuk, milyen volt a helyzet jövőtele előtt, a magyar művelődés és a magyar tudomány munkásainak szemében mindig elvitathatatlan érdeme lesz, hogy működése nyomán avatatlanok már túlzásról, luxusról is beszélhetnek a magyar kulturális élet intézményeinél. Ez a túlzás, ez a luxus hatalmas erőtartalmakat teremtett a magyar kultúrának, mely lehetővé teszi, hogy a gazdasági élet újabb válságából, ha megfogyatkozva is, de életképesen menthessük át a jobb időkre művelődésünk alapvető intézményeit.

Klebensberg Kunó munkássága besugározta a magyar művelődés minden mezejét, fényt árasztott kultúránk minden élet-szervére, de e munkásság központja és — szerénytelenség nélkül állapíthatjuk meg: inspirálója is — a Magyar Történelmi Társulat volt. Elmúlása a magyar művelődés minden munkását gyászba borította, de a legnagyobb veszteség vele mégis bennünket ért.

Aldozunk hálával és kegyelettel nemes emlékének!

MEGEMLEKEZÉS

DR. KLEBELSBERG KUNÓ GRÓFRÓL

mint a pécsi Erzsébet-Tudományegyetem tiszteletbeli doktoráról.
Írta és felolvasta: VARGHA DAMJÁN egyetemi tanár,
bölcsészettudománykari prodékán, az Erzsébet Tudományegye-
tem évzáró ünnepségén, 1933. május hó 28-án.

Gróf Klebelsberg Kunó emléke úgy él bennünk, mint nemzeti kultúrhiatásunk egyik legteljesebb megzemélyesítőjeé s így él továbbra is szellemi fejlődésünk történetében — s nemcsak ennek a nemzetnek, de az egész világnak köztudatában. GROF APPONYI ALBERT

Tekintetes Egyetemi Közgyűlés!

Erzsébet-egyetemünk immár másodszer hódol a tisztelet és a kegyelet őszinteségével dr. *Klebelsberg Kunó* gróf nagy szellemének. Először akkor, amikor az 1925-ik évben, május 27-én, bölcsészet-, nyelv- és történettudományi karunk *tiszteletbeli doktorrá avatta*: a történelmi tudományok-, a közoktatásügy és kultúrpolitika, továbbá egyetemünk elhelyezése és fenntartása ügyében szerzett kiváló érdemeinek elismeréseül, — és most másodszer, amikor a magyar nemzet és tudományos világ nagy fájdalomára, a nemzetek és népek sorsát intéző örök Isten őt 1932 október hó 10-én kiszólitotta az élők sorából. Amilyen örvendetes és dicsőséges volt az első, olyan kegyeletes és bensőséges ez a második.

Valóban nehéz megállapítani, hogy vajjon dr. Klebelsberg Kunó grófnak politikai érdemei nagyobbak-e vagy a nemzeti missziót meglátó és azt mindhalálig híven szolgáló történelmi tevékenysége? Vajjon alkotó lelkének csodálatos megfeszülései és eredményei-e avagy ihlető erejű optimizmusa? Vajjon az emberi ismer-

ret és tudás minden ágát egyaránt felölelő és szerető gondozása avagy talán az európai utakat járó miniszter vezéregyéniségének buzgólkodása, mellyel az egyes távoli nemzetek között dicsőségesen hirdette a magyar nemzet tudományos ismereteit. Gróf Klebelsberg Kunóról a magyar nemzeti és egyetemes műveltség, az oktatás, nevelés, a politika és történettudomány, a művészet, irodalom és zene stb. terén, a személyével kapcsolt eredményekről sok és sokféle megemlékezés tartható, illetőleg hangzott is már el; mi róla e pillanatban és e helyen a hódolat, kegyelet és a testvériesség hűségével, mint

1. *a közoktatásügy terén csodálatos ihletettségű férjürről és mint*

2. *Erzsébet-egyetemünket, valamint a magyar ifjúságot atyai szeretettel gondozó miniszterről kívánunk megemlékezni.*

*

I. Dr. Klebelsberg Kunó gróf az Isteni Gondviseléstől kapott és mindenkor öntudatosan ápolt missziójának tudatában gyűjtögette már gyermek-ifjú korában ismereteit; törekedett megismerni Európát, a nemzeteket mozgó eszméket és szolgálta egyéni meggyőződése szerint fáradhatatlanul az igazságot. Mint a Ciszterci Rend székesfehérvári gimnáziumának jeles növendéke iratkozott a budapesti-, utána a berlini-, majd a párizsi Sorbonne-egyetemek jogtudományi karára s hallgatta tudós professzorait. Éjjelt nappallá téve munkálkodott. Ismerni, tudni akart mindent, ami a szigorúan vett tudományos kérdéseken kívül a népek jogi-, erkölcsi-, történelmi-, művészi-, szociális- stb. lét-alapja és az emberi tudományok lélektani mélysége. Gyönyörű és nagyívvelű élet-pályájának egyes állomásain szokatlan egymásutánban emelkedett fel Tisza István miniszterelnöksége alatt államtitkári méltóságra. A háborúban a rokkantügyek szervezését irányította, majd a hadigondozó hivatal elnöki teendőit látta el. Sokoldalú, alapos felkészültsége szinte tüneményes gyorsasággal nyitotta meg előtte a legmagasabb állásokat. 1922-ben a Bethlen-kormányban viselt belügyminiszteri tárcáját a vallás- és közoktatásügyi-vel cserélte fel: ez volt igazi, egyéniségéhez valóban méltó, magas hivatásköre. Mint kultuszminiszter megkezdte a vallásügy

és a magyar nemzeti művelődés minden ágára kiterjedő hatalmas arányú tevékenységét.

Mint a felkelő nap aranyugara éltető melegével üdéséget, színt, majd virágbaborulást és gazdag gyümölcstermést biztosít az emberiségnek: gróf Klebelsberg Kunó szegény hazánk legváltáságosabb idejében a magyar kultúra kincseit, ennek gyönyörűséges áldásait és gyümölcseit biztosítja és szórja szét a magyar nemzet fiai között. Ismerte a történelmi nagy és dicsőséges mulat, érezte a jelen megalázott és szétroncsolt helyzetünket, reménykedett a jövőben — azért a szellem és tudás fegyvereit adta nemzete kezébe. A legnagyobb magyar, gróf Széchenyi István, mélységes gondolatait önmagából és a saját korának megfelelőleg termelte ki: tisztán látta, hogy egyedül és kizárólag a szellemi műveltség, a tudás ereje és tekintélye — a lelkiükben gyökerező vallás birodalma és hatalma maradt meg a magyarnak —, a többitől mind megfosztották. A magyar nemzet szeretete, ihletett lelkesedése, tűzbe hajtotta minden gondolatában, érzésében és törekvésében. Mélyen gondolkodva felismerte ezt az egyetlen területet, melyen nemzetünk újból visszaszerezheti a nála nagyobb és szerencsésebb népek között egykori tekintélyét: ez pedig a kultúra területe.

Féltő gonddal tanulmányozta és az alkotni vágyó fenséges hivatásával mérlegelte a nemzeti művelődés elmélyítésének, kiszélesítésének lehetőségeit: növelni igyekezett a művelt és tudós emberfőket, mert csak a lelki és szellemi kultúrát tekintette igazi, uralkodó nagyhatalomnak. Ennek elérése céljából e téren nem ismert akadályt. Kigondolt, megtett mindent.

Miként a legnagyobb magyar államférfiak, gróf Széchenyi István, majd báró Eötvös József stb. hazájuk szolgálatának benső ösztönétől indítatva, járták külföldi útjaikat, hogy a nagy nemzetek értékeit és műveltségi viszonyait megismerve, azokkal meg-
 rakodva térjenek vissza és itt a magukkal hozott gondolatok, tervek, eszmék magvait a magyar föld méhébe ültessék: gróf Klebelsberg Kunó is mindenkor kereste szellemiekben a külső nagy és szerencsés nemzetekkel az érintkezést és ezt tervein, alapításain, alkotásain át a magyar nemzet számára valóban gyümölcsözővé is tette. — Az édesanya féltő gondjával ügyelt azonban mindig

arra, hogy a magyar népnek mélyen gyökerező, ősz jellemző tulajdonságai valahogy el ne sikkadjanak, sőt azok még jobban meg-nemesedve mindenkor a saját gyökereükből táplálkozzanak. Valami megmagyarázhatatlan szenvedéllyel szerette gróf Klebelsberg Kunó a magyar nemzeti kultúrát, a magyar irodalmat, történelmet, művészetet, általában a tudományt, — és ez a lelkében gyökerezett szeretet imponáló, intézményes formákat öltött miniszteri cselekedeteiben. Mély öntudattal és hathatósan ápolta a hitvallásos iskolák és keresztény nevelés minden ügyét, formáját. Életet, nemes, magyar, öntudatos életet kívánt nagy lélekkel. Így keresztény, minden előzőnél gazdagabb, hatalmasabb magyar műveltséget, szellemi tisztánlátást és általuk igazi lelki-értelmi boldogságot kívánt minden áron meghonosítani a magyar földön. Letörölte a hit és a kultúra könnyecpeppjeit, enyhítette a szellemi nyomort; mindenben jót, nemeset, nagyot akart cselekedni, szíve-esze szerint a haza, benne a keresztény embertársai javára. Ezt a mérhetetlen jószándékot senki sem vitathatja el tőle.

Gróf Klebelsberg Kunót a *caritas scientiarum*, azaz: a tudományok szeretete űzte, ihlette: ez a tudomány-szeretet belülről kitörő erővel kényszerítette 10 éves miniszterségének hatalmas méretű alkotásaira.

A Gondviselés minden embernek kijelöli földi életében küldetészerű hivatását. Szent Istváné a kereszténységnek magyar földön és a magyar lélekbe való beplántálása és a belőle fakadt műveltség meghonosítása, — Szent Lászlóé a magyar lovag-eszmény kialakítása és törvényalkotása, — Nagy Lajosé, Mátyásé a nemzeti feladatok által az ország határainak kiszélesítése, a magyar nemzeti értékek biztosítása, a renaissanceban és humanizmusban rejlő szellemi műveltség szeretete és ápolása, — II. Rákóczi Ferencé a magyar szabadság érdekében folytatott küzdelem, — Széchenyi Istváné a mélyen gyökerező magyar honi gazdagság, szabadság és műveltség eszméinek hűséges szolgálata — arányos viszonylatban: gróf Klebelsberg Kunóé a magyar nemzeti öntudatnak a trianoni béke-diktátum fájdalmas sötétségeiből való kiemelése a magyar és európai művelődés által, vagyis a nemzet ősz élni-akarásának apostoli ihletése és biztosítása.

Mint a Történelmi Társulat elnöke, a magyar történet-tudomány új munkaterületeit jelölte meg akkor, amikor kezdeményezte és tényleg megindította az újabkori magyar történet forrásainak a sorozatát. — Váteszi szemekkel ismerte fel a nálunk szerencsésebb nemzetek művelődési berendezésében a magyar jövő, a trianoni ifjúság számára biztosítható tudományos, irodalmi, művészi lehetőségeket. Kereste és ápolta az európai nagy egyéniségekkel köthető barátságokat. Ezért bel- és külföldi ösztöndíjakat létesít. Szerencsés alkalmak felhasználásával megalapítja a *Collegium Hungaricumokat*. „Bécsben a magyar gárda feloszlásával — írja 1927. november 13-án — ingyen jutottunk a gárda-palota birtokába, mely Fischer von Erlachnak, a magyar barokk nagy építészének nagy alkotása a XVIII. század első feléből.“ Azóta — és bár minél tovább — az ösztöndíjas helyekre odaküldött magyar ifjak, mint tudósjelöltek, ugyanazokban a helyiségekben szerzik meg a német irodalom, az orvosi tudomány és zene ismereteit, melyekben — ugyancsak Klebelsberg szavai szerint — „Bessenyei és testtársai a magyar irodalmat... újítták meg“. Valóban igaza van e fölkiáltásban gyönyörű gondolata szerint: „micsoda genius loci, micsoda történelmi emlékek töltik be a bécsi palota csarnokait és milyen inspiráló hatással van ez a magyar ifjúságra!“ — „Berlin egyik legfinomabb palotáját“ szerzi meg, szemben az egyetemmel, a volt császári könyvtárnak és nagy múzeumoknak tőszomszédságában, kertben, a város kellős közepén“. Itt főleg a „természettudományok“ ismereteiben mélyednek el az odajutott szerencsés magyar ifjak, akik mint leendő „fizikusok, kémikusok... a közeli Dahlem kutató intézeteibe járnak“. — „Rómában pedig a nagy Mussolini és Fedele kultusz-miniszter személyes támogatásával, sikerült megszereznie a gyönyörű Tiberis-parti palotát, melyet Laelio Falconieri kardinális és fivére, Orazio a római magas barokk építők legnagyobb mesterével, Francesco Borrominivel, építtetett föl. Ebben a palotában lakott Napoleon nagybátyja, Flêche kardinális, és „ebből a palotából indult el a konklavéba Giuachino Pecci bíbornok, aki XIII. Leó néven a világtörténelem egyik legnagyobb pápájává lett“. Most ebbe a történelmileg megszentelt kulturális

otthonba magyar építészek, festők, szobrászok, zenészek, törté-
nésszek stb., ösztöndíjas olasz-magyar szakos középiskolai tanár-
jelöltek, papok és jogászok“ vonulnak be, írja tovább Klebels-
berg —, hogy „majdan a politikai életben“, katedrákon és szó-
székeken, „a magyar-olasz testvériség gondolatának képviselőivé“
legyenek. És így is lett, — főleg Olaszországban. Lehetetlen ezt
örömmel meg nem állapítanunk a világpolitikának mai, éppen
a nagy Mussolinitól inaugurált revíziós eszmekörében.

Milyen fenséges gondolat is egy magyar kultuszminiszter
agyában a vesztes háború után a megconkított nemzet fiai
számára a szellem hatalmas birodalmának biztosítása! Így
a legmagasabb tudományokban leendő elmerülés céljából a kül-
földi kollégiumok megalapítása és pedig kizárólag azért, hogy
fiaink ott sajátíthassák el az emberiség legmagasabb tuda-
mányos, kutató, művészi stb. ismereteit, ahol a világ tudosai,
művészei, írói stb. készülnek az élet szellemversenyére! És milyen
gyönyörű, mindannyiunkat meghódolásra készítő eszméje volt a
mi nagy Klebelsbergünknek, hogy ott, Európa leendő szellemi
vezérei társaságában, „monumentális keretek között, a bent élő
magyar tehetségek erejük végső megfeszítésével szolgálják a
magyar gondolatot, hogy becsületet hozzanak a magyar névre“.
— Mi egyetemi hallgató korunkban nem voltunk ilyen szeren-
csések a béke idején, mint a mi fiaink mai nyomorúságunk köze-
pette. Nekünk nem adatott meg, hogy a szellemi vagy kutató
tudományokat, művészi, szociális és egyéb ismereteinket a kül-
földi nagy népek fiaival egyazon bőséges forrásból meríthettük
volna. Ma azonban határtalanul nagyobb szükség is van erre
és pedig abban az értelemben, ahogy azt Klebelsberg felfogta. Jól
tudta ugyanis, hogy „ennek a szent, külföldi kollégiumokban
végzett munkának eredményeképen — írja-mondja ugyanő
maga — napról-napra nő a magyar művelődés értékeinek meg-
becsülése, fajunk nagy tulajdonságainak elismerése és napról-
napra tért hódít ennek megfelelőleg a trianoni igazságtalanság
felismerése“. („Palazzo Falconieri“ cikk, mely a Nemzeti Ujság
1927. november 16-i számában jelent meg. Lásd még: Klebelsberg
Kunó: „Neonacionalizmus“, Budapest, 1927., 105—110. stb. ll.)

Valóban nagy lelki erő, mélyen gyökerező szálakat és rugókat gyengéden meglátó személyi érzék, csodálatos szellemi finomság kell ahhoz, hogy ezeket az intézményeket nehéz anyagi viszonyok között létesítse egy szegény és megtépett ország minisztere, kinek szinte a jövőbelátása fényénél megadatott, hogy míg a magyar nemzeti jellemvonásokat szorgosan ápolja, addig az európai magaslatú és szélességű tudományok megszerzése alkalmait is biztosítsa a magyar nemzet szegény, de jellemes és tehetőséges fiai, a jövő számára.

Áldott és áldásos az a munka, melyet gróf Klebelsberg Kunó nagy lelke, tűzön-vízen áthaladva-keresztülgázolva végzett a vallásügy és a magyar nemzeti művelődés biztosítására, mert ugyanakkor a lélek és szellem fegyvereivel kétségtelenül a leg-hatalmasabb propagandát végezte javunkra. Már-már — éppen e pillanatokban — szinte látjuk a remény és eredmény jeleit... A mi külföldi kollégiumainkba került fiaink az ugyanazon világváros egyetemere gyülekezett ottani ifjúsággal, nem ritkán professzorokkal, személyes barátságot köthettek és kötöttek, de ugyanott — a mi eleveneszű fiainknak — módjukban volt és a létrejött baráti kapcsolatok révén továbbra is módjukban áll, hogy a magyar nemzettel történt igazságtalanságról élő szóval tárgyaljanak, feltárván a nemzeti nagy mult érdemeivel szemben a minket ért jelen jogtalanságokat és hitvány méltatlanságot; — másrésztől és viszont a külföld tudósainak vagy jelöltjeinek is megadatott az alkalom, hogy a magyar ifjúság kutató, művészi, írói stb. nemes hajlamait és előkelő szellemi értékeit, bennük a magyar nemzet uralkodó szép jellemvonásait teljes egészükben megismerjék és közvetlen ragyogó eredetisége szerint meg is becsüljék.

Gróf Klebelsberg Kunót méltán mondhatjuk *Pater Scientiarum*-nak, a tudományok atyjának. Azonban nemcsak a legmagasabb tudomány- és kultúrintézmények alapításával, illetve gondozásával: vagyis a Gyűjteményegyetem létesítésével, a Magyar Tudományos Akadémiának, a tudományos társaságoknak, ezek folyóiratainak stb., stb. pénzbeli támogatásával szerzett magának maradandó érdemet, — hanem az új elemi vagy nép-, továbbá a közép- és szakiskolák számának szaporításával is; hisz ezek átszervezéséről, a tankötelezettség évszámának eme-

léséről, a felnőttek oktatásának kiszélesítéséről stb. is nagy szerepettel gondoskodott, mindenkor arányosan ápolván az alacsonyabb és magasabb tudományos intézményeket.

Gróf Klebelsberg Kunó minisztersége alatt újjá alakította az egész magyar közoktatásügyet. Átszervezte a középiskolai törvényt, a leányközépiskolákat, megalapította a leányliceumokat stb., — tovább fejlesztette a szakoktatást, átdolgozta a felsőkereskedelmi iskolák tantervét, létesített zenepályázatokat; — megszervezte az iskolán kívüli népművelést, hogy „a magyar népjózan elméjét téves tanítások el ne térítsék a helyes nemzeti gondolatoktól és hogy így a nép legszélesebb rétegei is benne élhessenek a nemzeti műveltség nagy közösségében“. — Nem felelt meg a testi nevelésről sem. Megalakította a Testnevelési Tanácsot, új testnevelési törvényt készít, gondoskodik a nemzetközi, testneveléssel kapcsolatos versenyekről és jutalmakat biztosít a világversenyesben győzteseknek. Célja a magyar ifjúságnak testi, szellemi és lelki arányos megerősítése, hogy majdan az élet küzdelmeiben a jobb-szebb jövőért is eredményesen-dialdanosan harcolhasson.

Csak nagy és igazságért hevülő szellem, önmagában előkelő nemes lélek ismerhette fel azt az évszázados igazságtalanságot, mely az ő minisztersége előtt a szellemi javak elosztásában rejlett. Ezért fogalmazza meg a tanyaiskolai törvényt — és erre volt életében a legbüszkébb —, melynek eredményeképpen több mint 5000 népiskolai tantermet és megfelelőleg tanítói lakást épít. Azért szerkeszti meg a nyolcosztályú elemi iskolára vonatkozó törvényjavaslatot, azért állít fel több mint 1500 népkönyvtárt stb.: hogy a szellemi javakat a mostaninál igazságosabban osztassa meg a magyar nép fiai között. A földművelő és iparos munkástömegek részére szakiskolákat létesít az okszerű gazdálkodás módszereinek elsajátítása céljából, főleg pedig azért, hogy egyszerűbb munkástevéreinket emberibb életigényekhez, majd pedig ezekkel arányban a politikai jogok öntudatosabb gyakorlásához juttassa. Klebelsberg Kunó gróf „több iskolát létesített nem egészen 10 éves minisztersége alatt, mint amennyi 1867-től 1918-ig, tehát a kiegyezés fényes korszakának fél százada alatt jött létre“. (Mondja Kornis Gyula a magyar Pedagógiai Társa-

ságban, 1932. október 15-én megtartott emlékbeszédében. „Magyar Pedagógia“, XLI. évf. 1932. szeptember—októberi szám, 98-ik lap.)

„Amiképen rajongója volt a humanista tudományoknak“ — mondja Weszely Ödön — éppen olyan szellemi berendezkedéssel írta cikkeit, adta ki műveit, — hogy amiket alkotott a cselekvés terén, magyarázza, az ezután jövődöket előkészítse a magyar népréteg lelki világában. (1927-ben megjelentek „Beszédei, cikkei és törvényjavaslatai“ —, 1928-ban „Neonacionalizmus“-a, — 1929-ben a „Küzdelmek könyve“, „Világválságban“, — 1930-ban „Jöjjetek harmincas évek“ c. nagy irodalmi művei stb.)

Gróf Klebelsberg Kunó nagy miniszterünk termékeny és termékenyítő lelkében tömegével rajzoltak a gondolatok és tervek. A legkisebb iskoláktól a legmagasabbakig, az írás-olvasás ismeretétől az irodalom- és történettudományokig, föl a művészetig mindenütt — a jelen kor igényeihez alkalmazott — reformokat létesít, intézményeket alkot, törvényeket szerkeszt, hogy a kultúra mind szélesebb körben és teljes arányosságban váljék ott honossá a magyar hazában; a tudományos ismeretek szellemi értékei pedig egyenlő nemzeti közkinccsé válhassanak és így a magyar élet a magyar ég alatt nemesebb, szebb, értékesebb formát ölthessen. A tudomány szeretete ihlette Klebelsberg egyéniségét fanatikus, hatalmas, gyönyörű gondolatainak, terveinek és cselekedeteinek hosszú-hosszú során át.

Sietett élni, hogy fenséges küldetését beteljesíthesse. A Lélek munkálkodott benne az Írás szavai szerint: „Ő árasztja a bölcseséget, terjeszti a tudományt, mint a világosságot . . . — tengernél bőségebb az ő gondolata.“ (Eccl. XXIV. 35—47. vv.) A megemlékezés e kegyeletos pillanatában Klebelsberg Kunónak miniket most is szerető szelleme közöttünk itt megjelenvén, ugyancsak az örök Írás szavával egyezőleg hangzanak gyönyörű gondolatai: „Megöntözöm az én ültetvényes kertemet“ — alkotásaimat, egyetememet —, „mert általuk“ — a tudománnyal — „mint hajnali fényvel világítok mindennek és hirdetem azt nagymesszire“ . . . „A tudományt mint jövődölést kiöntöm és a bölcsesség keresőinek hagyom azt és nem enyészem el nemzedékök-

ben . . . Lássátok tehát, hogy nemcsak magamnak munkálkodtam, hanem az igazság minden keresőjének.“ (Jézus Sirak fia könyve, XXXIII. 18. stb.)

*

II. Gróf Klebelsberg Kunó szinte inspirált és apostoli lelkülettel szállt síkra a száműzött egyetemek elhelyezése, felszerelése és fenntartása mellett. „Nincs fegyverünk, kevés a kenyereink: annál jobban akarnunk kell a műveltséget, mert ez kellő időben meg tudja szerezni nekünk a fegyvert is, meg a kenyeret is.“ (Nagy József: „Gróf Klebelsberg Kunó, mint publicista“. Minerva Könyvtár, XXXVII. 8, 1.) — Benne és általa a „verum aeternum“ működött. „Per aspera“ járt. Igen nagy nehézségekkel küzdött, de a szellem túláradó erejével és akadályt nem ismerő kitöréseivel minden poklokon keresztül haladt, ha valamit — mint a menekült egyetemek elhelyezését, ifjúságáról való gondoskodást — jónak, szépnek, üdvösnek ismert meg a szenvedő magyar nemzetért. Ex abundantia cordis loquitur os (Máté ev. XII. 34.): A szív bőségeből beszélt az ő ajka és általa cselekedett az értelme; ex ore profundo ruit, mondja Horatius, a pogány költő: Klebelsberg miniszternek egész lelkéből áradtak a gondolatái és származtak cselekedetei . . .

Azok a hivatalos iratok, melyek gróf Klebelsberg Kunónak, a pécsi Erzsébet-egyetem tiszteletbeli doktorának, avatását előkészítették, egyetemünk irattárában az utókor számára megőrizve, igen meleg szavakkal és tömören jellemzik a nagy miniszter kulturális érdemeit. „Ha végigtekintünk — mondja iratában dr. Hodinka Antal, jelenévi Rector Magnificusunk, szép szavakkal — gróf Klebelsberg Kunó eddigi alkotásain, emlékezetünkbe idézzük azoknak a reformoknak a sorozatát, melyeket eddig megkezdett és véghezvitt, akkor nemcsak egy hazáját szerető és a magyar kultúrát lelkesedéssel szolgáló férfiú képe bontakozik ki, hanem előttünk áll egy nagyszabású kulturális program, melynek minden részlete tudatosan és szervesen illeszkedik egy egészszé. Ez a program kiterjeszkedik a kultúra egész területére: a közoktatásügyre, a tudományokra, a képzőművészetekre, a színházakra, filmekre, könyvekre, folyóiratokra stb., stb. Oly

gondos kertész ő, ki a maga kertjében nemcsak a pompázó dísnövényeket, hanem még a legkisebb fűszálat is számontartja.“

„Az összes egyetemek tudományos munkássága — folytatja tovább a hivatalos irat — lehetetlenné vált volna az ő támogatása nélkül; a vidéki egyetemek pedig megszűntek volna, ha gróf Klebelsberg Kunó ezek ügyét lelkesedéssel föl nem karolja és minden támadással, kishitűséggel és gáncsvetéssel szemben a legnagyobb eréllyel meg nem védelmezi“. Ez immár történelmi értékűvé vált, egyetemleges és kijegecesedett, hivatalos megálapítás.

És ez valóban így van. Hisz éppen napjainkban is bizonyos aggodalmas hírek lopóznak, felhők tornyosulnak a levegőben, mely bizonyára tisztább, és számunkra a tudomány napja ragyogóbb volna, ha az ő hatalmas teremtő-védő egyénisége, mint a multban tette, a jelenben is mentő géniuszként örködnék felettünk. Benne legalább egygel bizonytalán több barátunk volna e földön... Az Úr örök gondviselése azonban fájdalomunkra-veszteségünkre elszóltotta őt közülünk és mi és velünk sokan férfi-fájdalommal, könnyekkel, siratjuk...

Lélekben meg vagyunk arról győződve, hogy az ő nagy szelleme most is közöttünk van. Bízunk abban, hogy gróf Klebelsberg Kunó a lélek fegyvereivel mindenkor védelmezi alkotásait, hisz a szellemi és erkölcsi erők igazsága volt s maradt mindenkor győzhetetlen fegyverzete.

Csodálatosan megvolt egyéniségében a szellemi világosságot terjesztő nemes optimizmus. Ezzel írta cikkeit, ezzel készítette elő, máskor utólag magyarázta, nagyarányú alkotásait. Ha néha egyedül állott is eszméivel, terveivel és gondolataival, beszédeinek és írásainak hatása alatt sikerült a saját javára kedvező és biztató közhangulatot teremtenie. Mintha Arany János gondolata új életre kelt volna benne: „Nem hal meg az, — zengi — ki milliókra költi dús élte kincsét, ámbár napja múl; hanem lerázván, ami benne földi, egy éltető eszmévé finomul.“ Klebelsberg szelleme, lelkének magyar hűsége, tudomány-szeretetének alkotó és ihlető ereje a magyar nemzet, benne és általa egyetemünk közkincs-értéke marad...

Klebensberg Kunó gondolatai és tervei megelőzték korát, mely nehezen, alig-alig értette meg. Többször félre-, máskor helytelenül és igazságtalanul magyarázták. Ő azonban haladt előre, mert hitt a Gondviselésben és az általa földre jutott szellemi értékekben. Klebensberg Kunó hitt a magyar nemzet életerejében, a tudományos ismeretek világosságában, egyéneket-nemzeteket értékesítő hatalmában.

A szellem több az anyagnál, a lélek tevékenysége és hivatása magasabb-magasztosabb a gazdasági berendezkedésnél. Mert míg ez az idők és viszonylatok szerint módosul, a lelki és szellemi erők állandóak. Klebensberg Kunó lelkivilágában, alkotásai elgondolásában, mindenkor ezek voltak homloktérben. Milyen gyönyörűséges a következő szinte ihletett gondolata: „Egy nép azzal szerzett jogot a földhöz, mely hazája, ha azt halhatatlan művekkel magához, nemzeti génuszához kapcsolja; a haza földjére ontott véren kívül a művek és alkotások azok, melyek révén a nemzet magát a haza földjével elválaszthatatlanul jegyzi el; a művek és alkotások képviselik a jegygyűrűt“. — Amiképen Szent Ferenc megénekelte a Nap himnuszát, éppen úgy dalolta és énekelte-élte Klebensberg a munka, az önművelődés, az alkotás gyönyörű, elbájoló dalát. „Valóban rosszul állanánk — írja a mi nagy Miniszterünk — ha a rádió és repülőgép korában, mikor a fejlődés üteme szédítő: a magyar kultusz-miniszter a kiegyezés kora intézményeinek pusztá konzerválására szorítkoznék és nem kreálná azokat az intézményeket — egyetemeket — melyeket a haladó kor megkövetel.“ Valóban fenséges gondolat!

Senki sem tagadhatja korunk technikai, hatalmas-arányú fejlődését és alkotásait: Klebensberg Kunó ezekkel az óriási lépésekkel kívánta arányba hozni a szellemi intézményeket, a kutató-intézeteket, a zene-pályázatokat, a tudományok fényes csarnokait stb. stb. Ezért intuitív értékelései szerint fáradozott, alkotott nagy lelke ihletettségének megfelelőleg minden gáncsvetés, kicsinyeskedés, sőt megvádolás ellenére is. A jövőbe látott. A jövőnek alkotott. Nem ismert megállapodást, pihenést. Lelke irtózott a visszafelé-haladástól. Valóban Istentől megáldott miniszterünk, barátunk volt. Ezért mondja gróf Bethlen István —

a Klebelsberg Kunó: „Neonacionalizmus“ c. művének előszavában, hogy — „egy cselekvő, alkotni jobban tudó nemzedéket óhajtunk a hazában látni, de olyat, melynek gondolkodása egészen a magyar történelem talaján gyökerezik“; majd: „minden népnek az az igazi fénykora, amikor a legnagyobb nemzeti erények, tudományok és ismeretek egészen személytelenek, mert a nemzeti közösség minden tagjában egyenlő mértékben élnek és ez úton az egész nemzet energiáit képesek hatványozni.“ Ezt szolgálják Klebelsberg Kunó iskolái, intézményei, alkotásai... mindenekefelett egyetemei.

•

Megkereste és megtalálta Budapesten kívül az ország más-más területein fekvő és elgondolása szerint szükségképpen kívánatos egyetemi városokat és ezek fejlesztésére a lehetőségeket. „*Igazságnak kell uralkodnia* a magyar városi politikában is, — mondotta a Szent Mór-kollégium alapkövetétele alkalmával itt Pécsen; — oly értelemben — folytatja —, hogy *sum cuique*. Meg kell adni a fővárosnak, ami a fővárosé, de meg kell adni a vidéki városoknak is, ami a vidéki városoké. Főleg gondoskodni kell arról, hogy Budapest mellett legalább négy-öt nagy városunk legyen ebben az országban. Mert az idegenre nézve a hiányos kultúra benyomását teszi az, hogyha nem mutathatunk be mást, mint csak egyetlen várost.“

„*Az egyetemi városok sorában Pécs külön jóakaratra szolgál*“, — állapítja meg ugyanő. További fejtegetéseiben arra az eredményre jut, hogy „az új cselekvő magyar hazafiságnak a maga akcióit oda kell koncentrálnia, ahol a magyarság legtöbbet szenvedett. Pécs ilyen város. Valóban szellemi magyar végvárnak való, aminthogy az is, mert a helyi miliőben megvan a kellő és mélyértékű erő... , hogy egyetemi várossá legyen.“

„A szellemi Dunántúl is ösztönösen megérezte azt, hogy neki a földrajzi egységű dunántúli terület többet jelent — mondja tovább Klebelsberg — semmint a magyar földnek egy részét, és kívánatos, hogy valóban több legyen, mint egyszerű földrajzi egység.“ És ezután mondja ki egyetemünk létjogosultságának lélektani alapokon nyugvó tételét: „*A Dunántúl, mint a*

legnemesebb értelemben vett erkölcsi területi egység, méltán megkívánhatja, hogy neki is meglegyen a maga egyeteme. Én tehát Pécs egyetemében — hangzik mindannyiunk közös és eleven gondolata Klebelsberg Kunó miniszter ajkán — *nemcsak Pécs város egyetemét, hanem a Dunántúl egyetemét is látom. A pécsi Erzsébet-egyetem valóban akkor virágozhatik, ha az egész Dunántúl is átérzi annak szükségét, hogy igenis a dunántúli léleknek a dunántúli kultúra kifejlesztése szempontjából szüksége van erre az Erzsébet-egyetemre...*“ — „Én valóban úgy érzem — folytatja — hogy a hazai katolicizmusnak ebben az Erzsébet-egyetemben a saját szeretett leányát kell látnia. Nem akarnék félreértésre okot szolgáltatni, — mondja nagy óvatosan a mi igazi barátunk, mert — minden egyetem egyformakép állami intézmény és nem is lehet más. Azonban történeti fejlődési folyamatok is vannak... Én úgy érzem, mert Debrecen protestáns miliője hozta létre azt az állapotot, hogy a hazai protestantizmus a debreceni egyetemben saját géniuszának megtestesülését látja: én úgy érzem, hogy a katolikus színezetű Dunántúl pedig méltán láthatja — és kell is hogy lássa — a pécsi egyetemben a saját ideáljának megtestesülését.“

„A jogi fakultás a püspöki líceumnak a folytatása; az egyetem egy nagy katolikus városnak a környezetében él és fejlődik. Én tehát úgy érzem, — mondja immár negyedszer és mind határozottabban, — hogy *nemcsak a Dunántúlnak, hanem valamennyi magyar katolikusnak is a pécsi egyetemben a maga egyetemét kell látnia és ennek fejlődését szeretettel támogatnia.*“ Mély lélektani és történelmi alapokon nyugvó fejtegetés; nagyon szép gondolatok, melyek éppen napjainkban mintha még sokszorta időszerűbbek volnának... Élni, dolgozni akarunk, a magyar nemzet életéért, a jelenben a jövőért, az igazság, a tudomány, a szellemi műveltség diadaláért — itt Pécsen, az Erzsébet-egyetemen.

Klebelsberg Kunót a vidéki egyetemek felállítása, valamint a kutató intézetek létesítése és megvédelmezése, továbbá az ösztöndíj-alap megteremtése körül érte a legtöbb vád. Ha nem fejlesztette volna ki — mondják — a vidéki egyetemeket, nem volna akkora főiskolát végzett szellemi proletariatus. — De kér-

dezzük Kornis Gyulával: „A középiskolát végzett ifjúság nem tódult volna-e az új egyetemek helyett a régi egyetemekre és főiskolákra? Nem lenne-e ma az előbbieket nélkül is ugyanilyen számú állástalan ifjúságunk? Az ok nyilván nem a hibás egyetemi politika, hanem Trianon és az egyetemes közszellem, a főiskoláknak világszerte tömeges megszállása. Német-, Francia- és Angolországban is ugyanezzel a társadalmi betegséggel kénytelenek megküzdeni“ ... Ezt az áldatlan szellemet itt és ott valóban nem Klebelsberg miniszter készítette elő ...

Amiket Klebelsberg Kunó nagy lelkének ihletett hevületében, — állandó eszményi magaslatokat járó és látó koncepciójában — a kultúra és a szellemi értékek biztosítása, otthonok létesítése, egyetemek fenntartása céljából alkotott: azok ma és a jövőben is mindenkor valódi értékek maradnak és soha — legkevésbé világviszonylatok szempontjából — nem válnak a magyar nemzetnek szegényére. Míg külső nagy nemzetek fiai olyan intézményeket ismernek Magyarországon, melyekért érdemes fáradságos és nagy utakat megtéve, ide, magyar területre jönni és teljesen sajátos, egyedül itt, magyar területen lehetséges kutatásokat végezni: addig Klebelsberg miniszter alkotásai nem gáncsot, hanem fennen hangzó dicséretet, világot bejáró magasztalást érdemelnek, mert létjogosultságuk minden értelmes ember előtt mélységesen, minden korra és uralkodóan, indokolt. Hisz, amint láttuk, egyedül ez a terület volt még az egyetlen számunkra, melyen a magyar nemzet a békediktátum útján történt szégyenletes megaláztatása után, szellemének uralkodó előkelősége alapján fejlődhetett és kisebb létszám-aránya mellett is egyenrangúságot követelhetett más, nagyobb nemzetek mellett.

Klebelsberg miniszternek — az ő gondolatainak és terveinek ihletett szépsége és értéke mellett — nagy volt a szíve is. Szerette, nagyon szerette a magyar ifjúságot. Atyailag gondoskodott az ifjúsági intézetekről. „A vidéki egyetemek benépesedésének a kérdése egyszerre megoldást nyer, mihelyt kollégiumok és internátusok alakjában megfelelő diákjóléti intézmények épülnek. Ne feledjünk el egyet — halad tovább okfejtésében —: nemcsak iskola van, hanem diákság is. A mai diákság jórészt az elszegényedett magyar középosztálynak a gyermeke és különös

szeretetet, megkülönböztetett gondosságot igényel.“ Ismét valóban fenséges gondolat.

Így biztosítani akarta az egyetemi hallgatóság számára, mint másutt a középiskolás fiú- és leány-növendékekére, a nyugodt munkaalkalmat és a tanulás föltétlen lehetőségét. Kimondja a gondolatot, hogy: „a fejlődő és kialakuló ifjú jellemnek mindeütt kedvezőbb a miliő, mint a fővárosban. Mert egy ilyen milliós nagy város nemcsak fényt és fényes palotákat, kivilágított utcákat, kirakatokat ölel fel, illetve nyújt, hanem mély árnyékokat és sötétségeket is. És ezekben a sötétségekben ott leselkednek a kísértések, amely kísértésekkel szemben az ifjú nemzedék természetesen sokkal kevesebb ellenálló erővel rendelkezik, már csak tapasztalatlanságánál fogva is.“ Amiképen hangsúlyozottan kívánta, hogy tanár és tanítvány között közvetlen és tudományos viszony fejlődjék ki, és az egyetemi laboratóriumokban, klinikákon és szemináriumokban a professzor vezetése mellett az egyéni munka mélységeibe merüljön el a hallgatóság: éppen úgy kéri főleg a vidéki szülőket, hogy „ha igazán szeretik egyetemre kerülő fiaikat és leányaikat — és ha csak nem okvetlenül szükséges, t. i. ha nem műegyetemről vagy művészeti és más oly intézményről van szó, melyek csak Budapesten vannak, — inkább küldjék őket a vidéki városoknak erkölcsileg szükségképen tisztább és egészségesebb légkörébe“. Mindezek és egyéb okfejtései alapján kimondja, hogy „*Nagy pedagógiai érdek követeli a vidéki egyetemek felvirágzását*“.

Klebelsberg Kunó lelki berendezése szerint melegszívű és gyöngéd volt a vele együttdolgozó munkatársaihoz, barátaihoz és minden áldozatra készséges olyan eszmékért, amiknek üdvösvoltáról teljesen meggyőződött. Amiképen apokaliptikusan tudott lelkesedni és cselekedni, önmagában nagyon sokszor és mélyen elmélkedett és sokat tanulmányozott. Melegen érző szíve volt. Lelki összeszedettséggel mérlegelte a saját gondolatait és cselekedeteit is. Mélyen tekintett lelkébe. Gyöngéden, alaposan vizsgálta lelkiismeretét.

Halála előtt való napon kínzó fájdalmakat szenvedett. Mikor az ápolónővér azt kérdezte tőle: — szenved-e a Kegyelmes Úr? Ő reá tekintve, elhaló hangon igennel válaszolt.

Majd rövid idő múlva ismét reá vetette bágyadozó szemét az apáczára és magához közelebb intette és azt súgta neki: „— azokért ajánlom fel szenvedéseimet, akikkel életcmben talán igazságtalan voltam.“

A halál kapujában a magábaszállásnak mélységesen megindító gondolata. Gróf Klebelsberg Kunó ekkor már az örök Bíróhoz készült számadásra...

Türelmesen szenvedett. Emlegette jóbarátait. Sokat gondolt a hazára. Buzgón imádkozott és szenvedett érte...

Aki ilyen, igazán könnyekig megható módon fejezi be életét, aki olyan nagy alkotásokkal gazdagította nemzetét, s aki mindenben nemesen eszményi jószándékkal dolgozott: az mindenestre kedves volt és marad az Úr színe előtt.

*

Gróf Klebelsberg Kunó nagy lelke immár levetette mindazt, ami benne emberi gyarlóság, hozzákötött vagy belőle kinőtt földi gyöngesség volt és ami talán sokakat — akik nem ismerték igazán — elfordított tőle. Lelke már átröpült az örökkévalóságba. De nem ment egyedül, illetve nem ment üresen. Az Írás szavaival szólva: cselekedetei követik őt: opera sequuntur illum. (Apoc. XIV. 13.)

De meg is fordíthatom a gondolatot: nem ment el egészen. Nagy alkotásai a magyar haza nagy kincsei maradnak valóságban és rendeltetésük, céljuk szerint...

Ha a költő-művész lelke előtt megjelenik az anyai szeretet és sírjából kikelvén, gondolzza beteg, szenvedő gyermekeit: a mi Kunó testvérünk szelleme, a keresztény gondolat és költői képzelet erejével kétségtelenül hűségesen és állandóan köztünk marad, tovább virrasztván felettünk. Hisz minden alkotásánál, meleg érzésénél és hű gondolatánál is nagyobb volt szeretete, mely azokban az intézményekben él állandóan, melyek nagy lelkének nagy alkotásai, melyeket önmagából termelt ki. És Klebelsberg Kunó soha nem lett kisebb, sőt minden újabb műve létesítésénél nagyobbra, aránytalanul nagyobbra emelkedett.

Széles e hazában járjuk össze Klebelsberg jelen kegyeletes emlékezete pillanatában, a képzelet erejével, mindazokat az

általa létesített intézményeket, melyek az ő határtalanul inspirált kultúra-szeretetének az alkotásai: tárgyilagosan és számtani exakt pontossággal megállapítható, hogy a magyar kegyelet, hódolat méltán megilleti a nagy alkotót.

Gróf Klebelsberg Kunó Istentől áldott különös és nagy tehetségű férfiú, aki a nagyobb nemzetektől is méltán irigyelt büszkesége és dicsősége a magyarnak. Fanatikusan szerető, cselekvő, alkotó mester, csodálatos és fáradhatatlan nemzet-mentő, aki kiáradóan és bőségesen termelte gondolatait, aki nem ismert más célt, mint hogy a szenvedő magyart felemelje, értelmében kiművelje, életberendezésében boldogítsa.

Benne és általa gazdagodott a nemzeti történelem, több, értékesebb lett a magyar föld; szebb és egyetemlegesebb, mélyebb és igazibb a tudomány és művészet; kevesebb a gond és könny. Nagy eszmék kitermelője, nagy alkotások létrehozója dr. Klebelsberg Kunó gróf: a kegyelet őszinteségében él mindig közöttünk.

Áldjuk az örök gondoskodó nagy Istent azért, mert *gróf Klebelsberg Kunót nekünk, magyaroknak adta: a miénk volt, a miénk is marad.*

GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ

*Elmonda: PETRI PÁL államtitkár, gróf Klebelsberg szobrá-
nak leleplezésekor, 1933. június 10-én a Testnevelési Főiskolán.*

Mikor a Testnevelési Főiskola igen tisztelt igazgatója felkért, hogy Klebelsberg Kunó gróf szobrának leleplezése alkalmából emlékbeszédet mondjak, nagy megilletődés töltötte el lelkemet már azért is, mivel azonnal éreztem, hogy igen nehéz feladat előtt állok. Hiszen, ha Klebelsbergről, ez alkalommal elsősorban mint testnevelőről akarok is megemlékezni, azért, hogy őt mint a magyar testnevelés újjászervezőjét megérthessük, szükséges, hogy egész működésére is vessünk egy pillantást.

Klebelsberg megértése pedig igazán nagy elmélyedést kíván, mert hazánk egyik legsokoldalúbb, legtermékenyebb kultúrpolitikusának jellemzéséről van szó, egy olyan közoktatásügyi miniszterről, aki a kultúra minden mezején mély és új barázdákat szántott. Még jobban kiszélesíti a témát az a körülmény, hogy ő nemcsak kultúrpolitikus volt, ő sokkal többet jelentett, mint egy új nyomokon járó kultuszminiszter. Régebben is, de különösen az utolsó 10 esztendőben az egész közélet, az egész magyar társadalom megérezte alkotó zsenijének lehelletét, az állami élet igen sok megnyilvánulásában ott volt termékeny elméjének befolyása. Igazi államférfiú volt. Feltalálhatjuk benne mindazokat a tulajdonságokat, amelyeket a nagy státusférfiak jellemvonásaiként Kornis Gyula olyan pregnánsan állapított meg. Ha Klebelsberg Kunóra gondolunk, úgy alkotásai sokoldalúságát csodáljuk, új eszmék és kezdeményezések hatalmas sorozata, új magyar tudománypolitikai koncepciók, testnevelési célkitűzések, iskolareformok, a magyarság faji megerősítésének eszméje, az úgynevezett alföldi gondolat elevenedik meg lelki szemeink előtt, összeforrva az ő szí-

nes, értékes egyéniségével, mely ezen alkotások, új gondolatok és tervek folyton izzó kohója volt. A személyes reminiscenciák százait tudnám felsorolni, hogy abból optimista, alkotásra ösztönző, nagy szuggesztív erőt kisugárzó lelkületére következtethessünk. De túlságos közel állottam hozzá, hogy ezt elfogulatlanság, szubjektivitás nélkül teheném. Nem tudok lényére, alakjára, hangjára, magánéletére gondolni anélkül, hogy a meghatottság könnyei ne toltuljanak szemeimbe. Ezért másokra akarom bízni egyénisége körvonalainak pontos megrajzolását. Én csak azt akarom kiemelni, ami mindnyájunk szemei előtt még most is világosan él és inkább csak néhány emléket szeretnék életéből felidézni, amely közelebb hozza hozzánk az ő nagyszabású egyéniségét, mint termékeny kultúrpolitikust, bölcs államférfiút és kiváló publicistát.

Magam előtt látom őt, mint fiatal tudós tisztviselőt, karcú, magas, kissé gyengének látszó alakjával, amint rövidlátó szemeihez közel tartva a régi helytartótanácsi akták tömegét, a mult nagy magyar adminisztrátorainak alkotásaiból merít inspirációt a jelen teendőihez. De azután ezt az emléket háttérbe szorítja lelkemben egy új kép, látom 25 év múlva Klebelsberg Kunónak, a nagy alkotó kultuszminiszternek erőteljes, tekintélyes alakját, amint fűgén jár új épületek termeiben, épülő intézetek faállványain és mintegy renaissancekori mecénás személyesen adja meg az utasítást az építésznek, miként tegye a magyar kultúra egy-egy újabb várát minél szebbé és gyakorlati szempontból is minél megfelelőbbé. E két kép közötti 25 év rengeteg munkát, számtalan átvirrasztott éjszakát és sok fejfájásos, neuralgiás olyan napot jelent, melynek szenvedéseit csak a lelkében élő belső tűz heve tudta vele leküzdetni. Ez a negyed század egy nagy szellemi erőgyűjtést de testi épségének nagy próbátételét is jelentette. S mialatt a test erői észrevétlenül bár, de alábbhanyatlanak, a lélek a régi lobogó lánggal ég s a régi optimista, vidám, szinte gyermeki kedély tölti el, mint hajdan, pályája kezdetén. Csodálatos belső tűz hevítette, mely kisugárzott környezetére is és erős optimizmusát, a teremteni-vágyásnak lüktető élettempóját mindenki kénytelen volt átvenni,

aki vonzókörébe került. Az alkotási vágy és az alkotásra való elhivatottság szent tudata mindig egyformán élt lelkében, de ez a nagy életenergiája sohasem tette keménnyé, kíméletlenné, a külső formákban mindig hajlékony volt. Állandóan csak a célt nézte és eszközeit nem aszerint választotta meg, hogy az ő dicsősége domborodjék ki, vagy saját akaratának diadala bizonyosodjék be, hanem, hogy a nagy célt a legkisebb ellenállással érhesse el. Diplomáciai ügyességét fényesen bizonyítják a magyar kollégiumok, a Rockefeller-alapítvány ügyében itthon és a külföldön folytatott tárgyalásai, a Népszövetségnél a numerus clausus kérdésében tartott megbeszélései és végül gyönyörű felolvasásai, amelyekkel Stockholmban és Varsóban, Helsinkiben és Berlinben, Rómában és Bécsben, egyaránt dicsőséget szerzett a magyar névnek, barátokat nemzetének. Klebelsberg renaissance ember volt, de nem a Gyula pápaszerű, hanem a Medici-féle; nem a Condottieri, hanem az Il Cortegiano típus. Művelt, finom udvari ember, aki azonban, ha formákban engedékeny is volt, lényegében mindig hajthatatlan maradt céljainak követésében. Sima modora miatt sokan félreismerték őt és gyakran mellécélokot tulajdonítottak neki, amikor lelke mélyét öntötte ki nagy terveit magyarázva. Voltak, akik machiavellizmussal vádolták. Tény, hogy abban az értelemben Machiavellinek tanítványa volt, hogy amint Machiavelli előtt is egyetlen cél lebegett, Olaszország egysége, dicsősége és nagysága, úgy Klebelsberg is a hatalmas, nagy, egységes, művelt Magyarországnak volt élete utolsó lehelletéig hű harcosa. Konzervatív gondolkozású lélek volt, optimista életfelfogással, egyházának hű és igaz fia, olyan igazi jó katolikus, aki nem a mások iránti türelmetlenséget, hanem a hitélet mélységeit akarta egyháza minden hívének lelkébe beleplántálni. De akár egyházi, akár nemzeti-ségi, akár alkotmányjogi, akár közigazgatási, akár szociális, akár művészeti kérdésekről volt is szó, mindig az ország fénye, dicsősége, határainak kiterjesztése, belső megerősítése, vagy a régi területeknek visszaszerzése, azaz mindig *Magyarország* volt az a gondolat, amely őt minden tettében irányította. Ezért a célért küzdött ő különböző eszközökkel, de soha nem lankadó reménységgel, hittel és kitartással.

Mikor a miniszterelnökségen az ő ügyosztályába kerültem, egész gondolatvilágát az idegenben élő, külföldön szétszóródott magyarság megmentésének eszméje foglalta el. Egy évvel később, de még Tisza István első miniszterelnöksége alatt kidolgozta a magyarságnak az ország határain belül való megszervezését, a magyarságnak Szent István koronája országaiban való gazdasági és kulturális megerősítésének nagy tervét. Nem akart idegen nemzetiségekhez tartozókat magyarrá tenni, hanem a magyarságot akarta az elnemzetleniedéstől megmenteni. Már 1905-ben látta, hogy Erdély nem lesz megmenthető, hogyha a Királyhágón inneni részekkel való területi összefüggése nemcsak politikailag, hanem fajilag is nincs biztosítva. Látta azt a hanyatlást, amely különösen a Partium-beli magyarságnak osztályrésze volt. Itt és az ország minden más részében is szorongatott helyzetben lévő testvéreinken nem incidentális intézkedésekkel akart segíteni, hanem szerves akciót tervezett óvodákkal, elemi iskolákkal, hitelszövetkezetekkel, telepítésekkel és a békés nemzeti megerősödés minden más eszközével. Ha Klebelsberg Kunó ú. n. nyelvhatári akcióját 50 évvel előbb kezdhette volna meg, a világháború vége egész más térképet hozott volna számunkra. Miniszterelnökségi működése alatt az ő feladata volt a miniszterelnök útján külügyi tényezőkre, a magyar speciális érdekek szempontjából befolyást gyakorolni. Ez, sajnos, nem a nagy külpolitikába való beleszólási lehetőséget jelentette, hanem csak azt, hogy minden kérdésnél, ahol a magyarság nemzeti szempontból különösen érdekelve volt, a magyar miniszterelnök felemelhetette szavát. A küzdelem a glagolit liturgia ellen, a San Girolamo intézet bonyolódott egyházjogi helyzetének tisztázása, a fiumei magyar püspökség terve, mindennek a gondolatkörnek voltak kisebb gyöngyszemei. De energiája legnagyobb részét mégis a Horvát-Szlavon országokban, Romániában és Amerikában élő elszórt magyarság szervezése, tömörítése és nemzetünk számára való megtartásának nagy munkája és a belső nyelvhatári akció előkészítése foglalta el.

Amikor pedig a miniszterelnökséget elhagyta, elsősorban azért lett közigazgatási bíró, hogy tételes törvényeink s közigazgatásunk legapróbb részletét is megismerhesse és hogy ezen

tudás segítségével teljes szellemi fegyverzetben szolgálhassa nagy céljait.

1913-ban Tisza István éles szeme a kultuszminisztériumba is a magyarság nemzeti védelme céljából állította vezető pozícióba. Ekkor rakta le, mint államtitkár, alapját egy szerves népművelési politikának. Ekkor dolgozott ki Magyarországról egy olyan elemi iskola szervezési tervet, amely biztosította volna azt, hogy egész oktatásügyünk nemzeti szempontból tervszerűen álljon a magyarság megerősítésének szolgálatába. Meg akarta akadályozni, hogy rendszertelenül csináljanak egyik megyében magyar óvodákat, másokban magyar iskolákat, továbbá, hogy a nyelvhatárokat elhanyagolva, idegen nemzetiségek között létesítsenek olyan magyar iskolákat, melyeknek hatása csak efemer lehet.

1915-ben a rokkantügy élén látjuk őt, hol szintén nagy kezdeményezések és elgondolások fűződnek nevéhez. Sohasem akart a rokkantak, hadiözvegyek, hadiárvaik érdekében csak ideiglenes alkotásokat létesíteni, mindig arra gondolt, hogy minden egyes újonnan szervezett intézménynek a békében is módjában álljon a magyar közegészségügyön javítani. Például a tüdőbeteg katonák szanatóriumainak terve is azért érdekelte különösen, mert ezekből akarta kifejleszteni később az egész polgári lakosság körében a tuberkulózis elleni védekezést. De elég ebből ennyi, ezek csak példák annak igazolására, hogy egészen a trianoni békéig Klebelsberg Kunó lelkében Nagy-Magyarország, a legszebb értelemben vett magyar imperializmus gondolata volt a domináló elem. Minden cselekményét ez befolyásolta. Meghatóan szép, hogy az ideszármazott német apának gyermekét a magyar anya, a magyar rokonság, Székesfehérvár magyar levegője és semmiesetre sem utolsó sorban a ciszterciáknak lánglelkű hazafisága olyan magyarrá tette, hogy egész életében nemzetünk jövője volt az, amire minden energiáját koncentrált. A magyarság megerősítése volt a háború után is egész politikájának sarkköve és ezután is elsősorban a nevelés és meggyőzés fegyverével igyekezett kitermelni azt az ember-típust, melyet a jövő generációnak ideálul kell tekintenie, ha az ellenséges népek tömegében fenn akar maradni. Ez az új magyar ember az, melyről *Neonacionalizmus* című könyvében

összegyűjtött írásai szólanak, ez a nova creatura a pozitív, az aktív, a produktív, a konstruktív ember. Célja tehát ezeknek a munkás, alkotó embereknek összefogása a haza újjáépítésének nagyszerű munkájára. A magyarság kultúrfölényének további biztosítása, a jövő nagy küzdelmeire egy jobb közoktatásügyi rendszer segítségével való előkészítése és a számban megfogyatkozott magyar nemzet erejének a tudás eszközével való meghatározása voltak a fő elgondolások kultúrprogramjában. Az alsóbbfokú tanintézeteknél a gazdasági és egészségügyi ismeretek intenzívebb oktatására ő helyezett talán először nagyobb súlyt.

A középfokú iskoláknál is az elsők között volt, aki a gyakorlatiasság fontosságára, a modern nyelvek tanulásának nagy jelentőségére rámutatott.

Az egyetemekenél, a tudományos intézeteknél s a külföldi kollégiumoknál is szintén a magyarságnak a tudás eszközeivel való felvértezése irányította munkájában. Folyton az a gondolat lebegett szeme előtt, hogy egy művelt, kultúrértékeket termelő, művészeti és tudományos szempontból is kiemelkedő magyarság az egyetlen olyan tényező, amely a külföldi tudományos és művészvilágnak és az egész külföldi művelt társadalomnak biztosíthatja érdeklődését szegény hazánk sorsa iránt.

A külföldi kollégiumokat kultúrpolitikai gócpontoknak tekintette, amelyeknek szerinte a nemesebb értelemben vett propaganda és a messzebbrelátó nemzeti politika szempontjából nagyobb a jelentősége, mint egy-egy magyar követségnek. Bent az országban pedig viszont az általa létesített egyes tudományos intézményeknek nemcsak mint a magyar kultúrfölény bizonyítékainak tulajdonított jelentőséget, hanem egyik főcélja ezekkel az egyetemekkel és tudományos intézetekkel mindig az volt, hogy speciális magyar problémákat dolgozzanak ki, elsősorban bennünket érdeklő különleges gazdasági, történeti, természet-tudományi és más kérdéseket oldjanak meg.

A Történeti Társulat élére kerülve is, ezt a már-már haladókó tudományos szervezetet új életre keltette és itt a magyar újjáébredés korának tanulmányozására koncentrált a rendelkezésére álló anyagi és szellemi erőket, hogy ezzel a tudományos

munkával is alátámaszthassa a magyarság megszervezésének, modernizálásának gyorsítására indított sokirányú akcióját.

Az intézményszervezés és az egész lázas alkotó munka mögött tehát a magyarság jövőjébe vetett szent bizalom és lángoló lelkesedés volt állandó vezető gondolata. Talán voltak, akik Klebelsberg egyik vagy másik eszméje iránti lelkesedésének őszinteségében kételkedtek — hiszen mindenkinek vannak rosszakarói —, de azt hiszem, ellenségei közül sem volt senki, aki nem bízott volna magyarságában, hazafiasságának őszinteségében.

Bizonyos irányban mimózálelek volt, izgatták a megtámadások, bármennyire titkolta is, láttuk, hogy a legkisebb személyi támadás is fájdalmasan érinti és félremagyarázott mosolya legtöbbször belső elkeseredést takart. Ő ilyenkor mindig attól félt, hogy lehetlenné teszik számára terveinek megvalósítását, a további teremtő munkát. A hatalomra nem azért vágyott, hogy személyek felett uralkodjék, hanem hogy alkotasson. Eszméiért bármikor kész volt életét is kockára tenni s kevesen tudják, hogy Klebelsberg, a harcok őse ezen késő ivadéka, az igazán bátor emberek közé tartozott. Bár maga konciliáns természetű volt, mégis alig találunk a legújabb kor vezető magyar államférfiai között olyant, aki többször kényszerült volna párbajozni, mint ő. Nem azért hangsúlyozom ezt, mintha a párviadal feltétlenül a bátorságnak volna a jele — nem maga a párbaj, hanem az mutatta, hogy mennyire nyugodtan állt szemben a testét fenyegető veszélyekkel, ahogy ilyenkor viselkedett. Mi, akik láttuk őt ilyen alkalmakkor, csodáltkuk, hogy pl. egy veszedelmes párbaja előtt milyen nyugodtan írta meg végrendeletét és adta át titkárjának. De más tekintetben sem tért ki a személyét fenyegető veszélyek elől. Ha valamit meg akart ismerni, tervei végrehajtását kellett ellenőrizni, kész volt autóval a legveszedelmesebb tempóban száguldani, repülőgépet igénybevenni, házak tetején járkálni, ingó állványokon hajlázni, vagy tengerre szállni, mindezt nem sportból, hanem csak azért, hogy nagy céljai érdekében tanulhasson, tapasztalatokat gyűjthessen.

Bátorsága azonban sohasem párosult ridegséggel, kiméletlenséggel. Hogy mennyire gyengéd volt, ezt legjobban azok a

szeretetteljes formák bizonyítják, amelyekkel családjával, rokonaival és munkatársaival érintkezett. Ideálisabb családi életet, mint az övé, gondolni sem lehet, gyengédebb férj, kedvesebb, melegebb szívű rokon talán alig is képzelhető.

De még szűkebb környezetével való érintkezése alkalmával is mindig nagy tervei, nagy eszméi foglalkoztatták, elméje állandóan zakatoló műhely volt. Tulajdonképen sohasem tudott pihenni s ha munkájából kikapcsolódni akart, akkor is olyan szórakozási módokat választott, amelyek ragyogó intelligenciáját foglalkoztatták; mily sokan bámulták meg szellemi fölényét a sakkban, bridgeben, vagy másféle játékban. De még ilyenkor, játék közben is, egy-egy elejtett mondatából észrevettük, hogy ekkor is elsősorban nagy tervei foglalkoztatják elméjét.

Klebensberg Kunóról a Testnevelési Főiskolában elsősorban mint a fizikai kultúra fejlesztőjéről kellene megemlékeznem, azt hiszem azonban, hogy ennek ellenére helyesen cselekedtem ezen, inkább mozaikszerű és töredékes néhány másirányú emlék felidézésével, mert csak így ismerhetjük meg színes, sokoldalú, értékes egyéniségét és ezután sokkal világosabb lesz, hogy melyek voltak azok a motívumok, melyek őt a magyarországi testnevelés és testedzés kérdéseinek felkarolására valósággal rákényszerítették. Az igazi államférfi olyan, mint egy valóságos szeizmográf, a kor eszméi nála korábban, gyorsabban és intenzívebben válnak tudatosakká és cselekvések rúgóivá. Ez a tulajdonsága Klebensbergnek fokozottabb mértékben megvolt, ő is megérezte azt a nagy vívőerőt, amellyel a mens sana in corpore sano eszméje a háború után a nevelőket, a szülőket és az egész társadalmat magával ragadta. Tagadhatatlan, hogy Klebensbergre a sporttal, testnevelési kérdésekkel korábban is foglalkozó barátainak — különösen Karafiáth Jenőnek, a Testnevelési Tanács későbbi elnökének — érvei, szuggesztiói is hatással voltak. De mindezeknél erősebb és hatalmasabb volt az a háborús tapasztalatokból leszűrt következtetése, hogy a jövő nagy küzdelmeihez egészségesebb új nemzedékre van szükség. Mert hiszen — amint ő a rokkantakkal foglalkozva is világosan látta — a háborúban szerzett betegségek, az egész polgári lakosságnak hiányos táplálkozása és megrosszabbodott életviszonyai termé-

szetszerűleg egy satnyább, gyengébb új nemzedéket fognak ki-termelni. De tanügyi tanulmányaiból is leszűrte azt a következtetést, hogy amint írja: „A mai pedagógiai rendszer csak ideges, korán elfáradt embereket ad az országnak, akik azután a maguk nyughatatlanságával vagy tehetetlenségével csak bajt okoznak, de semmiesetre sem lesz belőlük az a munkás nemzedék, amelyre nekünk a mostani súlyos viszonyok között feltétlenül szükségünk van.“

A háború egészségügyi pusztításának ellensúlyozása és az új nemzedék életképességének biztosítása végett új embertípust akart nevelni. Amint az úszócsarnok felavatásán tartott beszé-
dében mondta: „mi is kívánjuk, hogy a magyar gyermek tanuljon és tudjon, mi is fejleszteni akarjuk értelmi műveltségét, de amellet az akarjuk, hogy a jövő nemzedék álljon életerős, izmos fiúkból, szókimondó, egyenes magyar emberekből“. Az ilyen ideális új magyar ifjú típusának jelentőségét az ő szemében még különösen fokozta az a körülmény, hogy a kiváló magyar sportteljesítményekben meglátta egyik fontos tényezőjét a trianoni béke után oly rendkívüli jelentőségűvé vált magyar propagandának. Egy-egy olimpiai győzelem, a nemzetközi vívó-, tennisz-, víziló- és futballmérkőzésen vagy másutt kivívott diadal az egész világ figyelmét felhívja a kis magyar nemzetre. Minden civilizált népnél, de különösen az angolszász világban, egy diadalmas és egy fair sportküzdelem nagyobb érdeklődést biztosít számunkra, mint sok íves memorandumok és röpiratok hosszú sorozata. Ez a három gondolat volt az, amely a régebben a sport iránt kevésbé érdeklődő, elméleti tudós agyában kitörülhetetlenül bevészte a testnevelési eszme életbevágó fontosságát. Egy olyan aktív természetnél, mint Klebelsberg, ha egy gondolat helyessége leszűrődött lelkében, akkor ezt rögtön követte a megvalósítás érdekében meginduló akció. A testnevelés fontossága felől a magyar társadalom befolyásos tényezőit a háború után már nem kellett meggyőzni. Ennek tudata mindnyájunk lelkében élt. Hogy mégis ezen a téren nagyobb alkotásokkal csak minisztersége második felében gazdagíthatta hazáját, ennek megindokolását ő maga is szükségesnek tartotta és egyik szép hírlapi cikkében (Pesti Napló, 1928. aug. 12.) részletesen

magyarázta, hogy minden új szervezési munkának csak akkor lehet sikere, ha rendszeresen, pontosan kidolgozott terv alapján indul meg. Ezért ő is előbb képez külföldön szakembereket és azután fog hozzá a vonatkozó tudományos problémák megoldásához. Ugyanilyen módszeresen járt el a testnevelés terén is. Egyrészt az általa Lex Karafiáthnak nevezett 1921. évi LIII. ú. n. testnevelési törvényt kiegészítette az 1924. III. t.-c.-kel, mellyel a testnevelési alapot helyreállította és így a testnevelés terén nagy alkotások és reformok részére fedezetet biztosított. Másrészt pedig körülbelül ugyanakkor zajtalanul megszervezte a Testnevelési Főiskolát, mert itt is — amint említett vezércikkében írja — „emberek kiképzésével akarta az akciót előkészíteni. Rendszeresen és szakszerűen képzett testnevelőkre van szükség, mert minden organizáció alfája az ember és nem a törvény, rendeletek és épületek“. Amint tehát megvoltak az anyagi eszközök és a szükséges szellemi erők, akkor a Klebelsbergtól megszokott gyors tempóban jöttek az alkotások.

A testnevelési törvényt végrehajtó Testnevelési Tanács külön saját otthont kapott és az Alkotmány-utcai szép palotát nemcsak a Testnevelési Tanács számára biztosította, hanem egyszersmind az egyes sportszövetségek otthonává is tette, így is elősegítve az egy cél felé külön törekvő különböző szervezetek közt az összhang megerősítését és az együttműködés intenzívebbé tételét.

Még ezt megelőzőleg költöztette a Testnevelési Főiskolát végleges hajlékába, a volt budai polgári iskolai tanárképző gyönyörűen és praktikusán adaptált helyiségeibe. Nem volt talán átalakítás, melyre nagyobb gondot fordított volna és amely iránt oly intenzíven érdeklődött volna, mint ez iránt, mert mindig az lebegett szeme előtt, hogy az új testnevelési apostolok kiképzéséről, otthonáról van szó. Már pedig, amint írja (Nemzeti Ujság, 1928. április 28.): „az egész testnevelési mozgalomban a leglényegesebb maga a testnevelő, aki nem lehet régifajta tornatanár, hanem akinek az erkölcsi nevelés és fegyelmezés, a közegészségügy és a sport kérdéseiben egyaránt alapos szakembernek kell lennie“. Ennek a speciális képzésnek hajlékában állunk itt és ezt az épületet — amelyet néhai Klebelsberg Kunó

oly nagy szeretettel alakított át, rendezett be és díszített szobrokkal — akarjuk mi is a hála és szeretet bronzemlékével Klebelsberg alkotó magyar lelke számára örökre eljegyezni.

A nagy szervező miniszter szívéhez a sport terén talán legközelebb a fedett uszoda intézménye állott. Ezt az intézményt legkedvesebb gyermekei, a Magyarországnak oly sok dicsőséget szerzett úszó- és vízipológárda tagjai tüneményes bel- és külföldi teljesítményeinek megjutalmazására és egy új nagytömegű elit úszóifjúság kiképzésének, téli tréningjének biztosítására létesítette a város, a közmunkatanács és az állam anyagi erejének nagyszerű összekapcsolásával. A magyar vízipoló világdicsőségében az ő lelkesítő, támogató jóindulatának is része van és a Klebelsberg-kupa nemcsak azt jelenti, hogy ő volt a miniszter a magyar vízipoló magasra szárnyalásának napjaiban, hanem azt is szimbolizálja, hogy egy egyén akarata nemcsak intézményeket tud a földből előhívni, hanem optimista hitét, lelkes győztnikívánását is százak és ezrek lelkébe át tudja ültetni.

A Testnevelési Tanács házáat, a Testnevelési Főiskolát és a Fedett Úszócsarnokot követte volna a Nemzeti Stadion és a Téli Sportcsarnok, de 1931-ben a magyar turul szárnyai aláhanyatlottak, a világkrízis a magyar alkotnivágyást is megbénította. Klebelsberg Kunót, a nagy szervezőt az események a kultusztárca intézésétől elszólították és lemondása után haláláig csak mint publicista szorgalmazhatta ezen két nagy intézménynek mielőbbi életre hívását.

De ezekkel a külső alkotásokkal nincs kimerítve Klebelsberg testnevelő és sporttevékenysége. A levante-intézmény és a magyar cserkészlet benne atyai jóbarátot, megingathatatlan támaszt találtak. Az elemi iskolákat és a középfokú iskolákat látogató ifjúság tornatanításának testneveléssé fejlesztése, az iskolai tornatermek felszerelése, vidéki sportpályák tömeges létesítése, az ő nevéhez fűződik. A főiskolai diákság sporttevékenységének előmozdítására mindent elkövetett. A tihanyi főiskolai sporttelep terve és a munkák megkezdése bizonyítja, hogy benne a Balaton-kultusz modern megalapozásának, a balatoni üdülőhelyek sportcentrumokká kialakításának gondolata éppoly ele-

venen élt, mint amilyen súlyt helyezett az egyetemi ifjúság egészséges sportszerű nyaralásának lehetővé tételére.

Még sok intézkedésről és még több tervről szólhatnánk, de nem a Klebelsberg által a testnevelés ügyeiben kiadott rendelkezések felsorolása a célom. Azt akartam bizonyítani, hogy a Bethlen-korszak nagy kultuszminisztere háború utáni kultúrpolitikájának eszménye, az ideális görög kalosz kai agathosz anér volt. De ez is elsősorban azért, hogy ezzel a testben-léleken egyformán kiváló ifjúsággal sikeresen vívhassuk meg szent harcunkat a boldogabb és nagyobb Magyarorszáért. Klebelsberg egész élete a magyarságért vívott harc volt és halálát is az alföldi magyarság megerősítéseért folytatott és élete utolsó éveit egészen elfoglaló küzdelem okozta, a halálos betegség csírát egyik alföldi propagandaújtjáról hozta magával.

Első beszédét 1905-ben a Julián Egyesület közgyűlésén a szlavóniai magyarság megmentése érdekében mondotta, frissen, fiatalon és gyönyörűen kicsiszolt, formailag tökéletes beszédében, melyben *szellemi fegyvereket* akart kovácsolni az idegenben nehéz helyzettel küzdő magyarság számára. Utolsó beszédjét pedig a magyar *testi kiválóság* dicsőítésére, a losangelesi győztesek tiszteletére mondta, az olimpiai társaság tagavató gyűlésén, fáradtan és betegen, alig két héttel halála előtt, talán rögtönözve, de azért eszmékben éppoly gazdagon és a magyarság jövője iránt éppoly törhetetlen hittel eltelve, mint 1905-ben első beszédekor. Utolsó beszédének egyik gondolata ez volt: „*Igaza volt Virág Benedeknek: jó magyarnak lenni nehéz, de nem lehetetlen*“. Klebelsberg Kunó gróf e gondolatnak igazságát egész életével és halálával is bizonyította. Hogy ő mennyire tudott mint államférfi, mint kultuszminiszter és mint egyszerű polgár mindig olyan jó magyar lenni, amelyeneket sokszor évszázadok sem termelnek ki, azt valójában csak a történelem távlatán át fogjuk világosan és megcáfolhatatlan bizonyossággal átérezni.

Klebelsberg Kunó szeretett mesterünk, barátunk és igaz magyar honfitársunk, álljon itt a szobrod eme szeretett intézményed falai között, az itt körülzsibongó ifjúság megihletésére és lássa megdicsőült lelked, miként készül itt körülötted az ifjú Magyarország a reá váró dicső feladatok teljesítésére.

GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ EMLÉKEZETE

Beszédek a Dugonics Társaság 1933. október 12-én tartott ülésén.

SZALAY JÓZSEF megnyitó beszéde.

Most egy éve, hogy temettük. Szívünkől Bánk bánnal sírt föl a fájdalom: Nincs a teremtésben olyan vesztes, mint Szeged s nincs több olyan árva, mint alkotásai. De ne szaggassunk sebeket; ne keseregjünk; emlékét idézzük kegyelettel.

Szeged történetének utolsó századában négy gróf tevékenysége magasodik ki. Széchenyi István az Alföld ármentesítése céljából végighajózott a Tiszán, Szegeden kötött ki s megindította a Tisza-szabályozás munkálatait. Ráday Gedeon Szegedről erős kézzel állította helyre az Alföld közbiztonságát, melynek megrendülése a magyarsággal szemben lesújtó bírálatot hívott ki az európai közvéleményben. Tisza Lajos az árvízpusztította várost modern elgondolás szerint teremtette újjá. *Klebelsberg Kunó istenáldotta tehetsége és rajongó szeretete intézményesen vetette meg a nagyváros alapjait. Ezt a négy egyéniséget nem a rang helyezte polgártársai fölé, hanem az, hogy a gondolat arisztokratái s a cselekedet hősei voltak.* Naggyá emelte őket vállalt szerepük s annak áldozatos munkával való véghezvitele. Örök érdemük, hogy munkatársaikat alkalmasan választották meg s hogy munkájuk részére nemcsak a szegedi polgárság szellemi, erkölcsi s anyagi erejét tudták megnyerni, hanem hogy a város érdekét országos érdekűvé fejlesztették. A felsoroltak közül Szegedet nem azért fűzi a legmelegebb hála és a legőszintébb szeretet Klebelsberghez, mert időrendben ő áll a városhoz legközelebb, hanem azért, mert amíg elődei a városnak létfeltételeit teremtették meg, ő ezen túl, *jövőbe mutató programot is adott.* Ha aziránt rendelke-

hetne, hogy ki legyen megszakított munkájának méltó folytatója, bizonyára azt mondaná: a szegedi polgár, a szegedi polgárok összessége, maga a város. A munka minősége meg olyan legyen, hogy példát vehessen róla az egész ország. Ez a Klebelsbergi hagyaték legbecsületesebb végrehajtása; ez az ő emlékének legméltóbb megörökítése. Ha Szeged egyebet sem tesz, csak a Klebelsberg programján dolgozik tovább, úgy a következő századra is talál elég és méltó munkát. Ha valakit, úgy Klebelsbergert megilleti, hogy nevét ragyogó érdemrendül tűz-zék utcák és terek mellére, képmását kőben, ércben és ecsettel megörökítsék. Azonban Szegedtől neki mindezeknél többet kell kapnia: *ez az egész város legyen az ő évezredekkel dacoló, eleven műemléke.*

Klebelsberg a Nagymagyarországnak nemcsak neveltje, de már számottevő egyénisége volt. Csonka-Magyarországon jutott azonban igazi államférfiúi szerephez: a csüggedés korában mert akarni s az országos csapástól didergő lelkekbe a bizodalomnak s a reménykedésnek tüzeit belevarázsolni. Mózesi tragédiája, hogy nem érte meg a csorbítatlan országot, pedig munkájának egész teljességét ennek az alapvetésére szentelte. Erkölcsi elégtétele, hogy életteljes alkotásai túléltek a Gondviselés kifürkészhetetlen akaratóból történt kora elmúlását.

Akik mindent csak a bevétel és kiadás szempontjából bírálják, éles kritikával illették alkotásait. Ezek nem ismerték a legnemesebb mámort, az alkotás mámorát, amely nélkül pedig a messze jövőökre is maradandót nem lehet alkotni. Az ilyen csupa energia államférfiúnak még a hibázása is több értékű, mint a latolgotók, a fontolgotók helybentopogása. Amannak a hibáját ki lehet köszörlöni, emezeknek a mulasztását talán soha sem lehet pótolni. Bár a népszerűség szappanbuborékjára nem áhítozott, de szerette, ha szerették. Viszont nem rettentette, ha — mint azt a megbántottság keserű perceiben mondta — megakarták kövezni. Erre ő is kövekkel: az alkotás, az építés köveivel válaszolt. *Kultúr-szentségtörésben lesz vétkes az, aki ezeket a köveket meglazítja, sőt lebontja!* Ha politikai bálvány lett volna, kortársai bizonyára hangosabb hozsannával, sűrűbb tömjénezéssel ünnepelik. És mégis ő lett a nyertes. Üdviválgások

elhalkulnak, tömjénillatok elpárolognak, míg övé lett az államférfiak annyira áhított pályabére: a jövő.

Klebelsberg és Szeged: a providenciális államférfiú és a küldetéses város szerencsés találkozása volt. Klebelsberg sokoldalúsága vetekedett a legnemesebb kristályéval. Ennek a kristálynak azonban a magja Szeged volt. Mi árvái drága örökségét híven megtartjuk; csak egyet pazarolunk: nemes emléke iránti hálás szeretetünket. Fennkölt szelleme örökmécsesként világítson a kultúra szentélyében s mutassa az egyetlenül tévedhetetlen utat a nemzeti megújulás s a magyar feltámadás felé!

KLEBELSBERG KUNÓ A KULTÚRPOLITIKUS

Írta: HUSZTI JÓZSEF.

I.

Az összeomlást és a trianoni békét követő sorsdöntő évtized vezető egyéniségei között a legelső sorban küzdött az a térfiú, kinek emlékezetét ünnepelni ma itt összegyűltünk. Ez az ünnepelés azonban nemcsak emlékezés: amíg e földön — s e földnek éppen ezen a pontján, Szegeden — olyan magyarok élnek, akik a nemzeti életet megérdemlik, addig Klebelsberg gróf emlékezetét felújítani nem lesz szükséges, mert alkotásaiban mint kiapadhatatlan erőcentrum mindvégig hozzá fog tartozni a nemzeti élet egészéhez. Inkább nekünk, az árván ittmaradottnak van arra szükségünk, hogy örökségét, eszméit és eszményeit újra meg újra átéljük, példájából a mindennapi élet fel-feltornyosuló bajainak legyűrésére erőt, vigasztalást merítsünk. Hiszen a Gondviselés elsősorban *éppen ezért* küldte őt nemzetének akkor, amidőn annak vigasztalásra, lelkének erősítésére a legnagyobb szüksége volt.

Az összeomlás után, amikor a kábulatból fél-eszméltre révedeztünk s a szörnyű zuhanás után megmaradt csonka tagjainkat végigtapogattuk, hogy van-e még bennük ép csont, a nemzet többségén a legnagyobb kétségbeesés vett erőt. De nemcsak nálunk, hanem Európa-szerte, még a szintén alig lihegő

ú. n. győzteseknél is sötét pesszimizmus vett erőt a lelkeken: ha a világ vége talán nem is érkezett el, a nyugati civilizáció bizonyosan megérett a bukásra. Ezeknek az éveknek egyik legolvasottabb könyve volt — pedig, mint tipikusan német könyv, nem nagyon olvastatta magát — Spengler műve, mely már címében Nyugat pusztulásáról, a nyugati műveltség alkonyáról beszélt.

Nálunk még optimistának számított az, aki az új helyzet következményeit úgy akarta levonni, hogy Magyarországból legyen a háborúelőtti kis Balkán-államokhoz hasonló parasztország. E gondolat hívei eleve belenyugodtak, hogy Budapest utcáin a kövek között majd felüti fejét a fű, hogy nagyobb városaink majd maguktól elnéptelenednek, művelődési intézményeink összezsugorodnak. Ennünk majd csak lesz, hiszen agrárország vagyunk, életünket eltengetjük mindaddig, míg valami fordulat — aminek egyelőre még a képzelet sem tudott konkrét formát adni, — ebből a siralomházból egyszer ki nem szabadít. A kétségbeesettebbek már azon bizonykodtak, hogy egyáltalán kár lenne a megmaradt országcsonton az életet megindítani, ezért erőfeszítéseket tenni; általában kár lenne életképességünknek akár zsugorított formában is bizonyosságát adni, mert ez könnyen Trianon petrifikálódását jelentheti. Ennél sokkal célravezetőbb lehet az amúgy is tarthatatlan helyzetnek szándékos elmérgezése, mert az ebből kirobbanó elégedetlenség a nemzetet sorsa jobbrafordítása érdekében esetleg sikert hozó kétségbeesett kísérletekre fogja felingerelni.

Ebben a hangulatban lángolt fel a magyar életakarat Klebelsberg gróf lelkében olyan ellenállhatatlan, szinte félelmetes erővel, hogy a nemzet többsége, mindenesetre annak legjobbjai rövid tétovázás után megindultak az általa kijelölt, egyáltalán nem könnyű s nagy áldozatokat kívánó úton. „Én azt tartom, hogy az optimizmus az élet oxigénje“ — hirdette szóval és példájával fáradhatatlanul. Nemzeti életünk nem merülhet ki a területi épség után való inaktív sóvárgásban: céltudatos, tette kész, összeszorított fogú férfiak kellene, nem Koppányok, még kevésbé Jeremiások. A vakon vagdalkozó Koppány legalább mokány ember, akinek, ha verekedésre kerül a sor, még jóhasz-

nát lehet venni, de a Jeremiás-típus semmire sem jó. A magyar Jeremiások ugyanis előre semmit sem mondtak meg — ebben különböznek a nagy prófétától — de siránkozni annál jobban tudnak s csak úgy „sugározzák ki magukból a csüggedést és kétségbeesést“. Ez bűn a nemzettel szemben, amikor a remény és önbizalom ébrentartásán fordul meg a sorsunk. Mert a beteg nemzeteknél, mint sok esetben a betegekénél, a gyógyulás el sem képzelhető bizakodó hangulat nélkül. Ilyen körülmények között gyalázatos dolog varjú-módra pesszimizmust károgni! S nekünk nemcsak gyógyulnunk kell, hanem megerősödnünk: megcsappant erővel, a legkedvezőtlenebb viszonyok között kell visszaszerez-nünk az elvesztettet; erre pedig nincs más út, mint a bizakodás, amelyből majd munka, alkotó kedv, felfokozott tevékenység fakad. Pesszimista hangulatban, megfogyatkozott életkedvvel abból a mélységből, ahová minket a sors levetett, felfelé törni nem lehet.

Nem ismerte volna Klebelsberg gróf a helyzet nehézségeit, nem mérte volna meg elesettségünk nagyságát? Senki sem tudta pontosabban, mit veszítettünk a világháborúban, a forradalmakban, Trianonnal és az inflációval, amely egymaga három nemzedék takarékoságának még megmaradt gyümölcsét tette semmivé s szinte az egész nemzeti ingó vagyont elfújta. Quand même! Mentől könnyebb a kétségbeesés apostolainak munkája, antól nagyobb bűn velük együtt a nemzetre végleg rázárni a kripta födelét. Minden siránkozás céljátévesztett: „A végzet nyakunkra tette ólomkezeit s ha sírva roskadozunk, nyom kérlelhetetlenül lejjebb és lejjebb. Ilyen helyzetben csak az kerekedik felül, aki óriási erőfeszítésekkel szembeáll a végzettel.“ Most kell bebizonyítanunk, hogy megérdemeljük-e az életet, mert az életre való nemzetekre a katasztrófa úgy hat, mint mikor a fát erősen visszavágják: annál jobban hajt. Nincs tehát más menekvés, mint az optimizmus, a bizakodás s a megfeszített munka. Minden bölcsesség csődjét jelentené, ha az öregebbek az ifjabb generációnak csak a kétségbeesést tudnák tanácsolni.

Klebelsberg grófnak talán legnagyobb történeti érdeme az marad, hogy a magyarság életének eme szörnyű éveiben reményt és önbizalmat tudott önteni nemzetébe s valóban sikerült is

mege erősíteni annak már-már alig pisllákoló missziótudatát. Optimizmusa, bizakodása balsamként hatott a nehezen behegedő sebekre, a lelkét betöltő hivatásérzet hevének őszinteségénél fogva felvillanyozta és magával ragadta az ellankadtakat. Az elsőik között volt, akik az elesettet felemelték s újból járti tanították, sőt a meggyőzés erejével járásra kényszerítették. Örök dicsőség és hála ezért — legelső sorban ezért — áldott emlékének.

Az archimedesi pont, amelyen lábát megvetve Klebelsberg gróf az elernyed magy ar életet mozgásba lendíteni kívánta, a művelődéspolitiká volt. Nemcsak azért, mert a lefegyverzett, gazdaságilag is gúzsba kötött ország számára jóformán ez volt az egyedüli út, amelyet Trianon leleményessége sem tudott elzárni, hanem azért is, mert meggyőződése volt, hogy a magyarság örök vágya az eszmények után ebben az óriási szabad térben, amit a művelődésnek hihetetlenül kibővült tere manapság jelent, egyelőre akadálytalanul kiélheti magát. Szerencsére ez az út széles, belőle a mellékutak tömege ágazik ki, amelyek mindenüvé elvezetnek, — a nemzeti feltámadáshoz is. Fáradhatatlan volt annak bizonyításában — hiszen éppen ezt a végzetserű meggyőződést minden magy ar szívbe bele akarta plántálni —, hogy lenni vagy nem lenni és művelődni nálunk teljesen egyet jelent. Jól tudta, hogy a nyomorúság és a rövidlátás milyen rossz tanácsadók, mennyire könnyű az általános elszegényedés közepette minden kulturális erőfeszítést fölösleges luxusként bélyegezni, de éppolyan világosan látta, hogy itt nincs választás: lefegyverzetten, nyitott határokkal csak szellemi és erkölcsi erőnk gyarapítása révén remélhetünk jobb jövőt; ha ezt a tragikus igazságot nem érezzük át s a művelődésért nem tudunk vagy nem akarunk áldozatot hozni s ezáltal a versenyben lemaradunk, akkor lassan, szinte észrevétlenül, még a tragikus bukás fenségétől is megfosztva lecsúszunk a posványba, az alsóbbrendűség fátumszerű elismerésébe, a lemondásba, a bele-törődésbe, a nyomorba, — egy szóval mindabba, amit a kulturális alulmaradás, a tudatlanság jelent.

Megható csak rá gondolni is, hogy őt, a legtevékenyebbet, aki emberfölötti munkát vállalt és végzett, aki szinte elégett

eszményeinek szolgálatában, hányszor és mennyire gyötörte a felelősség tudata: vajjon sikerül-e nemzetének bizonyítani az általa sorsdöntőnek felismert igazságot, amely szerint a magyarság a Közép- és Alsó-Duna mentében vagy megmarad továbbra is a szellem erejénél fogva előörs-nemzetnek s akkor övé az élet, vagy pedig lemond az elsőszülöttségi jogról s akkor feladta a létért való küzdelmet? Végzetszerű komolysággal, ami csak a legnagyobbaknak, a nemzet életét a maguk művével összeforrasztani tudó géniuszoknak adatott meg, érzi és hordozza azt a terhet, amit ilyen körülmények között a kultuszminiszterség jelent. Úgy látja, hogy tulajdonképpen a honvédelmi tárcát látja el: mert menekvés csak abban lehet, ha a világ vezető nemzeteiben sikerül megerősíteni azt a meggyőződést, hogy Trianonban egy nemes, művelt, vezetőszerere hivatott nemzetet nagy igazságtalanság esett, amelyet jóvá kell tenni. De mindehhez nélkülözhetetlenül szükséges, hogy a magyarság minden rétege végre egyszer már tudatára ébredjen a kulturális energiák és akciók sorsdöntő jelentőségének.

Íme, rövid foglalatban a sokat emlegetett „kultúrfölény“, a művelődési felsőbbrendűség filozófiája. Az egész néhány alapvető tétel s éppen egyszerűségénél, belső igazságánál fogva magával ragadó, mint a létparancsok általában. Kritikusaink gúnyolódó kórusa ezt a gondolatsort úgy facsarta ki, mintha a kultuszminiszter „körzővel és vonalzóval“ akarná a régi Magyarországot visszaszerezni s a mostanit felemelni. Méltósággal vágott vissza: „Igenis, a tudás erejével döngetjük a trianoni börtönajtót és a szellem szavával hirdetjük a világ nemzeteinek a magyar igazságot.“ Meg kell mutatnunk a világnak, hogy velünk van mit vesztenie az egész emberiségnek, a mi további sorvadásunk szegényebbé tenné az emberiség szellemi patrimoniumát.

De van ennél közvetlenebb argumentuma is azok számára, akik nem szűntek meg gúnyolódni és vádaskodni. Ezeknek bebizonyította, hogy a „kultúrfölény“ gondolata olyan történeti hagyományra támaszkodik, melynek gyökerei a magyar lét legmélyére nyúlnak vissza. Ez az eszmény melegítette a bécsi gárdistákat, Bessenyeit és társait; ennek a gondolatnak élt a szép-

halmi szent öreg, Kazinczy; ennek a gondolatnak szolgálatában égett el a legnagyobb magyar, Széchenyi, s az ő méltó ellenfele, Kossuth, ha sok mindenben nem is, de *ebben* egyetértett vele; ennek a gondolatnak az életbe való átültetésén fáradoztak Ürményi, Eötvös József, Trefort. A kultúrfölény tehát nem új dolog, hanem a hagyományos, örök magyar kultúrpolitika, melynek parancsszavát talán Kossuth foglalta a legtömörebben össze: „Nemzeti létünk csak az által biztosítható, ha a súly, melyet a szám, az életrevalóság, a történelmi állás nyújt, a közművelődés súlya által hatályosabbá tétetik. Teljesen meg vagyok győződve, hogyha nem sietünk nemzetünk számára kulturái tekintetben a primus inter pares szerepét biztosítani, vagy éppen túlszárnyaltatni engedjük magunkat, veszve vagyunk.“ Klebelsberg előtt ezt az örök elvet Eötvös József ültette át a valóságba a legszembe-tűnőbb tudatossággal; Eötvösnek is az volt a gondolata, hogy Európa közepén, a világ belvárosában csak akkor lesz helyünk s a kiegyezést is csak akkor tudjuk fenntartani, ha valóban művelt nemzetként új, modern államot építünk, keleti és déli szomszédainkat túlhaladva, Ausztriával pedig legalább is lépést tartva.

A kultúrfölény filozófiája, akármennyire magával ragadó volt is, mégis csak szó: az igaz, hogy tettekből fakadó vagy tetteket előkészítő szó. Klebelsbergnek azonban igazi eleme a tett, nála a szó csak a cselekvés szolgálója lehet. „Egész lénye — ezt helyesen látta meg egyik megértő méltatója — valahogy idegen a spekulációtól; cselekvési lehetőségekben fogja fel a dolgok összefüggéseit és nem elméleti törvényszerűségeket“. Nem egészen 10 évig volt kultuszminiszter s bár az első éveket a rekonstrukció gondjai foglalták le, az utolsó időben pedig az akkor már erősen érezhető gazdasági válság mintegy lekötötte annyira tevékeny kezeit, mégis e néhány év alatt annyira átalakította a magyar művelődés képét, hogy az általa rárakott alapszíneket onnan soha semmi akármilyen erőszakos kéz nyomtalanul le-törölni nem tudja.

Először a gondos gazda számvetésével a még megmaradt birtokállományt vette számba, de úgy, hogy lehetőleg mindent, ami még életre képes, megtartsa. A nyomorúság ólomsúlya alatt

roskadozó kultúrintézmények, főleg az annyira elhanyagolt, szinte teljesen megbénult klinikák, kutatóintézetek, laboratóriumok, könyvtárak, múzeumok, szóval a magasabb kultúra menhelyei és nélkülözhetetlen életszervei először érezték az összeomlás után, hogy egy erős akarat menteni akar s nem fogja tűrni, hogy a pénzügyi kishitűségnek olyan gyakran megismétlődő önfeledt pillanataiban könnyelműen megfojtsák őket, vagy általában megfélemlítsenek a tudományos és tanító munka folytonosságának feltételeiről. E nehéz munka befejeztével figyelni kezdte a háború és forradalmak nyomorából új életre pezsdülő Európában a regenerálódás tüneteit, különösen a környező államokban meginduló lázas életet s elgondolásához híven mindent megtett, hogy vissza ne maradjunk: „Rettenetes volna lekésni arról a gyorsvonatról, melyen Európa nemzeti robognak előre egy ma még beláthatatlan fejlődés hihetetlen távolságai felé.“ De nemcsak az összehasonlítás és a verseny ösztönözte őt, hanem egy egészen más természetű megfontolása is. Meggyőződése volt, hogy a kultúra színvonalát pusztá konzerválással nem lehet tartanunk: ez folyton megújul, „mint évenként az erdő lombozata“. Az eszmények örök ideák ugyan, de a hozzájuk vezető út a korszellemmel együtt változhatik; ebből következik, hogy elmúlt irányzatok új életre való galvanizálása célra nem vezet; a motor, a traktor, a rádió és repülőgép korában nem elégedhetünk meg a kiegészítés korszakában teremtett művelődési intézmények megőrzésével. Ami él, az változik; az élő kultúra tehát alkalmazkodik a változó kultúrfejlődéshez, intézményeket teremt, átalakít, sőt — ha kell — beszüntet, ami persze nem azonos az ú. n. „leépítéssel“.

Sokszor szemére vetették azt a sebességet, ami pihenő nélkül egyik alkotásától a másikhoz vitte. Valóban, az iram szédítő volt, de erre a körülmények kényszerítették. Nemcsak az öldöklő — ez esetben valóban halálos — verseny, amit az utódállamok diktáltak, hanem az az intuitív, a vates-t igazoló sejtelem is, hogy esetleg kifogy az időből. A magyar történelemből azt olvassa ki, hogy nálunk nincs folyamatos, zavartalan fejlődés; mi szinte állandóan vagy elnyomatás alatt sínylődtünk, vagy katasztrófák utóhatásait szenvedtük s alkotásokra csak lopva jutott egy-egy

rövid évtized. Ez a tragikus igazság másokat megbéníthatott volna: ő azonban mindebből azt a kötelezettséget vonja le, hogy nekünk sietnünk kell az idő felhasználásával. S ha régebben is, amikor „a világtörténelem óramutatója lassabban járt“, kifoghattunk az időből, mennyivel könnyebben megeshetik ez most, amikor az események úgy rohannak, mint az ég viharfelhői. „Ki tudja — kérdi prófétai lélekkel — mit rejteget még számunkra a jövő, de a jelen a miénk, annak urai vagyunk és rettenetes lenne a felelősségünk, ha a megújulásnak most kínálkozó alkalmát ismét elmulasztanók.“ Klebelsberg gróf nyugodtan állhat a történelem ítélőszéke elé: ő nem mulasztott semmit, sokszorosan megtette a magáét.

Most alkotásairól kellene sorjában beszámolnom: de ha száz nyelvem lenne is, méltóképen szólhatnék-e az akaratnak, a szívósságnak, a fáradhatatlanságnak e modern miraculumáról? A kisdédóvóktól kezdve az elemi iskolán, polgári iskolán, a középiskolán, a szakiskolán át nincs egyetlen iskolafaj, amelyet ne igyekezett volna az új idők követelményeihez hozzáfőrmálni. Ezirányú tevékenységének betetőzése volt a tanítóképzés, a polgári és középiskolai tanárképzés reformja. A bensőleg megújított intézményeket igyekezett új, modern keretek között elhelyezni: iskolaépületek ezrei, közöttük ötezer új elemi iskolai tanterem és tanítólakás, emelkedett ki varázsvesszejére a földből, mégpedig nagyobb részt az Alföld sokat szenvedett földjéből, hogy ezzel is segítsen helyreütni egy nagy történelmi igazságtalanságot. S a kultúrdemagógia mégis szemére vetette, hogy a szélesebb néprétegek művelődési intézményeinek háttérbe szorításával a magasabb kultúra munkahelyeit előnyben részesíti. A számok világánál ez a vád önmagától összeomlik; de egyébként is Klebelsberg sokkal magasabb egységben látta az egész magyar kultúra területét, semhogy ekkora egyoldalúságba eshetett volna. Igenis, hangoztatta, hogy a magas művelődési intézményekre szükség van, mert ezek hiányában a falusi tanító és az alsóbb iskolák tanerői csak idegen műveltség utazó ügynökei lehetnek, semmiesetre sem annak a maga lábán járni tudó magyar művelődésnek terjesztői, melytől a második évezredet reméljük. E gondolat szolgálatában továbbépítette a debreceni

klinikákat, megépítette a szegedi orvosi fakultás és természet-tudományi-matematikai kar páratlan munkahelyeit; az alsóbb és felsőbb műveltség egymásrautaltságának ebből a mély megfigyeléséből nőtt ki a Gyűjteményegyetem, a belföldi és külföldi ösztöndíj-akció, a különböző kutató-intézmények. A külföldi ösztöndíj-akcióval, amelyre hamarosan visszhang felelt olyan formában, hogy egyes külföldi kultúrnemzetek most már magyar ifjak számára ösztöndíjakat alapítottak, egészen különleges célkitűzése volt: ezzel a kultúrpolitikai vegyészettel — a szó tőle való — a magyar őseredetit és a külföldi tanulságokat olyan arányban akarta keverni, hogy az eredmény egy újfajta vezetőréteg legyen, „mely a hazát éppúgy szereti, mint a régi, de amelynek látóköre szélesebb és szaktudása nagyobb“. E cél elérése érdekében Berlinben, Rómában, Bécsben hatalmas tudományos intézetek hirdetik a világ nemzeteinek a magyar élet-akaratot: Athénbe, Genfbe, Angliába, Párizsba, az Egyesült Államokba pedig az ösztöndíjasok gárdái mentek évről-évre, hogy majd kéznél legyenek, ha egyszer esetleg a külföldi baráti és kulturális összeköttetések fonalához fűződik a magyar sors. Figyelme mindenre kiterjedt, ami alkalmasnak látszott a magyar művelődési felsőbbség bizonyítására s amikor módja volt rá, örömmel állapította meg, hogy művészeink és sportembereink is nagy szolgálatokat tesznek a magyar igazság elismertetése érdekében. Ő maga is, fáradságot nem ismerve, odaállt, hogy nemzeti jelentőségünk tudatát a világ közvéleményébe személyesen belekalapálja. Előadásokat tartott a berlini, a római, a helsingforsi, a dorpati egyetemeken, a bécsi és varsói tudományos akadémiákon s tárgyát akár a multból, akár a jelenből veszi, hallgatói csak egy következtetést vonhatnak le: Trianon igazságtalanságát és tarthatatlanságát.

Ha reformjait és alkotásait részleteikben tennők kritikai vizsgálat tárgyává, kétségtelenül lehetne vitás pontokra rámutatni. Feltegyem most a vaskalapot s bíráljam egyik-másik tantervét, vagy vitába szálljak például egyes pedagógiai elveivel? Klebelsberg grófnál igazán nem a részletek, a kiragadott egyes pontok a lényegesek, hanem működése egészének ellenállhatatlan lendülete, amely magával ragadta a legjobbkat, pél-

dául miniszterelnökét, Bethlen Istvánt, aki mindvégig kitarott Klebelsberg gróf kultúrpolitikai koncepciója mellett, vagy a hivatalból óvatosakat is — a változó pénzügyminisztereket. Az elemi erőkre emlékeztet az a hajlíthatatlan akarat, mellyel programját a megvalósulásig vitte. Csak a fanatizmusig fokozott meggyőződés a maga igazáról adhat ekkora erőt. Az a szívósság, mellyel az állam mellett a sokszor begombolkozott községek-től, egyházaktól, magánosoktól, a végén külföldi tudományos szervezetektől az anyagi eszközöket a magyar tudomány szolgálatára elővarázsolta, Széchenyi mondását juttatja eszünkbe: „Ha megnyirbálják szárnyaimat, lábamon fogok járni; ha lábaimat levágják, kezeimen fogok járni; ha ezeket is kitépik, hason fogok csúszni.“ S mégis gyötörte a „perzselő tudat“, megtett-e minden tőle telhetőt, hogy a magyar művelődési törekvések anyagi alapjait biztosítsa!

S ha már az anyagiaknál tartunk, röviden ki kell térnünk, a napi politika útvesztőibe való belekanyarodást eleve elhárítva magunktól, a legfőbb vádra: eszerint Klebelsberg gróf aránytalanul sokat költött alkotásaira. Kétségtelen s ezt éppen ő tudta legjobban, hogy a kultúra nem mezei virágszál, mely vadon nő: melegágyra, gondozásra van szüksége, áldozatot, sokszor nagy erőfeszítést igénylő áldozatot kell érte hozni s nem egyszer-egyszer, hanem állandóan. A részletekbe nem kívánok menni, de annyi kétségtelen, hogy ma, amikor már alkalmunk van összehasonlítani éppen ezekről az évekről nemcsak számszerűleg az elköltött összegeket, hanem maradandóság, értékállóság szempontjából az úgynevezett beruházások során keletkezett alkotásokat is, ez a vád önmagától összeomlik. Amit ő alkotott, az megvan s az száz év múlva is meglesz. S bizonyos vagyok benne, hogy a történelem éppen Klebelsberg alkotásaira vonatkozólag teljesen alá fogja írni az ő jövődölését: „És ha egy boldogabb jövődő majd visszatekint ezekre a keserves évekre és méri nemzeti értékeinket, akkor nem fogja megtagadni részvétén felül elismerését sem attól, amit a mai szerencsétlen nemzedék páratlanul nehéz körülmények között e helyen alkotott.“ A fölmentést meg fogja kapni, mert mini-

mális áldozatokkal maximális eredményeket ért el, ahogyan ez szegény országban mindenkinek kötelessége. S még egy szempont, amiről nem szabad megfeledkezniük: maga hirdette, hogy a haza földjére ontott véren kívül a művek és alkotások révén jegyezhetjük el magunkat elválaszthatatlanul földünkkel. Ebben az értelemben Klebelsberg valóban új honszerző, aki ezt a megmaradt csonka földet halhatatlan alkotásokkal kapcsolta hozzá nemzetünk géniuszához!

De akármilyen magasztos cél volt is, hogy nemzetébe bizalmat öntsön, hogy műveltségbeli fölényünket megtartsa és gyarapítsa, hogy elsőszülöttségünket a külfölddel is elismeresse, mindezekén túl van még egy legvégső célja is: az új magyar lélek kiformálása. Minden iskolaszervezési és tudománypolitikai tevékenység az ő felfogása szerint az „oszthatatlan egységet alkotó magyar össz cél megvalósításának szerves eleme“. Az összes szálak nála, akinél egyébként is — makroszkopikus szemléleténél fogva — minden mindennel összefügg, ebbe a végső célba futnak össze: hazafias, vallásos, pozitív embereket akar nevelni, a negatív akadékoskodók helyébe robusztus tettvágyó férfiakat, akik „nem riadnak vissza a trianoni élet ezer nehézségétől, akik nem merítik ki erőiket meddő elégedetlenségben és hiperkritikában, hanem akik dolgozni, munkálkodni, teremteni és alkotni akarnak“. A neonacionalizmus ennek az új-magyar elemnek szolidaritását kívánja biztosítani s erre alapozza a gazdasági életet is. Ez az új-magyar típus az akarat és szellem erejével, a tudás hatalmával majd meghatványozza a magyar munka termékenységét, hogy ennek révén módosabb, függetlenebb és öntudatosabb lehessen. Ezen a ponton szélesedik ki Klebelsberg gróf kultúrpolitikája nemzetnevelő és a nemzeti jövőt formáló programmá, melynek hajszálcsovei a magyar életmegnyilvánulások egész területét behálózzák.

„Az alkotás kezdetben gyenge palánta; hogy megeredjen, kedvező időjárás szükséges.“ Klebelsberg gróf alkotásaira a gazdasági válság jégvihara csapott le s félnünk kell, hogy ennek pusztításai még nem értek véget. Arany János magyar gaz-

dája, amikor szőlőjét a jég paskolja, maga is karót ragad, a megmaradt fürtöket leveri, hogy megmutassa az Istennek, mire mennek ketten. A közvélemény változása a megnehezedett időkben kiszámíthatatlan: a vihartól legjobban megtépázott magyar Tiborc — az örök adófizető — jajszava és kétségbeesése a leg-erősebb idegeket is próbára teszi. De azért nekünk nem szabad dorongot ragadnunk. Éppen az ilyen időkben, melyeknek lehangoltságát Klebelsberg gróf kifejezése szerint „a kuvik emberek, a baljósok és vészjósok“ még fokozni szokták, kell a messzebbre látó kiművelt emberfőknek mindent megtenniök, hogy be ne következhessek, amitől ő maga annyira rettegett: az a gátszakadás, melyen keresztül a romboló áradat betörhet a magyar művelődésnek óriási áldozatokkal berendezett és fenntartott virágos kertjébe. Az ő küzdelmeire, erőfeszítéseire, eredményeire való emlékezés, gondolatainak felidézése már magában véve irányt jelöl mindazoknak, akik utána a magyar kultúra gondozásának önfeláldozást kívánó, nehéz terhét hordozzák. Az a páratlan energiaforrás, amely *akkor*, az összeomlás után a lét és nemlét meredélyén botorkáló, belső lázaktól is gyötört nemzetnek az újraéledés vezérszólamát kidolgozta s azt tettekbe, beszélő kövekbe kitörölhetetlenül beleírta, a mai nehéz időkben eszmévé és eszménnyé finomodva eltávolíthatatlanul őrt áll a magyar művelődés kincseinél: a kulturális fegyverletétel az ő élete műve után már többé nem következhetik be. Az az életigazság, a kulturális felsőbbtség hitvallása, mely az ő szemében olyan ősbizonyosság volt, hogy arra a kétkedés a legcsekélyebb makulát sem ejthette, kell, hogy mindvégig minden akadályon keresztül a magyar élet legfőbb parancsa legyen. S ha elfeledni próbálnánk, ha a nyomorúságtól megzavarodva a fülünket be akarnók fogni, hogy ne halljuk, a fogadalmi templom kriptájából annál erősebben fog kihangzani, alkotásai annál erősebben fogják visszhangozni szerte az országban, de a külföldön is a felkent államférfiú intelmét nemzetéhez, csodálatos élete művének legfőbb tanulságát: „... nekünk, magyaroknak nem szabad az ígéret földjére vezető ösvényen félúton összeroskadnunk“.

A PUBLICISTA KLEBELSBERG.

Írta: PÁSZTOR JÓZSEF.

Az emlékezés méla, a mélyen átértzett gyász lesújtó, a leg-hűbb tisztelet meleg s a legodaadóbb kegyelet hódoló érzelmeivel állok fel, amikor annak a feladatnak kell eleget tennem, hogy az egész magyar életre rettenetes, ma is tátongó s bizonyára még sokáig sajtó sebet ütött halálának első évfordulója alkalmából, mint publicistáról emlékezzem meg gróf Klebelsberg Kunóról. Aki annyiszor látta közvetlen, meleg és tündöklő emberi megnyilatkozásait, aki — bocsánatot kérek, de meg kell mondanom — politikai ellentétek ellenére is mindig nagyra értékelte benne a politikust is, aki benne látta és benne látja — Apponyi, Berzeviczy és Wlassics mellett is — a legalkotóképesebb és a legtöbbet alkotott magyar kultuszminisztert, az az emlékezéstől és emlékektől remegő idegekkel hogyan hajtsa most végre, amire vállalkozott: hogyan boncolgasson publicisztikát s hideg történelmi és egyéb mércsigélésekkel hogyan mutassa ki, hogy mint publicista is a legkiválóbbak közé tartozik? Ma, amikor még úgyszólván rajta a por az ünnepi sarunkon, amelyben halála első évfordulóján a Fogadalmi templom kriptájában meglátogattuk, szegedi ember kis részben is csak abban az esetben felelhet meg az eléje tűzött feladatnak, ha a méltatás mellett olyan eszmék mécsesét gondolhatja és élesztgetheti, amely eszmék részére ő kezdte el járhatóvá törni a magyar rögöt, amely eszméknek a közéletbe való importálásával — hitem szerint ma már egyre többek meggyőződése ez — egyik legtartósabb hidat építette önmagának a halhatatlanság felé, amely eszmék lejárnak, sőt károsnak bizonyult eszmék mulandóságán túlemelkedve, még csak a jövőben fogják mélyen és tartósan megtermékenyíteni nemcsak kulturális, hanem társadalmi, gazdasági és közéletünket is.

A látszat az lehet, mintha ezzel a beállítással — előtérbe hozván a decentralizációt — eljelentéktelenítem Klebelsbergnek úgyszólván minden sorsdöntő problémákra kiterjeszkedő, nagyhorderejű publicisztikai munkásságát. Mindenek

előtt el kell háritani ezt a látszatot, s ennek érdekében föltétlenül szükséges, hogy megadjuk az egész keretét Klebelsberg teljes publicisztikai munkásságának. Ebben a keretben — helyes keretben mutat legszebben a legtökéletesebb festmény is — minden szépségével, egész magával ragadó lendületével, történelmi hivatásával, sőt hivatottságával fog elélnk domborodni a nagy magyar kultúrpolitikus újságírói tevékenysége s ennek az újságíró-tevékenységnek a decentralizáció terén úttörő tömérédek cikke.

1930. január 1-én is tőle jelent meg vezércikk a Pesti Naplóban, ebben a kultúrtörténetileg patinás, zsurnalisztikailag ma is kimagasló, 84 éves pesti sajtóorgánumban. A cikkeivel kapcsolatosan megnyilatkozni szokott érdeklődést is messze meghaladó visszhangot keltett ez az írása. Talán hozzájárult ehhez, hogy ennyire szubjektív vallomása az agitációról, különösen a publicisztikai agitációról még csak egy volt s az majd teljes három évvel előbb jelent meg, szintén a Pesti Naplóban, a címe az volt, hogy *Miért írok cikket?* Mindenekelőtt a reformkorra hivatkozik ebben a cikkben. A reformkorra általában gyakran hivatkozik. Utána leírja a *huszadik századbéli* reformkor kultuszminiszterét, annak kultúrpolitikai és közéleti felfogását jellemző következő mondatot: „A reformkornak — a nemzeti ébredés és újjászületés XIX. századbéli évtizedei — *majdnem valamennyi vezető politikusa tollforgató ember volt.* Hasztalan csinálnánk intézményeket, írja tovább a legtisztultabb parlamentáris felfogással, ha üdvös és hasznos voltukat a közvélemény nem látná be, ha a nemzet azokat az intézményeket rokonszenvével és szeretetével nem avatná magáévá, sajátjáiévé. Ezért járom az országot — kezdődik a cikk legfontosabb része — a rábamelléki végektől föl Nyíregyházáig, hirdetve mindenütt *kultúrpolitikai törekvéseim sorsdöntő jelentőségét... Ezért nyúlok gyakran tollhoz, más és más érvekkel, más és más beállítással és különféle utakon törve mindig ugyanazon cél felé.*” Csak az 1930. január 1-én megjelent s az imént említett vezércikk vallomás- és megnyilatkozásszerűbb. Mint annyiszor, most is a legnagyobb magyart aposztrofálja. Így ír: „Széchenyi, miután a Tudományos

Akadémia és a Nemzeti Kaszinó megalapozásával a huszas évek folyamán már megteremtette az akciójához szükséges szervezeteket, 1830-ban a *monumentális agitáció* terére lépett. A XIX. század harmincas éveit bizvást nevezhetjük Széchenyi évtizedének. Lépünk be tehát a XX. század harmincas éveibe is Széchenyi jegyében, aki száz évvel ezelőtt azt írta: „A mult elesett hatalmunkból, a jövődönnek urai vagyunk“.

E között a két vezércikk között eltelt idő alatt, különösen pedig az utóbbi vezércikk után, *monumentális agitációt* folytat annak érdekében, hogy — továbbra is mindig az ő szavait használva — más és más érvekkel, más és más beállítással és különféle utakon átvigye a köztudatba a *decentralizáció sorsdöntő jelentőségét*. Csak néhány példát. 1927. szeptember 15-én arról ír, hogy legalább Szegedből csináljunk olyan várost, amelyt Budapest mellett bátran meg lehet mutatni a Nyugat embereinek. A cikk további tendenciája az, hogy Budapest mellett Szeged és Debrecen is tudományos székvárosok legyenek. 1927. november 13-án olyan erőteljes mondatai vannak, mint amilyen az, hogy *majdnem odáig jutottunk, hogy az egész ország egy megyéből és egyetlen városból áll*, vagy pedig az, hogy *reparálni kell a kiegyezés korának egyik legnagyobb hibáját, a vidéki városok szisztematikus és tervszerű gyengítését*. Ebben a vezércikkben, amelynek címe *Nagyszeged és Nagydebrecen*, először mondja ki minden fenntartás nélkül annak az állapotnak igazságtalanságát és tarthatatlanságát, amely szerint vidéki város — a legkisebb falu sem — áldozatok nélkül nem juthat állami intézményhez, Budapest pedig az állami színházakhoz, múzeumokhoz, főiskolákhoz hozzájárulás nélkül juthat.

1930. január 5-én *Az alföldi kérdés* címen ír vezércikket, amely így végződik: „Széchenyi egyik legnagyobb eszmétörédeke az, hogy *az Alföld fejlesztése*, ahol a legtöbb és legeredetibb magyar lakik, egyik *legnagyobb magyar* feladat. Ebben a beállításban nyeri meg szerves jelentőségét a nagyszegedi és nagydebreceni gondolat.“ Legtöbb decentralizációs vezércikke ebben az évben jelenik meg. Március 23-i cikkében azt kutatja, hogy „miként lehetne az életképes városeyénisé-

geknek olyan speciális hivatást adni, amely elősegítené belső erőik teljes kifejlését s amely egyúttal beleilleszkednék a nemzeti munkamegosztás magasabb egészébe“. Harmincadikán az összefüggést kutatja városaink és a közgazdasági kultúra között. Október 19-én Kecskemétről mint református egyházi kultúrcentrumról és Sopronról, a hazai protestantizmus másik központjáról értekezik. Október 19-én *A szegedi avatás előtt* címen jelenik meg vezércikke. November 1-én pedig a szegedi ünnepi események lezajlása alkalmából vezércikkezik nagy problémákról. Minden vidéki városban a városháza kapujára, sőt valamenynyire hivatalszoba ajtajára ki kellene függeszteni ennek a hatalmas cikknek egyik konklúzióját, amely szerint: *a nemzet rétegződése, területi megoszlása, társadalmi szerkezete akkor lesz igazán egészséges, ha a túlfejlesztett, túlméretezett főváros mellett olyan erőteljes városi egyéniségek fejlődnek ki, amelyekben provinciálistól mentes gazdasági, társadalmi, művelődési és politikai élet lüktet*. Ebben az évben írja a testnevelés decentralizálása mellett agitáló cikkeit és ennek az évnek a végén értekezik *A szegedi mise* cím alatt művészi problémákról.

Úgy éreztem, hogy itt Szegeden, a Dugonics Társaság felolvasó asztalánál Klebelsberg Kunó *monumentális* publicisztikai agitációjának ezzel a részével kell elsősorban foglalkoznom. Teljes erővel ez a monumentális agitáció is, mint Széchenyié, a század harmadik évtizedének első évében lángol fel, s ki tudja, mekkora területet termékenyít még meg, ha visszahívhatják alkotó munkát végezni, ha az elmúlás le nem lohasztja mindig munkás kezét, el nem némítja gyönyörűen beszélő száját s megállást nem parancsol állandóan az alkotás lázában izzó nagyszerű agyának. A decentralizációnak is lebecsülése lenne, ha megengednők, hogy kevésbé sorsdöntő jelentőségűnek állítsák be, mint aminőnek Klebelsberg beállította. Az viszont Klebelsberg aláértékelése lenne, vagy pedig a nekem szánt feladat nem alapos elvégzése, ha azt a sokirányú, hatalmas publicisztikai tevékenységet, amelyet Szeged egykori nagynevű képviselője végzett, a decentralizációért agitáló cikkek ismeretével és méltatásával elintéztnek tekinteném. Addig, amíg 1930. október 25-én Szegeden a rókusai népiskola avatása alkal-

mából ötezer népiskolai tanteremről és tanítói lakásról beszélhetett, melegebbnél melegebb, kultúraltabbnál kultúraltabb hangú vezércikkek egész sorában agitált a *népoktatás* fejlesztésének szükségessége mellett. Többet tett, agitációban is, alkotásokban is, mint amennyit összesen tettek a kiegyezés korától egészen az ő koráig. Ez számokkal van bebizonyítva. Ő maga is bebizonyította. Meggyőző hangú vezércikkekben vonultatta fel az érveket a *felsőbb oktatás* általa helyesnek tartott kiépítése érdekében. Akkor is, amikor már álltak a vidéki egyetemek. Mert ő is, mint Széchenyi s amiként hirdette önmagáról, fontosnak tartotta a nemzet meggyőzését. Szakszerű, publicisztikai világosságukból és egyszerűségükből mégsem vesztő, mélyenszántó cikkek siettették megkedveltetni a *középiszkolai* reformokat. S jelentőségüket tekintve, a sorrend élére kívánkoznak *neonacionalista* cikkei. Ezekről máris sokat vitatkoztak. A vitát Berzeviczy Albert indította meg, még Klebelsberg életében. Neki válaszolt, amikor a neonacionalizmus célját így határozta meg: „Nem akarunk mindig félárnyékban ülni, nem akarunk mindig nyomorogni és nélkülözni, pusztulni és tengődni, hanem az erkölcs és tudás hatalmával meg akarjuk hatványozni a magyar munka termékenységét és ennek a termékeny munkának révén módosabbak, függetlenebbek és mindenekfölött öntudatosabban magyarok akarunk lenni.“

Most pedig méltóztassanak megengedni, hogy olyan munkát is elvégezzek, aminőt nemigen végeznek, akik publicistáról tartanak emlékbeszédet. Azt a hatalmas újságírói tevékenységet, amely még tömérdek témát ölel fel, s amely amellet állandóan tanító célzatú is, kiemelkedő erővel jellemzi az az egészen ritka tulajdonság, hogy a legszebb magyar *breviáriumok* egyikét lehetne belőle összeállítani. Tessék csak megfigyelni azt a mindössze néhány részt, amelyet kiírtam, s amelyet most ezenel felolvasok:

„Egy nép csak azzal szerez jogot ahhoz a földhöz, amely a hazája, ha azt halhatatlan művekkel magához, nemzeti géniuszához kapcsolja.“

„Mert nem elég az, hogy a kultuszminiszter Magyarország oktatóinak munkáit vezesse az óvodán, a népiskolán,

a középiskolán és az egyetemen, hanem bizonyos fókig vezetni kell szellemileg a közvéleményt is. Ez az oktató tevékenység legmagasabb foka, mert ne felejtjük el, hogy egy nemzetnek szellemi közkinccsév csak az válik, ami közkövetelmény, amit a nemzet meggyőződésével, szeretetével a magáévá avat.“

„A saját személyét a magánember, különösen, ha nincs családja, bármikor kockáztathatja. Az államférfi azonban nem magát, hanem a nemzet sorsát teszi kockára.“

„Ami lehet heroikus gesztus magánembernél, az végzetes lelkiismeretlenség a felelős államférfinál.“

„Nem lehet port hinteni a világ nemzeteinek szemébe s egyedül a tetteknek és alkotásoknak van kapacitáló erejük.“

„Ami az egyes emberben az életkedv és önbizalom, az a közhangulat optimizmusa a nemzeteknél. Ha a közvéleményen erőt vesz a pesszimizmus, a helyzet javítására irányuló minden erőfeszítés és különösen az alkotó munka rendkívül meg van nehezítve.“

„A kultúrpolitika terén csak az a reform válik igazán a nemzet lelki sajátjává, szívódik fel vérébe, amelynek helyességét a közgondolkodás belátja.“

„A politikus kötelessége a küzdelem, ha az jó ügyért és nagy célokért folyik.“

„A józanul megszervezett iskolának a tancélt úgy kell kitűzni, hogy azt a tanulók zöme el tudja érni, azok is, akik jó és elégséges osztályzatot nyernek. Nem helyes, hogy sok mindent kétséges eredménnyel tanítunk, ahelyett, hogy keveset, de jól tanítanánk.“

„Voltaképen az idő végtelen és mi véges emberek csak öröködünk azon, hogy azt részekre, évekre, századokra, ezredekre osszuk.“

Gazdag irodalmi hagyaték van itt az állam, az irodalmi társaságok s különösen a városok kezén. Ugyan megmozdul-e akármelyik város, például Szeged, hogy ezt az irodalmi hagyatékot a maga s a decentralizáció kiteljesedésének elősegítése érdekében is közkinccsé tegye? A szerző nagy neve máris ott ragyog a magyar publicisztika halhatatlanjainak dicső sorában. Ez a nagyszerű magyar újságírás, amely a Rákóczi-féle szá-

badságharc alatt veszi kezdetét, amely az első vezércikkeket gróf Széchenyi István lapjánál termeli ki — Csele Pál segéd-szerkesztő volt a szerző —, amely a szó mai értelmében vett publicisztikát Kossuth Lajosnak, az első napilapot 1848-nak köszönheti, gróf Klebelsberg Kunó megdicsőült nevét azoknak a legnagyobbaknak neve mellé jegyzi föl, akik történelmet csináltak államférfiúi munkájukkal is, tollukkal is. Helyét a magyar publicisztikában tömörebben és találóbban nem tudnám meghatározni. De egészen kivételesen gazdag munkásságának s csodálatosan áldott lelkének százezernyi intő és tanító tanulsága és sírig kísérő emléke mélyen bevésozott valamennyiünk szívébe. Mindig hívjuk őt és idézzük. Ha a tájékozatlanságok és igazságtalanságok meredekei között botorkálnak útmutatás kell, akkor is. Ha célját tévesztett vagy méltatlan közéleti esemény vagy intézkedés vár orvoslásra, akkor is. Ha kulturális fölemelkedésünket vagy birtokállományunkat fenyegeti veszély, akkor is. Szabadjon azt mondani, hogy Klebelsberg publicisztikai munkásságát az is jellemzi, hogy hiányzik valamennyiünknek, hogy cikkeinek szelleme és szövege mélyen bent él és ott munkálkodik sokaknak, nagyon sokaknak a szívében, s hogy hiányát érezni fogják még soká, nagyon soká, évek, sőt évtizedek hosszú, hosszú során át.

KLEBELSBERG ÉS AZ ALFÖLDI GONDOLAT

Írta: TONELLI SÁNDOR.

Mikor összejövünk, hogy az emlékezés fekete gyászlobogóját meghajtsuk Klebelsberg szelleme előtt és szimbolikusan a kegyelet sokszínű virágait rakjuk le kriptájánál, nem teszünk megkülönböztetést, hogy a virágokból mi jut az államférfiúnak, mi jut a kultúrpolitikusnak, mi jut a publicistának és mi jut az alföldi gondolat képviselőjének. Nem keressük, hogy melyiket illeti meg a rózsa, melyiket a krizantém és a harangvirág vagy az alföldi vadvirág. A sokféle elágazó tulajdonságok, egy sokrétű és gazdag élet megnyilvánulásai, az emlékezés szintézisé-

ben egységgé olvadnak és belőlük rajzolódik ki az ember, aki élt, cselekedett, alkotott. És mikor különböző szempontok szerint méltatjuk egyéniségét, csak egy kristályprizmát forgatunk szemünk előtt, amelynek törési szöge változik, de lényege mindig ugyanaz marad.

Mert mit jelent az, ha nagyon egyszerű és nagyon szegényes szavakkal azt mondom, hogy Klebelsberg volt az alföldi gondolat képviselője? Azt, hogy az államférfiú felismert egy igazságot, az Alföld évtizedes és évszázados véstes elhanyagoltságát, amelyet a kultúrpolitikus az oktatás előfeltételeinek megteremtésével és a művelődés kiterjesztésével akart orvosolni, a publicista pedig a felismerést és a belőle fakadó cselekvés szükségességének tudatát a szó és írás fegyverével igyekezett a közvéleményben meggyökereztetni. És ha valaki, mint Klebelsberg, ennek az Alföldnek évszázados elmaradottságában alacsony kulturális életszintjét törekedett magasabb, szegedi kifejezéssel élve, eszményi nívóra emelni, akkor csak azt mondhatjuk, hogy az Alföld érdekében cselekedett, de nem partikuláris érdekeket szolgált, és lényegében az alföldi gondolat nála egy volt az egyetemes nemzeti gondolattal.

Klebelsberget nem az Alföld adta ennek az országnak. Ő nem a búzakalászos, délibábos rónának volt a szülőtte, amely százszorta jobban beleélte magát Petőfi szeretetébe, mint a Kárpátoknak zord bércekkel vadregényes tája. Személyétől, egyéniségétől mi sem állott távolabb, mint az alföldi embernek negatív világszemlélete, a keletivel rokon, erejét az ellenállásban találó típusa. Ő nyugati ember volt, ízében, vérében, gondolkodásában. Ő a nyugati ember szemével látta meg, ismerte fel a magyar történelem szörnyű tragédiáját és a jelen magyar életének még szörnyűsebb dilemmáját: a multat, amely legerősebben az országnak magyarul medencéjét pusztította, majd szándékosan elhanyagolta és háttérbe szorította s a történelmi jelent, amely az ország kultúrterképén az Alföldet hagyta meg az irattalanság fehér zónájának. Ő mindezeket kívülről látta meg, belőle az értelem megfontolásain keresztül lett a szörnyű válságot átélő új Magyarországnak az alföldi gondolat hirdetője, legerősebb képviselője. És mikor az értelem felisme-

rései után szeretetben is összeforrott az Alfölddel, megtartva egyéniségének minden nyugati aktivitását, a mult századok és az Alföld passzív magyarját igyekezett a huszadik század és Európa cselekvő magyarjává átformálni.

Ez az alföldi gondolat Klebelsbergnél nem az ötletszerűségnek a szülötte, hanem hosszú, fokozatos fejlődésnek, lelki átalakulásnak az eredménye. A kultúrpolitikus Klebelsberg pályafutása annak a Julián-egyesületnek a titkárságánál kezdődik, amely iskolákat állított fel a Szlavóniába és Boszniába elszakadt magyarok számára és a magyarságnak idegenbe felszívódó csöppjeit igyekezett a magyar életközösség számára megmenteni. A közigazgatási ember látta maga előtt egy nagy-kiterjedésű, földrajzilag egységes, de népi összetételében nem homogén országnak életnyilvánulásait és feltűnt neki, hogy ezeknek irányításában mennyivel erősebb része van a Felvidéknek, Dunántúlnak, Erdélynek, mint a magyarság zömét magában foglaló Alföldnek. A szociológus magyarázatot keresett a kérdésre, hogy az Alföld miért nem szolgált számarányának megfelelő mértékben államférfiakat, gondolkodókat, tudósokat, írókat és művészeket. A kérdésre a feleletet a történelem adta meg. Az ország szétdarabolásának századaiban az Alföldet sujtotta legerősebben a háborúk dúlása, pusztítása, itt maradt meg a jövőbe átnyúló történelmi folytonosságnak legkevesebb emléke, s az élet itt igazán csak a materiális értelemben vett élet fenntartására szorítkozott. A tizenkilencedik század folyamán fölépült új Magyarország pedig a perifériák istápolására és egy ragyogónak indult európai méreteket megüő főváros építésére áldozta minden erejét.

Egy szörnyű kataklizmának, egy példátlan országcsonkításnak kellett bekövetkezni, hogy a magyarság ráeszméljen önmagára, hogy vezetői ne csak az elszakadt csöppeket igyekezzenek megmenteni, ne csak a gyengevizű forrásokból és patakocskákból akarjanak meríteni, hanem lássák meg a nagy medencét is, amelynek mélységei szolgáltatják a magyarság kiapadhatatlan életrezervoárját.

Így alakult ki Klebelsberg lelkében az alföldi gondolat, amely fokozatosan betöltötte egész egyéniségét és aktív, cse-

lekvő egyéniségében megvalósítandó programmá jegecedett. És mert ennek a sorscsapásoktól sujtott szerencsétlen nemzetnek végtelen szerencséjére megadatott neki az alkotás lehetősége is, programjának részleges megvalósításában egymásután születtek meg elgondolásának gyümölcsei, az ötezer népiskolai objektum, melyeknek fele a tanyák elhagyatottságába vitte ki a tudás elemeit, a népkönyvtárak, az új középiskolák, a tudományos intézetek és a vidéki egyetemek, amelyek decentralizálták a magyar kultúrát és oázisokat teremtettek az elhanyagolt vidék Szaharájában. Mindez pedig nála egy általános, átfogó kultúrpolitikai, sőt nemzetpolitikai koncepció keretébe beállítottan jelentkezett, amelybe a belföldön létesített kulturális intézményeken kívül beletartoztak az európai magyarokat nevelő külföldi Collegium Hungaricumok, s a művelődés kérdésein kívül a legsajátabb gazdasági problémák is, amelyek az általa alapított Alföldi Bizottság működésének kereteit kitöltötték. Ahol és ahogy az Alföldi Bizottság Klebelsberg elnöklésével egyre nagyobb tárgykörökre kiterjedő üléseit tartotta — Szeged, Békéscsaba, Szolnok, Nyíregyháza, Debrecen, Szentes —, szinte nyomjelzését nyújtotta az alföldi gondolat térbeli kiterjedésének és az egyetemes nemzeti gondolattal való azonosulásának. És valahogyan szimbolikus jelentőséget kell látnom abban, hogy az utolsó elgondolás, amely Klebelsberget közvetlenül a halála előtt foglalkoztatta, egy repülőút volt. Repülőgépen végigmenni az Alföldön, a Tisza folyását követve, Tokajtól Szegedig, nézni a vizek kanyargását a huszadik század magyarjának szemével, aki újra átéli Széchenyi álmait és pezsgő, eleven életet akar vinni a térekre, amelyek fölött Petőfi lelke szárnyal és Ady lelke szomorkodik.

Dissonáns és ünneprontó hangot vinnék bele a megemlékezés gyászünnepélyének méltóságába, ha most, mikor az egyeztendő elmúlás távlatát még inkább megnövelte Klebelsberg alakját, foglalkoznának azokkal a támadásokkal, amelyek őt alkotásainak során érték. A legkevésbé sem akarok vitába szállni azokkal, akik nem felejtették el a támadások pergőtüzébe bevonni Szegedet, legszebb alkotásainak színterét, ahol beszélő kövekben valósította meg az alföldi gondolat programját.

Még a támadásokból is az akaratlan, tudatalatti elismerést akarom kiolvasni, mikor hallom a kritikájukat:

— Neki nem lett volna szabad, hogy a szegény, kis Magyarország miniszterének szülessen. Neki a Mediciek korában kellett volna élnie, hogy szabadon elégíthesse ki építő szenvedélyét.

Építő és alkotó szenvedély? Hát lehet erről beszélni? I hát szabad valakit gáncsolni azért, ha mer erőt, reményt, jövőbe vetett hitet verni a legszörnyűbb csapások után a lelkekbe? És szabad-e fölösleges költekezésről beszélni ott, ahol a kultúrának teremtettek új hajlékot, ahol a költekezés nyomán munka fakadt és kenyér termett, és ahol minden befektetett fillér épületek formájában évtizedekre, évszázadokra megmaradt?

Azt hiszem ma, mikor — sajnos — senki sem mondhatja már, hogy a legkisebb személyes célzatuk volna ezeknek a szakvagnak, tanuságtételre hívhatom föl a szegedi egyetemi építő bizottság valamennyi tagját, hogy Magyarországon még sohasem építettek olyan fillérekre menő takarékosággal és sohasem hoztak létre viszonylag csekély eszközökkel olyan művészi és kulturális értékeket, mint a sokat emlegetett szegedi Szent Márk-tér tájékán. Ezt Klebelsberg elmúlása után is tartozunk, mi szegediek, hangos szóval hirdetni az egész ország közvéleménye előtt.

De éppen ma, az emlékezésnek az ünnepén, mikor szeretetteljes gondolatunkkal övezzük körül a beszélő köveket, amelyek maradandóan hirdetik az alkotó dicsőségét és mikor látjuk annak a munkának kibontakozását, amely az általa emelt épületekben folyik, föl kell vetnünk még egy kérdést. Szabad-e a pillanatnyi nyomorúság kicsinyes szempontjai szerint megítélni azt, aminek a rendeltetése évszázadokra szól? Meri-e mondani valaki, hogy Magyarországnak az okozta a katasztrófáját, hogy sok volt a kultúrája és kezdheti-e bárki is a kulturális intézmények lebontásával Magyarország regenerálásának munkáját?

Mi szegediek, akiket a közvetlen közelség s a személyi kapcsolatok révén Klebelsberg elsősorban avatott az alföldi gondolat letéteményeseivé, jogosítva vagyunk ezeknek a kérdéseknek

felvetésére. De kötelességünk is, hogy ezeket a kérdéseket felvessük, mert a legtöbbel mi tartozunk az ő emlékének. Nekünk ő nemcsak miniszter volt, nemcsak országgyűlési képviselő, nemcsak alkotó, nemcsak a Nemzeti Emlékcarnok megteremtője, nekünk ember is volt, akinek nyugtalan, csapongó, de mindig alkotni vágyó zsenije itt pihent meg a mi körünkben, aki ezt a várost nagyon, de nagyon szerette. Formailag mondtak talán nála szebbeket Szegedről. De meggyőződéstől jobban áthatva senki sem tudott beszélni ennek a városnak, az alföldi magyarság déli kultúrcentrumának jövő hivatásáról, mint ő.

Az egyéniségében feltétlenül volt valami a renaissance embe-
reinek átfogó, művészi ihletéből. Ebben igazuk volt a támadóknak. De munkájának rendszere, technikája modern volt minden ízében. A kultúrán kívül volt benne érzék a gazdasági kérdések iránt és programjában benne volt az is, hogy az egyetem után Szegeden a városi életnek és jellegnek gazdasági előfeltételeit is meg kell teremteni. Beszédeiből, írásaiból kicseng a felelősség tudata és a Széchenyre emlékeztető fátumszerűség, mellyel felfogta hivatását. Mindezek mellett pedig kedélyében szökellve játszadoztak a gyermeki vonások. Gyermeki módon tudott örülni, mikor látta egy-egy elgondolásának alkotás formájában valóra válását. Senki se vegye ezt kicsinylésnek. Igazán nagy ember csak az tud lenni, aki minél többet meg tud őrizni a gyermeki lelkéből és a gyermeki lélek tiszta, érdeknélküli örömeiből.

Az elgondolásaiban mindig volt sok líra, némi rapszódia, de mindig volt bennük szépség és lendület. Egyszer nagyon kis társaságban a tanítói internátusról és a városkapuról beszélgetett velünk, arról a városkapuról, amelynek palotakapu elnevezése ellen mindig tiltakozott. Amint beszélt, a pillanat szülte ötletek szinte belekapcsolódtak egymásba:

— Nem palotakaput akarok építeni, hanem városkaput, amely lezárja a Gizella-tér nyugtalanságát. A palotakapu elnevezést azért találták ki, hogy már a névbe belevigyék a fölösleges költségek vádját... Tudjátok, hogy ez a vád mennyire alaptalan. Kicsiny pénzzel, szűkös eszközökkel kell most szép dolgokat alkotni. Ezt a kaput úgy kell megcsinálni, hogy szimbóluma legyen a városnak, akár belülről az itthoniak, akár kívülről

ről, a vasúton jövő idegenek számára... Belül rá kell tenni a város címerét... Ebben a címerben kifejezésre kell juttatni, hogy Szeged otthont adott a tudományok hajlékának, az egyetemnek, melyet senki sem vehet el tőle. Bologna címerében van egy nyitott könyv, ezzel a felírással: „Bononia docet“... Szeged címerét a törvényhozás hozzájárulásával meg kell változtatni. Ki kell hagyni belőle a megfélemtetett kétfejű birodalmi sást, amelyet annak idején feltételül kötött ki a bécsi kancellária a szabad királyi városi jog elismeréséért. A helyébe kell tenni a nyitott könyvet ezzel a felírással: „Szeged oktat“... Szeged oktatja az Alföldet és készíti elő a magyar jövődőt... Szép gondolat... Kifelé a kapura föl kell állítani a Boldogasszony szobrát, amint a Sugár-útra néz. A feje fölött csillagkorona. Este a korona csillagjai kigyulladnak és ragyognak. Adunk megint valamit a városnak, amit érdemes lesz megnézni, amivel gazdagítjuk szépségeit.

Szeged oktat. De a Boldogasszony sugárkoronája nem ragyog. Az elgondoló szeme nem csillog már az alkotás izzó tüzeiben. Elment a csillagok, a ragyogó elképzelések, az örök fantáziák hazájába, ahonnét letekint a szeretett városra, melyet talán még szebbnek, nagyobbak, fényesebbnek lát, mint ahogy életében magának elképzelte. És nem pótolható hiány, ür és sötétség az, amit nyomában érezzük...

EMLÉKBESZÉD

Elmondotta: SZABÓ JÁNOS áll. el. isk. igazgató gróf Klebelsberg Kunó halálának évfordulója alkalmából a szeged-rókusai állami elemi népiskolában tartott emlékünnepevényen, 1933. évi október hó 14-én.

Szent és üdvös dolog a halottakról megemlékezni — mondja az írás. Kedves magyar testvéreim! Tavaly ilyentájt, egy őszi estén, szokatlan időben, méla kongással, megszólalt a város öreg harangja, hirdetve a hirtelen reánk szakadt gyászt. Meghalt gróf Klebelsberg Kunó, Szeged város újjáépítője, a mi nagy jótevőnk. A rádió jajongva süvítette bele a borús magyar éjtszakába gróf Klebelsberg Kunó volt közoktatásügyi miniszter, országgyűlési képviselő halálát. Másnap az újságok gyászkeretben adták hírül, hogy a nagy alkotó elme örökre elpihent, a nemesen érző szív megszűnt dobogni, hogy gróf Klebelsberg Kunó, a nagy államférfiú nincs már az élők sorában. Nemzetünk megint a legválságosabb idejében elvesztette legértékesebb fiát. Hiába volt a harang figyelmeztető szava, a rádió jajongása, az újságok híradása, az első percekben, az első napokban a reánk szakadt nagy veszteség súlya alatt nem akartuk, nem is mertük elhinni, nem tudtuk felfogni a szörnyű veszteséget. Ámde néhány nap mulva, egy sötét este megérkezett hazánk fővárosából a gyászvonat, amely a nagy, alkotó miniszter porhüvelyét hozta. Ekkor már a kétségbeesést a fájdalmas megnyugvás, a változhatatlanba való beletörődés váltotta fel. Százvezrek forró könnyhullatása és imája között, fejedelmet megillető pompával kísértük a fogadalmi templomba. Mintha a nyár ékes színpompája dacolni akarna az őszi elmúlással, rónáink vadvirágai az árvalányhajas koszorúval, kertünk ékességei az üvegházak kényes dísznövényeivel keltek versenyre a ravatal körül. De ott volt az egész város, ott volt az alföldi

tanyák népe, a városok küldöttsége. Gyászban állt egy egész ország. Az az ember, aki egész életében olyan sokat dolgozott, alkotott, most némán pihen síri ágyán, a csöndes kriptá hallgatag mélyében, de csak a teste. Leleke úgy éjtszakákon körüljárja a Dóm-teret, betér a klinikák kórtermeibe, vigasztalni a szenvedőket. „Ne félj! Légy türelmes! Bízzál! Hisz azért építtettem ezt az intézményt, hogy rajtatok is segítsék“. Majd betér a laboratóriumokba, a kísérleti helyekre. Itt is bátorít, lelkesít. „Türellem, kitartás, a kísérlet sikerülni fog, hisz ezt is azért építtettem, hogy az emberi tudomány, a műveltség szolgálatában álljon.“ Elröpül az ötezer népiskola tanulói közé, körülöleli az emberpalántákat. „Tanuljatok, hogy a hazának hasznos polgárai legyetek!“ Bejárja a végtelent. Neki már nincs messzeség. Neki nincs trianoni határ. Azon túl is lelkesíti szenvedő, rab testvéreinket. „Bizalom, kitartás, bátorság! Nincs messze a felszabadulás ideje, mert egy művelt nemzetet műveletlen horda nem tiporhat el soha.“ Cicero ékes beszédével, Demosthenes bölcsességével kellene rendelkez-nem, hogy gróf Klebelsberg Kunó fennkölt szellemét, lelki nagyságát, nagy tudását, sokoldalúságát és felkészültségét, bámulatos akaraterejét, munkabírását teljes egészében méltatni tudjam. Fennkölt szellemére és lelki nagyságára vall a művészetek pártolása. Mindenütt és mindenben, hogy úgy mondjam, egyformán otthon volt. Ezeket műveiben, alkotásaiban kifejezésre juttatta, azoknak életet adott, azokat testbe öltötte. Nagy tudását és sokoldalúságát mi sem bizonyítja jobban, mint az a körülmény, hogy a kultúra minden ága mellett a földművelésügy is a kisujjában volt. Mint nemzetgazdász és nagy pénzügyi szakember sokszor tanúságot tett felkészültségéről. Mielőtt határozott volna, mindig meghallgatta az arra illetékes tényezőket. Áttanulmányozta a dolgokat és csak azután indult meg az alkotó munka. Hogy milyen eredménnyel, azt alkotásai, művei bizonyítják. Mint tudós és államférfiú előtt a külföld is meghajtotta nem egy ízben az elismerés zászlaját. Amerre nézünk az ország határain belül és az ország határain kívül, mindenütt találkozunk az ő alkotásaival. A vadvirágos alföldi rónán, a bogárhátú tanyai kis házak között éppúgy, mint az akáclombos falucskákban, vagy a városok környetegeiben a haladásnak, a kultúrának egy-egy vára hirdeti

azt a nagy munkát, amelyet országunk megmentése, felvirágoztatása érdekében végzett. Gróf Klebelsberg Kunó megmutatta a haladás útját. Világító fáklya volt életében, az maradt halála után is. Fényével bevilágít a szomorú magyar éjtszakába s ha az ő nyomdokain haladunk, boldog lesz országunk.

Kedves Gyermek! A mai napon, az emlékezés hő lángjainál kicsi szivetekben apró mécseseket gyújtottam. Ennek gyújtó szikráit Istenben boldogult nagy miniszterünk szívéből, lelkéből vettem. Kérem a magyarok hatalmas Istenét, hogy mire felnőtök, ezen kicsi mécsesek lobogó fáklyákká legyenek, amelyek lángját a hazaszeretet, a vallásérkölcös érzés, a tudomány és felkészültség táplálják. Ha ez így lesz, akkor méltók lesztek gróf Klebelsberg Kunó nagy szelleméhez s a Haza újra felvirágozik. Adja Isten, hogy így legyen!

A szeged-rókusai áll. elemi népiskola, mint gróf Klebelsberg Kunó ötezredik népiskolai objektuma falába helyezett márványtábla felirata:

DR. KLEBELSBERG KUNÓ GRÓF

m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter

áldott emlékét hirdesse e tábla!

A magyar népnevelésügy nagy apostola

az 1930. évben

ezzel az épülettel mutatta be megtepett nemzetének munkás élete legnagyobb eredményét, az 5000-ik népiskoláját,

hogy véle megmutassa a feltámadás felé vezető utat.

Amíg magyar tanító magyar gyermeket nevel e földön, itt — és a többi iskolájában nemcsak a kövek, de a szívek is Róla beszélnek.

EMLÉKBESZÉD

Elmondotta: STUHLMANN PATRIK a Kálmán herceg és Klebelsberg Kunó gróf emlékünnepen 1933. október 15-én.

Emlékünnepre gyűltünk össze, árpádházi Kálmán herceg és Klebelsberg Kunó gróf emlékünnepeére. Ennek az emlékezésnek kettős oka van: a mélységes hála s az okos önnevelés.

Mindkettő bőkezű jótévője volt a jászói premontrei rendnek. Kálmán herceg a XIII. században kiterjedt javakat ajándékozott a szerzetnek, amely javoknak egyike-másika itt van a csonka országban és hogy a gödöllői intézet megszületett, abban ezeknek a birtokoknak is részük van, Klebelsberg Kunó gróf pedig a kollégium helyének kijelölésétől a rendház felépítéséig, Kálmán herceg szobrának felállításáig, a reálgimnázium felszereléséig ki sem mondható szolgálatokat tett a sorsüldözte rendnek. Áldott legyen emlékük mindörökké! Sokszáz esztendő mult el már azóta, hogy Kálmán herceg élt, de dicső alakja a századok kódén is átsugárzik s az ősi jászói monostor reggeli zsolozsmájának kapitulumában ma is hálásan emlegetik. Mi nem vagyunk azon a nézetten, hogy az az igazi ember, aki kíméletlen, tekintetnélküli, hálátlan és forradalmár, mert ekként valódi egyéniség. Mi abban a meggyőződésben élünk, hogy a jót, az erényt magáért a jóért, magáért az erényért kell gyakorolnunk, függetlenül minden elismeréstől, viszonzástól, kitüntéstől, de azért az az ember, aki a vett jókat hálátlansággal viszonozza, nem eszményi ember, alsóbbrendű ember.

Emlékezésünknek másik oka az okos önnevelés. Az a feladatunk, hogy egyre különbekké és különbekké váljunk, tökéletesebbek és tökéletesebbek legyünk. Ennek a folytonos tökéletesedésnek pedig egyik legfontosabb eszköze a nagy férfiak szemlélete, a nagy férfiak életével való foglalkozás.

A világhírű amerikai költő, Longfellow találóan éneкли egyik költeményében:

Lives of great men all remind us,
 We can make our lives sublime
 And departing leave behind us
 Footprints on the sands of time.

Minden nagy ember élete arra figyelmeztet bennünket, hogy mi is kiválóná tehetjük életünket és ha eltávozzunk, nyomot hagyhatunk magunk után az idő homokjában. Így vagyunk Kálmán herceg és Klebelsberg Kunó gróf életével is. Mindkettő hatalmas tanulságokat rejt magában számunkra.

Kálmán herceg a XIII. század egyik kimagasló személyisége, Klebelsberg Kunó gróf a mi korunké, amaz főleg bárdal, karddal csatázott, emez pedig szellemi fegyverekkel, ám ha gondosan egybevetjük életüket, nem egy rokonvonásra bukkanunk azokban.

Mindkettő mélységes alázattal borult le az örökkévaló előtt és hűséges fiai voltak szentegyházuknak. Kálmán herceget mondják a Szepességen fekvő savniki apátság s a pozsegi káptalan alapítójának. Az elszegényedett spalatói püspökség támogatására felajánlotta szlavóniai jövedelmét. A templomosokkal összeütközésbe került ugyan, de ez valami félreértésnek lehetett az eredménye. A kereszt vitézeként harcolt az egyházzal szembehelyezkedő bogumilok ellen. Jóakarattal viseltetett a dominikánus rend iránt, támogatta a boszniai püspökséget, amelynek székesegyháza főleg az ő áldozatkészségéből épült.

Maga a pápa is elismerte nagy érdemeit, mert az isteni jószág iránti kötelezéseit minden tekintetben teljesítette. Ilyen volt Klebelsberg Kunó gróf is. Sok-sok szép templom épült az ő támogatásával, sok templom felszerelése között akadhatunk az ő műremekbe illő ajándékaira s nehezen áttekinthető azoknak a szerzetes iskoláknak a száma, amelyeknek létét az ő ösztökélése, az ő kiapadhatatlan támogatása adott. Nem hiszem, hogy tévedek, amikor azt állítom, hogy Szent István óta nem igen akadt a magyar közéletben olyan világi politikus, aki annyi szolgálatot tett volna egyházunknak, mint ő. Bármily nagyra

értékelt is a tudást, világosan látta, hogy valláserkölc nélkül ez nem sokat jelent, sőt veszedelmes és átkos is lehet. Ezért istápolta annyira azokat az intézményeket, amelyek vallásos erkölcsre nevelik az ifjúságot. Ő maga is szerzeteseknek, a cisztercitáknak volt kitűnő tanítványa és a saját tapasztalatából ismerhette tevékenységüket.

Megegyeznek Kálmán herceg és Klebelsberg Kunó gróf nevelőik iránti őszinte tiszteletükben és bensőséges ragaszkodásukban is. Amannak a nevelője Demeter mester volt, aki elkísérte tanítványát a halicsi hányattatások és szenvedések közé is s bölcs tanácsaival a legnehezebb viszonyok között is rendelkezésre állott. Becsülte is Kálmán herceg és nagy szolgálatait birtokadományozással jutalmazta. Klebelsberg Kunó gróf hasonló lelkületű férfiú volt s ahogy egyszer intézetünk kegyura, a jászói prépost előtt hangoztatta: kimondhatatlanul szeretem egykori tanárait és rendjüket. Hogy a budapesti Szent Imre herceg-úton a szépséges cisztercita gimnázium áll, az jelentékeny mértékben neki köszönhető. Bajos volna elsorolni azt a sok jót, amivel középiskolai oktatóinak és alakítóinak fáradozásait viszonzni igyekezett. Közte és tanárai között szellemi rokonság született a hosszú nyolc év alatt, úgy tekintett rájuk, mint ahogy a jó fiú tekint édesapjára és úgy gondozta őket, mintha szülői lettek volna.

Lángoló szívvel szerette mindkettő a magyar művelődést. Kálmán herceg azért alapított apátságot, azért segítette Jászót hatalmas birtokok adományozásával, azért járt a szerzetesrendek kezére, mert tudta, hogy ezek az adományok nemcsak az egyháziaknak a javára fognak majd szolgálni, hanem az országnak, a magyar népnek is. Valakinek tanítani kellett a földművelést, az ipart, az erdészetet, a bányászatot, az írást, az olvasást, a tudományokat, a művészeteket, a vallási tanokat, az anyagi és szellemi művelődés minden ágát s ehhez a tanításhoz abban az időben a szerzetesek, az egyháziak értettek.

Hogy az osztrák és magyar vérkeveredésből származó Klebelsberg fanatikusa volt a magyar művelődésnek, az kétségtelen s hogy mit dolgozott, mit áldozott, mit tett kultúránk érdekében, azt igen bajos elsorolni. Mélyre és messzire látó elméjével

világosan látta trianoni elesettségünket, hogy számban, földben, hatalomban, anyagi javakban igen megfogyatkoztunk és látta azt is, hogy a földre tiport nemzetnek kultúrája segítségével kell felemelkednie, hogy a megmaradt részeken kell kinevelni a magyar nép szellemi vezetőit, hogy a kezünkben hagyott falvakat, tanyákat és városokat kell tanulttá és művelté nemesíteni. Alig akadt művelődésünknek olyan részlete, amelyre csodálatra méltó figyelmét ki ne terjesztette volna. Erkölcsi, logikai, esztétikai, testi és anyagi kultúránk mind-mind komoly gondoskodásának tárgyát alkotta. Ahogy már említettem, eddig nem ismert szeretettel és istápolással vette körül a hitvallásos iskolákat, a katolikusokat éppúgy, mint a protestánsokat, mert a bensőséges istenfélelemben látta a szilárd és megingathatatlan erkölcsösség alapját és támaszát. A mai élet és a haladottabb pedagógia szellemében igyekezett átalakítani az elemi és polgári iskolát, aztán a középiskolát. 5000 elemi iskolát és tanítói lakot építtetett s 1500 népkönyvtárat állított fel. Az ő minisztersége óta lehet csupán látni az isten háta mögött fekvő tanyákon is kedves formájú iskolákat, amelyek sokszor kápolnácskát is rejtenek s így a tanyai lakóknak és gyermekeiknek nem kell kilométerre vándorolniok, hóban, szélben, esőben, viharban a szomszéd községbe zarándokolniok, hogy a tudás világosságához s a vallás áldott melegségéhez jussanak, hanem otthon lelik azokat az Ūrnak kegyelmet adó oltáránál s a minden villanyfénynél külön világosságot árasztó iskolában. Megszervezte a vidéki egyetemeket, a külföldi kollégiumokat, amelyek nemcsak azért szolgálták az országot, mert alkalmat adtak kiváló tehetségű ifjak fokozott kiképzésére, hanem azért is, mert rokonszenvet és ismeretséget szereztek a magyarságnak Európa szellemi gócpontjaiban. Kutatóintézetet alapított, amelyet szívesen keresnek fel a külföldiek is. Rómában, amelyet az olaszok úgy neveznek: „la eterna“, az örökkévaló Rómában gyönyörű hajlékot szerzett tehetséges művészeinknek, hogy képességeiket ebben a páratlan természeti, vallási, történeti és művészi környezetben a lehető legmagasabb fokra fejlesszék. Testnevelésünk és sportintézményeink is kimondhatatlanul sokat köszönhetnek neki. Klebelsberg Kunó gróf, ahogy találóan mondta egyik

neves munkatársa és barátja, „homo universalis“, egyetemes ember volt, olyan, aminőkkel a renaissance idején gyakran találkoztunk, de aminőkkel napjainkban igen ritkán hozhat össze bennünket a sors. A középkorban akadtak olyan emberek, akiknek ezt írták a sírjára: „qui omne scibile scivit“, aki minden tudhatót tudott. Még a későbbi századokban sem volt ez teljességgel lehetetlen, mert a tudományok fejletlenek voltak, de ma, amikor életünk kevés arra, hogy csupán egy tudásterületen is tökéletesen tájékozódjunk, egyetemes embernek lenni igen kevésnek adatott meg. Klebelsberg Kunó bíró volt, közigazgatási szakférfiú, történész, történelembölcselelő, diplomata, kultúrpolitikus, gazdaságpolitikus és a jó Isten tudja, még mi minden. Az építés kérdéseiről éppen oly szakavatottsággal tudott beszélni, mint a parkozás művészeti feltételeiről. Isten gyermeket nem adott neki, csupán megértő, bátorító, vigasztaló, nemes-szívű hitvest s éppen ezért idejét a család nemigen vette igénybe, hanem erőit csaknem egészen a folytonos okulásnak s a köznek szentelhette.

Végül megegyeznek Kálmán herceg és Klebelsberg Kunó gróf abban, hogy feláldozták életüket a hazáért. Amaz már hatéves korában Halicsban van s otthonától, véreitől távol könnyörtelen ellenségek és riasztó nehézségek közepette szolgálja a magyarság érdekeit. A szerencsétlen mohi csatában oroszládként harcol a tatárok ellen, még akkor is küzd, amikor már megkapta azokat a sebeket, amelyekbe rövidesen belehal. Ha nem is a csatatéren, de Klebelsberg Kunó gróf is feláldozta életét hazájáért. Áldozatos volt tevékenysége már akkor is, amikor nagyszabású nemzetemelő és nemzetmentő terveinek keresztvitelére vállalkozott, mert ez egyáltalán nem volt könnyű dolog, nemtelen gyanúsítással és konok ellenállással kellett megküzdenie. De a legnagyobb áldozatot akkor hozta, amikor a magyar Alföld kulturális és gazdasági felemelésére szánta magát. Igazsága volt, amikor azt hirdette, hogy a régi magyar kultúrpolitika elhanyagolta az Alföldet. A perifériákra, a nemzetiségek lakta területekre hordtuk a pénzünket, kiváló embereinket, hogy megnyerjük a tótokat, az oláhokat, a szerbeket számunkra. Azoknak építettünk hatalmas gyártelepeket, szép iskolákat, a

Duna-Tisza közéről pedig megfélekedtünk, a magyar fajtára már nem igen jutott költenivaló. Trianon aztán ezeket a dédelgetett részeket elerőszakolta tőlünk s itt maradt a mostohán kezelt síkvidék sok szempontból súlyos hiányokat felmutató lakosságával. Merész dolog volna azt állítani, hogy ezek a periférikus befektetések mind elvesztek, hogy hasznuk a nemzetre nézve nem volt, mert hogy annyi szimpátia maradt meg az elcsatolt területeken még a más nyelvű polgárok körében is a magyarság iránt, abban a mi politikánk előkelőségének és bőkezűségének kétségtelenül része volt, de ennek ellenére bizonyos, hogy az Alföld több gondozást érdemelt volna. Ezt érezte Klebelsberg s ezt a hibát szerette volna jóvátenni. Teleszórta tehát különféle iskolákkal azt. Szegedet egyetemével, gyönyörű templomával, történelmi emlékcarnokával vonzó centrummá kívánta fejleszteni, de nem hanyagolta el a többi alföldi várost sem, hanem hol itt, hol ott tűnt fel, szervezett, buzdított, lelkesített ritka tudásával, leigázó ékesszólásával, szuggesztív akaratával mindaddig, amíg el nem következett reá a legnagyobb áldozat: a halál. Ahogy maga beszélte, elment szívesen a szegény szegedkörnyéki emberekhez is és vendéglátásukat nem utasította vissza. Így szerezhette valahol a paratífuszt, mely aztán megszüntette csodás szívének dobogását. Szent János evangelista hallotta azt az égből, a szellem ajkairól, hogy az emberek hagyjanak fel egyszer cselekedeteikkel, mert tetteik követik őket. Klebelsberg Kunót áldásos és dicső cselekedeteinek egész légiója követte az örökkévaló trónusa felé és erősen hiszünk, hogy így szólt hozzá az Úr: Jó harcot harcoltál fiam, a hitet megtartottad, a futást bevégezted s el van téve számodra az igazságosság jutalma, az igazságosság koszorúja!

A világ s a közösségek a legjobb s a legderekabb emberek önkéntes önfeláldozásából élnek. Ha a családban nem áldozatos lelkű sem az anya, sem az apa, ha az iskolában nem áldozatos szívű tanárok dolgoznak, ha a községekben, városokban, megyékben, államokban nem akad olyan hivatalnok, olyan politikus, aki az önfeláldozásig szereti és szolgálja a gondjaira bízottakat, akkor ne álmodozunk virágzó családokról, iskolákról és közösségekről. Az emberiség boldogulásának az áldozat

az éltetője. Ezt a nagy igazságot hirdeti a kereszténység, amely vallási kultuszunk központjává a legfenségesebb áldozatot, a szent miseáldozatot tette. Kálmán hercegnek és Klebelsberg Kunónak élete a magyarságért hozott áldozat volt s ezek az áldozatok szerencsétlen népünk boldogabb jövőjének biztató zálogai.

Az egész nemzet hálaára van kötelezve mindkettővel szemben, de különösen arra vagyunk kötelezve mi, akik jószágukat, bőkezűségüket közvetlenül éreztük. Mennyire szerette a nagy miniszter intézetünket, azt számtalanszor volt alkalmunk tapasztalni, de főleg akkor láttuk, mikor temérdek elfoglaltsága ellenére is időt szakított magának arra, hogy első érettséginkre eljöjjön, négy tanuló vizsgálatánál maga elnököljön, érettségi bizonyítványaikat aláírja s oktatói és nevelői munkánk eredményességéről a legelismérőbben nyilatkozzék. Ott voltam budapesti temetésén és soha sem felejttem el, hogy általános, mélységes és őszinte gyász kísérte kihült hamvait a nyugati pályaudvarra, Szegeden pedig, amikor a ragyogóan szép Fogadalmi-templom kriptájába helyezték, a szemtanuk állítása szerint mindenki sírt. Milliók siratták őt csakugyan, de senki sem keservesebben, mint mi.

Monogramja ott díszileg iskoláink egyik kapuja felett, domborművű képe ott látható a gödöllői alapítást feltüntető műalkotáson, nagyszerű portréja a tanári szoba falát ékesíti, Kálmán herceg gyönyörűséges lovasszobra a rendház előtti park elbűvölő ékessége, de az igazi hála ezekben a külsőségekben nem merülhet ki, hanem elveiket, példás életüket, bensőséges istenfélelmüket, hálás szívüket, idealizmusukat kell utánoznunk.

Klebelsberg Kunó gróf az igazi magyart pozitívnak, aktívnak, produktívnak és konstruktívnak akarta látni, olyannak, aki igenel és nem tagad folytonosan, aki tevékeny, munkás, fáradhatatlan és nem tölti életét meddőségben, passzivitásban, aki alkot, teremt és nem állapodik meg mások agyonkritizálásánál s aki megilletődöttséggel tekint a múlt minden értékes hagyatékára és nem destruktív. Így képzelte ő a mai ideális magyart. Ha tehát valóban hálásak akarunk lenni iránta, e felé az eszmény felé kell lankadatlanul törekednünk, Kálmán herceg elszánt, halálmegvető bátorságával és odaadásával.

MEGEMLÉKEZÉS

Elmondotta: SZÉKI TIBOR a szegedi egyetem rektora, az 1933. október 15-én tartott doktoravató ülésen.

Doktor urak! a katolikusoknak ősrégi szokása, hogy azok, akik egy nagy szerencsétlenségből baj nélkül kikerültek vagy a halál torkából megmenekültek, a templom oltárát körülvéző oszlopokra domborművet aggatnak, amely vagy az elkerült szerencsétlenség mineműségét ábrázolja, vagy — a hála kifejezéseképen — annak a jótévőnek nevét, esetleg képmását tünteti fel, kinek a baj, a katasztrófa elhárítását az illető köszönheti. Három évvel ezelőtt a tudomány templomának oszlopsarnokában *kőből készült domborművet helyeztünk mi is itt Szegeden annak a nagy jótévőneknek tiszteletére és emlékére, ki egyetemünket — megmentve az elpusztulástól — új életre keltette és a mai nehéz idők viharaival szemben is ellenállóvá, erőssé tette. Kőbe vésettük azt, amit egyetemünk falai — amíg csak állanak — visszhangozni fognak: „Cuno ex Comitibus Klebelsberg Te saxa loquuntur“.* Milyen nagy volt az örömünk, mikor ezt a szerény emlékművet leleplezhettük annak jelenlétében, kinek dicsőségére emeltük és milyen retenteseen szörnyű volt kétségbeesettségünk, szárnyszegettségünk és fájdalunk, mikor — *ma éppen egy esztendeje* — azelőtt a kőlap előtt a nagy kultúrfejedelem porhüvelyét utoljára elvonultatuk, hogy nagy alkotásai között örök pihenőre térjen. Mikor intézmények, társulatok vagy akár családok örömmünnepet ülnek, mindig megemlékeznek nagyjaikról, őseikről. — Nekünk is különösképen ma, mikor tudományos érdemeik jutalmazásának örömmünnepe e gyászos évfordulóra esik, emlékeznünk kell nagy alkotó miniszterünkről. Emlékeznünk kell hálából — hiszen

önök is mai doktorráavatásukat elsősorban is neki köszönhetik — és emlékeznünk kell azért, hogy visszaidézve képzeletünkbe az ő rendkívüli tehetségeit és erényeit, — azokat példaképen magunk elé állítva — erőt és biztatást nyerjünk a további munkára és küzdelemre. Az ő példaadása, az ő maradandó emléke pedig az, hogy úgy kell dolgozni a magyarságért, úgy kell építeni és alkotni és úgy kell szeretni a hazát, ahogyan ő tette. Hányszor hallottuk ajkairól elhangzani — egyik könyve elé írt jelmondatát —: „*Illúziókban nem szabad élni, ideálok nélkül nem lehet élni*“. Eszményekre, nagy célkitűzésekre van szükségünk — hangoztatta mindig —, mert a gyalogjáró vagy szárnyaszegett pesszimizmus fölléphet ugyan a bölcsesség vagy józanság álarcában, de a végenyészet szélére juttatott nemzetnek nem adhatja meg azt a lendületet, ami nélkül nincsenek nagy erőfeszítések. Nagy erőfeszítések nélkül pedig nincsenek nagy eredmények. És valóban az ő nagy erőfeszítései indították Szegedet a Nagyszegeddé való fejlődés útjára, az ő nagy erőfeszítései emeltek itt oltárt Isten dicsőségére, alapozták meg egyetemünket, az ő nagy erőfeszítései szolgálták százféle vonatkozásban a kultúra fejlődését s ezzel az emberi boldogulás szent eszméit.

Doktor urak! Mikor fejedelmi nagy halottunkat egyetemünk akkori rektora mély megindultsággal elbúcsúztatta, ezekkel a szavakkal fejezte be beszédét: „Szent fogadalom emelte e hatalmas templom magas kupoláit és égbenyúló tornyait; szent fogadalommal akarunk búcsúzni mi is örökké felejtethetetlen nagy miniszterunktől, azzal a fogadalommal, hogy életünk minden munkájával, elménk minden erejével, mind mi, mind utódaink szüntelenül fogjuk építeni a magyar igazság diadalára, minden ellenséges erő leküzdésére, *egy tisztább, jobb és boldogabb magyar jövődő biztosítását*.“ Tette ezt a fogadalmat rektorunk nemcsak a tanári kar, hanem Alma Materünk minden neveltje és az önök nevében is. E fogadalom teljesítésének kötelezettségérzése kell, hogy áthassa most önöket szívük mélyéig s e fogadalom szüntelen teljesítése közben kell megtalálják — és találják is meg mielőbb — boldogulásuk feltételeit. Életük további sorsára a legjobb szerencsét kívánva Tanácsunk nevében üdvözlöm önöket!

MEGNYITÓ BESZÉD

Elmondotta: SZÉKI TIBOR ny. r. tanár, rektor a Ferenc József Tudományegyetemnek 1933. november 19-én gróf Klebelsberg Kunó, az egyetem díszdoktora emlékezetére tartott ünnepi közgyűlésén.

Mélyen tisztelt Ünnepi Közgyűlés!

Alig mult két éve annak, hogy mi, a Ferenc József Tudományegyetem tanárai, ugyanebben a teremben megjelentünk a kultuszminiszteri székből akkor nem rég távozott nagy patronusunk, ma már csak áldott emléké igaz barátunk előtt, hogy az üdvözlő szónok szavaival élve: „a változott körülmények között megismételjük meg nem változott érzelmeinkről a bizonyágtételt“.

Azóta ismét nagyot fordult a mi kis, közvetlen világunk kereke. Iránta viselt érzelmeink, melyeknek most ismét kifejezést akarunk adni, ha nem is változtak meg, sőt még jobban kimélyültek, már nem a nyugodt, gondtalanul reménykedő és bízó lelkekből törnek elő, hanem remegő, lesujtott, bánatos szívekből fakadnak.

Milyen nagyoknak, milyen erőknek, bátraknak éreztük magunkat akkor, mikor Ő előtte önthettük ki szíveinkből a ragaszkodásnak, a szeretetnek, a nagyrabecsülésnek, a hódoló tiszteletnek jeleit, s milyen szegényeknek, elárvultaknak és elhagyottaknak tudjuk magunkat most, mikor Róla emlékezünk.

Engedd meg megdicsőült lélek, hogy a mostani szomorú ünnepi percekre idézzük ide rendkívüli szellemalakodat, hadd érezzük magunkat jelenlétben bizakodóbbaknak, a Te mindenkor hangoztatott optimizmusodon reménykedőbbeknek, a Te emberfölötti munkásságodon fáradhatatlanoknak. Hadd táruljon

fel előttünk az a perspektíva, melyet a Te rajongásig szeretett Hazádért folytatott kultúrpolitikád tett oly messzire láthatóvá.

A szeretet és a kegyelet szárnyán jöjj közénk, hogy ne legyünk Nélküled oly árvák s erősíts meg hitünkben, hogy a kultúrának azokból a fegyvereiből, amelyeket Te adtál nekünk, soha egyet sem fognak kicsavarni a kezünkéből.

Jöjj, jelenjél meg előttünk, nem azért, hogy dicsérjünk, hiszen a Te rendkívüli szellemednek dicsőségét hirdetik tetteid és alkotásaid, s a Te nagy neved fénye mellett szavaink ereje úgyszólván csak halvány, erőtlen lenne, hanem, hogy hitet tegyünk Neked síron túl is kísérő ragaszkodásunkról, szent fogadalmunkról, hogy a Te elveid szerint kívánunk élni és dolgozni és hogy a Te nagyszerű elgondolásod szerint akarunk mind jobban és jobban bekapcsolódni abba a munkába, melyre a Te nagy áldozatos erőfeszítéseiddel, a kétségbeesés elszántságával teremtetted meg a lehetőségeket.

Régi megállapítás, hogy mennél kiváltságosabb, mennél erősebb valamely egyéniség, annál nagyobb a reánk való visszaható ereje. Innen van az, hogy a kiválasztott nagy szellemek emlékezetét évszázadokon át nem csupán a szemünkkel látható munkáiért vagy alkotásaiért ápoljuk, hanem éppen úgy szóval és írásban hirdetett életbölcseiségeiért, irányelveiért, célkitűzéseikért, mert ezeknek bár csak részlegesen magunkévá tételével is tudjuk a legtöbb esetben ténykedéseinket a hétköznapi életben emelni és azoknak bizonyos értéket biztosítani.

Nagynevű volt Kultuszminiszterünk irányelvei és célkitűzései abból a mély meggyőződésből fakadtak, hogy a kultúrfölény a magyarnak a lét vagy nem-lét sorsdöntő kérdése. Ennek a cáfolhatatlan igazság paizsának védelme alatt építette kéréselhetetlen dacos elszántsággal, folytonos ostromok és támadások tüzeiben a kultúrának gátjait és védő falait, ennek oltalma alatt ölelt miniket, szegedieket szeretettel magához és biztosította számunkra a tudomány műhelyének csarnokait úgy, hogy a legutóbbi napok félelmetes viharai sem tudták alappillérijében megingatni.

Már magában ezért, a további létünket biztos alapokra fektető, építő, értékeket termelő munkájáért, melyet a lelki világá-

ban parancsolólag uralkodó „kell“ szócskától hajtva lázas siet-
séggel, gánccsal, szemrehányással nem törődve, akadályokat le-
tipró energiával — a közel jövő veszedelmeit mintegy meg-
érezve — juttatott csaknem teljes befejezéshez, a hálának leg-
mélyebb érzésével kell eltelve lennünk emléke iránt.

Ez az egész lelkünket átható mélységes hálaérzet készítet
mindnyájunkat természetyszerűleg arra, hogy Ő reá folyton emlé-
kezzünk, amikor a fogadalmi templomtérre lépünk éppen úgy,
mint mikor laboratóriumi munkáinkhoz kezdünk, mert nekünk
Róla nemcsak a kövek, hanem műszereink legapróbb csavarjai
is beszélnek.

Különösképen emlékeznünk kell most elmúlásának gyászos
évfordulója alkalmából, hogy visszaidézve képzeletünkbe az
Ő rendkívüli tehetségeit és érényeit, azokat példaképpen magunk
elé állítva, erőt és biztatást nyerjünk a további munkára és
küzdelemre.

„Az, amit“ — áldott emlékü volt Kultuszministerünkben —
„nagyrabecsültünk, szerettünk és csodáltunk, él és élni fog nem-
csak a mi, hanem utódaink szívében, az idők örökkévalóságá-
ban, a história lapjain, mert Őt az utókor történetének hagyó-
mányul adva, halhatatlan lesz.“

ÜNNEPI BESZÉD

Elmondotta: KOVÁTS FERENC ny. r. tanár a Ferenc József-Tudományegyetemnek 1933 november 19-én gróf Klebelsberg Kunó, az egyetem díszdoktora emlékezetére tartott ünnepi közgyűlésén.

Mélyen tisztelt Ünnepi Közgyűlés!

Szegeden, a szegedi Ferenc József-Tudományegyetemnek gróf Klebelsberg Kunó emlékének szentelt ünnepén felszólalni s az ünneplésre egybegyűltek érzelmeit tolmácsolni, több mint nehéz és felelősségteljes feladat. A hálás kegyelet adóját leróni a magyar kultúrégyeket hosszú időn át vezető kormányférfiúval, az egyetem díszdoktorával, a város díszpolgárával szemben, itt, ebben a körben, ebben a városban, ezen az egyetemen, egyáltalán nem az, amit feladatnak nevezünk; oly kevésbé nem az, aminthogy nem feladat, hanem annál sokkal több, szeretni szülőinket és szívünkben ápolni megdicsőült emléküket, aminthogy nem feladat, hanem annál sokkal több, hogy örök, soha meg nem szűnő hálánkat fejezzük ki velük szemben, akik gondviselés-szerűen, szívük egész melegével, elgondolásaik és elhatározásaik harmónikus teljességével szerettek és támogattak, jóságos lényük minden megnyilatkozásával és szülői gondoskodásuk minden tényével vezettek és istáptoltak bennünket, és önzetlenül, fáradhatatlanul, boldogulásunk biztosításának célját soha el nem ejtve, egyengették számunkra az élet göröngyös útjait. És amikor e helyen, ebben a környezetben, gondolunk gróf Klebelsberg Kunóra, és felidézzük lelkünkben az ő áldásos emlékét, akkor a könnyek fátyolán keresztül ellenállhatatlan erővel árad ki lelkünkéből a gyermeki hálaérzet közvetlen melege, és minden gondolatunkkal úgy járulunk nagy atyai pártfogónk és jótevőnk

szent sírjához, mint a gyermek szüleiéhez, hogy újból és újból lángra lobbantsuk szívünkben a kegyeletes gyermeki hálának örökmécsesét, és lelkünk érzelmeinek legszebb virágaival koszorúzzuk meg csendes kriptáját.

Nem is élek hasonlattal, ha a megdicsőültnek irántunk érzett vonzalmát a szerető atyáéval jellemezem, pusztán tényt állapítok meg, amely tény oly mély igazságot foglal magában, hogy szabatosabban, kifejezőbben, találóbban nem tárhatom fel azoknak a kapcsolatoknak a bensőségét, amelyek Öt hozzánk és minket Őhozá fűztek és amelyek azóta mélyültek ki és a dicsőséges tettek hosszú és tündöklő sorozatában nyilvánultak meg, amióta gróf Klebelsberg a közoktatásügyi kormányzat vezető helyéről nagy szervező programjának megvalósításában szaporította, fejlesztette és kiépítette hazánk kultúrintézményeit. Nagy elgondolásai végrehajtásánál úgy járt el, mint a szülő, amikor a gondjaira bízottak sorában gyermekeit is látja, és a gyermekeit közvetlenül érintő feladatokat nagyobb szeretettel, szeretőbb odaadással oldja meg, mint amely szeretettel és odaadással fárad mások boldogulásán. Gróf Klebelsberg szeretetével így tüntette ki az ország minden városa közt Szegedet, a magyar kultúra minden intézménye között a mi egyetemünket, és csakis e megkülönböztetett szeretettel magyarázhatjuk, hogy legkedvesebb elgondolásait, legnagyobb alkotásait, legmélyebben szántó terveit itt, minálunk és miértünk valósította meg. Amikor választhatott nagy programja egyes részleteinek végrehajtási színhelyei között, a szerető atyának érthető és menthető részrehajlásával kedvezett Szegednek. Amikor a magyar kultúrszint emelésének, a magyar kultúrfőlény biztosításának, a magyar nemzet szellemi fegyverei szaporításának és tökéletesítésének nagy programjába fölvette a vidéki központok intézményes fejlesztésének és megerősítésének mindennél fontosabb feladatait, atyai örömmel állította Szegedet a fejlesztendő nagy vidéki városok élére, és ezt nem azért tette, mert ez a város, lakossága számával, nemzeti hűségével, veszteségei és áldozatai összehasonlíthatatlan nagyságával mindenképen kiérdemelte ezt a fölmagasztaltatást, vagy legalább is nem egyedül és nem elsősorban ezeknek az érdemeknek objektív méltatása váltotta ki elhatározásait, hanem mindenekelőtt atyai szíve

szubjektív érzelmeinek bensőséges sugallatára hallgatott, amikor Szeged és a szegedi egyetem sorsának intézését, intézményes fejlesztését, anyagi és szellemi kultúrigényeinek biztosítását első programmpontnak illesztette be nagyvonalú elgondolásaiba.

Ezért akkor, amikor gróf Klebelsberg Kunó korai és váratlan elhunyt hírére fájdalmasan megdöbbsent az egész magyar nemzet és a magyar kultúrtársadalom párt- és világnézeti különbség nélkül mély és osztatlan megrendüléssel állta körül ravatalát, Szeged város közönsége és a szegedi kultúr-intézmények képviselői ott a vérbeli rokonság gyászához hasonló gyászsal, fájdalomához hasonló fájdalommal, a pótolhatatlan veszteség hasonló érzelmeivel búcsúztatták a nagy, az elfelejthetetlen halottat. Tudtuk és éreztük, amint ma is tudjuk és érezzük, hogy többet veszítettünk benne, mint a magyar kultúrügynek Eötvös és Trefort óta legnagyobb és leghűségesebb sáfárját, mint a magyar szellemi megújulás fáradhatatlan apostolát, mint a magyar kultúrfölnyre való törekvésnek fanatikus előharcosát, de többet is, mint a szegedi polgárság lankadatlan támogatóját, mint a szegedi kultúr-intézmények megteremtőjét és továbbfejlesztőjét, mint Szeged szellemi és anyagi kultúrigényeinek soha nem pihenő, változatlan hévvel, szent meggyőződéssel írásban és tettel küzdő előmozdítóját. És amikor földi hamvait elhelyeztük a szegedi kriptá hűvös boltzatába, akkor úgy éreztük, hogy mély gyászunkban lefüggönyözött ablakok mögé, belső szobánk magányába és csendjébe kell vonulnunk, hogy a nemzeti kegyeletnek impozánsan külsőséges megnyilvánulása után, tanuk nélkül, magunkra maradvá, adhassuk át lelkünket árvaságra jutásunk keserű tudatában annak a legnagyobb, minden más érzéstől különböző, szívetépő és reménytelen fájdalomnak, amelyet a forrón szeretett édesatyának örökre való eltávozása vált ki az elhagyott gyermek sajnó szívében.

Ez a fájdalom, amelyet az idő csak enyhíthet, de meg nem szüntethet, hat át bennünket akkor, amikor köteles hűséggel, hálás szeretetünk és ragaszkodásunk bensőséges megnyilatkozásával üljük meg drága halottunk felejthetetlen emlékét. Ismét és újból, bánatos mosollyal könnyes szemünkben, emlék-

szünk meg arról a sok jóról, amit velünk tett, arról a gyöngéd szeretetről, amelyben oly bőségesen részesített bennünket, arról a rokonszenves megértésről, amelyet mindenkor tanusított panaszaink és óhajaink iránt és arról az ihletett hévről, amellyel oly sikeresen küzdött törekvéseink érdekében. Emlékeztünkbe idézzük a megdicsőült jóságos arcát, amely mindenkor felragyogott, amikor felénk fordult, emlékeztünkbe idézzük hozzánk intézett szavait, amelyek kéréseinkre teljesítést, bajainkra orvoslást, törekvéseinkre támogatást, célkitűzéseinkre pártfogást helyeztek kilátásba, s felvonultatjuk lelkünkben a dicsőséges tetteket, amelyekkel és amelyek során beteljesedtek az ígérek, sikerültek az orvoslások, és eredménnyel járt a pártfogó támogatás. És miként az árva, akivel még a legjobb mostohának gondoskodása sem képes elfelejtetni azt az időt, amikor az édes szülő szívének ösztönszerű rezgésével érezte meg a gyermek lelkének minden ki nem mondott vágyát is és aki legnagyobb lelki kincse gyanánt őrzi elhunyt szülője emlékét: úgy mi is, még akkor is, ha majd a mainál boldogabb idők forrón remélt bekövetkeztekor törekvéseink legteljesebb megvalósításának örvendhetünk, még akkor is nem feledkezhetünk meg gróf Klebelsbergéről, aki többet jelentett számunkra, mint támogatót, pártfogót, vezetőt, istápolót, jótévőt, — sokkal, hasonlíthatatlanul sokkal többet, mert édesatyánk volt.

És ezért, mert édesatyánk volt, nem kell felidézniünk emlékét, amikor összegyűltünk, hogy Róla beszéljünk, mert emléke eltörölhetetlenül él közöttünk, nem kell dicsérniünk és magasztalnunk Őt, mert felmagasztalja és dicséri azoknak a nagy alkotásoknak örökhatású eredményeivel kifejezett emlék, amelyet Ő földi pályafutásában emelt magának és amelynek szegedi kincseit mindennapos búcsújárásunk meghatottságával szemléljük. Ott, a szegedi templomtéren, az őszi szürkület misztikus derengésében, szívünk ihletes megdobbanásával feleszmélünk arra, hogy az, akinek elgondolásai valósultak meg a magyar jelenkori műemlékek talán legszebbjében, nemcsak a mi atyai pártfogónk, de mint a magyar nemzeti kultúrának fennkölt papja, az egész magyar nemzet nemes kultúrvágyának hivatott megiszemélyesítője és beteljesítője volt. Alkotásai közt

azok is, amelyeket minálunk valósított meg, nemcsak a mi számkra, de az egész magyar nemzet számára készültek. Amikor minket vezetett, buzdított és tanított, vezette, buzdította és tanította az egész nemzetet, a nemzet egész értelmiségét, a nemzet minden megértő, fogékonylelkű fiát. És ha akkor, amikor hirdette a magyar nemzeti kultúra megújításának szent igéjét, nem is talált mindenütt oly megértésre, oly szeretetre, mint minálunk, most, amikor az alkotó eltávozásával csak műve maradt meg közöttünk, a nemzet tagjainak mind nagyobb körzeteiben terjednek el azok a hatások, amelyeket a nemzeti művelődésre váltott ki az ő pihenést nem ismerő, gigantikus méretű alkotó munkája. Még azok is, akik annak idején más intézkedésekben, más eszmék megvalósításában látták a nemzet boldogulásának feltételeit és pesszimiztikus kritikával fordultak szembe az élő Klebelsberggel, érzéseik szinte öntudatlan áthangolásával hódolnak be a halottnak. Halálával nagyobbra nőtt, mint aminőnek őt a legnagyobb szeretet képzelhette el akkor, amikor még közöttünk járt. A személyes érintkezéseknek mindig szűkítő korlátjai közül, az emberi vágyaktól és szenvedélyektől eltorzított véleményharcok véges küzdőteréből felemelkedett Ő a halhatatlanság végtelen birodalmába, oda, ahol már többé dicséretre nem szorul s ahová a bíráló el nem ér. Minden, ami életében az emberi természet gyarlóságánál fogva elháríthatatlan mellékhatásként tapadt hozzá élete nagy művéhez, megsemmisült és elenyészett a halhatatlanság örök tüzében, minden, ami az emberi eszközök és képességek megváltozhatatlan végességénél fogva elhomályosíthatta a kortársak szemében az ő munkájának nagyvonalúságát, megdicsőülése után mint földi salak hullt le a nemzet legnagyobbjai közé emelkedő alakjáról, amely annál tisztább, annál tündöklőbb fényben ragyog fel megpróbáltatásaink nehéz idejének sötét háttéréből, mennél hosszabb időköz választ el bennünket az Ő, a mi drága halottunk, földi pályafutásának korai és váratlan végétől.

Most, amikor gróf Klebelsberg lelke dicsőségesen bevonult abba a Magyar Pantheonba, amelynek földi csarnokát éppen Ő alkotta meg épülésünkre itt, ebben a városban, ennek

az egyetemnek az épületkoszorújában, tárgytalanná, mert elintézté vált az a kérdés, amelyet oly gyakran, a pártok és vélemények harcában, vetettek fel ellenfelei és hívei egyaránt. Most már nem kérdés, hogy nagy volt-e Ő, hogy nagy volt-e az Ő egyénisége e jelző abszolút értelmében, azzal a mértékkel mérve, amelyet csak a nemzet legnagyobb fiaival szemben szabad alkalmaznunk. Most szinte fölösleges ez a kérdés, olyannyira nemzeti dogma lett az Ő rendkívüli nagysága. Tudjuk, hogy ezt az Ő rendkívüli nagyságát nem a rendkívüli viszonyok termelték ki, amelyek közt élt és alkotott, tudjuk, hogy Ő nem hasonlítható Antaeushoz, aki erejét csak a Földanyának megérintéséből merítette, tudjuk hogy semmikép sem áll, mintha csendes, békés, megállapodott viszonyok közt nem bontakozott volna ki ez az Ő nagysága, úgyhogy csak a rendkívüli idők súlyos feladataival és problémáival való megbírkózásnak az „in magnis voluisse“ elv szerint járó elismerésére tarthatna számot. Nemzeti dogma, hogy gróf Klebelsberg Kunó a magyar nemzet legnagyobb fiai közé tartozik, és kétségtelen, hogy ha bármily szigorúan is rostáljuk meg azokat, akiket ezzel a jelzővel tüntetünk ki, Ő mindenképen, feltétlenül, kell megmaradjon a felmagasztaltak között.

Valóban, közelebbi bizonyításra nem szorul, hogy Ő nagy, kivételesen nagy és sokoldalú tehetség volt. Bámulatos munkareje, tudományos és művészi hajlamai, írói és szónoki készsége fényesen igazolják ezt az Ő nagy tehetségét. Aki gróf Klebelsbergnek akár csak egy vezércikkét vagy egy értekezését olvasta, aki ismerte az Ő szinte csalhatatlan politikai és kormányzati judiciumát, aki tudomást szerzett arról a nagy megértésről, amellyel mindenkor felkarolta a tudományos kutatások és a művészi alkotások ügyét, s végül, akinek fogékony lelkébe besugároztak az Ő kifinomodottan művészies és tudomány-szerető lényének mindig érdekes, mindig fennkölt, mindig eredeti emanációi, az nem vonhatja ki magát az alól a benyomás alól, hogy egészen nagy emberrel állott szemben. Gróf Klebelsbergnek tette vágyó lelki aktivitása a szó legtágasabb értelmében vett kultúrproblémák mindegyike felé fordult. Érdekelték, hozzászólásra, véleményadásra ingerelték, tette, harcra tüzelték a

társadalmi kultúrélet minden ágának, az emberiség szellemi birodalma minden tartományának a fejleményei. Nagy tanultsága, széleskörű tapasztalatai és általános műveltsége pedig arra képe-sítették, hogy bármihez szólt hozzá, felfigyelésre, átgondolásra, állásfoglalásra kényszerítette azokat, akikhez intézte szavait, kényszerítette erre az egész magyar nemzetet. Akár helyeseltük nézeteit, akár szembehelyezkedtünk azokkal, a mindig termékeny, mindig tanulságos, mindig közhasznú vita az Ő jelszavai, eszméi, követelései, javaslatai után indult, s önként és önkéntelenül Őt ismertük el szellemi életünk nagy tehetségű, nagy befolyású és impulzív erejű vezérének.

De megelégedhetünk-e annak a megállapításával, hogy felejthetetlen jótévőnk csupán nagy tehetség volt? A nagy tehetség szavával találóan, kielégítően, érdemeihez, szerepléséhez és emlékéhez méltóan fejeztük-e ki az Ő valódi nagyságát? — Tehetségesnek lenni annyi, mint átlagon felüli birtokában lenni a nemzet valamely értékes és hasznos tulajdonságának. A nemzeti tulajdonságok és képességek egyenetlen megoszlása a nemzet tagjai között, a társadalom szellemi képességeinek egyedi differenciációja, alapfeltétele a nemzet szellemi és anyagi kultúrfejlődésének. A kultúrhaladás igénylésein belül a tehetségek fejlesztik ki képességeiket, a művelődés feladatkereteit életmunkájukkal ők töltik ki, de nem ők állapítják meg az igénylést és nem ők rajzolják meg a kereteket. Kész feladatok előtt állanak, amelyeknek megoldását rátermettségüknél fogva őréjük bízta a nemzet, mely feladatokat ellenben mások jelölnek ki, azok, akik a próféta ihletével látják meg és tárják fel a jövő boldogulásának útjait, azok, akiknek lelke messze szárnyal időben és térben annak az emberöltőnek a határain túl, amelyben leélik földi sorsukat: a nemzeti géniusznak fennkölt megismerésítői és hivatott szolgálói, a nagy nemzeti lángelmék. A tehetségeket a nemzet maga termeli ki, a lángelmékkel a Gondviselés áldja meg a nemzetet. Tehetségesek a lángelmék is, lángelmék azonban csupán azok a tehetségek, akiket emberi képességeiken felül látnoki erővel, a jelen földi talajából a jövő misztikus magaslataiba felérő alkotás képességével ajándékozott meg és a halhatatlanság krizmájával kent fel a nemzeti géniusz. Hivatásuk,

hogy miként Prometheus az égből rabolt tűzzel, látomásaik fényével derengtessék fel a nemzet jövőndő sorsának titokzatos homályát. A nemzeti munkaprogram nagyvonalú és megmagyarázhatatlanul tökéletes megjelölésével ők mutatják meg azokat az utakat, amelyeken haladnia kell a nemzetnek eszményei megvalósulása, jövőbeni boldogulása, sorsával kijelölt hivatásának beteljesülése felé.

Nem illik-e ez a meghatározás, a lángész meghatározása, szóról-szóra arra, akiről itt megemlékezünk? Próféta volt-e Ő, a jövőbe látó, a jövő útjait kijelölő, a nemzetet ez út felé irányító s a jövő nagy feladataira előkészítő, a nemzetet kultúr-hivatásának legigazabb betöltésére szervező lángész, vagy csak tehetség, a mások megállapította feladatok végrehajtója, a mások kezdeményezte kultúrmű folytatója, a mások kijelölte irányban haladó és munkájával a mások megvonta kereteket kitöltő tehetség?

Gróf Klebelsberg életművét a legrövidebb és legpregnánssabb fogalmazásban a magyar kultúrfejlesztés szerves újjáalkotásának nevezhetjük. Ennek az újjáalkotásnak a kiindulási alapjai egyrészt a mélyen szántó kultúrtörténésznek és szociológusnak tudományosan objektív s szinte pesszimiztikusan hűvös megállapítása a magyar kultúrának a világháború utáni állapotról és fogyatékságairól, másrészt a magyar nemzet kultúr-képességeinek és kultúr-szükségeinek a legnemesebb hazaszeretet szubjektív optimizmusával való meglátása. Az újjáalkotás végcélja és megvalósításának büszke koronája pedig a magyar kultúra fenséges templomának csalhatatlanul biztos intuícióval tervezett s merészen új eszközök és eljárások alkalmazásával végrehajtott fel- és kiépítése. Két kultúrkép, az akkori állapot képe és az újjáalkotás befejezésének képe közé illesztette be gróf Klebelsberg az ő grandiózus elgondolásait. Felismerte, hogy az eddigi kultúrfejlődés menete nemcsak a letörés és megcsönkítés katasztrófája következtében lassúdott meg és hogy nemcsak az anyagi eszközök elégtelenségével magyarázható, hogy miért jutott e fejlődés ideig-óráig holtpontra, hanem hogy kultúr-törekvéseink viszonylagos sikertelenségét nagyrészt a régi fejlesztési program elhibázottságának és a kultúrlehetőségek kellő

kiaknázása elmulasztásának kell tudnunk. A program elhibázottságának jeleit és következményeit zseniális megérzéssel mindenekelőtt a magyar kultúra területi szintvonalának megdöbentően magas hullámú elgörbüléseiben látta meg, mely szintvonal mind felfelé, mind lefelé túlnagy és indokolatlan eltéréseket mutat a magyar kultúrszint átlagvonalával szemben. Ezek a kultúrszintkülönbségek túlságosan nagyok és így sok tekintetben aggasztóak voltak már a békebeli Nagymagyarország területi összességében. Az újkori történelmi fejlődés nemzeti sajátosságainál fogva és tiszteletreméltó politikai elgondolások megvalósításaképpen eleink a kultúrfejlesztés eszközeivel bősegebben látták el a most a haza vérző testéről lekapcsolt területeket, mint annak a területnek nagy részét, amely a Csonkaország-
nak maradt meg, mely területnek jutott azonban Nagymagyarországnak nagy kultúrközpontja, a magyar hazának a Duna két partján ékeskedő gyémántcsattja, a székesfőváros. Így érthető, hogy viszonylagosan nagyobb fény és sötétebb árnyék váltakoznak a Csonkaország, mint a békebeli Nagy-Magyarország kultúrája területén, és hogy a megcsonkulás után ideig-óráig nem volt, ami az elveszett Pozsony, Kassa, Nagyvárad, Arad, Kolozsvár és Temesvár kultúrhatásait és kultúrfejlesztő jelentőségét pótolja. Különösen nagy a Magyar Alföld kulturális elmaradottsága, kultúreszközökben való szegénysége a Dunántúl hegyes-dombos vidékével szemben, nemcsak a török hódoltságának itt legnagyobbmértvű pusztításai következményeképpen, de a kellő fejlesztésnek a multban szenvedett elmaradása miatt is. Gróf Klebelsberg elgondolásaival mindenekelőtt felkarolni kívánta az Alföldet annak szörnyű elmaradottságában, hogy elenyésztesse az országrészek kultúrszintjei között tátongó különbségeket és az Alföldet legalább is a Dunántúl kultúrszintjére emelje fel. Felismerte továbbá, hogy ennek a szintemelésnek a fogantatásában a főváros kultúrintézményei csak részben és fogyatékosan használhatók ki, és hogy a vidék kultúrszintvonalának hathatós emelése addig nem biztosítható, amíg a vidéken nem épülnek ki a kultúra decentralizált gócpontjai. Erre a magyar kultúra nemzeti jellegének határozottabb kidomborítása és e jelleg mélyítése érdekében azért is volt és van szükség, mert a világvárossá fejlődő-

dött fővárosunk, minden magyarossága mellett is, a városi kultúra átminősülésének elemi törvényeinél fogva szükségképpen a nagyváros nemzetközi civilizációjának befogadásával halványította el a legmagasabbrendű magyar kultúra nemzeti jellegét. Nem került el gróf Klebelsberg figyelmét az a másik hátrány sem, amellyel a nemzeti kultúra kizárólagos központosítása jár, s amely abban mutatkozik, hogy e központosítással mindjobban szűkülnek meg a nemzeti kultúrképességek kibontakozásának és felnevelésének lehetőségei, mert e lehetőségeket megakasztja, sőt sok esetben megszünteti a kultúrfejlesztés helyének a vidékkel, a nemzeti kultúracsírák egyedüli tevénytelen talajával szemben mutatkozó elszigeteltsége. S így, bármennyire sértette is látszatra ez az intézkedés a főváros érdekeit, meg kellett szüntetni, legalább is egy időre, a kultúrfejlesztés eszközeinek már túlzásba vitt országos központosítását, sőt le kellett építeni részben az eddigi központosítást is és gondoskodni kellett a nagyobb vidéki gócpontok, mint helyi kultúrközpontok hathatós és eredményes fejlesztéséről.

Kiépítendő kultúrközpontok gyanánt mintegy önként kínálkoztak gróf Klebelsberg terveinek azok a vidéki városok, amelyek részben a háború kitörése idejében, részben a megcsonkulás után a vidéki egyetemek székhelyei lettek. Kettő e székhelyek közül az Alföld területén épült, és így szerencsés adottsággal illeszkedett be az egyetemi székhelyek fejlesztésének feladata az alföldi kultúra emelésének programjába, amelyet gróf Klebelsberg így mintegy két oldalról tudott megvalósítani, az elemi kultúrintézmények nagyarányú fejlesztésével mintegy alulról felfelé, és az egyetemi székhelyek kiépítésével felülről lefelé. E fejlesztés minden programpontjának jelentőségteljes helyi megvalósítását itt Szegeden, az egykor talán a legjobban megsanyargatott és fejlődésében a legvállalásosabban elmaradt alföldi vidék központjában, ezelőtt három évvel ünnepeltük meg az ötezredik népiskola, a Budapestről idehelyezett polgári tanárképző főiskola, az egyetemi építkezések és a Magyar Pantheon felavatásával. Szeged országos jellegű felmagasztaltatásával ez az ünnep jelképezte egyúttal a magyar kultúrfejlesztés tudatos irányváltozásának a határkövét.

A magyar kultúrszint országos összehangolása és a magyar kultúrérdekek ápolásának szélesebb alapokra helyezése mellett gróf Klebelsberg másik nagy elgondolása volt a magyar kultúrának az eddiginél szervezettebb összekapcsolása a nagy nyugat-európai nemzetek kultúrájával. E kultúra megismerésétől és tanulmányozásától a hosszú háború alatt és a háborúra következő zavaros időkben majdnem teljesen el voltunk zárva. A tudományos kutatások eredményei és a művészi célkitűzések megvalósításai a külföldön szinte rohamosan szaporodtak föl azóta, hogy ideiglenesen szűntek meg külföldi összeköttetéseink, amelyek a békében sem voltak túlságosan közvetlenek és sűrűk, mert Ausztria a nemzetközi értelemben vett külfölddel való érintkezéseinket részben megnehezítette, részben egyenesen megghiúsította. Nemzeti függetlenségünknek a megcsönkítással és megaláztatással eltorzított elismerése után a külfölddel való tudományos és művészi kapcsolataink ügye egészen újszerű, az eddigieknél egészen más, sokkalta nagyobb körültekintéssel és erőfeszítéssel járó megoldásokat kívánó problémává alakult ki. Gróf Klebelsbergnek halhatatlan érdeme, hogy szívós kitartással harcolt ki a külföldnél elismerést, rokonszenvet, megértést és támogatást a békekötés igazságtalanságával szinte utolsó sorba taszított magyar nemzet kultúrtörökvései számára. Nemzetközi kultúrkapcsolataink megszervezésénél ismét kísértett az a történelmünk egész lefolyása alatt újból és újból felmerülő kérdés, hogy kultúrkapcsolatainkkal nyugatra, vagy keletre kell-e orientálódnunk, az a kérdés, amelyet oly gyakran tett aktuálissá hazánk geográfiai helyzete Nyugat-Európa határán, a balkáni Kelet tőszomszédságában. Gróf Klebelsberg azt a fel fogást tette magáévá, amelyet nemzetünk legnagyobbjai Szent Istvántól kezdve vallottak Nagy Lajoson, Korvin Mátyáson, Pázmány Péteren, Széchenyi Istvánon keresztül. Felismerte, hogy Nyugathoz való tartozásunk multunkban és jelenünkben, történelmi küldetésünkben és kultúrvágyainkban gyökerezik, és ihletes buzgósággal s maradandó sikerrel kezdeményezte, megerősítette, mélyítette és kiépítette kultúrkapcsolatainkat a Nyugattal. És ismét: mert az ország keleti határszéle van leginkább kitéve a Kelet balkanizálási kísérleteinek, építette fel

itt, az ország keleti részében, Debrecenben és Szegeden, a nyugati nagy kultúrközösség hatalmas védőbástyáit. E kulturkapcsolatok fenntartása és fejlesztése érdekében teremti meg a külföldi kollégiumokat, küldi fiataljaink legjelesebbjeit a külföldre, rendeli el a magyar középiskolákban a nagy kultúr-nemzetek nyelve belterjes tanítását, és állítja a magyar kultúr-fejlesztés céljai szolgálatába azokat a külföldi intézményeket, amelyek alapítóik kívánsága értelmében nemcsak az országnak, egy nemzetnek, de az egész emberiségnek kultúrügyét szolgálják. Törekvéseit ismét itt Szegeden azoknak a nagy anyagi eszközöknek a megszerzésével valósította meg, amelyeket a Rockefeller-alapítvány bocsátott a szegedi egyetem kutató intézeteinek rendelkezésére, s nemkülönben sikerrel kecsegtettek azok a tárgyalások is, amelyeket gróf Klebelsberg folytatott a Carnegie-alap képviselőivel, s mely tárgyalások eredményességét egyrészt meghiúsította váratlan elhúnyta, másrészt az amerikai gazdasági katasztrófa.

Rektorságom idejében, Szeged kultúrintézményei felavatásának fentemlített ünnepén, gróf Klebelsberg Kunóra tartott felköszöntőmben azt mondtam, hogy „a magyar jövődő nemzedékek történetírója azt a fejezetet, amelyet a világháború utáni korszak kultúrfejlesztésének szentel, a magyar kultúr-történet Klebelsberg korszakának fogja nevezni“. Ma, amikor áttekinthetjük gróf Klebelsberg élete munkáját, világosan, tisztán és elfogulatlanul látjuk, mennyire igaz ez az állítás, mert ellentmondás nélkül megállapíthatjuk, hogy gróf Klebelsberg életművével arra a korszakra, amelyben kifejtette közéleti tevékenységét, ráütötte a maga nagy és erős egyéniségének eltörölhetetlen bélyegét. Látjuk, hogy lángész volt, akinek látomásos elképzelésében feltámad és él a magyar kultúra megújulásának, a nemzeti erőknél e szent cél szolgálatába állításának magasztos képe. Tündöklő vértzetet készít nemzetének, nem a háború öldöklő fegyvereiből, de a tudomány és a művészet örökkévaló értékeiből. Alkotó tudós, aki intuitív csalhatatlansággal építi fel a nemzet kultúr-szervezetét, alkotó művész, aki csillogó fantáziával festi meg a nemzet kultúrképességei nemességét, alkotó

lángész, aki megsejteti velünk a magyar kultúrfölénnyel biztosítandó boldogabb nemzeti jövőt.

Lángelméje nagyságának mi, szegediek, koronatanui vagyunk. Mert abban, amit minálunk alkotott, amit miértünk kigondolt és tervezett, maradék nélkül benne van fennkölt gondolategyetemének minden alkotó eszméje. Kultúrfejlesztési programjának minden részgondolatából jutott nekünk és megtermékenyült itt attól a nagy szeretettől, amellyel irántunk viseltetett. És így, amikor emlékét ápoljuk és gondozzuk körünkben, nemcsak a neki tartozó hálás kötelességünket teljesítjük, hanem szent kötelességünket a nemzet kultúrértékeivel szemben, amelyek őrzését, megvédését és fejlesztését reánk bízta az elhunyt szeretete. E kötelességünk tudatában fogjuk hálás ragaszkodásunk soha meg nem szűnő melegségével ápolni szívünkben gróf Klebelsberg Kunó emlékét, aki a magyar nemzet egyik legnagyobb lángelméje, nekünk pedig édes jó atyánk volt.

ÜNNEPI BESZÉD

Elmondotta: SZTRIHA KÁLMÁN esperesplébános Kiskundorozsma község díszpolgári oklevelének átadása alkalmából, 1933. november 27-én.

Nagyméltóságú Grófné!

Kegyelmes Asszony!

Kiskundorozsma község képviselőtestülete Kegyelmes Asszony nagynevű férjét, az alkotó és építő munka nagy magyar államférfiát, Klébelsberg Kunó gróf Őnagyméltóságát az Alföld közoktatásának fejlesztése körül szerzett soha el nem múló érdemeiért, de különösen a kiskundorozsmai tanyákon emelt új népiskolák és templom létesítése által a község iránt tanusított áldozatkészségéért mélyeséges hálájának és szeretetének kifejezésül a legnagyobb kitüntetésben részesítette, amelyet egy község csak nyujthat: egyhangú lelkesedéssel Kiskundorozsma község díszpolgárának választotta meg.

Az erről szóló oklevelünket díszes ünnepély keretében óhajtottuk átnyujtani a nagy államférfiúnak, azonban a kifürkészhetetlen isteni akarat úgy határozott, hogy ezen oklevelünket a nagy magyar álmok álmodójának megszentelt hamvai közelében az ő bánatos szívű hitvesének, Nagyméltóságodnak nyujthassuk át.

Azt mondja egy híres író, hogy csak a megholtak élnek igazán. És ez igaz is. A nagy alkotó elmék élete és küzdelmes munkája nem ér véget földi kimúlásukkal, mert azok az eszmék és gondolatok, amelyek e nagy alkotó elmék zsenijéből embertársaikra kisugároztak, a halál után is tovább élnek és erjednek és irányítják az emberek jövőjét.

Az elhunyt nagy államférfiú is egy nagy magyar gondolatnak, az Alföld újraépítésének volt buzgó hirdetője. Ezer év alatt két szerelmese volt a nagy magyar Alföldnek: Petőfi Sándor és Klebelsberg Kunó gróf. Amíg azonban Petőfi Sándor az Alföldnek csupán költői szépségeit, a szélmalmot, a délibábot és a tündérek játékát énekelte meg zengő verseiben, addig gróf Klebelsberg Kunó mindent elkövetett, hogy az egész ország figyelmét fölhívja azokra a megdöbbségteljes valóságokra, a szörnyű sebhelyekre, amelyek ott éktelenkedtek az Alföld arculatán, amelyre a pusztulás halotti szemfödele borult. Ő volt az, aki küzdő akaratával és fáradhatatlan aktivitásával föllebbentette ezt a halotti leplet az Alföldről és egy ország néma csodálkozására mutatott rá a gyulladt sebekre, amelyeket sürgősen orvosolni kell.

Eme sebhelyek közül az egyik legszomorúbb és legfájdalmasabb volt az a szellemi elmaradottság, amely mint valami sötét éjtszaka borult az alföldi falvak és tanyák elhanyagolt népeire. Ezt a szomorú és bántó sötétséget oszlatta el a nagy magyar államférfiú akkor, amikor csodás előrelátásával a nemzeti megújulás fundamentumává a magyar kultúrát, az úgynevezett iskolapolitikát jelölte meg.

És apostoli lelkének kisugárzásaként kezdtek megépülni mindenütt az egész országban a keresztény magyar kultúra fellegvárai, az iskolák és az iskolakápolnák, amelyek mint apró mécsvilágok világítottak bele a sötét magyar éjtszakába. Az alföldi tanyavilágban minden futóhomok, nem csupán a talaj, hanem a lelkek is, amelyeket azonban meg kell kötni, meg kell rögzíteni, nehogy a kavargó szélvihar vagy téves szellemi irányzatok kárt tegyenek azokban. A homokos talajt akácfával, a lelkeket pedig Krisztus keresztjével és a kereszt árnyékában épült iskolával lehet megrögzíteni.

És megkezdődött a nagy magvetés, lélekben és talajban egyaránt, épültek a templomok és iskolák egyaránt... És azóta évek multak el. Ahol nemrégén még sötét babona terpeszkedett, ott ma a tudásnak tiszta fényét hinti szét az ötezer iskola, az ötezer világítótorony, a Klebelsberg-féle pirostetejű iskolák, ahol azelőtt sötét vad emberi indulatok és szenvedélyek kavarták a lelkeket, ott ma Krisztus szeretetét és békéjét hirdetik az oltá-

rokról, ahol azelőtt minden nagy gondolat iránt elfásult és közömbös nép lakott, amely csak a maga önző, egyéni életét élte, ott ma a templom és iskola tanításának hatása alatt az emberek a nagy és örök gondolatok iránt fogékonyak kezdtek lenni, ott kezdenek újra keresztény és hazafias módon érezni, cselekedni, az emberek kezdenek újra hinni és remélni az eljövendő nagy feladatok hordozására.

A dorozsmai tanyákon 15 új iskola és egy tanyai templom hirdeti örök időkre a nagy alkotó államférfiú soha el nem múló érdemeit és ott a tanyákon, az akácok és a jegenyék között állnak az iskolák és áll a templom. Az iskolák termeiben boldog gyermekesereg zsibong, akiknek szívből fakadó hálaímaja összevegyül az iskola fölé boruló akácok illatával és a két magasztos érzés, gyermekszívek tiszta fohásza és akác-illat egybefonódva, a kis tanyai templom harangszavának kíséretében, mint áldozat száll az Egek Urához hálaképen azért a férfiúért, aki a magyar faj iránt érzett olthatatlan szeretetéből templomokkal és iskolákkal szórta tele a nagy magyar Alföld sivatagjait és akinek minden munkája és alkotása, halála és dicsősége erő gyanánt száll át a magyar nemzet életképességeibe.

Nagyméltóságú Grófné! Mi ujjongó, örömteljes szívvel virágokat szerettünk volna hinteni hálaképen a nagy államférfi lábai elé, az isteni Gondviselés azonban úgy határozott, hogy virágok helyett bánatos szívvel koszorúnkat hozzuk el nagy jótévőknek sírjára. Alázatos lélekkel meghajtjuk fejünket az isteni végzés előtt a Miatyánk szavaival: „... fiat voluntas tua...“ legyen meg a te szent akaratod mind a mennyben, mind a földön.

És amidőn most, Kiskundorozsma község megbízásából hódolatteljes tisztelettel átnyujtom Nagyméltóságodnak elhúnyt nagynevű férje díszpolgári oklevelét, engedje meg, hogy egyúttal koszorúnkat is elhelyezhessük a nagy államférfiú és jótévők koporsójára nem utolsó üdvözléssel, de szent ígérettel, hogy emléket mindig meg fogja őrizni Kiskundorozsma hálás közönsége.

GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ

SIPŐCZ JENŐ *polgármesternek 1933 november 29-én, a Fővárosi Népművelési Bizottság gróf Klebelsberg Kunó emlékhangversenyén elmondott emlékbeszéde.*

Egy esztendeje mult már, hogy Magyarország legnagyobb fiainak egyike, gróf Klebelsberg Kunó, döbbenetesen váratlanul, örökre lezárta szemét. Tragikus halála a nemzet minden rétegeiben — még politikai ellenfeleinek soraiban is — a pótolhatatlan veszteség megrendítő erejével sujtott mindenkit. Az ő neve — életében halandó ember —, ma a nemzet jövőjébe sugárzó halhatatlan szellem neve, amelyből olyan csodálatos energia és világos fény sugárzik, mintha meg sem halt volna valóban, aki viselte. Az ő szelleme él írott munkáiban és korszakalkotó alkotásaiban.

A világtörténelemnek egyik legmostohább évtizedében, a forradalmakat követő tíz esztendőben a tudományoknak, a hitéletnek, a nevelésnek, a külügynek, a képzőművészetnek, a sportnak és a magyar nemzet széles rétegeit magasabb erkölcsi és ismeretbeli színvonalra emelő iskolánkívüli népművelésnek új és korszerű bástyákat emelt, amelyekkel a magyar jövő védelmi rendszerét építette ki. A magyar jövő fanatikus szerelmese volt ő, annak dicsőséges víziói vezették, ezért dolgozott, küzdött hatalmas munkabírásával, lángoló fantáziájával és teremtő erejével. Megalkotta az új hazafiasság, a „neonacionalizmus“ fogalmát, amelyen nem a multakon kesergő, hanem a jövőbe néző, cselekvő és produktív hazaszeretetet értette. Gróf Klebelsberg Kunó tudományos és államférfiúi működésének jelentősége csak a jövőben fog nemzeti életünk kulturális területein a maga teljes egészében kibontakozni.

Halálának első emlékeztetőjén, nemzetépítő alkotásainak hosszú soraiból az iskolánkívüli népművelést kívánom hangsúlyozottan kiemelni, amely egyik legnagyobb szabású és legnagyobb horderejű kultúrpolitikai alkotása. A népművelés célkitűzéseiben nem elégedett meg az egyszerű ismeretközléssel, hanem kifejezetten hangsúlyozta a népművelés nemzetépítő, lélekformáló feladatait. A nemzeti műveltség közös elemeinek és a közös nemzeti eszményeknek lelki kapcsolai által kívánta a nemzeti összetartozandóság eszméjét és a nemzeti egységet a lelkekben megeremteni. Az ő elgondolása szerint a népművelés a nemzet egész egyetemességére, minden társadalmi rétegre kiterjedő gondozó munka. A népművelés nemcsak analfabétaoktatás, nem pusztá ismeretközlés, tudomány és művészetek népszerűsítése, — a népművelés a nemzetnek kultúrközösségbe való összefogása. A népművelés számos másodrendű célja fölött első sorban a nemzeti műveltséget akarta egyetemesíteni és ezáltal a faji összetartozást a határokon belül és kívül élő magyarságban megerősíteni. A népművelés kiterjed a társadalom minden rétegre és a kultúra minden ágára, eszközére. A népművelés az embert és a magyart akarja a lelkekben tudatosítani. Szépre és jóra törekvő emberek nevelése a célja.

Gróf Klebelsberg Kunó látnoki szemmel mutatott rá arra a bekövetkezhető katasztrófára, amely a magyar nemzet különböző társadalmi rétegeinek kulturális szintbeli különbségeiből szakadhat nemzeti életünkre. Ezért szorgalmazta az elemi népoktatás és iskolánkívüli népművelés kiépítését, ezért létesített Collegium Hungaricumokat és egyetemeket, hogy egyfelől a széles magyar néprétegek kultúrszintjét emelje, másfelől az értelmiséget a széles néprétegek érdekeinek szolgálatára nevelje.

Nemcsak kultúrpolitikus volt, hanem az állami élet teljességét és nemzete jövőjét átlátó bölcs államférfiú, akinek minden törekvését az alkotásra való elhivatottság szent tudata irányította a fanatizmus hevével. Mint ember, férfiú volt a legjavából: vállalta a félreismertetést, a népszerűtlenséget, a gúnyos támadások keserű terhét és állta a harcot a tudás minden fegyverével felvértezett, rendíthetetlen meggyőződésből fakadó energiával. Klebelsberg Kunó gróf elgondolása és akarata a

magyar feltámadásban bizakodó és az eltiportságában is élettől duzzadó nemzet ösztönös lendülete volt.

Meghalt.

Beteljesedett rajta minden ember elkerülhetetlen végzete: porból való teste immár egy éve porladozik, de örökké élő, halhatatlan szelleme még földi életében sem munkálkodott erőteljesebben, mint ma. Az ő lelke ott él minden művében, minden nyomtatott sorában, az éter hullámain még most is rezgő minden kimondott hangjában, beszédében. Él az emlékezetünkben, él a szeretetünkben és él a nemzet nagyrabecsülésében, hálájában és tiszteletében, mert egész élete a magyar nemzet élniakarásának, jövőbe vetett hitének, a magyar feltámadásnak megtestesítője volt.

A művészetek minden ága közel állott az ő lelkéhez; némuljon el tehát halandó emberi szavunk és hangozzék fel a zene: egy nagy zseni áhítatos szellemének örökkévaló megnyilatkozása.

Áldás Klebelsberg Kunó gróf emlékezetére.

AVATÓ BESZÉD

Elmondotta PUSKÁS DEZSŐ, Baja város helyettes polgármestere a kiscsávolyi Klebelsberg-emléktábla avatásán. (1933.)

Mélyen tisztelt Ünneplő Közönség!

Azért jöttünk össze, hogy a hazafiúi hála és kegyelet bensőséges meleg érzésével ünnepet ülvén tanubizonyságot tegyünk arról a lelki készségről, mellyel Baja város nemesen érző közönsége nemzetünk vezető munkásait, a magyar feltámadás úttörőit, becsülni, tisztelni tudja.

Ennek a városnak hazafiasan érző és gondolkodó polgársága most is a lélek legszebb virágaival, a hála és kegyelet örökzöld pálmaágával ékesítve állít emléket a magyar nemzet egyik nagy fiának, Klebelsberg Kunó grófnak.

Ő volt az első kultúrpolitikusunk, aki Eötvös József báró úttörő nagy munkáját folytatva és kimélyítve közművelődésügyünk történetében új korszakot nyitott. Az ő nemzeti munkájának korszaknyitó nagy ereje abban az eredményben nyilvánult, hogy a magyar nemzet szellemi erőinek tökéletes kitermelését nemcsak lehetővé tette, hanem meg is követelte — és hogy a társadalmi, nemzeti együttérzés, a mély és öntudatos vallásosság ápolását is a nevelés céljául tűzte ki.

Azt vallotta, azt hirdette hitének és meggyőződésének átható erejével, hogy szellemi és lelki életünk tisztaságának, gazdagságának hatalmával, a kultúra fegyvereivel szerezhetjük vissza Nagymagyarországot.

Mélyen tisztelt Ünneplő Közönség! Vallásos, erkölcsös és munkás élet, szellemi felkészültség és nemzeti egység nélkül nincs magyar feltámadás, nincs szebb, boldogabb jövőendő.

A magyar üdvösségnek ezt a tízparancsolatát szolgálta Klebelsberg Kunó gróf a magyar lélek szent hevületével. 10 évig volt ő a magyar szellemi élet vezetője, irányítója, de ez alatt a rövid idő alatt is a közoktatás, tudomány, művészet és irodalom terén, vagyis a magyar kultúra egész területén alapvető munkát végzett, valódi értékeket termelve nemzete javára.

Az ő újjáépítő alkotásai a vallásos hitnek, a lelki műveltségnek, a nemzeti szellemnek és a munkás életnek győzedelmes erejét hirdetik. De az ő magvető munkájának termelését, áldásos eredményét csak gyermekeink, unokáink fogják igazán érezni és értékelni a magyar kultúra fölényének diadalmas, nemzetfenntartó nyilvánulásában.

Klebelsberg Kunó gróf minket, bajaiakat, nemcsak az egyetemes nemzeti érdekek nagyértékű szolgálatával, hanem a város ügyeinek megértő, hatékony támogatásával és közoktatásügyi intézményeink fejlesztésével is elismerésre, őszinte nagy becsülésre és hálára kötelezett.

Ezeknek a bensőséges érzéseknek maradandó külső kifejezéseként elkészítettük az ő domborművű arcképét, melyet a kiscsávolyi hazafiasan érző közönségünk szeretetében, gondos őrizetében azzal az óhajtással adunk át, hogy az ő új életet sürgető szelleme nemcsak e röpké pillanatban, hanem állandóan termékenyítse lelkeinket, erősítse hitünket, reménységünket és váltsa lelkesedéssé, lüktető, alkotó erővé hazafiúi fájdalunkat.

Hulljon le a lepel!

„A szellem, tudás és alkotás gazdag ajándékáért, Baja város hálás közönsége!“

GRAF KUNO VON KLEBELSBERG

Von B. HANKÓ. *Rivista di Biologia*. Vol. XV. 1933. XI. számából.

Graf Kuno von Klebelsberg ist gestorben. Der Tod raffte ihn im schönsten Mannesalter, in der Fülle seiner Schöpfungskraft dahin.

Graf Klebelsberg war mit besonderen Geistesgaben, mit strengem Pflicht- und Verantwortungsgefühl gesegnet. Es war seine Bestimmung, das bis in seinen Fundamenten erschütterte Gebäude der ungarischen Kultur in den schwersten Zeiten zu retten. Nicht nur zu erhalten, sondern wo möglich, noch weiter zu bauen. Die Zeit war erdrückend schwer. Hinter ihm Zusammenbruch, die grösste Katastrophe Ungarns, Revolution, Bolschewismus, rumänische Plünderung, ein verstümmeltes, zerteiltes Restchen-Land, wirtschaftliche Krise, seelische Deprimiation. Vor ihm vollkommene Hoffnungslosigkeit. Da begann Graf Klebelsberg mit loderndem Glauben die verzweifelten Seelen anzufeuern, begann zu bauen und hat Wunder vollbracht.

Er sah es gut, dass Ungarn nur bestehen könne, wenn seine Kultur auch weiterhin grösser bleibe, wie die der umgebenden Völker, die unsere kulturellen Schätze mit Dreiviertel des Landes auf Grund des Friedensdiktats von Trianon in ihren Besitz nahmen. Er hob zuerst die allgemeine Intelligenz des Volkes und baute 5000 Volksschulen! Als dann die Universitäten der uralten ungarischen Städte heimatlos wurden, gab er vier Universitäten ein neues Heim. Er wusste, dass das lodernde Feuer unserer Kultur durch eine übelgesinnte Ringmauer verdeckt wird und so das Auge der Welt nicht auf sich ziehen kann. Nun suchte und fand er Verbindung mit den gros-

sen ausländischen Kulturzentren, damit unsere Jugend die Kultur des Auslandes kennen lerne, und anderseits auch das Ausland sähe, dass unsere Kultur weit höher steht, als dies von unseren Feinden verkündet wurde. Deshalb gründete er als europäische Kulturposten die Collegia Hungarica in Wien und in Rom. Deshalb stellte er Stipendienstationen in Deutschland, Frankreich, England und der Schweiz auf, und deshalb rief er Tauschstipendien mit Schweden, Finnland, Estland und Polen ins Leben. Er scheute keine Mühe und ging überall persönlich hin, um die gegründeten freundlichen Beziehungen zu befestigen.

Um diesem hohen Zweck besser dienen zu können, vereinigte er die wissenschaftlichen Anstalten Ungarns in die Gemeinschaft der ungarischen wissenschaftlichen Sammlungen, baute am Balaton-See das Ungarische Biologische Forschungsinstitut, die Sternwarte in Budapest und die neuen Universitätsgebäuden in Szeged und Debrecen.

Wir hatten wohl keinen Kultusminister von so umfassender Konzeption und so gewaltiger Tatkraft, wie es Graf Klebelsberg war, keinen, der für die ungarische Kultur so viel tun wollte und auch getan hatte, als er.

Neue Schulen, Volksbibliotheken, Landwirtschaftsschulen, Kulturstätten verkünden seine Schöpfungskraft. Es steht fest, dass im glücklichen Gross-Ungarn von 1867 bis 1918 für die ungarische Kultur nicht so viel geschah, wie in der Zeit, wo Graf Klebelsberg Kultusminister war.

Wie scharf seine Urteilskraft, wie schnell sein Entschluss und wie zähe er in der Ausführung der für gut gefundenen Gedanken war, möge folgendes beleuchten. Als das Ungarische National Museum sich entschloss am Balaton-See eine Biologische Station zu gründen, und ich nach Révfülöp an den Balaton ging um diese Station ohne Geld ins Leben zu rufen, nahm Graf Klebelsberg davon keine Notiz. Als ich aber vom Motorboot und Mikroskop bis zu den Mobilar und Sammelapparaten alles zusammengebettelt hatte, als die Station schon schön arbeitete und auch Ausländer die Station besuchten um dort zu arbeiten, als unsere Zeitschrift im Tausche für teure ausländische Zeitschriften genommen wurde, kam Graf Klebelsberg nach Rév-

fülöp, schaute sich alles an und nun war er es, der statt der kleinen biologischen Station ein grosses staatliches biologisches Forschungsinstitut errichten wollte, mit mir die Sache gründlich besprach und den geeigneten Platz persönlich aussuchte. So entstand die Ungarische Biologische Versuchsanstalt in Tihany, und Graf Klebelsberg kam alle drei-vier Monate nach Tihany um zu sehen, wie das Institut arbeite und etwaigen Mängeln sofort persönlich abzuhelfen.

Trotz seiner Geistesgrösse war er zu jedermann lieb und unmittelbar. Jeder konnte ihn sprechen, jeder konnte ihn raten. Er hörte alle geduldig an, und wenn jemand einen guten Gedanken hatte, den zu vollbringen er für wichtig und nötig hielt, so tat er es auch ganz sicher. Oft sass er im Kreise meiner Familie und plauderte über seine Pläne. Meine Töchter werden es wohl nie vergessen, dass er mit ihnen Reigen spielte und sie aufs Knie nahm.

So war der ganze Mensch: scharfe Urteilskraft, fester Entschluss, energische Durchführung, — dabei zuvorkommend, gütig und lieb zu jedem, der das Glück hatte, in seiner Nähe zu sein.

Ich weiss, dass er noch grosse Pläne hatte, es bestanden noch Versprechen, die er noch nicht erfüllen konnte, Bauten, die noch zu errichten waren und nur noch in seinem Geiste lebten . . . da kam der Tod, unerwartet und plötzlich.

Mag wohl was er errichtet hatte ewig bestehen! Ehre seinem Angedenken!

GRÓF KLEBELSBERG KUNO MINT KULTÚRPOLITIKUS

LÁBÁN ANTAL *emlékbeszéde a gróf Klebelsberg emlékszobor
leleplezésekor a bécsi Collegium Hungaricumban,*
1934. január 22-én.

Halottakat tisztelni annyi, mint az élőknek és az életnek értékét megbecsülni; halottakat tisztelni annyi, mint magunkba szállni; halottakat tisztelni annyi, mint alázatosan, de bizakodón meghajolni az örökkévalóság előtt.

Emberek letűnnek, a személyiség mindig élő marad és megtermékenyíti a közösséget; korok letűnnek, de a korszellem a maga változásaiban mindig élő marad; a kultúra mint lényegmegnyilatkozás mindenkor örök java egy népnek, egy nemzetnek s gazdagítja a nemes humánumot s az emberiség örök céljait. S minthogy a kultúra lényegmegnyilatkozás, ösztönzést és előmozdítást nyerhet és nyer is ama nagyoktól, akiknek mint személyiségeknek megvan rá a képességük, hogy a népi és nemzeti közösség erőkészletéből merítve, sok egyezésű és egyakarató embernek tolmácsai legyenek s mint gondolkodók, államférfiak, költők, tudósok, művészek a lényeg megnyilatkozásait alakítsák és megörökítsék. Ilyen nagy férfiú volt gróf Klebelsberg. Őt tisztelni annyit tesz, mint olyan alkotásokról és tettekről beszélni, amelyek el nem múlnak s ahhoz az üdítő, éltető és erőtadó forráshoz hasonlatosak, amely kis érből folyóvá, folyóból folyammá dagad. Életében a kicsinyesek és kicsinyek sokat gáncsolták és gyakran félreértették, pedig tettei köteteket beszélnek; nem ő volt túlságosan nagy a kis szétszaggatott Magyarországban, hanem gáncsolói nem értek föl tekintetükkel az ő magasságába.

Az emlékezésnek ebben az órájában csak egész röviden kísérelhetem meg körvonalazni gróf Klebelsberg egyéniségét; ha mint államférfiúról, politikusról, tudósról akarnék órála illendőkép szólni, úgy járnék, mint az, aki a tengert próbálná kimerni. Azért be kell érnem azzal, hogy csupán a tudomány- és kultúrpolitikus Klebelsberg szellemét idézzem. A tudomány- és művelődéspolitikai volt igazán szívszerinti munkaterülete, azért úgy illik, hogy éppen ebben a házban főként erről a működéséről beszéljek, mivel a Collegium Hungaricum is ebből a szellemből született.

A magyar szellemi és gazdasági élet nagy reformátora a XIX. század első felében, gróf Széchenyi István, írja egy helyütt: „Az értelmi fejlettség előbb-utóbb minden bizonnal függésbe hoz, mert értelmi súly egyedüli valódi felsőbbség a világon“. Széchenyi e megállapítását gróf Klebelsberg egész közművelődési tevékenysége vezérmotívumaként is értékelhetnők. Szellemi, kulturális fölényről prédikált, mint a megcsonkított kis Magyarország okvetlenül szükséges követelményéről; ezt a fölényt azonban nem lehet máról holnapra mesterségesen előidézni, mert ha csak könnyen halványodó máz volna, nem lehetne hatékony; hagyománynak és haladásnak együtt kell járnia. Ezt az örök igazságot jól megvilágíthatom egy nagy természettudósnak következő két mondatával: Az élettörténet tényei azt tanítják, hogy a hagyományt szétromboló forradalmak sohase vezettek üdvös fejlődésre, hanem csak a tradíció és evolúció szoros kapcsolata. Ez az a megismerés, amelyre az élet történése jut, s amely nemcsak a szakembernek, hanem bárkinek tanulságot szolgálhat, s ennek a megismerésnek kell meghatároznia a jelenkori élethez való viszonyunkat. Eddig a tudós. Mi még tovább fűzhetjük a gondolatot. A tudomány- és művelődéspolitikának — itt persze a politika szó nem napi vagy pártpolitikát jelent, hanem a tudományos és művelődési élet ápolására és felvirágoztatására irányuló céltudatos és szerves tevékenységet — mindig a hagyományra kell építenie, s a haladásnak mindig lelkiismeretesen számolnia kell a meglévő erőkkel, ha céltudatos, üdvös továbbfejlődést akar lehetővé tenni. Februárban lesz négy éve, hogy gróf Klebelsberg a bécsi Tudo-

mányos Akadémián mondott beszédében ezt az igazságot formulázta: „Az egészséges kultúrpolitikának a mindenkori korszellemmel teljes összhangban kell lennie.“ Egészséges kultúrpolitikára és a korszellemnek helyes megragadására azonban csak olyan személyiségek képesek, akikben az előbb említett két alapkövetelmény, hagyománytisztelet és higgadt haladás egységbe olvad. Gróf Klebelsberg egyénisége szerint renaissance-ember volt, de nem kevésbé munkált benne a barokk szellem is. Mint renaissance-ember a maga személyiségvágyában legfőbb célnak a nemzeti, erkölcsi, társadalmi új rendet érezte; megvolt benne a tehetség, hogy a személyiség alkotóerejét személyiségfölötti tartalommal töltsen meg. S mint ahogy a renaissance mindentől szellemi mozgalom és forrásai benső lényegük szerint idealisztikus erők, amelyek a műveltség magaslatán erednek és régi kultúrhagyományból táplálkoznak, úgy volt alkotva ez a személyiség is, ugyanazok az ösztönök fejlesztették őt is. De nem állt meg itt. A „kapcsoló egység szent vonása“ őbenne is föltetszett, akár a barokk szellemben. Amit egy tudós a barokról mond: „A dicsőségnek csak nimbuszra van szüksége, a hatalomnak szférára, ez kapcsolja össze a tömeget egységgé“, őreá is áll. Meg kellett ragadnia a nagy egészet a szétépettségnek, az alantásra való hajlammal, a szellemi és gazdasági elszegényedésnek a korában. Ez a nagy egyéniség fölismerte, hogy az egyest bele kell állítani az egészbe és föl kell emelni az egyetemes magasságába, ezért követelt nevelő, szervező, egészséges művelődéspolitikát. A hagyomány érlelte őt személyiséggé és az a szellem, amelyet a kapcsoló egység szent vonásában megismertünk, képesítette arra, hogy az evolúciót a nyugodt haladás helyes útjára térítse. De nem valósíthatta volna meg a nagy szintézist, ha ez a régi tiroli családsarj (a család már a XVII. században Magyarország fennmaradásáért küzdött s azután nemzetedékeken keresztül magába szívta a magyar szellemisséget) lelke legmélyén át nem érezte volna, hogy „a világkép érték-meghatározta sarkpontjai“-val szemben való állásfoglalás mint végső alap, csak a saját népiség keretében lehetséges.

Ez a személyiség tíz éven át mint vallás- és közoktatásügyi miniszter vezetője, irányítója, úttörője és alapvetője volt a

magyar szellemi és művelődési életnek; előzőleg a közigazgatás különféle ügyköreiben tevékenykedett a közigazgatási bíróságnál, a miniszterelnökségen és a belügyminisztériumban. Mint tudós, a történettudományra vetette magát; ez is igazolhatja, hogy a történeket fejlődésükben tudta megragadni és hogy neki a történelem változásai egy lánc összetartozó szemei voltak, amelyeket szellemtörténetileg össze tudott kapcsolni. A Magyar Történelmi Társulatot hathatósan támogatta és új célokat tűzött eléje és ő volt az, aki különösen síkraszállott azért, hogy a bécsi állami levéltár állománya együtt maradjon, mert csak így, a maga teljességében lehet igazán hasznára a tudományos kutatásnak. A Bécsi Magyar Történelmi Intézetet is — most már ő utána gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet a neve — ő hívta életre, hogy főleg az újabb kor kutatásának szilárd alapja legyen, elsősorban az újabb magyar történet kútfőinek a kiadása révén. Történelmi beállítottsága folytán beszédeiben, dolgozataiban, tudományos értekezéseiben még a napi eseményeket is helyes távlatból tudta szemlélni és így tulajdonképeni indítékaikba is mélyebben bepillanthatott.

Egy ilyen személyiség művelődéspolitikájának bizonyára, sőt okvetlenül megvan a maga személyi jellege. Csakugyan így is volt. Munkáiban találunk nem egy mondatot, amely bepillantást enged kultúrpolitikájának irányelveibe. Azt mondja: Egy kis népnek — ha fönnt akar maradni — nagyobb feszültségre, nagyobb mozgékonyra és biztos célkitűzésre van szüksége. Körülbelül ez kultúrpolitikájának jelmondata. E mozgékony-ságnak és e feszültségnek a ritmusát, célkitűzésének sarkalatos elveit egy másik mondatban így fejezi ki: Az egész dolgozó tömeg szellemi nívóját emelni kell, szükség van az egész társadalom rendszeres nevelésére és minden területen szellemi vezetők teremtésére, akik, mondhatni, a szellemi és gazdasági élet vezérkarát alkotnák. Ezt a vezetőréteget azonban nem szabad önkényesen és erőszakos hatalmi eszközökkel megteremteni, hanem ennek egészséges nemzeti alapon kell történnie, tekintetbe véve a nemzet etikai és belső értékeit, állandó kapcsolatban a nagy közösséggel, amelyből a vezetők kiindulnak. A tudományok differenciálódásával és fejlődésével együtt kell járnia a

munkafelosztásnak, amelyet kellőképp meg kell szervezni. A szellemi és általában a kulturális életnek is mind több és újabb munkahelyre van szüksége, ahol a tudás és képesség szakszerűsítése a maga sajátos céljait követheti. A célkitűzésnek és a szellemi succrescentia teremtésének összhangban kell lenniök, s e végre munkaközösségeket s messzemenő önkormányzati joggal rendelkező testületeket kell létesíteni. A mondottakból következik, hogy gróf Klebelsberg föltétlen híve volt a kultúra decentralizálásának, minthogy meggyőződése szerint a világtörténelem kultúrnépei mindig a decentralizációban találták meg a jellemüknek megfelelő formát. Imént kifejtett gondolatait gyakorlatban a magas kultúra területén az egyetemek istápolásával és kiépítésével valósította meg. Mind a négy egyetemnek, szerinte, külön speciális tudományos célokat kell követnie, fekvésének és hatáskörének megfelelően. Ugyanilyen megfontolások folyamánaként szinte csodaszzerűen 5000 népiskola támadt a földből. A tanyai iskolák építésével megszüntette azt a visszas helyzetet, melyet az Alföld települési viszonyai teremtettek, s melynek következtében sok tanköteles gyermek nem járhatott iskolába. Ehhez a nagyszabású tethez társul különösen a nemzetgazdasági szakokat hangsúlyozó továbbképző tanfolyamok létesítése. Bölcs és éppen mai gondterhes és szűkölködő korunkban nem eléggé hangsúlyozható igazság van abban a megállapításában, hogy a magyar munka termékenységét a tudásnak és az etikai lelkiéletnek erejével kell fokozni. Így állhat elő aktív, tudatosan alkotó és tudatosan konstruktív közösség, amely aztán a kultúrpolitikát gazdaságpolitikává változtatja, mert minél műveltebb a tömeg, annál észszerűbb a gazdasági tevékenysége, annál jobban ki tudja használni természetadta erőit s így tarthat lépést más népekkel gazdasági téren. Így aztán a szellem és a gazdaság területén a mennyiség helyébe a minőség lép. Ezeket az alapelveket vallotta a művészi munka előmozdításában is. Ilyen egyszerűen és magától értetődően csak az olyan férfi gondolkozhatik és alkothat, akit a Gondviselés nehéz időben egy nép megmentőjéül és építőjéül hívott el. Igazság, amit mondok: ő nem épített légvárakat. Fontolgatásait tettek követték, bátran síkraszállott egy jó ügyért, egy jó gon-

dolat megvalósításáért. Nem egy példával igazolhatnók, hogy mennyire igaza lett. Már most kitűnik alkotásainak életrevalósága és intézményeinek szükséges volta.

Ennek a műveltségpolitikának, amelyet gróf Klebelsberg teremtett, mély lélektani alapja is volt. Elmondhatta volna az apostollal: Öltözzétek fel az új embert! Jajjal, panasszal, hivalkodással és civakodással, csacsogással és gáncsolással semmit sem lehet elérni. Az új embernek lelke mélyéig át kell hatva lennie a népi, nemzeti szellemtől és e szellem érdekében céltudatosan kell dolgoznia; ebben a tevékenységben minden egyesnek tudatában kell lennie a maga értékének, munkája jelentőségének — bármily szerény és kiskörű is az — s a közösségi, szociális szempontnak.

Ez a tízévi kultúrpolitika, amely alkotó szellemtől fogant és önfeláldozó, odaadó tevékenység folytán testet öltött, ez tette lehetővé, hogy hazánk a borzalmas megcsonkítás ellenére is talpra álljon. Magyarország a XVI. és XVII. században, amidőn mint a nyugati szellem igazi védőbástyája csaknem elpusztult, szintén iskolái, tanítói és prédikátorai vitalitásának köszönhetette, hogy olyan gyorsan magához tért és újra olyan tevékeny tagja lehetett a nyugati kulturális közösségnek, amilyen Szent István kora óta mindig volt. Így történt a világháború utáni időben is. Joggal kiáltott fel gróf Klebelsberg említett, négy évvel ezelőtt Bécsben mondott beszédében: „Nekünk, osztrákoknak és magyaroknak az összeomlás után két örök értékünk maradt meg a romok alatt: a becsület és a műveltség“.

A külföld is értékelni tudta kultúrpolitikáját. A legjelentősebb elismerés gyanánt egy nagy osztrák történettudósnak szavait akarom idézni, amelyek gróf Klebelsberg gondolatvilágának mélyreható megértéséről tanúskodnak: Az a nép, amely már nem rendelkezik nagyobb külső hatalmi eszközökkel, szellemi erőinek hatásával, kultúrájának hatalmával tehet szert a világon érvényre és tekintélyre, ez Klebelsberg grófnak a vezérgondolata, amelyet én is magaménak vallok, — úgymond a tudós.

Népe mélygyökerű életelvében való hitét gróf Klebelsberg a más nemzetek kultúrája iránti megértő lelki feltárulással tudta

összekapcsolni, így gazdagíthatta kultúránkat annyi ösztönzéssel. Ez a megértés váltódott tetterre a külföldi magyar intézetek létesítésével, amelyek mint bécsi, berlini és római Collegium Hungaricum-ok 10, illetve 5 év óta állnak fenn. Fiatalabb, az Ösztöndíjtanács által kiválasztott különféle tudomány szakú kutatóknak lehetővé vált e révén, hogy egy vagy két éven át zavartalanul munkájuknak éljenek s más népek szellemi életével közvetlen szellemi kapcsolatba lépjenek. Az ösztöndíjasok támogatása és céltudatos vezetése éppen a kollégiumok és ezek összeköttetései, valamint kulturális rendezményei révén teljesíthető a legeredményesebben; ebben áll jelentőségük. De azonkívül a Collegium Hungaricumoknak egyszersmind az is a hivatásuk, hogy a nyelve elszigeteltsége miatt nehezen hozzáférhető magyar tudományosságot a külföld előtt föltárják. A Collegium Hungaricum minden egyes tagjának misszionáriusnak és előharcosnak kell lennie.

Ez intézmények teremtésével megoldódott a vezetők képzésének és más népekkel való szellemi és kulturális együttműködésünknek kérdése. A bécsi kollégium már csaknem 300 tagot bocsátott útjára, akik a tíz év folyamán ösztöndíjasokként az egyetemen, a levéltárakban, könyvtárakban, klinikai intézetekben, múzeumokban dolgoztak és eddig összesen több, mint 700 publikációban adták közre eredményeiket. Nem mulaszthatom el ez alkalommal sem annak hálás hangsúlyozását, hogy a 10 évnek ezt az eredményes munkáját a hazai segítségeken kívül elsősorban a bécsi tudományos intézeti vezetők jóindulatú megértésének és támogatásának köszönhetjük. Ez a ház, amely Fischer von Erlach egyik legszebb korai barokk alkotása s amely 150 éven keresztül a magyar testőrgárda lakóhelye volt, most egy szellemi gárda hajléka s ezt a szellemi gárdát nagy alapítójának, Klebelsberg Kunó grófnak szelleme hatja át, most és ezután is, annak a szelleme, aki a tagok és vezetőjük elé olyan célokat tűzött, amelyekért pathosszal és ethosszal, tudniillik odaadó áldozatkészséggel és mély, nemzeti lelkülettel élni s amelyeknek szolgálhatni nagy megtiszteltetést és értékes, nemes, nemzeti tettet jelent; ilyen léttel és szolgálattal épít-

jük a jövőbe, a hazánk szebb jövőjébe ívelő hidat, amelyen majdan magyar értékeink külföldi méltánylásának szelleme is bízvást járhat-kelhet.

Ezen a gróf Klebelsberg szelleme által megszentelt helyen önéki emléket állítani nem csupán a hála kötelessége, nem csupán becsületbeli dolog, hanem időtlen-időkre szóló szimbólum is.

Halottakat tisztelni annyi, mint az élőknek és az életnek értékét megbecsülni; halottakat tisztelni annyi, mint magunkba szállni, halottakat tisztelni annyi, mint alázatosan, de bizakodóan meghajolni az örökkévalóság előtt.

EMLÉKSZAVAK

Elmondotta: SCHUSCHNIGG KURT osztrák kancellár Klebelsberg Kunó szobrának leleplezésén a Bécsi Collegium Hungaricumban.

1934. január 22-én.

In dieser pietätvollen Stunde des Gedenkens, die dem grossen Ungar Grafen Klebelsberg gewidmet ist, nimmt auch Oesterreich und besonders der Vertreter der österreichischen Unterrichtsverwaltung herzlichsten und aufrichtigen Anteil, zumal da wir hier in Wien bereits einmal die Auszeichnung hatten, das Collegium Hungaricum als eine Schöpfung des Verewigten zu kennen und kennengelernt zu haben. Wir haben in dem Verstorbenen stets einen besonderen und verständnisvollen Freund unsres Landes geschätzt und verehrt. Er ist uns in einem Muster und Beispiel geworden. Er hat gezeigt, dass auch ein Volk, dem momentan durch Zufälligkeiten seines Schicksals der politische Machtradius genommen war, durch die Pflege des Geistes, seiner Kultur sich Weltachtung erwerben kann. So grüssen wir deutsche Oesterreicher in dem grossen verstorbenen Ungar Grafen Klebelsberg zugleich die ritterliche ungarische Nation und wünschen ihr von ganzem Herzen, dass das Wirken und Schaffen des Verstorbenen ihr und uns allen weiterhin zum Segen gereiche.

MEGEMLÉKEZÉS

Elmondotta: VARGA ZSIGMOND debreceni egyetemi rektor az egyetemi és főiskolai tanárok baráti összejövele alkalmából (Szeged, 1934. május 19—21.) gróf Klebelsberg Kunó sírjának megkoszorúzásakor.

Dicsőült szellem, néhai gróf Klebelsberg Kunó! Mikor sírod felett fáklyát gyujt a hálás emlékezet, mikép aposztrófáljalak, hogy érdekeltnek ne láttassam s halhatatlan nagyságod iránt mégis igazságos legyek? Nevezzelek-e a nemzet lelkiismeretének, ki annyi mulasztást pótlandó alkotásaiddal szinte egyszerre akartad gigantikus méretűvé átalakítani a magyarság lelki arculatát? Vagy nevezzelek-e égzengésnek, mely állandó tervszerű készülődést hirdetett a közeledő nagy viharra? Üstökösnek, mely vakító fényével átvillant a légen s éppoly gyorsan eltűnt, amilyen hirtelen jött? Hasonlítsam fanatizáló buzgóságodat, mellyel a nemzeti kultúra nagyvonalú intézményes megalapozásában munkálkodtál a honvédelem ígéretes kiépítését, örök riadóhoz, amely arra figyelmeztetett, hogy a földdarab, melyen élünk, népek országútja s azon csak úgy maradhatunk meg, ha műveltebbek vagyunk, mint akik átgázolni akarnak rajtunk? ... Folytathatnám a sort s mégsem bizonyos, hogy egészen sikerült jellemzést adhatnék nagyságodról. A Lélek kitöltésének mai szent ünnepén talán még a legtalálóbban a Lélek emberének dicsőíthetnélek, ki, amit cselekedtél, a Lélek által hajtva vitted véghez hazád, nemzeted s az egész emberiség javára. Másképp aligha tudnám maradék nélkül megérteni életedet. Míg így egyszerre világossá lesz előttem, hogy miért lobogtál el, mint az önmagát megemésztő tűz, miért törtél keresztül minden akadályon, hogy célodat elérhesd, s miért tudtad hősi mártíromsággal némán tűrni, mikor a várat-

lanul beköszöntött anyagi romlás alkotásaidat akarta a zuhanás egyik főokául feltüntetni? Ma már, hála Istennek, szűnőfélben van a teremtő nagyság megítélése körül keletkezett kakofónikus zaj, s lassanként mindenki kezdi belátni, hogy Klebelsberg Kunó műve a legátgondoltabb honmentés volt. Egy második ragyogó honfoglalás, melynek sikerét, szükségességét nem befolyásolhatja sem idő, sem nyomorúság. És mit tudtál volna még szuggerálni nemzetednek s mikép égetődött volna bele alkotó génieszod bélyege a magyarság kultúraszertő lelkiismeretébe? Ezt csak mi látjuk igazán, szellemi munkatársaid, kik még mindig nem szűnő fájdalommal siratjuk korai leszakíttatásodat. Dicsőült szellem, halálod után is ragyogó példaképünk! Megfogadjuk, hogy nagyságodnak a magyar szívek pantheonában állítunk örök emléket s e fogadalmunk és szent elhatározásunk jeléül letesszük szerény virágainkat földi sírhantodra.

EMLÉKBESZÉD

Elmondotta: JÓZSEF kir. herceg, tábornagy, gróf Klebelsberg Kunóról, Csonka-Magyarország nagy kultuszministeréről. (Szege
d, 1935 április 11.)

Nehéz föladat emlékbeszédet mondani, mely méltó legyen Magyarország nagy kultuszministeréhez, gróf Klebelsberg Kunóhoz. Ha mégis vállalkoztam erre, azt az iránta érzett őszinte tisztelet és meghitt barátom iránti multhatatlan hála érzete váltotta ki belőlem, annak ellenére, hogy érzem, hogy ezt a kegyeletes tevékenységet tán más, jobb szónok tökéletesebben, hatásosabban végezhetne volna, mint én, mert az én egyszerű szavaimból nem szónoki fény és páthosz, hanem egy hálás szív meleg érzelme fog csak áradni, kihangzani, mely keresetlen szavakkal, tények felsorolásával kíván neki, a nagy hazafinak, egyszerűségében meggyőző emléket állítani hallgatóim lelkében.

Áhítatos megemlékezés akar beszédem lenni arról a nagy hazafiról, aki utolsó lehetéig meggyőződésteli lelkesedéssel, fáradságot nem ismerő munkával, önzetlen tiszta lélekkel szolgálta hazánk szent ügyét és aki sajnos túl rövid pályája magasba emelkedő szakaszán a mindenható Isten kifürkészhetlen akarata folytán földi útjáról áttért az örökkévalóság nyugalomába.

Gróf Klebelsberg Kunó Magyarpécskán született Arad megyében, 1875-ben. Középiskoláját Székesfehérvárott végezte, ezután jogot hallgatott a budapesti, müncheni, berlini egyetemen, a párizsi Sorbonne-on pedig államtudományi tanulmányokat folytatott.

Pályája kezdetén szerény tisztviselő volt, báró Bánffy Dezső miniszterelnöksége alatt a miniszterelnökséghez került,

majd Tisza István gróf alatt osztálytanácsos lett, 1910-ben a közigazgatási bírósághoz, 1912-ben a hatásköri bírósághoz került.

Az államigazgatásban gróf Tisza István vezetése alatt nőtt naggyá. Tisza bízta rá a külföldön élő magyarság nemzeti védelmének megszervezését. Az ezen a téren elért rendkívüli eredményei alapján nevezte ki Tisza előbb a kultuszminisztériumba államtitkárnak, később pedig saját személye mellé, a miniszterelnökség államtitkárává. Baráti körökben Klebelsberg sokszor rámutatott arra, hogy ő Tiszában látja és tiszteli az államférfiúi hivatottság eszményi példaképét. Tisza eszméinek hű hordozója volt mindig és azokat az előrehaladó kor szellemével törekedett összhangzásba hozni.

Gróf Klebelsberg Kunó államférfiúi hivatottságáról a külföldi magyarság védelmének munkájában tett először tanuságot. Ennek a nemzetmentő munkának az alapja az iskola és a tanítói működéssel kapcsolatos mindenféle tevékenység volt. Igazi népművelés, amit olyan céltudatosan és gyakorlatilag olyan kiváló alapon szervezett meg, hogy a kultuszminisztériumban államtitkári és később miniszteri működése alatt csak az ott már kipróbált és a gyakorlatban kitűnően bevált rendszert alkalmazta szélesebb keretekben. A külföldi magyarság védelmére irányuló munkáját három szervezet keretében oldotta meg. A Dráván túl és Bosznia-Hercegovinában a Julián-Egyesületre bízta a többségben katolikus magyarság gondozását. Romániában és Bukovinában a Szt. László Társulatra. A külföldön élő református magyarság védelmét a magyar református egyház közreműködésével oldotta meg.

Gróf Klebelsberg Kunó a Julián-Egyesület évi közgyűlésén számolt rendesen be a külföldi magyarságot védő munka eredményéről. Ezek a beszámolók a magyar szellemi élet legkiválóbb tagjainak jelenlétében történtek. A megboldogult Vargha Gyula az ő költői lelkével és a magyar faj életét figyelő statisztikus érzékével egy-egy ilyen beszámolóról mindig a legnagyobb lelkesedéssel emlékezett meg és mint író és akadémikus, sokszor fölvetette azt a gondolatot, hogy gróf Klebelsbergnek a beszámoló jelentései olyan értékei a magyar szellemi munkának,

amelyet külön irodalmi műfajként kellene a magyar irodalom-történet számára bemutatni.

A gondviselés a magyar nemzet legválságosabb éveiben adta kezébe a magyarság kultúrájának irányítását. Gróf Klebelsberg nem volt az az ember, aki csak tervezget és ígéret, ő a cselekedetek embere volt, aki terveit a legszívósabb kitartással és többnyire hihetetlen gyorsasággal meg is valósította. Országos érdekű új nagy célokat szolgált lelkes hittel és öntudatos kitartással. Ő maga mondta: „Új nagy célkitűzések előtt állunk és ezen célok között talán a legfontosabb, hogy a magyar műveltség toronymagasan emelkedjék Kelet-Európa népei fölé!“ A nagy államférfiú példátlan eréllyel leküzdött minden akadályt, hogy terveit megvalósítsa és a művelődés szolgálatában álló intézmények hálózatát megteremtse és olyan szervezetbe foglalja, amelynek együttes munkája biztosítja a magyarság helyét Európa számottevő népei között akkor is, ha fegyveres erejéből teljesen kivetkőztették; akkor is, ha a magyarság millióit a nemzeti egység törzséről letépi.

Ő optimista volt és hevesen küzdött a magyar Jeremiások kishitősége ellen, mert a kishitőséget a nemzet elleni bűnnek minősítette. Bizony igaza is volt! Szavait idézem: „A végzet nyakunkra tette ólomkezét és ha sírva roskadozunk, nyom kéréletlenül lejjebb és lejjebb! Ilyen helyzetben csak az kerekedik felül, aki óriási erőfeszítésekkel szembeszáll a végzettel!“ Más-kor meg azt mondja: „Igenis, a tudás erejével döngetjük a trianoni börtön ajtaját és a szellem szavával hirdetjük a világ nemzetekinek a magyar igazságát!“

Midőn a klinikákat talpraállította és egyetemeket létesített újból, lelke mélyéből tör föl a sóhaj: „Rettenetes volna lekésni arról a gyorsvonatról, melyen Európa nemzetei robognak előre egy ma még beláthatatlan fejlődés hihetetlen távolságai felé!“ Szerinte „a legnagyobb hiba lenne csak a kultúra konzerválására törekedni; nekünk a haladó korról a kultúrát a legmagasabb fokig kell fejlesztenünk, csak akkor állhatjuk meg helyünket a világ tülekedő versenyében; mely majd letapos minden elmaradottat. Pedig az utódállamoknak ez a legszívósabb törekvése“. Azt kiáltja felénk aggódó hazafi lelke: „Ki tudja, mit

rejteget még számunkra a jövő; de a jelen a miénk, ennek urai vagyunk és rettenetes lenne a felelősségünk, ha a megújodásnak most kínálókozó alkalmát ismét elmulasztanánk!" E szerint cselekedni, volt az ő törhetetlen akarata és alkotásainak vezérfonala. Mindent, amit a népnevelés, a kultúrfőlény, a kultúra korszerű fejlesztésére ember egyáltalában meg képes tenni, azt ő kimeríthetetlen lelkesedéssel és prófétai jövőbelátással megtette.

Minden tettének irányítója az az egy gondolat volt: „Magyarország fölvirágoztatása, nagygyá-, erőssététele.“ A művelődés eszközeivel hitte kivívhatóknak nemzete elrablott jogait és igazát. Ő a jövőbeli Nagymagyarországnak dolgozott. Nagymagyarországból lépett át a csonka ország keserves új világába, az utóbbit csak átmeneti szerencsétlenségnek tartotta, melyből lesz majd visszatérés az ezeréves mult boldogabb folytatásába, ha azt a legszívósabb munkával újra ki tudjuk érdemelni. Lángoló hittel nekifogott a nagy építőmunkának, hogy nemzetét a fel-támadás kapuja felé vezesse.

Munkássága harmonikus egységbe foglalta a nemzeti kultúra minden ágazatát, a legmagasabb tudományoktól a legalsóbbfokú népoktatásig.

A Magyar Tudományos Akadémiának zavartalan munkáját 1922-ben biztosította, ugyanakkor hozta létre a Magyar Országos Gyűjteményegyetemet. A következő évben létesíti a debreceni Déri-múzeumot, fölavatja az egyetem nagyerdei klinikatelepét, ugyancsak 1923-ban nyitja meg Pécsen a Pozsonyból menekült Erzsébet Tudományegyetemet. A középiskolákat 1924-ben rendezti, ugyanakkor megvalósítja a tanárképzés reformját. A debreceni gyermekklinikája is ebben az évben nyílik meg.

A Nemzeti Múzeum ügyét 1925-ben rendezti.

Az elvesztett ógyallai csillagászati intézet helyett újat létesít a Svábhegyen. Ebben az évben alkotta meg a tanyai iskolákról szóló törvényét. Nagy munkája mellett talált időt arra is, hogy a kultúrkapcsolatokat külföldön is kiépítse.

Berlinben tartott előadásával a német közvélemény figyelmét tereli a magyar művelődés felé. Bécsben pedig megnyitja a Collegium Hungaricumot. Szerinte: „A nemzeti politika szem-

pontjából ez fontosabb, nagyobb a jelentősége, mint egy-egy magyar követségnek!“

Itthon a Történelmi Társulat élére kerülve, ezt az úgyszólván haldokló tudományos szervezetet életre kelti és a magyar ügy szolgálatába állítja.

1926-ban megteremti a Széchenyi Tudományos Társaságot.

Ellátogat Stockholmba, Varsóba, Helsinkibe, Berlinbe, Rómába és Bécsbe, mindenütt előadásokat tart, melyek mind-egyike a magyar hazafias irodalom megkapó műremeke, meggyőző erejük a magyar igazságnak megdönthetetlen erős várai! Ő a magyar eszmét megható hűséggel tudta a rideg idegen lelkébe csepegtetni, a közös érzelmi momentumokat és érdekeket történelmi nagy tettek büszke emlékeivel alátámasztva, őszinte barátokat szerzett nemzetünknek és sok kételkedő külföldit meggyőzött igazunkról. Ezen előadásaival elévülhetlen érdemeket szerzett magának és föl nem becsülhető szolgálatot tett Magyarországnak.

Csak három mondását szeretném itt idézni ezen előadások kincses köteteiből.

Varsóban ezt mondja: „Nous Hongrois et Polonais, nous pouvons constater sans hésitation, que nous n'avons pas d'intérêts opposés et que, parcontre, nos souvenirs historiques communs sont grandioses et sacrés.“ Lehet-e két barát nemzeti érzelmeit megkapóbban kifejezni?

Berlinben ezt mondja: „Ohne Kenntnis der beiden grossen historischen Tatsachen, der verlustreichen türkischen Kämpfe des erdrückenden osmanischen Joches und sodann der Einverleibungsversuche des altösterreichischen Zentralismus, kann man die ungarische Geschichte nicht recht verstehen, die beiden innerlich zusammenhängenden Katastrophen bilden einen grossen Teil der Tragik des ungarischen Volkes!“

Mint ezen katasztrófák távoli következményét, bánkódva állapítja meg Trianonról: „Wir sind entwaffnet und auch wirtschaftlich bedrängt; es blieb uns nur ein einziges Gebiet frei, für das in Trianon keine Fesseln ausfindig gemacht werden konnten, des Gebiet des Geistes und der Kultur!“

Rómában egyik előadásán, mely a hazafi lélek egyik legzebb terméke, elmondja, hogy a Brünn melletti Spielberg és a kufsteini börtön egyenlő vendégszeretettel fogadta be a szabadságukért küzdő olaszokat és magyarokat. A novarai csatavesztés karöltve járt a világoi fegyverletéttel... Az Olasz- és Poroszország ellen viselt 1866-iki háborúban nyert lecke után Ausztria 1867-ben megkötötte a kiegyezést Deák Ferenc révén. A világháborúval összeomlott az osztrák imperializmus is.

Szavait így fejezi be: „La catastrofe universale trascino seco quell' imperialismo, ma sepelli sotto le sue rovine anche noi disgraziati ungheresi che ad esso sempre ci eravamo opposti... Voi italiani e noi ungheresi piegammo per secoli sotto la stessa pressione, combattemmo e soffrimmo per gli stessi ideali di libertà e di indipendenza. Ecco perché siamo egualmente nazionalisti, ecco perché siamo egualmente insofferenti di giochi stranieri, ecco perché commune é la maggior parte dei nostri ideali e dei nostri sentimenti politici, ecco perché siamo destinati ad intenderci con maggiore facilitá!“

Magyarul ez annyit jelent: „Az általános katasztrófa le-döntötte ezt az imperializmust, mely minket szerencsétlen magyarokat is romjai alá temetett, pedig mi azzal mindig belső lelki ellentétben állottunk... Ti olaszok és mi magyarok századokon át ugyanazon nyomás alatt görnyedtünk és a szabadságnak meg függetlenségnek ugyanazokért az eszményeiért küzdöttünk és szenvedtünk. Íme ezért vagyunk egyenlőképen nacionalisták, íme ezért vagyunk egyenlőképen türelmetlenek az idegen igával szemben, íme ezért közösek eszményeink és politikai érzelmeink nagyobb része, íme ezért tudjuk egymást oly könnyen megérteni!“

Itthon fölavatja az első 28 tanyai iskoláját. Megnyitja a Szépművészeti Múzeum új gyűjtemény osztályát.

Megszervezte a Testnevelési Főiskolát és egyáltalában a testnevelésre igen nagy súlyt helyezett, a sportra nagy gondot fordított, mert nemcsak jelentőségteljes propagandát látott a kiváló magyar sportteljesítményekben, hanem azt is akarta, hogy a jövő nemzedék izmos, életerős ifjakkból, szókimondó egyenes magyar emberekből álljon. Azt vallotta szomorúan, hogy:

„A mai pedagógiai rendszer csak ideges, korán elfáradt embereket ad az országnak, akik azután a maguk nyugtalanságával vagy tehetetlenségével csak bajt okoznak, de semmiesetre sem lesz belőlük az a munkás nemzedék, amelyre nekünk a mostani súlyos viszonyok között feltétlenül szükségünk van!”

1928-ban 1500 népkönyvtárt létesít, a 8 osztályú népiskola megvalósítására törvénytervezetet dolgoz ki.

1929-ben megnyílik a római Collegium Hungaricum. Itthon 47 mezőgazdasági népiskolát és sok elemi népiskolát épít.

1930-ban a Margitszigeten fölavatja a sportuszodát. Nagy népiskolaépítő tervezete ebben az évben fejeződik be. Szegeden Magyarország kormányzója és az egész magyar hivatalos világ jelenlétében fölszentelik az ötezredik népiskolai épületet. Akkor szentelik föl az ő büszkeségét, a fogadalmi templomot, avatják a templomtérén a nemzeti emlékcarnokot!

Tíz évig volt Magyarország kultuszminisztere, de alkotásai messze túlszárnyalják azt, amit ezen a téren más nagy államférfiak tíz év alatt alkotni tudtak. Ötvenhét évet élt, de egy évszázadnyinál többet dolgozott. Művei évszázadokon át fogják hirdetni nagy magyar lelkének hatalmas elgondolásait és a lesujtott nemzet egészségesebb életre keltésének magasztos munkáját, melyet ő tíz év alatt végzett. Az iskolák, egyetemek, kollégiumok, az itteni nagyszerű alkotásai, múzeális gyűjtemények, mind az ő igaz magyar elgondolását szolgálják, még halála után is folytatva az ő nagy munkáját a magyar feltámadás boldogító eszméjében. Az ő irodalmi tevékenysége is mindenkoron ugyanezen eszmékből született és lelte ihletét: hitet s egy jobb jövő reményét ültette el az olvasók szívébe. Ezen olyan messze előrelátó terveinek megvalósításával úgy sietett, mintha érezné, hogy élete nem lesz elég hosszú arra, hogy mindent megvalósíthasson, amit a magyar nemzet a nép boldogulása előfeltételének hitt és vallott.

Lemondása után csak hivatalos munkája szűnt meg, hivatalos tevékenységét erős akarattal és meggyőződéssel tovább folytatja. Ebben még betegsége sem tudta meggátolni. Mint az Alföldi Bizottság elnöke fáradhatatlanul dolgozik az Alföld problémáinak megoldása érdekében. Vezércikkei a fővárosi és

vidéki lapokban széles látókörű, mindig helyes ítéletű elgondolásaival a vasárnapok legértékesebb irodalmi eseményei voltak.

Hogy milyen jelentősége és hordereje van és főképp lesz nemzeti szempontból az általa létesített több mint 5000 iskolának, arról itt beszélnem fölösleges, mert azt mindnyájan tudjuk és érezzük. Hiszen kultúrpolitikai küzdelmeit az a gondolat hatotta át, hogy: „lenni vagy nem lenni és művelődni nálunk teljesen egyértelmű. A gazdasági élet egyes tényezőitől többször hallottuk — írja ő —, hogy a kultúra luxus, hogy előbb gazdagoknak kell lennünk, csak azután lehetünk műveltek, hogy nem bírjuk azokat az anyagi áldozatokat, amelyekre a más nemzetekkel való művelődési verseny sikere érdekében szükségünk van. Szerintem inkább az a tétel igaz, hogy műveltség nélkül elképzelhetetlen a gazdasági siker. Mert gazdasági sikertelenségeink jórészt két okra vezethetők vissza. A gazdasági helyzet megítélésénél, az üzleti lehetőségek felismerésénél, a vállalatok elgondolásánál, megkoncipiálásánál, megszervezésénél, irányításánál és vezetésénél nálunk sokszor hiányzik a nyugat-európai és amerikai tapasztaltsággal, rutinnal és tudással párhuzamba állítható szakismeret. Az anyagi kivitelben pedig a dolgozó magyar tömegek önhibájukon kívül nincsenek azon az értelmi színvonalon, mint a munkásság tőlünk nyugatra. Ha e kettős kulturális inferioritás helyzetéből hatalmas erőfeszítésekkel ki nem ragadjuk magunkat, akkor a gazdasági versenyben elbukunk.“

Remek hazafias cikkei és beszédei több vaskos kötetet alkotnak, valóban lélekemelő azokat olvasni. Minden szavából tanulhatunk és nemzetmentő kincseket meríthetünk.

Egyik cikkében ezt mondja: „Mi magyarok a politika nagy romantikusai vagyunk. Igen sokan különösen a politikai agitációban szeretik elhomályosítani azt a nagy igazságot, hogy az államférfiúnak legfőbb kötelessége, saját egyéni érdekeire nem nézve, örök erkölcsi igazságokat nem sértve, eredményekhez és sikerre vezetni a rábízott nemzetet.“

Mindenre kiterjedt gondoskodása, mindig abban a magasztos irányban, hogy az annyit szenvedett és egy jobb, boldogabb jövőre legméltóbb magyar népet erős karral, bölcs előrelátással,

tényleg ezen jobb jövő biztos ösvényére vezethesse. Közoktatás, népnevelés, népegészségügy és népjólét minden legapróbb mozzanatát fölkarolta és a legalaposabb tanulmányok alapján előbbre vitte.

Még most is fülemben csengenek lelke mélyéből feltörő, nála szokatlanul hangosan elmondott szavai az itteni Ferencz József-egyetem alapkövetésénél: „A bennünket környező államoknak éppen a magas műveltség terén való hatalmas előtörésével párhuzamosan a mi egyetemeink beszüntetése kulturális leszerelést jelentett volna. Hogyha kikényszerített katonai leszerelésünket ekként önkéntes kulturális leszerelés követte volna, ez a magyar faj abdikációját jelentette volna. Ha ebbe beleegyezem, ha ezzel emelt fővel és nyílt sisakkal szembe nem szállottam volna, az utókor méltán kiszórhatná csontjaimat síromból, mint olyan emberét, aki nem érdemes arra, hogy hazai földben nyugodjék.“

Egy mélyeséges értelmű kijelentését kívánom még idézni:

„Az elmúlt négy évszázadban a magyar nacionalizmus tartalma elsősorban a küzdelem volt az osztrák centralizációs germanizálás törekvéseivel szemben. Ez tárgyalanná vált, miután elszakadtunk Ausztriától; másodsorban harc volt a magyar nacionalizmus a magyar állameszmének beleplántálásáért azoknak a népeknek a lelkébe, amelyek hazánk területén éppen azon idő alatt szaporodtak el, midőn a török és a német egyaránt pusztította a magyart. Ez a törekvés tárgyalanná vált annak következtében, hogy a trianoni béke elszakította tőlünk nemzetiségeinket. A magyar nacionalizmus ekként elvesztette legfőbb tartalmát és így a régi érzés elé új célokat kell állítani. Legyen a magyar művelt és jómódú nemzet, fajsúlyosabb, mint a bennünket környező népek. Az erkölcs és tudás hatalmával megakarjuk hatványozni a magyar munka termékenységét!“ Azt kérdelem én: lehet-e magasztosabb célt kitűznie egy kultusz-miniszternek?

A nagy magyar alföld fölvirágoztatása volt az ő kedvelt terve és ezt megható lelkesedéssel szolgálta utolsó leheletéig, mert úgy vélte, hogy éppen ez bizonyos fokig el van hanyagolva és derék népének erőteljes fejlesztése az országnak egyik

legfontosabb és legégetőbb problémája, mely az ország jövőjére a legmesszebbmenő megerősödést jelentheti, ha komolyan és alaposan hozzálátunk ezen olyan lélekemelően szép föladat megoldásához. Ő látta, hogy alföldünk derék és jobb sorsra érdemes népén a legsürgősebben segíteni kell, mert a mai viszonyok nem méltók az ezer tűzpróbás magyarhoz.

Egy cikkében ezt írja: Az Alföld lelkéért még küzdenünk kell és dolgoznunk kell a szavak és még inkább a tettek kapacitáló erejével. A korábbi elhanyagoltsággal szemben éreznie kell az alföldi népnek az államhatalom segítő kezét.

Az Alföld fölvirágoztatásának gondolatával függött össze azon törekvése is, amire rajta kívül felelős magyar államférfi még csak nem is gondolt: a helyes értelemben fölfogott decentralizáció megvalósítása.

Nagy-Szeged és Nagy-Debrecen gondolatának fölvetésével és megvalósítására irányuló törekvéseivel ezt a célt akarta szolgálni. A helyes decentralizációt és az Alföld kulturális színvonalának fölemelését. Mennyit siránkoztak nálunk — írja egyik cikkében —, különösen a kiegyezés korában azon, hogy a török hódoltság idején elmaradt alföldi magyarság művelődési szintje alacsony és csak nagyon lassan emelkedik. De nem gondoltak arra, hogy a sajátos földrajzi egészlet alkotó vidékek, tájak, országrészek egyetem nélkül magasabbrendű kulturális egészszé nem fejlődhettek. A szegedi és a debreceni egyetemnek — túl a szakelőadások jelentőségén — az Alföld lelkét, az Alföld kultúráját kell képviselniök s ezt a hivatást helyettük a budapesti egyetem nem végezhetné el.“

Ezenkívül az Alföld másik nagy kérdésével, a gazdasággal is komolyan foglalkozott. Utolsó nyilvános szereplésén, mikor már beteg volt és a kérlelhetetlen halál árnyéka környezte őt, éppen ezen problémáról beszélt és hosszú időre adott programot: „Általában az Alföldnek két főproblémája van — mondotta az Alföldi Bizottság szentesi nagygyűlésén —, ezek a búza és a víz. Egyébként el akarunk menni minden alföldi városba és meg akarjuk vitatni azokat a kérdéseket, amelyek ott a legfontosabbak. Elmegyünk mindenhová, hogy megtudjuk a bajokat, kívánságokat. Mi nem mandátumot, nem tagdíjat kérünk.

Nem! Mi adni, ennek a magyar földnek adni akarunk valamit“. „A kiegyezés korának az volt a baja — írja egy másik cikkében —, hogy a súlyt a központra és a perifériákra, Budapestre és a nemzetiségi vidékekre vetette. Ami a kettő közé esett — az Alföld és a Dunántúl —, azt meglehetősen elhanyagolták. Most öntudatos ellentétben, politikánkkal megadjuk az Alföldnek a saját maga kultúráját. Azelőtt divat volt az Alföldet lemaradottságáért lesajnálni, ma a lesajnálók emlékéből számonkérjük, miért hagyták az Alföldet sajnálatraméltó állapotban. A debreceni Nagyerdő klinikáin és a szegedi Templom-tér laboratóriumaiban megindul a munka, folyik a nagy küzdelem az Alföld sajátos problémáinak megoldásáért. A szellem azután sugárzik tovább a tanyai iskolák révén az egész Tisza mellékére.“

„Az utóbbi évtizedben életem legaggodalmasabb órái azok — írja ő —, amikor a háború és forradalmak nyomoraiból csak lassan kiemelkedő Európában az ébredő élet tüneteit figyelem, midőn azt lesem, hogy nem ritkábbak-e az újra nyíló, az újból feszlő élet örvendetes jelei nálunk, mint más országokban, különösen a bennünket környező államokban. Emberek vagyunk és ezért hangulatunk sokszor hullámzik, de a ránk nehezedő sűrű ködben mindig megvigasztal, ha az Alföld ébredésére gondolok.“

Még meg kell azt is említenem, hogy gróf Klebelsberg Kunó a hadigondozottak ügyét is nagy szeretettel tette magáévá és még minisztersége előtt ennek az élén állott. Akkor megmutatta, hogy ő a rokkantakat, hadiözvegyeket és hadiárvákat teljes és meggyőződéses jóindulatával kezeli és állandó tisztességes megélhetést akart és tudott nekik biztosítani. Ez 1915-ben jött létre. A forradalmak után igen sokszor és behatóan beszéltem vele erről a kérdéstről és meggyőződtem arról, hogy melegen érző lelke — bár már, sajnos, nem tartozott a rokkantügy az ő közvetlen hatáskörébe — elkövet mindent, hogy amennyire lehetséges, teljesíttesse a nemzetnek ezen becsületbeli kötelességét és mindkét kezével segítsen azokon, akik a haza szent ügyéért áldozták föl testi épségüket.

Sokat kritizálták és a szemére vetették, hogy pazarol. De ezek csak rövidlátó kiszólások voltak és sokszor a tények igen felületes ismeretére voltak alapozva. Azt kérdem én, hogy mire

adja ki a kultuszminiszter a rendelkezésére bocsájtott pénzt, hogyha nem a nemzeti eszme megerősítését egyedül szolgáló és a magyar kultúrát a versengők közül előre szökeltető népnevelésre, népfölvirágoztatásra? Hol volna az a pénz ma, hogyha nem maradandó kultúrcélokra fektette volna be? Bizonyosan a kiadások tengerében vízcseppeként elenyészett volna. Ő azt a pénzt befektette a lelkek fejlődésébe, a hazafiságban, a honszeretben ezerszeresen kamatozó népnevelésbe és a magyar kultúrát hirdető tudományos intézményekbe, a külföldön a magyar eszmét valló Collegiumokba! Mindez nem veszett el és a föltámadás erkölcsi tőkáját — mely minden pénz-nél becsesebb — szaporítja. Ő a magyar jövő megalapozásának köveit rakta le ott, ahol talán ma homok volna, ha ő nem fejt ki ilyen nagy és előrelátó munkát.

Gróf Klebelsberg Kunó egy támadás miatt elkeseredve mondta: „Igazán komikus a tudatlanságnak az a mértéke, hogy egyesek még a polgári iskolánál is értelmi proletáriátus neveléstől félnek! Az ilyen emberek nyilván azt óhajtják, hogy a magyar nép általános kultúrszintjét a kisededvők adják meg!”

Különben a takarékoságról elveként leszegezve ezt írja: „Soha nem fogom a takarékoságot úgy felfogni, hogy sötét és zsúfolt tantermekben, nyomasztó levegőben tartsam a magyar ifjúságot, hogy klinikáinkon elavult röntgen-gépek legyenek, hogy egyetlen technikánkon elavult konstrukciókon tanítsák az új gépészmérnök nemzedéket, hogy hiányozván a tanszékek mellett a folyóiratok, ne vegyünk tudomást a legújabb kutatásokról és vívmányokról”.

Ő nemcsak beszélt és írt, hanem teremtett, alkotott és alkotásaival felbecsülhetetlen szolgálatot tett a magyar nemzetnek. Alkotásainak nagy része azonban olyan, hogy csak hosszabb idő múlva fogja teljes nagyságában érvényesíteni elgondolásait és áldásdús gyümölcseit meghozni. Ezért érzem és tudom, hogy későbbi nemzedékek áldani fogják emlékét és minden bántalmat, csipkedést, mely oly fájdalmasan érintette őt, jóvá fognak tenni, mert neve és emléke mindig jobban fog világítani történelmünk legszomorúbb korszakunkból való kibontakozásunkat megörökítő lapjain, mert ő nem a jelennek dolgozott, hanem az eljövendő

boldogabb jövőnknek; ő tudta, hogy az, amit tesz, nemzete javára válik és éltető gyümölcsét meg fogja hozni.

A Balaton fejlesztését is szíven hordta és kedvenc terve az volt, hogy a tihanyi félszigetet lassacskán nemzeti parkká alakítsa át. Sokszor járkáltam vele a Balaton partján, míg ő lelkesen beszélt nekem szebbnél-szebb, kitűnőbbnél-kitűnőbb terveit. „Ha a gondviselés éltet...“, de a gondviselés másként intézkedett.

Jószívű, aranyos lelkületű ember volt, akinek érzékeny lelkében minden támadás — bár nem mutatta — tüskét hagyott hátra, mely soká bántotta.

Ha elgondolásai megértésre találtak, boldogan sugárzott aktív nemes lelke.

Minden helyzetben bölcs tanácsadó és higgadt, csodálatosan világos ítélőképességgel bíró, minden körülmények között megbízható hűséges barát volt.

Bizalmas beszélgetésekben, családi, jogi, politikai, külpolitikai kérdésekben az ő messzetekintő, mindig alapos és józan fejtegetései, melegen érző jóságos szívének sugallatai, engem megkaptak és sok esetben mélyen meghatottak. Az volt mindig a benyomásom, hogy ő a nehéz helyzetbe jutott embertársainak erős lelkitámasza volt.

Gyakran mondotta nekem, hogy ő istenfélő, vallásos, erős-hitű hazafiakat akar nevelni nemzetünk minden gyermekéből, mert erre van legnagyobb szüksége a jövő Magyarországnak. Meggyőződése az, hogy vallás és hazafiság szorosan összefügg. Vallástalan ember nem lehet valóban jó hazafi.

Gróf Klebelsberg Kunó élni fog a magyar nemzet hálás szívében kései nemzedékekig, mert hiszen amerre csak nézünk, lépten-nyomon az ő alkotásaival találkozunk, melyeket azért hívott létre, hogy a magyar nemzet, a magyar nép erőteljes fejlődését, fölvirágoztatását szolgálva, azt a föltámadás biztos útjára vezesse.

*

Ma, mikor megyéspüspök urunk fölszentelte a síremléket, az volt az érzésem, hogy egész Szeged, a nagy magyar Alföld

és vele egész Magyarország a nagy halott sírjánál virraszt és lélekben egyesülve, hálásan tekint az örökkévalóság felé, ahová ő örök nyugalomra vonult vissza! Gondolataink elszálltak mindenfelé, ahol az ő mindig humánus, a magyarság, a magyar nép javát célzó és elősegítő alkotásai hirdetik hazafias lelkének előrelátó nemzeties elgondolásait. Hálás szívből sóhajtottunk föl, hogy bizony igaza volt, midőn azt állította, hogy megnyomorítottságunkban, csonkaságunkban, fegyvertelenségünkben, kifosztottságunkban úgyszólván egyetlen fegyverünk a magyar kultúra, a népnevelés, a tudomány oly fokú fejlesztése, mellyel a versenyt fölvenni nem lehet, mely oly magasságban tartja mindig nemzetünket, hogy annak színvonala mint a templomtorony kimagaslik a falu sárviskói fölé. Igaza volt, amikor azt állította, hogy a magasfokú kultúra a magyar igazságnak egyik szilárd védbástyája.

Gróf Klebelsberg Kunó, a nagy kultuszminiszter, Szeged képviselője, díszpolgára és hűséges jóbarátja, az Alföld, — az ő szeretett Alföldje ölében nyugossa örök békés álmát. Szeged Fogadalmi-templomában, az Alföld nagy metropolisza — ahogy ő Szegedet nevezte — szívében, a hálás szeretet virágcsipkés szemfedője alatt pihen és ha megkondul a hősök harangja, az ő nevét is hirdeti a hazáért elesett hősök mennyei babérral koszorúzott neveivel együtt.

És midőn majd a városházának harangja megcsendül, mi, akik itt egybegyűltünk, hogy az ő emlékének szenteljük hálatelt gondolatainkat, fölemelő érzelemben egyesítjük lelkeinket és ajkunkról elrebben a bensőséges fohász, melyet bizton minden igaz magyar velünk mond el:

„Áldott legyen e nagy magyar hazafinak és alkotónak az emléke!”

GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ

Emlékeszéd, elmondotta: DOMANOVSKY SÁNDOR a Gróf Klebelsberg Kunó Emlékbizottság 1935. október 13-i ülésén.

Három esztendeje, hogy egy szomorú őszi estén Szeged népe harangzúgás közben, lobogó fáklyák áradatával kísérte utolsó nyugóhelyére azt a férfiút, akit Ravasz László „a legkonkrétabb s ugyanakkor a legnagyobb álmú magyar kultúrpolitikus“-nak nevezett.

Három éve csak! és mégis az az érzésünk, mintha időközben hosszú idők zajlottak volna le, amelyek a csak minap átélt eseményeket és ez évek vezető férfiait már történeti perspektívába állították. Nehéz évek voltak ezek, szomorú tapasztalatokkal, keserves vergődéssel és küzdelmekkel, sok kényszerű lemondással. A tenger gond alatt őszülő fejek többet éltek át, mint boldogabb időkben évtizedek folyamán és a megítélés emberekről és tettekről a füllesztő légkör hevében szokatlanul gyorsan öltött érett alakot.

Klebelsberg Kunó nem esett el politikai ellenfeleinek gyilkos golyóitól, mint egykori mestere, Tisza István, így a visszahatás sokszor ferde megítélésével szemben nem lehetett olyan viharosan megsemmisítő, de lassan tért hódítva, mindenfelé terjedt az a meggyőződés, hogy az embereknek revideálniuk kell róla alkotott ítéletüket.

Gróf Klebelsberg Kunó az embereket két táborra osztotta: a pozitív és a negatív emberek kategóriájára, de e két táboron belül is fokozatokat különböztetett meg. A pozitív oldalon az aktív, a produktív és a konstruktív emberek típusait. Egyéniségére talán semmi sem olyan jellemző, mint ez a szétválás. Vérmérsékletük sokakat megakadályozott abban, hogy meg-

értéssel forduljanak lázas tevékenysége felé, amely különösen akkor bontakozott ki teljes erejében, amikor mint a szegény ország kultuszminisztere, vezető állásba került, amelynek súlya a Trianon utáni időkben szinte emberfölötti erőfeszítésekre ösztönözte. Hiúságot, törtetést, szertelen újítási vágyat, a rendelkezésre álló erők túlbecsülését vetették szemére. Csak kevesen voltak, akik lelkének redői közé bepillanthattak és érzés- és gondolatvilágának lényegét fölismerték. Sokan, még a hozzá közelállók közül is, csak azt látták, ami tevékenységi körüknél fogva őket magukat közelebből érdekelte, de nem látták gondolatvilágának nagy egységét, amelyben a lokális és szakszempontoknak néha egy-egy kérdésben jelentékeny áldozatokat kellett hozniok az egész elgondolás egysége kedvéért. Ez sokszor félreértésre, sőt súrlódásra vezetett ott is, ahol különben megvoltak a megértés föltételei. Így munkája gazdag volt küzdelmekben, működése erősen ki volt téve a kritikának. De Klebelsberg Kunó épp azért, mert aktív ember volt a szó legfölfokozottabb értelmében, a küzdelmet szükségesnek tartotta, a kritika túlzásaival pedig keveset törődött. Hiszen „a munkás, az alkotó emberek szent összefogását“ hirdette a „kritika túltengéseivel szemben“, amiben negatív erők érvényesülését látta, és mert meg volt győződve, hogy „ha a negatív ember befolyása a közvéleményben felülkerekednék, ez végzetesen megállítaná a nemzetet a modern haladás útján“.

Bármennyire alapvetőnek tartjuk is azonban jellemvonásai közt erős aktivizmusát, mellette lelkének egy másik alaptulajdonságát is ki kell emelnünk: fölényes intelligenciáját. Közéleti pályáján nem egyszer került abba a helyzetbe, hogy az aktív munka teréről visszaszorult. Ezek a korszakok az ő életében új és új tanulmányok és elmélyedések időszakai voltak, amelyekbe az aktív embernek ugyanazzal a leküzdhetetlen hevével vetette bele magát, amely őt alkotásaiban is jellemezte. A tanulmány és a gondolataiba mélyedés éppen olyan szükséglet volt számára, mint a cselekvés, a tett. Nem az ismeretanyag kapzsi fölraktározása, hanem az ismeretek alkalmazása kedvéért! Így mélyedt el, amikor az államtitkárságtól visszavonult, történelmi tanul-

mányokba, a miniszteri székből távozása után pedig a külpolitika vizsgálatába.

Ezek folyamán, hogy haladásunk akadályai közül a nemzeti hibákat lehetőleg ki lehessen küszöbölni, sürgette fölkutatásukat, különösen a hanyatló korok tanulmányozását, sokszor mutatva rá egy-egy nemzeti gyarlóságunkra. De talán egyiket sem emlegette annyit, mint azt, hogy a gondolatsorokat nem szoktuk végiggondolni, hogy „Magyarország a végig nem gondolt gondolatsorok hazája“, ahol „az emberek a logikai következtetéseknek fonalát csak addig a pontig vezetik le és követik, ameddig az ő felfogásuknak kedvez és nem mennek tovább, különösen akkor nem, ha a továbbvezetett konzekvenciák már egészen más képet mutatnak“. Ezt a hibát éppen azért látta olyan élesen, mert maga mindig kerülni igyekezett, mert ő a végiggondolt gondolatsorok embere volt.

1917-ben Thallóczy Lajos tragikus halála a Magyar Történelmi Társulatot az elnökválasztás nehéz feladata elé állította. Gróf Klebelsberg Kunóval, mint államtitkárral, akkor a konstantinápolyi történelmi intézettel kapcsolatban éppen megbeszélések folytak. Ezek folyamán ismerte fel a Társulat akkori elnöksége azt a nagy értéket, amelyet Klebelsberg gróf egyéniségének éppen a gondolatoknak ez a végiggondolása adott és e felismerés hatása alatt jelölte őt a megüresedett elnöki székre. S hogy érzésben mily helyes volt elhatározása, azt nemcsak a Társulatnak az ő elnöksége alatt bekövetkezett fényes virágzása s az ő tervei szerint megindult új kiadványsorozatok igazolták, hanem már az új elnök első megnyitóbeszéde is, amely a Társulat további céljait azonnal pontosan kitűzte.

Gróf Klebelsberg Kunó világnézetének mindig megvoltak mély meggyőződésen alapuló szilárd fundamentumai: vallásossága, erős nemzeti érzése, cselekedeteivel szemben igen szigorúan értelmezett felelősségérzete, amelyből konzervatív alapon álló, de különösen kulturális, szociális és gazdasági téren határozott haladást követelő nézetei fakadtak. Aktivizmusából következett, hogy mindig a cselekvés és a munka embere volt. Politikai egyéniségének éles profilját azonban csak az összeomlás, a

trianoni béke keservei s a nyomukban nemzetünkre nehezedett elviselhetetlen nyomás alakították ki.

Az a Klebelsberg Kunó, aki korábban a Julián-egyesület ügyeit vezette és a világháború alatt a rokkantügyek gondozója volt, változatos közigazgatási pályája folyamán mélyen bele-nézett a tömegek életébe. A nagy katasztrófát ő különböző szempontok megvilágításában látta s mint a vízszabályozó mér-nök, akinek gátjait az ár elszakította, tevékenységét mindjárt arra állította be, hogyan lehet az alapjaiban megrendült védő-szerkezetet a változott viszonyokhoz mérten úgy átépíteni, hogy az a további békés munkát és életet lehetővé tegye.

Minthogy a fejleményeket nemcsak külső megjelenésükben látta, hanem lényegüket is határozottan fölismerte, tisztában volt azzal, hogy lokális természetű orvoslással a bajokon segíteni nem lehet, hogy az, aminek jönnie kell, nem lehet egyszerűen kitatarozott formájában a régi. A kormányzat egyik felelős helyéről erélyesen megindította a munkát saját reszortjában, de elgondolása nem a reszort szűk kereteiben mozgott. 1928-ban gondolatait a nyilvánosság elé vitte, nem elméleti rendszeres földol-gozásban, hanem töredekésen és a közönséghez szólva úgy, ahogy a napi munka fáradalmi közt kifejtésükre ideje és módja akadt. Elveinek a „neonacionalizmus“ nevet adta, már a névben is jelezni akarva azt, hogy nem lehet szó egyszerű továbbfolytatásról, hogy az összeomlott épületet fokozatosan, de késlekedés nélkül újjá kell építeni.

Nem volt ábrándozó. Mikor a neonacionalizmusról szóló cikkeit összegyűjtve kiadta, a könyv élére jelszóul azt írta: „Eszmények nélkül nem lehet élni, illúziókban nem szabad élni“. Aktivista lénye élesen elítélt minden pesszimizmust. Egyáltalán nem látta rózsás színben sem a pillanatnyi helyzetet, sem a jövőt, de nagyon jól tudta, hogy a pesszimizmus csak leköti és megbénítja az alkotó erőt, hogy a kétségbeesés csak elernyeszt és veszedelembe dönt. A gyógyulást tehát csak bizakodó hangulat-tól remélte, „a politikai élet oxigénjét“ az optimizmusban látta. „Varjú módra — írta — sohasem károgtam a pesszimizmust az emberek fülébe. Gyalázatos szerep ez akkor, amikor éppen a nemzet reményének és bizalmának fönntartásán múlik minden.

De önámításra sem vagyok kapható“. A katasztrófák nemzete — így nevezte a magyart — megállapítása szerint „állandóan fenyegetve volt s egyetlen század sem tűnt le anélkül, hogy a lét és nemlét kérdése elé ne állította volna“. E letagadhatatlan szomorú ténnyel szemben azonban azt hirdette, hogy a legnagyobb katasztrófák után is mindig képes volt a belső megújódásra. Ezt nevezte „történelmi optimizmusnak“. „És mert a nemzet rejtett megújító erőit minden téren munkában látom — mondotta —, ebből vonom le jelen helyzetünkre nézve optimizmusomat, amely nem kedélyhangulat, hanem történelmi szemlélet eredménye.“

„Bizalom, munka, óriási erőfeszítések, művek, alkotások — ez az emelkedés egyedüli útja.“ Határozottan fölhívta a csodaváró optimisták figyelmét, hogy „nagy adag naivitás kell ahhoz, hogy azt higyük: dolgaink csak úgy egyszerűen, óriási nélkülözések, szenvedések és áldozatok nélkül jobbra fordulhatnak“ s arra, hogy a kedvezőtlen világhelyzetet akceptálnunk kell, hogy „nincs számunkra kitérés, a hallatlan nehézségekkel meg kell küzdenünk vagy megsemmisülnünk“. De nemcsak a nehézségekre mutatott rá, amelyeket le kell küzdeni, hanem a módra is, ahogy az lehetséges: „Igaz ugyan — írta —, hogy aki puszta fejével rohamozik a sziklafal ellen, az összezúzza koponyáját; igaz az is, hogy még hatalmas kalapáccsal is hiába dörömbölnénk a végzetes gránitfalon, de lám, hajthatatlan akarat erő és technikai tudás a Szent Gotthárd és a Szimplon sziklatömegin át 12—20 kilométeres alagutat ütött át. Láttam nyolc köbméteres gránitkockát, mely valóságos szimboluma volt a törhetetlen ellenállásnak, és a hidraulikus prés egyetlen perc alatt szétnyomta és szilánkokra, darabokra mállva esett szét. Így van ez az erkölcsi és szellemi életben is. Ha nagyok az akadályok, akkor még nagyobb akarat erő és a modern tudás hatalmának hidraulikus présével roppantsuk szét azokat — és íme, mindjárt mi kerekedünk fölül“.

Az alkalmazott képben Klebelsberg két nagy gondolatot egyesített, hogy a nagy nehézségeknek nem szabad elkedvetlenítőleg hatniok, ellenkezőleg csak fel kell fokozniok akaratunkat

és erőfeszítésünket; és hogy ahol a fizikai erő elégtelen, a tudomány hatalmával kell meghatványozni.

A csonka határok közt, a megalázásban is erősnek akarta látni a magyart. Nem sokra értékelte a szónokló és kesergő hazafiságot. Ennél sokkal többet kívánt, egy új magyar ember-típus kimunkálását, egy pozitív „dolgozó, szerző, családjának helyzetét emelni és biztosítani igyekvő“ embertípust, aki „keveset beszél és szónokol, de annál többet dolgozik és alkot; aki olyan nyomatékkal tud akarni, mint ahogy az újfajta acélfúrók könnyűszerrel áthatnak a legerősebb páncélfalon; aki nem meríti ki erejét vitákban, perpatvarokban, feleselésben, hanem aki minden energiáját öntudatosan a kitűzött célokra koncentrálni tudja“.

Mint alkotó ember, alkotásokkal akarta nemzetét a haza földjével összefűzni, mert „szent az a munka, amely magát az ország felületét, földrajzi szerkezetét gyökeresen átalakítja“; mert az ő érzése szerint a „nép csak azzal szerez jogot ahhoz a földhöz, amely hazája, ha azt halhatatlan művekkel magához, nemzeti géniuszához kapcsolja“, mert „a haza földjére ontott véren kívül a művek és alkotások azok, amelyek révén a nemzet magát a haza földjével elválaszthatatlanul jegyzi el“. Ebben a földben nemcsak a hantot akarta látni, amely eltakar; az elbukás tragikus momentumával szemben ő az „élet nagyszerű principiumát“ hangsúlyozta: „Tekintsük ezt a pompás magyar földet csakugyan éltetőnknek, aminek megvalósulásához azonban kell, hogy mint a növény erőt merít a földből, úgy a nemzet is szívja ki a haza földjéből azokat az erőket, amelyek felvirágzásának és nagyságának nélkülözhetetlen előfeltételei“.

A nagy erőfeszítések és áldozatok pillanataival szemben pedig a hazafiságot a hétköznapiakon is érvényesíteni kívánta, mert „a nemzet élete hétköznapiakon hömpölyög tovább és meggyőződése szerint éppen ezeken a hétköznapiakon nincs kihasználva a magyar hazafiság a nemzet megerősítése érdekében, mert nincsenek azok a közbeeső célok kítűzve, amelyek elérésén a maga módja szerint mindenki és napról-napra dolgozhatik“.

Hazafisága tehát nem az ünnepnapnak szólt, hanem mindig a munkával és az alkotásokkal kapcsolódott akaratot,

erőfeszítést és áldozatot követelt. Ezért azt óhajtotta, hogy az új korszak új ideológiájában „az új nemzedék eszménye ne a politizálás legyen“, „hanem a közegészségügyi, kulturális, tudományos és irodalmi, közgazdasági és szociálpolitikai alkotás“. Koncentrikusabb alkotásokat kívánt, „ami a tömegek fantáziáját fölizzassa.“ „Az erkölcsi alapokon nyugvó nacionalizmus és a gazdasági tevékenység gondolatát“ akarta az új nemzedékbe belevinni. Ezzel a mentalitással nem lehetett egyszerű, szürke kultuszminiszter, aki csak a napi adminisztrációt végezte. Az alkotásokat, amelyekre aktivitása őt szakadatlanul ösztönözte, gondolkodásának ezek az általános alapelvei határozták meg. Minden törekvése, törvényjavaslata, alapítása és rendelkezése: elvi, tárgyi és személyi elhatározás, mint rész ennek az eszmei egésznek a szolgálatában állott. Ez a kapcsolat tette őt a kormányzás művészevé.

Sok gáncs érte őt a vidéki egyetemek fenntartása miatt, de a gáncoskodók hol pénzügyi, hol színvonalai és túltermelési szempontokat sorakoztattak föl ellene, holott az ő elgondolása máson alapult. A trianoni béke Magyarországnak csak legmagyarabb, de helyenként kulturális szempontból legelhanyagoltabb részét hagyta meg. Klebelsberg teljes mértékben érezte ennek az elhanyagoltságnak nyomasztó súlyát. Felismerve a művelődési tényezők szörnyű fontosságát — amint magát kifejezte — „Budapest közgazdasági és kulturális lámpáit“ nem tartotta „elég erőseknek ahhoz, hogy Magyarország egész területét gazdasági és művelődési sugarakkal megvilágítsák“, vidéki gócpontok kifejlesztését sürgette tehát, hogy a „perifériákon ne legyen nagy kulturális éjtszaka“. Ezért sürgette, hogy „az ország területi megoszlásának és társadalmi tagozódásának mélyebbreható elemzése révén fel kell ismerni azokat a főpilléreket, amelyeken a magyar művelődés nyugszik“. Ilyenekül pedig elsősorban a várost és az értelmi középosztályt jelölte meg. A városok fejlődésétől várta a fogékonyság fellendülését a művelődés iránt. A „statisztikai városokból“ „a szó igaz értelmében vett városokat“ akart fejleszteni. Aggódva látta azonban, „hogy mind a kormányban, mind az ellenzéken a városi érdekek öntudatos meglátása, felismerése és képviselése körül vajmi kevés történik“.

Magára maradva, legalább saját hatáskörében nem akart lemaradni a szükséges intézkedésekkel. Egész decentralizációs politikája ezen az elgondoláson sarkallott.

A művelődési kérdésbe pedig mindig belejátszott a lét és nemlét felvetésének gondolata. Klebelsberg semmitől sem tartott annyira, mint hogy a veszített háború nyomorúsága kultúrdefetizmusra vezethet. Ellene nemcsak logikai érveléssel és hatásos képekkel lépett föl, hanem ismételten hivatkozott külföldi történelmi példákra is. Humboldt Vilmoséra Poroszországban és Jules Ferryére Franciaországban, akik mint kultuszminiszterek hazájuk 1806-iki, illetve 1871-iki súlyos vereségei után erkölcsi és szellemi erőkkkel hatványozták meg nemzetüknek a háborúk folyamán megcsökkent fizikai erejét. Hirdette, hogy a kultúra „kenyér és hatalmi kérdés“, hogy a kultuszárca az adott viszonyok közt voltaképpen „honvédelmi tárca“, hogy a trianoni börtönajtót mindenképp „a tudás erejével döngethetjük és a szellem szavával hirdethetjük a világ nemzeteinek a magyar igazságot“; egyben arra is figyelmeztetve a kulturális befektetések ellenségeit, hogy a „kultúra nem olyan kincs, amelyet pusztá őrzéssel meg lehet tartani. Mert a művelődést minden egyes nemzedéknek verejtékes munkával kell újra és újra kiküzdenie s a nemzetnek is folyvást dolgoznia kell, hogy a maga művelődési szintjét fenntarthassa.“

A kulturális lemaradás veszedelmének érzékeltetésére különösen két képet szegzett szembe a kultúrdefetistákkal. „Nem szeretném — mondotta 1925-ben egyik parlamenti beszédében —, ha a jövő magyar nemzedék a kultúra elültöltő puskáival fölszerelve, szemben találná magát más nemzetek kulturális tankjaival, repülőgépeivel és más modern fegyvereivel“. Még élesebben fejezte azonban ki aggályait egy, az évek folyamán ismételten visszatérő képében: „Ne feledjük el, hogy az a szent terület, amelyet mi hazánknak nevezünk, Középeurópában, Európa belvárosában fekszik és ha mi magyarok csak egy kisebb műveltségű állam zsüpfedeles házában akarnánk élni, akkor ilyen ház számára nagyon korán túlságosan drágává válnék Európának ebben a belvárosában a házhely. Lebontanák zsüpfedeles házukat és más szerencsésebb nemzetek építenének itt palotát.“

Nagyon primitív elgondolásnak tekintette, ha Trianon okozta gazdasági válságunkból azt a következtetést vonnánk le, hogy elszegényedtünk, tehát ne tanuljunk. „Kevesebb költséget, tehát kevesebb iskolát, kevesebb tudást“. Ezzel szemben a Trianon utáni kultúrpolitika gondolatörét így szövegezte meg: „nagyobb nehézségekkel kell az életben megküzdünk, amihez nagyobb tudás kell.“

A legszerencsétlenebb gondolatnak tartotta helyzetünknek olyatén megítélését is, „hogy még az a nyolcmillió magyar is sok, amit Trianon nekünk meghagyott“, ő a bajt abban látta, „hogy annyian, ahányan vagyunk, nem dolgozunk sokkal többet. Nem sok ezen a darab földön az a nyolcmillió ember, hanem kevés a kifejtett munkája és nem elég az intelligenciája“.

Kultúrpolitikájának alaptétele tehát: „a program nem lehet más, mint: a nemzeti termelés élére európai nívón álló vezetők ezreit, a nemzeti termelés szolgálatába pedig magas erkölcsi és értelmi kultúrával bíró tömegek millióit állítani“. Más fogalmazásban: „emelni a magyar tömegek művelődési szintjét, erkölcsi és szellemi belértékét, fajsúlyát és ennek a műveltebb nemzetnek olyan vezetőket adni, akiknek a méretei megütik az európai dimenziókat, akiket a nemzet minden téren bizalommal és a siker reményével követhet“. A széles tömeget nevezte ő a „cselekvés materialistáinak“, akik a mindennapi kenyérért dolgoznak. Felettük állanak a „cselekvés idealistái, akik a megvalósítás, a realizáció képességével organizatórikus fantáziát párosítanak.“

Minden kultúrpolitikának megvan a bifurkációja: népművelés és magas műveltség. Ennek elválasztása bizonyára nem klebelsbergi gondolat, az egyéni csak a szétválasztás megfogalmazási formája s a kérdés, hogy a kettő közül melyik áll előtérben. Klebelsberggel szemben mindig az volt a vád, hogy politikájában a népművelés elhanyagolásával csak a magas műveltség érvényesül. A tanyai iskolák építésének megindítása, az ötezer népiskolai objektum, amely minisztersége idején felépült, alig tudott valamit is változtatni ezen a nézeten, nem azért, mintha Klebelsberg politikája egyoldalú lett volna, de a dolog természeténél fogva, mert a magas műveltség egészen más gon-

dozást kíván, mint a népművelés. Klebelsberg ezt úgy fejezte ki: „aki népoktatást szervez, az szórja bőven a művelődés magvát a nép széles rétegeinek televény földjébe, mint a magvető. Aki tudós-nevelés körül törődik, az legyen orchideakertész, foglalkozzék minden cseréppel külön-külön“. Ez az orchideakertész, melyet ő nagy passzióval és hozzáértéssel űzött, keltette föl az irigységet. A hozzánemértők nem akarták elhinni, hogy a tudomány melegházi növény, amelynek a szeretet melege és folytonos ápolás kell. Hiába magyarázta a miniszter, hogy a kérdést nem lehet úgy felállítani, *vagy* magas kultúra, *vagy* népművelés, hogy az élet nem ismer „*vagy-vagy*“-okat, hanem csak „*és*“-eket; az át nem gondolt jelszavakat boldog-boldogtalan unos-untalan ismételte. Ebben a részben nem sikerült neki a kedvezőtlen atmoszférát megváltoztatnia.

A tudományos kutatás tervszerű támogatása és a tudós- és szakemberképzés, az ennek érdekében szervezett ösztöndíjakkal és a szolgálatában álló külföldi kollégiumok nemhogy minden fényes eredményeik ellenére sem tudták megszerezni a közönség érzelmeinek éltető melegét, hanem a fagyasztó közöny közepette csak Klebelsberg és szűkebb munkatársai gondoskodásának köszönhatték, hogy eredményes munkát fejthettek ki.

Klebelsberg nem várt mindent a saját tevékenységétől, sem az általa létesített intézményektől. Az volt a véleménye, hogy „a miniszternek a nagy ügyeket kell a kezében tartania és mádártávlatból biztos áttekintéssel kell bírnia az egészről, bele nyúlva ott, ahol újítani vagy javítani kell“. Csak úgy tud igazán kormányozni, ha „a nagy föladatakra korlátozza magát“, „tevékenységének lényege pedig az, hogy az egyes nagy kormányzati ágak élére kiváló munkatársakat nyerjen meg“. Másrészről azt vallotta: „hiába alkotunk mi törvényeket, hiába dolgozunk mi ki végrehajtási utasításokat, minden azon múlik, hogy lesznek-e emberek, akik azt végre is tudják hajtani“. Ezért tartotta fontosnak néhány ezer vezető szerepre alkalmas szakember céltudatos kiképzését.

Azzal a hittel szemben, hogy az igazi tehetség magának ügyis utat tör, rámutatott, hogy mily gyakori jelenség nálunk „a kedvezőtlen külső körülmények vagy belső állhatatlanság

következtében kettészakadt pálya“, hogy éppen a legfinomabb, az üde, derüs tehetségek, a bájos alkotásoknak ezek a játékos hajlamú mesterei törnek le a legkönnyebben“. Attól féltette a nemzetet, hogy ha „nem képes tehetséges fiainak kifejlődését biztosítani és őket a nekik megfelelő helyre állítani, a közép-szerűség kezén elsorvad“.

Ehhez a gondolatsorhoz tartozik a külföldi kapcsolatok kiépítése. „Veszedelmes önámításnak“ minősítette, „ha számra nézve kisebb nemzetek azt képzelik, hogy ők a saját keblükben mindazokat a kultúrértékeket kitermelhetik, amelyek valamely modern nemzet szellemi életét kitöltik“. Rámutatott, hogy még nagy nemzetek kulturális életének is megártott az elzárkózás, saját szellemi életük túlbecsülése. Külföldi tanulmányok, külföldi tapasztalat, idegen nyelvtudás voltak érésben követelményei, az utóbbi vámügyi és egyéb nemzetközi tárgyalások szempontjából is, mert a nehézségek, amelyek a tárgyaló gondolatainak idegen nyelven való kifejezését megbénítják, „egyetlen tarifátételnél is több kárt okozhatnak, mint amennyibe egy egész egyetem kerül“. Nem külföldieskedni akart, nem a nemzeti sajátságokat elnyomni, de a külföldről újabb ösztönzéseket szerezni. Ezt nevezte „kulturpolitikai vegyészetnek“. Ezért óvakodott egy idegen kultúra egyoldalú hatásának érvényesítésétől, ezért akarta a magyar ösztöndíjasokat szétszórni az egész világon.

Nagyon fontos volt azonban ez a szempont a magas kultúra, az önálló tudományos kutatás támogatása szempontjából is. Azoknak, akik tudományos politikájával a népművelés jel-szavát szegezték szembe, nyiltan megmondta: „hogya a magas kultúrának laboratóriumaiban Magyarországon megáll a munka, akkor a magyar néptanító is kint a falun és tanyán csak idegen műveltségnek lehet utazó ügynöke, de semmiesetre sem terjesztheti azt a művelődést, amelytől évezredes nemzetünknek egy második évezredét is várjuk“; „akkor csak idegen kultúrát hordhatnánk széjjel és ezzel kiforgatnánk eredetiségéből a magyar nép lelkét.“

Ezek a gondolatok érlelték meg benne a tudományos kutatás szempontjainak megértését, az önálló kutatómunka szerete-

tét. Nem volt miniszter, aki reszortjának ezt az ágát annyira személyes ügyének tekintette volna, aki olyan odaadó figyelemmel kísérte volna ezt a munkát és annyira örült volna eredményeinek. Ezért tekintették a magas műveltség exponensének, ezért vádolták egyoldalúsággal, ámbár ösztönzései e téren is a magyar művelődés egészének ügyét szolgálták, mert jól tudta, hogy a művelődés fölülről halad lefelé s a széles tömegek műveltsége érdekében a gyenge értelmiségi réteget kell erősíteni.

Ezek a gondolatok különösen életének utolsó éveiben öltöttek élesen kiformált alakot. Amikor visszavonulva a miniszteri székből a külpolitika és a nemzetközi kapcsolatok tanulmányozásába mélyedt el, felvetődött előtte a kérdés, hogy a világ mai államférfiai a helyzet magaslatán állanak-e? A választ erre úgy fogalmazta meg, hogy szellemi kapacitásuk nem kisebb, mint azelőtt, hanem a viszonyok nőttek meg. „Óriási erőfeszítések közt az egész földtekét egy egységgé kovácsolták össze és ezekkel az erőkkal szemben ma még az egyesek és államok és államférfiak nem tudnak megállni; és ez a magyarázata annak, hogy a gazdasági és politikai vezetőket tehetetleneknek érzik a nemzetek“. „A technika nagy szárnyalását nem tudja a politikus és a közgazdász követni. Itt olyan feladatokra vállalkoztak, amelyeknek megvalósítására nem ért meg az emberi elme“. Az összes kontinensek gazdasági és politikai ereje, egyetlen medencébe összeeresztve úgy forr és kavarog, „mint egy varázsló lombikja“. Ez a szemlélet csak megerősítette benne azt a már korábban is feltűnő gondolatot, hogy a vezéregyéniségekről a súlypont áttolódott az értelmi középosztályra s az új korszak kimunkálását az végzi el kollektíven. Amiből Magyarországra így vonta le a következtetést: „Az a sorsdöntő kérdés, hogy a magyar értelmiség tud-e olyan szellemi atmoszférát kifejleszteni, amelyben megszülethetik, kifejlődhetnek, megerősödhetnek, tetté érlelődhetnek az az alapgondolat, az a vezéreszme, amelynek követése üdvöt hozhat az országra“. Semmi kétség, hogy erre igenlő választ szeretett volna adni, hogy ebben az irányban dolgozott, hogy szervező munkájával ezt a célt szolgálta, de lelkében ott élt egy korábbi megállapítás, abból az időből, amikor a nemzeti hibákat kutagatta: „A hatalmas magyar hazafiságnak van egy

nagy gyengéje s ez az, hogy számbelileg aránylag kicsiny az a réteg, amely ennek a nagy érzésnek az aktív hordozója.“

Ez a kétség hatalmas ösztönzője volt tetterejének és megerősítette régebbi tételében: „Az új nemzedék akaraterjét az aktivizmus jegyében meghatványozni és az akaraterő elé oda-illeszteni a nagyobb természettudományi, technikai, orvosi, gazdasági tudás gyémántfúróját — amely átütötte az Alpések főgerincének sziklatömbjeit is —, ez számunkra az egyedül járható út.“

De még egy szót kell szólanom cselekvésének fáradhatatlan és türelmetlen üteméről, amit még eszméinek őszinte hívei közül is sokan nem értettek meg. Ezt nemcsak Trianon nyomorúsága és a planetáris arányokban megduzzadt politikai viszonyok diktálták rá. A multnak két szomorú öröksége tüzelte az alkotások ütemének erőltetésére: a török uralom és az egykori osztrák symbiosis, amely kulturális fejlődésünket mindig megakasztotta anélkül, hogy helyébe lelkileg valami számottevőt tudott volna adni. Úgy látta, hogy az ebből származó elmaradottságunkból még egy-két évtizedet pótolnunk kell, mert különben nem remélhetjük nemzeti álmaink teljesülését. Mert „rettenetes volna lelkésni arról a gyorsvonatról, amelyen Európa nemzetei robognak előre egy ma még beláthatatlan fejlődés hihetetlen távolságai felé“. Máskor meg így kiáltott fel: „ha Európa közepén egy nemzedékkal elmaradnánk, húsz-harminc évet behozni már nem tudnánk. Nekünk nincs időnk!“ Nekünk nincs időnk! ez zúgott fülében szakadatlanul, ez hajtotta és ezért hajtott munkatársai között mindenkit, akitől valamit várt.

Illőnek tartottam a feledés homályából felidézni ezeket a gondolatokat. Gondolatok sorait vonultattam el, amelyekben élet lüktet, amelyeket szent érzések hevítenek. És ha sikerült őket helyesen sorrendbe szednem, sokan igazat fognak nekem adni, hogy ez a végig gondolt gondolatok szoros szövevénye. Rendszer, amelyben a részek az óramű fogaskerekeinek pontosságával illeszkednek össze, hogy egymást erősítve a közös célt szolgálják. Ilyennek szerette volna látni a nagy szervező az egész magyar nemzeti életet s ha nem is az egészben, de legalább kulturális részében az ő aktivizmusa volt a fáradhatatlan hajtóerő.

Igy fest az az isteni szikra, az a magyar éjtszakában fényesen lobogó láng, amely három év előtt a klinika betegágyán időnek előtte, váratlanul és hirtelen kialudt. Tevékenységében volt egy időpont, amikor hasonló gondolkodású barátaival egy meghitt kör szervezésére gondolt. A fáklyahordók társaságának akarta azt elnevezni. S ha a fáklyahordók köre Klebelsberg gróf elgondolásában nem is valósult meg, az ellobbant láng fénye barátai közt tovább világít, melege most is hevíti a lelkeket, s akik a lángot lelkükbe fogadták, tovább fogják adni új nemzedékeknek.

JELENTÉS

*a Magyar Tudományos Akadémia Kónyi Manó-jutalmának
odaitélése tárgyában (1935).¹*

Tekintetes Akadémia!

A Kónyi Manó-alapítvány ügyrendje szerint a Magyar Tudományos Akadémia az alapítványi tőke kamatait a legutóbbi három, illetve ez idő szerint a legutóbbi négy esztendő folyamán megjelent publicisztikai, legújabbkori történelmi, esetleg közjogi munka jutalmazására fordítja. A jutalmazásnál elsősorban annak a művét kell tekintetbe venni, aki legeredményesebben működik közre Magyarország területi épségének békés úton való visszaállításában.

Mielőtt beszámolnánk arról, hogy a legutóbbi négy esztendő alatt ki fejtette ki a revízió szempontjából is a legértékesebb publicisztikai munkásságot, egy, a publicisztika fejlődése szempontjából rendkívül jellemző változásra kell felhívunk a figyelmet. Régebben elsősorban és legfőképpen írók és a kiválóbb, hivatásos ujságírók szerepeltek, mint publicisták, s ritka kivétel volt, hogy az ujságok hasábjain politikusok és államférfiak is megszólaltak. Ma ellenben minden nagyobb szabású hírlap munkatársai között látunk politikusokat és államférfiakat s az íróból, vagy ujságíróból lett régi típusú publicista mellett mind nagyobb jelentőségre tesz szert az új típus, t. i. a politikusból, az államférfiből lett publicista.

Nálunk mind az egyik, mind a másik típust a kiválóbbnál kiválóbb publicisták egész sorozata képviseli; — olyan publicisták, mint pl. Herczeg Ferenc, Vészi József, Milotay

¹ A jelentésnek gróf Klebelsberg Kunó munkásságát méltató részei.

István, Pethő Sándor, Gratz Gusztáv, Kádár Lehel, Nagy Emil, Ajtay József, Ottlik György, Lengyel Ernő, avagy a politikusok és államférfiak sorából Berzeviczy Albert, gróf Bethlen István, gróf Klebelsberg Kunó, Hegedüs Lóránt, Bud János, Földes Béla, Friedrich István, Turi Béla, bármely nagy nemzet publicisztikai irodalmának is díszei lehetnének.

A nagy magyar publicistáknak ebből a koránt sem teljes sorozatából kiválva szinte egyedülálló jelenség volt gr. Klebelsberg Kunó. Nem azért, mert államférfiúból, hanem azért, mert hatalomra jutása után mint miniszter lett publicista. Gróf Klebelsberg Kunó ugyanis valósággal rendszerré fejlesztette azt, amit más miniszterek csak ritka kivételkép tettek meg, hogy t. i. terveiről a nagy közönséget a hírlapok útján tájékoztatta, eszméinek terjesztése érdekében agitált s szinte kikényszerítette a vitatkozást. Ezt pedig azért tette, mert az ő meggyőződése szerint kulturális reformokat csak akkor szabad megvalósítani, ha szükséges voltukról sikerült a közvéleményt meggyőzni. Csakis így lehet elérni, hogy a nagy kulturális reformok ne mint a miniszter alkotásai, hanem az ő saját szavai szerint mint „a nemzet kollektív alkotó erejének a megnyilvánulásai“ jöjjenek létre.

Ez a sajtóságos álláspont adott az ő publicisztikai munkásságának egyéni színezetet s ez az oka annak, hogy írói működésében két korszakot kell megkülönböztetnünk. Az első korszak addig tartott, amíg gróf Klebelsberg Kunó, mint miniszter, maga is részese volt a magyar állam hatalmának. A második korszak a miniszterségről való lemondásával kezdődött s addig tartott, míg a toll a Mindenható kifürkészhetetlen akaratából kihullott a kezéből.

Gróf Klebelsberg Kunó — aki mint látni fogjuk minden probléma fejtegetésénél a történelmi fejlődést fogadta el alapul, — *az államférfi és a publicista hivatásának a megítélésénél is a multból indult ki.* Mint államférfi gr. Széchenyi Istvánban látta az ideált, s az ő jelszavát: „A mult elesett hatalmunkból, a jövőnek urai vagyunk“ — iparkodott tettekre váltani.

Mint publicista, Rákosi Jenő életének sommájából vonta le azt a következtetést, hogy kit tart ő klasszikus publicistának? Klasszikus magaslatra szerinte csak az a publicista emelkedhe-

tik, aki a lelke mélyén ösztönösen megérzi, hogy a nemzet történetének egy adott korszakában mi a sorsdöntő lényeg, aki világosan meglátja, melyik a célhoz vezető irány és annak egészen a szolgálatába tud állani. Kossuth Lajos, br. Kemény Zsigmond és Rákosi Jenő nyomdokaiba lépve, ő is ilyen klasszikus publicista akart lenni.

„Világválságban“ című munkája bevezetésében a sorsdöntően lényeges célt a revízióban, illetve abban látja, hogy a trianoni békekötés következtében legyengült magyarság a világválságból kiemelkedjék; — s fanatikus meggyőződéssel hirdeti, hogy valamint a római világbirodalom bukása után a népvándorlás borzalmaiból, ugyanúgy a világháború után a mostani gazdasági világháborúból is csak a kultúra segítségével lehet kiemelkedni, mert szerinte a kultúra az *egyetlen* varázsszer, amely haldokló nemzetekben és társadalmakban is új életet tud fakasztani, a kultúra az *egyetlen* biztos záloga a jövődönnek.

Hogy a kultúra nemzetképző és nemzetmentő erejét igazolja, Oroszország és az orosz ortodox egyház példájára hivatkozik.

Az orosz összeomlás az egész óriási birodalomra kiterjedt; — de délen és keleten török és szibériai viszonylatban Oroszország területi épsége fennmaradt, mert ezeken a területeken az orosz elemé volt a művelődésbeli felsőbbtség. Ellenben teljes lett a bomlás ott, ahol az orosz önmagával műveltebb népek felett uralkodott, t. i. nyugaton Lengyelországban s északon a mi testvérnemzeteink országaiban. S ugyanezt láthatjuk az orosz ortodox egyháznál is. Míg a katolikus és a protestáns egyházak a lelkesedésre s a tömegek és az intelligencia belső értékének a fokozására fektették a súlyt, — az orosz ortodox egyház ezt elhanyagolta s minden jövedelmét barbár fény és pompa kifejtésére, drága külsőségekre pazarolta. S az eredmény az lett, hogy a lengyel, finn, eszt stb. területeken az egyházak győzedelmeskedtek a bolsevizmus felett; — az orosz ortodox egyházat ellenben a bolsevisták által szervezett atheizmus teljesen és tökéletesen elseperte.

Gróf Klebelsberg Kunó ezekből a történelmi tényekből egy rendkívül fontos következtetést von le. Szerinte a napi politiká-

ban igaz lehet az a bismarcki mondás, hogy „a hatalom megelőzi a jogot”; — de világtörténelmi távlatból nézve az eseményeket, kétségtelen, hogy a műveletlen nyers hatalmi túlsúly a műveltebb népet csak ideiglenesen nyomhatja el, „a hatalom tehát a műveltséget állandóan meg nem előzheti“. S ennek a szerinte sorsdöntően nagy igazságnak a tudatában hirdeti, hogy kulturális fölényünket keleti szomszédainkkal szemben feltétlenül és minden áron fenn kell tartanunk, mert ha fenn nem tartjuk, akkor ütött az utolsó óránk; — s ennek az igazságnak tudatában hirdeti Stockholmban, hogy az ő vezetése alatt álló kultuszminisztérium magát a magyar állam honvédelmi minisztériumának tekinti.

A stockholmi beszédből világosan kitűnik, hogy gróf Klebelsberg Kunó publicisztikai tevékenysége két részre vált szét: az egyik a magyar nemzetnek szólt s a kulturális *belpolitika* céljait, a másik a külföldnek szólt s a kulturális *külpolitika* céljait szolgálta.

A belpolitikában nagyszabású nemzetmentő és nemzetépítő kulturális munkát gróf Klebelsberg Kunó csak akkor tudott elképzelni, ha az ország területi megoszlásának s társadalmi tagozódásának beható elemzése útján felismerjük azokat a főpilléreket, amelyekben a magyar művelődés nyugszik s ezeket a főpilléreket erősíbtjük. Szerinte két ilyen főpillér van: a város és az értelmi középosztály.

A városokat illetőleg arra az álláspontra helyezkedik, hogy Budapestet csak intenzíve vagyis akképen szabad fejleszteni, hogy az idegenforgalmat amily nagy mértékben csak lehet, Budapestre tereljük; — Budapest extenzív fejlődését ellenben, vagyis azt, hogy a megyék népességbeli feleslegének jelentékeny része Budapest külvárosaiban telepedjék le, — megkockáztatunk nem szabad. Hiszen a történelem tanúsága szerint minden forradalom a nagy városok külvárosaiból indult ki s ha csak egy nagy városunk van, akkor nagyon könnyen megeshetik, hogy Budapest elégedetlen külvárosi lakossága dönt az egész ország sorsa felett. Központosítás helyett decentralizációra, vagyis nagy vidéki kulturális és gazdasági gócpontok kifejlesztésére, a vérszegény vidék erősítésére kell törekednünk.

Ami művelődésünknek második helyen említett főpillérét, t. i. az értelmi középosztályt illeti, — gr. Klebelsberg Kunó cikkeiből egy páratlanul nagyszabású kultúrpolitikai program bontakozik ki. Klebelsberg e program alapzatával, t. i. az *elemi oktatással* publicisztikai munkáiban feltűnően keveset foglalkozik. De mivel az elemi oktatás fejlesztése miatt is támadták, még pedig azon a címen, hogy mennél inkább elterjesztjük a műveltség megszerzéséhez szükséges elemi ismereteket, annál hajlamosabbá tesszük a népet a forradalomra, — ennek a kultúr-ellenes álláspontnak a megdöntésére, bizonyítékul egy történelmi tényre hivatkozik. Szerinte azoknak a szempontjából, akik a forradalmak lehetőségére való tekintettel még az elemi ismeretek terjesztését is ellenzik, — ideálisabb országot elképzelni sem lehetett, mint Oroszországot. S mégis itt tört ki a világtörténelem legborzalmasabb, legvérengzőbb és eszmékben legszegényebb forradalma. Világos tehát, hogy a műveletlenség és a tudatlanság nem védenek meg a forradalomtól, sőt ellenkezőleg, mennél nagyobb a tudatlanság, annál brutálisabb és primitívebb lesz a forradalom. Épp ezért, ha a forradalmak megelőzését vesszük irányadónak, — akkor Klebelsberg szerint nincs gyümölcsözőbb befektetés, mint amit a nép értelmi szintjének az emelésére fordítunk; mert nagystílusú népámításra nincs alkalmasabb médium, mint a tudatlan tömeg.

Míg az elemi iskolákkal feltűnően keveset foglalkozik, — a cikkek egész sorozatát szenteli a közép- és főiskoláknak. A nagyközönség a kétféle iskola szempontjából a túlzásfoltsgot tartja a legsúlyosabb problémának. Klebelsberg, hogy a saját álláspontját kifejtse, párhuzamot von a lengyel és a magyar viszonyok között. A cári Oroszország teljességgel lehetetlenné tette, hogy a lengyel középosztály gyermekei a belpolitikai szolgálat terén állami hivatalokban helyezkedjenek el. Ezzel ellentétben Magyarország valóságos Eldorádója lett azon szülőknek, akik gyermekeiket hivatalokban akarják elhelyezni. Az ellentétes irányú fejlődésnek az lett az eredménye, hogy míg a lengyel szülők a hivatalokban való elhelyezkedés lehetetlensége ellenére is taníttatták gyermekeiket, s egy az államtól független középosztályt hoztak létre, — addig nálunk a taníttatás végcéljává a

hivatal lett s középosztályunk teljesen az államtól függ. Ha ez a különleges magyar álláspont helyes volna, — akkor tényleg nem lehetne más megoldás, mint középiskoláink egy részét bezárni, az egyetemeken pedig a numerus clausust még inkább le-szorítani. Az ilyen koncepció azonban Klebelsberg szerint a magyar értelmi középosztály elsorvadását idézné elő s szembe helyezkednék az egész világgal, mert sehol sem fogadják el azt az álláspontot, hogy a nagyobb tudás a létért való küzdelmet megnehezítené. A reformnak tehát nem arra kell irányulnia, hogy az értelmi középosztályt a középiskolák egy részének bezárása s a numerus clausus leszállítása révén elsorvasszuk, hanem arra, hogy intelligenciánk gyermekeit ne a hivatalra, hanem az életre neveljük. Az életre való nevelést pedig gróf Klebelsberg Kunó szerint akkor érhetjük el, ha a középiskola legfontosabb típusa gyanánt a *reálgimnáziumot* építjük ki; — ha főiskoláinkon nem csak kiváló teológusokat, jogászokat, orvosokat, mérnököket, tanárokat, hanem kiváló *közgazdákat* is nevelünk; — ha az elméleti ismeretek terjesztésén kívül a közép- és a főiskolákon egyaránt nagy súlyt helyezünk arra, hogy ifjúságunk az élet küzdelmeire testben és lélekben megedződjék, vagyis ha nagy súlyt helyezünk a testnevelésre és a jellemképzésre; — s végül ha megakadályozzuk az ifjúság túdulását azon fakultásokra, amelyeknek a diplomái mintegy belépti jegyek a közhivatalokba, — t. i. ha megakadályozzuk az ifjúság túdulását a jogi karokra.

Az ily értelemben vett reform azonban gróf Klebelsberg Kunó szerint nem elegendő; — ki kell egészíteni a külföldi Collegium Hungaricumok és a külföldi ösztöndíjak egész rendszerével, mert csak így érhetjük el, hogy a magyar művelődés az egyoldalú német hatás alól felszabaduljon s ezen a réven gazdagabbá és tartalmasabbá legyen.

E reformok megvalósításának van azonban egy leküzdhetetlennek látszó nagy akadálya. A világháború lezajlása óta általánossá lett az elszegényedés s nemcsak nálunk, mindenütt elterjedt az a felfogás, hogy a magasabb, a finomabb kultúra ápolása fényűzés. Klebelsberg ezt az irányzatot kulturális defetizmus-nak nevezi s vele szemben kétféleképp védekezik. A defe-

tizmus gyökere a szegénység. Ezt a bajt szerinte egyelőre nem lehet eltüntetni, de lehet enyhíteni célszerű vagyis olyan szervezkedés révén, mely a megmaradt tudományos erőket összefogja, költséges intézeteket egyesít, a párhuzamosságokat kiküszöböli s a kultúra területéről minden káros, főleg *politikai befolyást* távol tart. Ezért agitált a tudományos munka megszervezése mellett s ezért biztosított az általa tervezett s részben életbeléptetett tanácsok részére autonómiát. Ami pedig magát a defetizmust illeti, szerinte az ellen a kultúra iránti szeretet terjesztésével, a sajtóban és a népgyűléseken kifejtett agitáció révén, vagy ahogy ő mondja, a kultúrapostolság útján kell védekezni.

Ha gróf Klebelsberg Kunó hírlapi cikkeinek a fentebbiekben vázolt gondolatmenetén végigtekintünk, lehetetlen el nem ismerni, hogy egy kivételesen nagy elmének az alkotása áll előttünk. Cikkeiből a teremtő államférfinak sokoldalú tudása, nagy műveltsége, páratlanul erős logikája, izzó hazaszeretete, a magyar kultúra jövőjéért való aggodása s olyan lelkesedés lobog felénk, amelyet az ő saját szavával élve joggal nevezhetnénk kultúrapostolságnak.

S ugyanilyen nagyszabásúak azok az előadásai, illetve cikkei is, amelyekben az ő kulturális külpolitikája valósult meg. Gróf Klebelsberg Kunó szerint katasztrofális csapás volt ránk nézve, hogy a külföld nagy nemzeteit a világháború előtt a nemzetiségi kérdésben fel nem világosítottuk; — a nemzetiségek magyarelleses rágalomhadjárata s a magyar ellenpropaganda teljes hiánya nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy államunk területét szétdarabolták. Bármennyire elkéstünk a külföld felvilágosításával, — a revízió miatt feltétlenül szükség van magyar kultúrpropagandára. Ezért tartott előadásokat a külföld részére a berlini, a római, a helsingforsi és dorpati egyetemeken, a bécsi és a varsói tudományos akadémiákon, a stockholmi közönség előtt s a budapesti nemzetközi orvosi kongresszuson. Ezen francia és német nyelven tartott, de magyar nyelven is közzétett előadásai közül különösen kettőt, t. i. stockholmi és varsói beszédeit kell kiemelnünk. Stockholmban és Varsóban egyaránt hangsúlyozva a magyar katolikus egyház nem-

zetépítő és fenntartó munkájának a jelentőségét, — a protestáns Svédország rokonszenvét a protestáns Erdély multjának s az erdélyi és svéd politikai összeköttetéseknek a kiemelésével, — a katolikus Lengyelország rokonszenvét pedig a magyar és a lengyel államok s a magyar és a lengyel katolikus egyházak fejlődésének a párhuzamba állításával iparkodik megnyerni. E cikkeiben nemcsak mint diplomata hat az ő káprázatos ügyességgel s az emberekkel és tömegekkel való bánitudásával, hanem megkap gondolatainak nagysága, mélysége és sokoldalúsága s kifejezéseinek az erőteljessége is. Varsói beszédében pl. kiemeli, hogy mindazok a szellemi és művészeti áramlatok, amelyek Európa civilizált életének belső tartalmát alkották, ugyanegy időben jutottak el Lengyelországba és Magyarországra, de akképen, hogy Magyarország déli s Magyar- és Lengyelország keleti határait át nem lépték. A nyugati civilizációnak e két végvára területén egyformán építettünk román és gót székesegyházakat és kastélyokat; — egyformán elért hozzánk a humanizmus és a renaissance, a reformáció és ellenreformáció s az ő különös stílusuk, a barokk. Egyformán ismertük a XVIII. századbeli udvarok főúri életét és fényűzését a pompázatos rokokóval. S megvolt mindkettőnknek a klasszicizmusunk és romantizmusunk. Dinasztiáink összeházasodása következtében rendkívül sűrű volt az érintkezés a krakkói és a visegrádi udvarok között s a két várost összekötő úton építette Lokietek Ulászló leánya, a mi Nagy Lajosunk anyja a kassai székesegyházat, mintegy az ég áldását kérve a két uralkodóház s a két nemzet szent szövetségére.

*

Amint az eddig előadottakból kitűnik, gróf Klebelsberg Kunó publicisztikai munkásságának a kulturális propagandán kívül az volt a tulajdonképeni és legfőbb célja, hogy az általa tervezett reformok elfogadását előkészítse. Klebelsberg azonban akkor is folytatta publicisztikai munkásságát, amikor reformok alkotására módja többé már nem volt, mert miniszteri működése véget ért. A minisztersége után írt cikkeiben, melyeket már nem ő maga, hanem elhalálózása után az ő hűséges barátja, gróf

Bethlen István gyűjtött össze és tett közzé Utolsó Akkordok cím alatt, egy egészen más publicista lép elénk, mint akit a Világválságban című munka révén ismertünk meg. Mások a témái s más a szempont, amelyből témáit feldolgozza. Kivételképen a minisztersége után írt cikkek közt is találunk egy párat a városokról és az értelmi középosztályt érintő kulturális kérdésekről. De témáit nem az alkotásra és kulturális propagandára hivatott *cselekvő*, hanem a tapasztalatai alapján *elmélkedő* államférfi szemével nézi s mint ilyen állapítja meg, hogy új helyzetében mit tart a nemzet szempontjából sorsdöntően lényegesnek? S ilyen gyanánt a magyar nemzetnek politikai szempontból legnagyobb fogyatkozását, t. i. azt állapítja meg, hogy minden problémát a magunk szűk hazai látóköre alapján bírálunk el. Mint publicista tehát egy egészen új célt tűz ki maga elé, t. i. azt a célt, hogy a hazai problémákat a világpolitika távlatába beállítva tárgyalja s külpolitikai kérdésekben nemzetének tanító-mestere legyen.

Ha Budapest városrendezéséhez szól hozzá, — akkor a Mussolini által tervezett csodálatosan nagyszabású római s az ugyancsak nagyszabású párizsi városrendezést tárja elénk; — ha az Alföld érdekében, illetve a Duna-Tisza-csatorna megépítése mellett agitál, — akkor kimutatja, hogy miért és hogyan építik meg a németek a Majna-dunai csatornát? — az Únió és Kanada pedig a Szent Lőrinc folyó csatornázásával hogyan tesz lehetővé mély járatú nagy tengeri hajók számára a manitobai búza hazájáig való eljutást? — hogyan verheti tönkre e vízhálózat segítségével a manitobai búza a mi legdrágább kincsünket, a tiszavidéki búzát? S hogyan lehet és kell ezzel a vesztéllyel szemben a Duna-Tisza-csatorna útján védekezniünk?

Cikkeinek legnagyobb része azonban nem hazai, hanem világpolitikai és világgazdasági problémákkal, pl. a német-lengyel s az olasz-francia ellentéttel, az olasz és a francia gyarmatosítással, Japánnal, mint terjeszkedő nagyhatalommal, a német és a porosz alkotmányok válságával, a világ elszegényedésével, a gazdasági vezetők problémájával foglalkozik. S mivel cikkeit egytől-egyig abban a meggyőződésben írja, hogy a külpolitika és a világgazdaság nagy problémáit csak a történelmi és kultu-

rális előzmények alapján érthetjük meg, Utolsó Akkordjaiban a világpolitikai és világgazdasági összefüggések keresésén kívül a világtörténelmi háttérnek a megrajzolása s a természettudományok és a technika politikai és gazdasági jelentőségének kiemelése az, ami az olvasót leginkább lepi meg. Gróf Klebelsberg Kunó szerint ugyanis az egész világpolitikai és világgazdasági válságot a természettudományok és a technika fejlődése idézte elő, mert a távolságokat legyőzve, előbb kovácsolta össze a földgolyó népeit népszövetséggé és szervesen összefüggő világgazdasággá, mintsem a politikai és közgazdasági tudományok fejlődése képesekké tette volna az államférfiakat és közgazdászokat arra, hogy a világpolitika és a világgazdaság nagy problémáit megoldják.

*

Gróf Klebelsberg Kunót, mint publicistát gondolatainak mélysége és gazdagsága, — írásainak hatalmas meggyőző ereje, — a kultúránk fenntartásáért és kiépítéséért folytatott agitációjának páratlanul magas színvonaláért, — a kultúrpropagandát s vele a revíziót szolgáló cikkeinek diplomáciai művészete és finomsága, — a világgazdaság és a világpolitika szempontjából a természettudományok és a technika óriási nagy jelentőségének az éles kiemelése, — a világpolitikai és világgazdasági válság közepette a magyarság és az emberiség jövőjébe vetett mélyes hite — s a cikkeiben megnyilvánuló sokoldalú tudás, lelkesedés és hazaszeretet jellemzik. A bizottság kiemelve Gratz Gusztávnak a politikai történetírás terén szerzett nagy érdemeit, — a *Kónyi Manó-jutalomra gróf Klebelsberg Kunó Világválságban és Utolsó Akkordok című munkáit ajánlja.*

Kornis Gyula,
biz. elnök.

Ereky István,
biz. előadó.

MEGEMLÉKEZÉS

Elmondotta: BÁRÓ KORÁNYI SÁNDOR Tihanyban 1936 május 21-én a Magyar Élettani Társaság VI. vándorgyűlésén.

A szép, jó és igaz tudatára ébredt ember nem nyugodhatik bele abba, hogy olyan világban él, amelyet csak a természet kérlelhetetlen logikája vezet, amely *Rénan* szerint „abszolút érzéketlen, transzcendentálisan immorális és hogy benne a történelemnek és a társadalomnak igazságtalansága nem kisebb, mint a természeté.” Aki ezt érzi, lelkülete, kultúrája, cselekvő képessége szerint különbözőképpen viselkedik törekvésében arra, hogy átérzéséből eredő szenvedését enyhítse. Az egyik vakon száll szembe az ellenségeseknek érzett erőkkkel és elbukik. A másik, kit passzívítása megadásra hajt, ellenállás nélkül adja át magát sorsának, vesztének. A harmadik szenvedéseire vallásában keres vigaszt és reményt. A költő, a művész fantáziájában teremt magának világot, amelyben a szép, a jó és az igaz uralkodik és vannak órái, amelyekben a reális világot felejtve tervezőjévé válik annak az eljövendőnek, amelyben és amelyért élni érdemes. De azt csak álmaikban bízó olyan aktív, olyan erős emberek valósíthatják meg, akik az anyagot gyúrni, ha kell zúzni, aztán emberi céloknak megfelelő alakba kényszeríteni képesek és abba életet tudnak lehelni. Az ilyen emberek házakat építenek, földet művelnek, állatokat tenyésztenek, társadalmakat organizálnak, megtanulják azt, hogyan lehet a természetnek erőit megfékezni, irányítani, tervszerű munkába fogni és segítségükkel közelebb jutni ahhoz a világhoz, amelyben az ember gyönyörködhetik, életét megnyujthatja, élvezheti, annak értékét megsokszorozhatja, jót tehet és magát fokozódó biztonságban érezheti. Az ez irányban vezető út rögös, kanyargós. Az sok-

szor zsákutcába visz, minduntalan kerülőkön át vezet. Rajta a vándort sokszor vezetni félre délibáb — de a történelem tanuskodik felőle, hogy az emberiségnek az a része, amelyet ilyen törekvésű emberek vezetnek, minden viszontagság ellenére, minden viszontagságon keresztül, előre és felfelé halad. Akinek abban az élményben része volt, hogy végigjárta annak idején a budapesti Múcsarnokban a „Klebensberg kiállítását“, megbámulva a nagy miniszter sokoldalúságát és szinte határtalan munkabírását, féktelen munkakedvét, a kincseket, amelyeket összegyűjtött, a terveket, amelyeknek megvalósítására nem lehetett elég tízéves minisztersége, sőt egy generáció munkája sem, amelyek megvalósított része történelmünknek legszomorúbb korszakából büszke, törhetetlen nagyságot, lelki erőt hirdető monumentumként fog utódainkra maradni, akinek, mondom, ezen élményben része volt, annak fel kell ismernie azt, hogy Klebensberg egyike volt azon nagyjaink legkiválóbbjainak, akik nemzetünk szerencsétlen sorsát átszenvedve, enyhülést szinte emberfeletti erővel keresztülvitt munkában kerestek és találtak. Az ilyen emberek élete sokszor válik tragédiává. Az munkájukkal, terveikkel elválaszthatatlanul egybeforr és azzal válik sikerré vagy bukássá és ha sikeréhez erő kell, amelyet csak a nemzet adhat, akkor hozzá nem rögtönzött, nem egy ember által előteremthető előfeltételek kellene.

Magyarország egyik szerencsétlensége volt, hogy kultúrájának fejlesztése számára az utat szabadabbá csak Ferencz József és Deák Ferenc kiegyezési műve tette. Az idő rövid volt a világháborúig arra, hogy az elvesztett századokat egyenletesen hozzuk helyre. Haladásunk nem volt egyenletes és senki sem látta jobban, mint Klebensberg, hogy Trianon tőlünk olyan országrészeket rabolt el, amelyekbe hazánk, művelődésének fejlesztésére, fővárosunk után, a legtöbb erőt fektette és Magyarországból számunkra annak, a nagy alfölddel, sajnos, legelnyagoltabb részei maradtak. Ez nemcsak azt jelenti, hogy csonka országunk átlagos művelődési színvonala a Nagymagyarországhoz képest süllyedt, hanem azt is, hogy közvéleményével nehezebbé vált megértetni azt, hogy mik kultúrszükségeink, mi azok teljesítésének értelme, célja, értéke. Pedig, hogy erre

mekkora súlyt fektetett, azt elárulja, mikor felsóhajt: „Az ember valahogyan úgy van megszerkesztve, hogy sóvárog megértés után.”¹ Vagy: „Gyakran gyötör a történeti felelősség tudata, kínoz az a gondolat, hogy ha nem lenne elég szuggesztív erőm arra, hogy a közvéleményt a kultúra érdekében hozott áldozatok szükségességéről meggyőzzem, akkor minden igyekezetem ellenére is egyik oka lennék a nemzet elkerülhetetlen sorvadásának.”² És milyen mély betekintést enged gyötrődéseibe, keserűségeibe az a cédula, amelyet temetése után özvegye íróasztalfiókjában talált: „Magyar Bálint, a XVI. század egyik fővitéze, írta egy alkalommal a nádorispánnak: *Érti Nagyságod a magyarok dolgát, hogy azt, aki ő nékiek szolgált örömet, mindenkor meg akarták enni.*” Óriási tevékenysége sokszor tehetta a távolállókra az elszórt elhatározások benyomását. Klebelsberg sietett, mert érezte azt, hogy, mint mondta: „Rettenetes volna lekésni arról a gyorsvonatról, amelyen Európa nemzetei robognak előre egy ma még láthatatlan fejlődés hihetetlen távolsága felé” és tudta, hogy ennek veszélye nagy. Mekkora erőt fejtett ki, hogy e veszélyt elhárítsa! Ennek tanúbizonyságai köteteket megtöltő hirlapi propaganda cikkei, sokszor elragadó beszédei, amelyeket gyakran jobban megbámultak külföldi vendégeink, mint mi, kik szellemükhöz hozzászoktunk és kik között sokan voltak, akik tőle eltérő nézeteket vallottak. Így volt az, mikor 1931-ben Klebelsberg a „Deutscher Kongress für Verdauungs und Stoffwechselkrankheiten” megnyitó ülésén tartott előadásában kifejtette azt, hogy lefegyverzett, megcsonkított, megalázott, kirabolt állapotunkban számunkra más lehetőség egyelőre nem marad, mint hogy nemzeti erőfeszítésünket kultúránk emelésébe fektessük.

Eddig páratlan volt kultúránk fejlesztésének történetében az az óriási munka, amelyet mint közoktatásügyi miniszter előkészítésbe helyezett. Érintkezésbe lépett az ország szakembereivel, olyan benső érintkezésbe, mely példátlan volt Magyarországon. Ez az érintkezés néha órákra terjedő négy szemközti bizal-

¹ Küzdelmek könyve. XIII. l.

² U. o. 159. l.

mas beszélgetések, majd ankétek, ülések, kongresszusok alakjában folyt le, amelyek között különösen termékeny volt az 1926-ban tartott és Gorka Sándor szerkesztésében publikált természet-, orvos-, műszaki és mezőgazdaságtudományi országos kongresszus. Egész gondolatmenetét pedig, amennyiben az kultúrpolitikájának minket érdeklő részét illeti, összefoglalja a Magyar Zoltán szerkesztésében megjelent vaskos kötet: „A magyar tudománypolitika alapvetése.“

Kultúránk veszélyeztetett volta nem hagyta őt nyugodni. Annak fiatalsága aggodalmakat kelthetett ellenállóképessége iránt. Egyenetlen kiépítése is nagy mértékben fokozta területi veszteségeink veszélyeit azáltal, hogy éppen magasabb kultúrájú területeinkből veszítettünk sokat. Erről megdöbbenő képet nyújtanak pl. akadémiánknak, tudósainknak, művészeinknek, politikusainknak stb névsorai, ha azok születési helyét aszerint állítjuk össze, amint a trianoni határokon innen vagy túl esnek. Ezt érthetővé teszi megmaradt és elrabolt városainknak hasonló eloszlása is. Mindezt tetézi régi középosztályunk elpusztulása, azé, amely minden ország magasabb kultúrájú rétegeinek legfőbb emberrezervoárja és amelynek, ha egyszer elbukott, újraépítéséhez generációk kellene. De veszélyezteti kultúránkat szegénységünknek, nyelvi izoláltságunknak és nehéz külpolitikai helyzetünknek az a következménye is, hogy kapcsolataink a világháború alatt és után a magasabb műveltségű nyugattal meglazultak. Mindezeket senki sem ismerte fel jobban, senki sem fájlalta jobban, mint Klebelsberg. Ha terveit sorra vesszük, bennük mindezen bajainkra megtaláljuk az orvosságot: a műveltség kiterjesztését a mélyebb néprétegekre, az igazi városi kultúra decentralizálását, új középosztály képződésének elősegítését, új külföldi kapcsolatok létesítését, régiek ápolását, idegen nyelvek tanításának támogatását, művészek foglalkoztatását, tudományos kutató munka lehetővé tételét stb.

Míg élt, míg dolgozott, sokan nem értették, egészen talán senki sem értette meg őt és sokan látták élesebben munkájának azon részeit, amelyeket kifogásolhatónak tartottak, mint azokat, amelyeknek indokoltságát, sőt szükségét ők is elismerték és tévedéseket tulajdonítottak neki, amelyekért a felelősség nem őt

illette. Így a négy egyetem kiépítését. Mindössze két egyetemmel izoláló nyelvű kultúrát ellenségektől körülvelt nemzet nem tarthat fenn. Ezt eléggé tapasztaltuk a háború előtt. A nagy bukás utáni lelki állapotban pedig ki lett volna képes annak felfogására, hogy a békekötés után 10—20 esztendő múlva Kolozsvár és Pozsony fölött még mindig idegenek fognak uralkodni és ki elég merész a visszatérésüket váró nemzet reménységeivel szemben onnét elmenekült egyetemeink életének fonalát kettévágni? Klebelsberg örökbe kapta őket. Mikor pedig oszlani kezdett a gyors visszatérés illúziója, hogy azokat az ő koncepciója szerint alapozta meg, azért egyszer hálás lesz nemzete, mint büszke lesz arra is, ami mindent terveiből megvalósított, bármi kevés is az ahhoz képest, amit szeretett és képes lett volna megvalósítani.

Egyik legtöbbször hangoztatott kifogás volt alkotó munkájával szemben, hogy a vidéki egyetemek érdekét látszólag előbbrevalónak tartotta a budapestiénél. Nem tudták, úgy látszik, ma sem tudják sokan, hogy nem rajta mult Budapestnek tagadhatatlan és sajnálatos látszólagos elhanyagolása. Ő jól látta, hogy vétek volna a budapesti egyetem fejlesztésében a régi ötletszerűséget, rendszertelenséget folytatni. Szinte fájó, ha végignézzük egyetemi épületeink szétszórását a város óriási területén, intézeteink felülmulhatatlan aránytalanságait, egyenlenségeit méreteikben, felszerelésükben, és meg lehet érteni azt a meggyőződését, hogy a budapesti egyetem nagy részét régi telkeinek értékesítésével újra kell építeni, egységessé kell tenni. Mint ahogy Hekler megírta, nem rajta mult, hogy a most épülő új Duna-híd a Lágymányosra nem vezet a kész vagy készülő nagyszabású budapesti cité universitairebe. Csak tervének elbukása után jutott Debrecen és Szeged érdeklődésének előterébe.

Az ő céljai, az ő törekvései sokszor túlnagyok, túlmagasak voltak szerencsétlen, elgyengült nemzetének. Aránytalanságuk magában rejtette annak veszélyét, hogy őt is azon nagyjaink sorába fogja a magyar sors állítani, akikről az mondatik, hogy nemzetük tragikus hősei. De az olyan alkotó erő birtokában lévő ember, mint volt ő, két életet él. Azok egyikében emberi sorsa éri el a beteljesülést. A másik nem halandó egyéniségében, hanem abban él, amit teremtett. Ez a második élet tragédiává

csak akkor válhatik, ha ez összeomlik, mint összeomlott Mátyás királyé, Kossuth Lajosé, Ferencz Józsefé, Deák Ferencé. Klebelsber Kunó emberi életét tragédiává tette korai halála.

1932 október 11-én délután megszólalt a telefon lakáson. Közölték velem, hogy gróf Klebelsberg Kunó klinikámon hirtelen meghalt. Szeptember elején Szegedre utazott, ahol az alföldi bizottság megalakulása alkalmából sok dolga volt, sok emberrel érintkezett, beszédeket tartott, lakomákon vett részt. Nem érezte jól magát, de az nem tartotta vissza semmitől, bár két ízben is volt lázas hőmérséke. Csak mikor hőmérséke 39° fölé emelkedett, szánta el magát arra, hogy hazamenjen. Szokása szerint főfájása ellen sok aszpirint szedett, úgy, hogy lázának kezdetét megállapítani nem lehetett. Otthon, bár lázasan, de még néhány napig dolgozott. Szeptember 22-én elhívatta dr. Haynal Imrét, a III. sz. belklinika adjunktusát. Hőmérséke 39° fölött járt, pulzusa 90 volt. A megejtett bakteriológiai és serológiai vizsgálatok arra az eredményre vezettek, hogy paratífusz B-ben szenved. Október 1-én éjszaka hirtelen pár percig tartó, soha nem tapasztalt kínos szív táji szorongás fogta el. Másnap, október 2-án beszállíttatta magát klinikámra. Nem lehetett megállapítani tífuszának kezdetét. Az valószínűleg szeptember elejére volt tehető, tehát lefolyásából legalább két hetet fennjárva, dolgozva, utazgatva, beszédeket tartva stb. töltött el. Esete nem látszott súlyosnak. Hőmérséke csak ritkán érte el a 39 fokot. Október 8-tól kezdve pedig 38° alatt maradt. Szenzóriuma teljesen szabad volt. Erőteljes, jó konstitúciójú, 57 éves egészséges ember állapotában betegedett meg. Most, tífuszának elég előrehaladott stádiumában, pulzusa jó, annak szaporasága 90 körüli, systolés nyomása 110 volt. Csak szívhangjainak tompasága, az elektrokardiogrammban az AV időköz megnyúlása $0.22''$ -ig, valamint a bal szívfél túlsúlyának jelei figyelmeztettek arra, hogy szíve némileg megviselt. Október 11-én d. u. 4 óra 20 perckor hőmérséke $37,7^{\circ}$, pulzusa 90 volt. Nyugodtan beszélgetett olaszországi uti terveiről. Eközben hirtelen heves szív táji fájdalom lepté meg, pulzusa 140-re szökött fel, üres lett, elgyöngülés érzéséről panaszkodott, légzése nehéz lett és 4 h 45 perckor „a legnagyobb álmú magyar kultúrpoli-

tikus“, ahogy őt Ravasz László a Corvin-rend lakomáján tartott elragadó beszédében nevezte, lehunyta szemét örökre. Az ő egyéni tragédiája beteljesült.

Megrendülve állva halálos ágya mellett, a háború alatti tapasztalataimnak egy magában mély tanulságokat rejtő képsorozata vonult el lelki szemeim előtt. Bejárva hadseregeink tífusz-kórházait, azt a benyomást nyertem, hogy az esetek átlagos súlyossága az orosz fronttól Budapestig, vagyis a kórházba szállítás hosszúságának arányában nő. Egy másik tapasztalatom értelmében legenyhébbek voltak azok a tífusz-esetek, amelyek a Budapesten volt hadi kórházamban kezdődtek jelentéktelen sebesülésekkel ott fekvő, tehát oly katonákon, akik már a tífusz lappangási idejének végét is ágyban töltötték. E benyomások akkor arra indítottak, hogy átnézzem klinikám beteganyaga több mint 700 tífusz esetének kórtörténetét fölvételek idején és prognózisuknak összefüggése szempontjából és kitűnt, hogy a betegség első négy napján felvett betegeknek alig volt mortalitásuk. Ettől kezdve a mortalitás a föl vétel napjának távolodásával a kezdettől napról-napra nő. Ennek jelentőségét úgy írtam körül, hogy a klinikai ápolás kímélő methodikája a vis medicatrix naturaeval takarékosan bánik. Minél később jut a beteg ehhez az elbánáshoz a betegség megindulása után, annál többet pazarolt el belőle és veszteségét később a kezelés többé nem képes helyrehozni.

Klebensberg szegedi útján, az ott, azután lázas állapotban otthon munkában eltöltött napok alatt az ő szent ügyének katonájaként, annak frontján áldozta fel szervezete védekező képességének egy részét, azt, amelyre még szüksége lett volna, hogy tífuszának hátralevő végső napjain keresztülmentse életét. Elfogyása végzetévé, hazájának évről-évre mélyebben fájlalt vesztésévé vált. De tragédiává vált-e az élete művében is?

Megszokhattuk azt, hogy nagyjaink igazságos megbecsüléséhez sokszor csak akkor jutunk el, ha elvesztettük őket. Klebensberg esetében ennek bekövetkezése útban van. Elérését azonban nemcsak az igazság, nemcsak a törekvés az életében őt sokszor bántó meg nem értés reparációjára teszi kötelességgé, hanem fontos nemzeti érdek is.

„Halandó ember harcolhat-e ki többet az élettől, mint egy díszes sírhelyet“? kérdi Herczeg Ferenc egyik megemlékezésében Klebelsberg felől. Klebelsberg ennél sokkal, nagyon sokkal többet tudott kiharcolni. Tetterejének szoborműnél beszédesebb kifejezője annak az ellentétnek leigázó nagysága, amelyet nem lehet nem érezni, ha eltelve a Hortobágy, vagy a tanyavilág képével behajtunk a debreceni Nagyerdőbe, illetőleg a szegedi Fogadalmi Templom terére. Az embert túlélő alkotások sokfélék lehetnek. Egyik fajtájukat a művészek és költők hagyják reánk. Michelangelo tovább hat a Szent Péter-templomban, a sixtusi kápolnában, Shakespeare tragédiáiban, amíg csak van, aki bennök gyönyörködik. Az, ami belőlük reánk maradt, változhatatlan, kővé meredt emléke egyéniségüknek. Ilyen a szegedi Templomtér is. Ami a politikus, a tudós után megmarad, az egészen más természetű. Az, ha egyáltalában figyelmet érdemel, *folytatódó akcióban* érvényesül. Az, amit alkotója tett bele egyéniségéből, munkára serkent másokat. Ez a munka lehet az ő kezdeményezésének *eredménye*, de már nem az övé. Az művébe idegen egyéniségek befolyását viszi bele. Minél nagyobb volt megindítója, a mű kidolgozásában annál több idegent sodor bele és azt lehetne mondani, hogy minél nagyobb volt a gondolat, amelyből származott, minél hatalmasabb az agy, amelynek az szülötte volt, annál hamarabb, annál nagyobb területen széled szét folytatása, annál inkább válik az személytelenné, a tudományos élet fejlődésének csak stációjává, amelyet névhez kötni csak a tudománytörténetnek érdeke, a hálás utókornak kötelessége. A képzőművész nagyságának jutalma az, hogy műve nagyságát változatlan formában hirdeti, de mihelyt készen áll, nem változik, tehát ha hat is, nem él, a politikusé, a tudósé az, hogy műve él, de ennek ára, hogy annak egyénisége, aki életre hívta, *ebbe* a tőle elszakadó életbe olvad bele és *egyénisége* beleolvadásával eloszlik. Klebelsberg műveiben mindkétféleképpen túléli önmagát. Ezt semmi sem mutathatta megkapóbban, mint a budapesti városligeti Műcsarnokban 1933-ban rendezett gróf Klebelsberg Kunó-emlékkiállítás, amelynek kis részét parlamenti múzeumunk külön termekben őrzi. De, hogy egyéni életétől különvált gondolatai is élnek és hatnak tovább, azt sok minden mellett ma

különösen mélyen érezhetjük át. Nem ez-e a legnagyobb dicsősége az életnek, amelyet halandó elérhet? Mikor ötödször ülve össze élettani kongresszuson, Klebelsbergnek talán legtöbbször kifogásolt, legkevésbé megértett kedves alkotásának fedele alatt, ott, ahol társaságunk első kongresszusán maga véve részt, jegyzőkönyvben följegyzett, oly mélyen átértzett szavakban kélt kultúrpolitikájának védelmére, a kis, a nyomorult Magyarország biológusai 82 előadás meghallgatására gyűltek össze! Klebelsberg egyénisége meghalt, de szelleme itt van közöttünk és gyönyörködve láthatja azt, hogy nem hiányoznak nemzetében, még pedig annak oly kimondhatatlanul nehezen küzdő fiataljai közt, emberek, akik őt megértették és művét folytatni fogják.

Egyik beszédében Magyarországot „a szellemi életben a tört oszlopok és a derékba tört fák” országának nevezte. Klebelsberg csonkának látszó alkotásait nem szabad tört oszlopokkal összetéveszteni. Azok közt nem egy oszlop van, amelynek fölépítése még befejezve nincs. Hogy befejezésre fog-nak jutni, erről fiatal tudósgárdánk munkássága biztosít, amelynek hevében el fog oszlani a tragikumnak Klebelsberg emléke körül emelkedőben lévő köde.

Est Deus in nobis.

GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ, AZ ALKOTÓ

Elmondta a gróf Klebelsberg Kunó Orsz. Emlékbizottság 1936-ik évi emlékülésén: KERTÉSZ K. RÓBERT.

Az emberiség már abban az ősi korában, amikor a gondolkozás erejével lángra gyújtotta a bölcselet fáklyáját és ennek fényénél az őt körülvevő világ tárgyi felismerésén túl az elvont fogalomkör magasságába emelkedett, két olyan fogalmat alkotott magának, amelynek teljes megértéséhez máig sem jutott el: az idő és a tér. A nagy bölcselőknek egész sora sem tudta ezt a két fogalmat kibontakoztatni misztikus ködhomályából. Az idő és a tér képzetéről nem hull alá a saisi fátyol. A kettőnek kezdetnélkülisége és végtelensége az, ami az emberi elme elé áthatolhatatlan falat emel, amikor ezek legbelső lényét kutatni, felismerni és megérteni törekszik.

A véges emberi szellem tehetetlenül áll a tér és az idő végtelenségével szemben, de mégis keresi hozzá a közeledést. Ezért mértéket keres és szerkeszt az ember s az égi tünemények változásával mértékegységét adja az időnek, a földi távolságnak részecskékre tördelésében pedig a térnek mércéjét találja meg. Mind a két mérték tökéletes emberi tökéletlenség. És mégis ez a kettős tengelye annak a képsíkrendszernek, amelybe az emberiség életét, annak változási folyamatait, szellemi és fizikai fejlődésmenetét — ha úgy tetszik: történetét — áttekinthetően beleilleszthetjük és ábrázolhatjuk.

A változások végtelen sorozatának egy kis töredékszakaszában méregetjük az idő múlását és szűk határok közé szorított parányi részén, három dimenzióban a tér végtelenségét. Az időben való eltávolodást elmúlásnak, multnak, — a térben való elmúlást eltávolodásnak mondjuk. Az előbbire eszmélünk az emlékezésben, — az utóbbit látjuk a távlatban.

Emlékezés és távlat, annyi mint visszatekintés az időben és eszmélés a térben. Mindkettő törvényszerűen elenyésztí a jelentéktelent és a kicsinyt. Amíg azonban a térben a távlat kérlelhetetlen törvényeinél fogva a legnagyobb méretek is eltörpülnek — hiszen még a legnagyobb bolygó is csak pont az égi távlatokban —, addig az idő elmúlásával az igazán nagy esemény, az igazi szellemi érték vagy alkotás nem zsugorodik össze, hanem ellenkezőleg — valódi nagyságára növekszik meg az emlékezésben.

A nemzetek emlékezése a történelem. S a történelem amellett tanuskodik, hogy az idő elmúlása nem csökkenti az idő távlatában a nemzetek igazi nagy értékeit, hanem ellenkezőleg, végre igazi értékük nyilatkozik, amely saját korukban, talán éppen az időbeli közelségnél fogva, nem jutott kifejezésre.

Amikor ötödfél esztendő távlatából nézünk vissza gróf Klebelsberg Kunó egyéniségére, azt látjuk, hogy szellemi lényem már valódi nagyságában jelenik meg előttünk.

Ha azt kutatjuk, hogy Klebelsbergnek ez a történelmi nagyságra való emelkedése szellemi és lelki adottságainak, képességeinek, egész életművének mely tényezőiből fakad, meg kell vizsgálnunk szellemi egyéniségének rendkívüli sokoldalúságát.

Szerette használni a nap színeképenek hasonlatát. Az ő egyéniségének ragyogó fénysugarait is a nemzeti értékmegállapító prizmán kell átvetíteni, hogy ezt a nagy, egységes, fehéren izzó fényt alkotó elemekre bontva, meglássuk szelleme színeképenek valamennyi tündöklő sugarát.

A fénytörő prizma legyen az a három és fél évtized, amelyet Klebelsberg nemzetünk történetében a millennium évétől betöltött.

A kiegyezés korának delelőpontján, az ezeréves Magyarország újkori felvirágzásának legteljében indul meg Klebelsberg tisztviselői egyéniségének kialakulása. A ranglétra legalsó fokáról a kultuszminisztériumi adminisztratív államtitkársáig emelkedik pályája. A háború ott éri és megkezdődik életének második nagy korszaka, a politikusé. A háború vége felé a föld mélyén már dübörög a katasztrófa és ebben a legsúlyosabb időben Tisza István, politikai eszméjének legmegbízhatóbb letéteményeseként,

Klebelsberget veszi maga mellé a miniszterelnökség politikai államtitkárául.

Az összeomlás idején, sajnos, Tisza István és államtitkára már nincsenek felelős politikai állásban. Tisza mártírhalálával „elment a golyóig“, amint azt ő maga előre megjósolta. Klebelsberget a nemzet jó gondviselése megtartotta, hogy majdan az ország újjáépítése, a biztosabb jövő munkálása idejében vezére és egyben előharcosa legyen a magyar művelődés ügyének.

Bethlen István első nagy kormányának belügyminisztere és mint ilyen, a belső rend és a belső újjáépítés politikai műveletének hiánynélküli végrehajtója. Egy esztendő elmúltával a kultusz-tárca széles területének gondozója. Ez után kilenc éven át a földre kényszerített, szétmarcangolt ország felelős kultúrpolitikusa. Ez a kilenc esztendő Klebelsberg életművének koronája.

Ezekben a küzdelmes időkben a nemzet szellemi világában fénykévék villannak fel, hogy tartósan rávilágítsanak az újjáépítés munkahelyeire, irányt jelöljenek az ott szorgoskodóknak, buzdítsák, serkentsék az áldozatos szünettelen munkára, építésre és alkotásra a nemzetet: feltűnik Klebelsberg, a publicista és Klebelsberg, a szónok.

Íme előttünk áll Klebelsberg egyéniségének színeképe, a színekre bontott nagy fehér fényesség, aki ő volt: a tisztviselő, a politikus, a kultúrpolitikus, a publicista, a szónok.

Mindmegannyi teljes egység, — összességükben: Klebelsberg.

Négy és fél esztendő múlt el, mióta ő elköltözött. A mai kor száguldó, fékevesztett ütemében hosszú idő ez, amelyből ha visszanezünk, már abban a távlatban áll tőlünk, amelyből teljességgel áttekinthető egész életműve.

Meggyőződésem, hogy Klebelsberg egyéniségében mindennek előtt az *alkotót* kell felismernünk. Aki megfigyeli az ő életét, aki ennek folyamán végigkísérhette az ő legbensőbb lelki tevékenysége mozgó rugóinak működését, annak fel kell ismernie benne azokat a genetikai adottságokat, azt a veleszületettséget, amelyet a kifejezésnek legmagasabb értelmű fogalmazásában alkotónak kell nevezni. Ennek az alkotó természetének van alá-

rendelve az ő egyénisége színképének minden egyes színárnyalata.

Tisztviselői életszakaszában a millenáris emlékművek körül kifejtett tevékenysége már szorososan odakapcsolta a képzőművészeti alkotások területéhez, ahová benső hajlamai amúgy is vonzották. Önálló egyéni alkotása a Julián-iskolák szervezése és építése Horvátországban. Ezzel maga felé irányította Tisza István figyelmét, még első miniszterelnöksége idején, úgy, hogy mint kormányelnök a háború elején Klebelsberget bízta meg a hadirokkantak gondozása ügyének vezetésével. Ez a munkakör, amelynek — tisztviselői szemmel nézve — semmiféle „előirata” nem volt, szabad teret nyitott Klebelsberg kezdeményező képességeinek. Már itt találkozunk alkotói szellemének első olyan nagyszabású tervezetével, amely jellemző Klebelsberg minden nagobbmértű elgondolására és amely, mint ilyen, az alkalmi rendeltetésen túlmenően a távolabbi jövőt is kívánta szolgálni. A megalkotott rokkantügyi intézmények nagy sorának betetőzéséül két, egyenként ezerágyas tüdőbeteg népszanatóriumot akart építeni. Egyet a Tátrában, egyet a főváros közelében, a pilisi hegyekben és gondolt az Alföldön felállítandó több kisebb népszanatórium felépítésére is. Korányi Sándor vezetésével orvosok és építészek, Klebelsberg állandó felügyelete alatt igen alapos, tudományos előkészítő munka után elkészítették a tervet és kiszemelték az építkezések színhelyét is. Klebelsberget érintette legfájóbban, hogy szép elgondolásának kivitele mégis megghiúsult. Az építkezés elmaradt, mert magasabb helyen azt a bekövetkezendő békeidőre kívánták halasztani, amikorra az 1916. évi harminchárom százalékos építkezési drágulás — a feltevés szerint — meg fog szűnni. Hiábavaló volt minden reális érvelése ezzel a konokul optimista feltevéssel szemben s így nem Klebelsbergen múlt, hogy ma Budapest közelében nincsen ezerágyas tüdőgondozó intézményünk és az Alföldön nem áll rendelkezésre ezer decentralizált betegágy a legsúlyosabb magyar népbetegség gyógyítására. Az események után húsz év elmúltával a történelmi igazság érdekében ezt el kellett mondani.

Klebelsberg a rossz hivatal ellenszerét a jó tisztviselőben látta és ennek mintaképet is adta saját személyében. Minisz-

tériuma első tisztviselőjének vallotta magát miniszter korában is, akire a legnagyobb felelősség hárul. Alárendeltjeivel szemben érzett méltányos felfogását fejezi ki az a mondása: „Nem jó az, ha a miniszter a becsülettel teljesített szolgálatot gyorsan elfelejti“.

Szónoki és publicisztikai tevékenysége sohasem volt öncélú. Beszédei és cikkei, amelyek a napilapok hasábjain megjelentek, talán külpolitikai cikkein kívül, mindig a kultúrpolitikus alkotói szándékainak előmozdítását szolgálták. Ezekkel azt kívánta elérni, hogy mennél szélesebb körökben megértsék, felfogják tervezett, vagy végrehajtott alkotásainak belső, nemzeti céljait, hogy megnyerje alkotásai számára a közhangulatot, a külső támogatást.

„Az ember valahogy úgy van megszerkesztve, hogy sóvárog a megértés után“ — mondotta és ezzel indokolta publicisztikai nyilatkozatait is. A felelősség perzselő tudata ösztönözte és hajtotta arra, hogy művelődési törekvéseinek anyagi alapját lerakja és a tollhoz nyúlt, valahányszor elégtelennek látta az államhatalom és a hivatalos apparátus eszközeit, és a nemzet közvetlen meggyőzéséhez folyamodott.

Alkotói lényének alapja az a történelembölcseleti felismerése volt, hogy a megcsonkított országot csak úgy állíthatjuk vissza régi nagyságába, ha a mulasztottakat is pótolva, alkotásokat hozunk létre, olyan nemzetpolitikai értékű alkotásokat, amelyek a magyarságot megerősítik, nemzetünknek európai elhivatottságát igazolják és az általános emberi kultúra fenntartásában és továbbfejlesztésében nélkülözhetetlenné teszik a világ színe előtt. Ezt a meggyőződését hitvallási világossággal így adja elő:

„Bizony ebbe az áldott magyar földre munkával és művekkel mélyebben le kell magunkat horgonyoznunk, mint ahogyan eddig tettük. Mert ne higye senki, hogy napjainkban elég lesz az olyanfajta hazafiság, amely beéri a haza pusztja szeretetével és azzal a készséggel, hogy alkalomadtán meg is halunk védelmében. A hazaszeretet, ha csak pusztja érzelemből áll, érzélgőssé lesz és frázissá válik. Hiszen még műveletlen népek is szeretik azt a tájat, ahol laknak. De ha elkergetik onnét, vagy kiirtják őket,

akkor nem marad *alkotás* utánuk s még az emléküik is elhomályosodik. Egy nép csak azzal szerez jogot ahhoz a földhöz, amely a hazája, ha azt halhatatlan művekkel magához, nemzeti génuszához kapcsolja. A haza földjére kiontott véren kívül a *művek és alkotások* azok, amelyek révén a nemzet magát a haza földjével elválaszthatatlanul jegyzi el.“

Pozitív, aktív és konstruktív lénye irtózik a negatív szellemű elemektől. „Az a mi bajunk — így fejt ki aggályait —, hogy túlságosan nagy számmal vannak közöttünk passzív természetek és elég sok a negatív ember, aki erejét többé-kevésbé meddő kritikában meríti ki és e révén csak ritkábban javít, hanem inkább csak kételyeket kelt, csüggeszt és elkedvetlenít olyanokat is, akik különben produkálni tudnának.“

A teremtő cselekvésben élő ember egészséges meglátásával kárhoztatja azt a nemzeti hibánkat, amely az ügyek agyonbeszélésében mutatkozik, és rámutat arra, hogy nálunk valóságos veszedelem az, ha valamiről túlságosan sokat beszélnek, mert a rendelkezésre álló, különben sem túláradó energiát szavakban adják ki, a viták izgalmában merítik ki, s aztán már nem marad kellő akaraterő magára a megvalósító cselekvésre.

Jól ismeri nemzetét, annak egész társadalmát, parlamentjét, sajtóját, amikor a pozitív, alkotó munkát a negatív emberektől félti. „A nemzet — mondja — csak egy bizonyos mennyiségű negatív embert bír el. Pozitív, aktív, produktív és konstruktív emberekre van szükség és ha egy nemzetben felülemelkedik a negatív emberek számaránya, akkor az a nemzet képtelen a haladásra.“ Az ő célja ennek a pozitív magyar embertípusnak a ki-munkálása volt, olyan embereket akart nevelni, akik a magyar sors nagy kérdéseire igennel válaszolnak, akik nem annak a magyarázatában látják az emberi bölcsesség legjavát, hogy valamit miért nem lehet megvalósítani.

Klebensberg alkotó kultúrpolitikus és benne a történelem-bölcsész nemcsak felismerte, hanem vallotta és hirdette is, hogy alkotásaiban a nemzeti elem féltékeny megőrzése mellett a nagy nyugati világáramlatoknak is teret kell engedni, ha azt akarjuk, hogy nemzeti sajátosságaink épségben tartása mellett alkotásaink beilleszkedjenek az európai műveltség kereteibe. A kiindulás

természetesen a nemzeti gondolat épsége, hiszen „a nacionalizmus a népeknél az, ami az életösztön az egyénnél“.

„A probléma Szent Istvántól Kazinczyn és Széchenyin át — úgymond — a mai napig állandóan az volt, hogy a magyar őseredetit és a nyugati kultúrbefolyást okos arányban kell keverni.“ A túlzó sovínisztákkal szemben nyíltan hirdeti, hogy „szükségünk van a nyugati példákra, impulzusokra, ösztönzésekre, korszellem és irányok átvételére, hogy helyes irányban és gyorsabban haladhassunk“. Rámutat arra a veszélyre, amely a nemzeti kultúra elzárkózásában rejlik, mert „veszedelmes önámítás, ha a számra nézve kisebb nemzetek azt képzelik, hogy ők a saját keblükből mindazokat a kultúrértékeket kitermelik, amelyek valamely modern nemzet szellemi életét kitöltik. Egy neme ez a kultúrpolitikai vegyészetnek, amelynek űzése közben a hazai és a külföldi művelődési elemeket egészséges arányban kell vegyíteniük“.

Hazafias érzésünk nagy ereje bátorította fel arra, hogy kultúrpolitikájában erősebben adagolja a külföldi elemet. „Ezredéves történelmünk során — mondta — mindig megnyitottuk kapunkat a nyugati befolyás előtt anélkül, hogy faji sajátosságainkat el hagytuk volna homályosítani. De mégis, mentől több művelődési értéket kell a külföldről importálni, annál inkább kell ápolni a magyar őseredetit.“

Ezekben Klebelsberg, aki rendületlenül áll a nemzeti alapon, hitet tesz a haladás szelleme mellett, amelynek útjait megértés-sel egyengeti a művészetek különböző ágazataiban.

Nem félti a nemzeti gondolatot a művészetek szabadirányú fejlődésétől. Bízik a magyar művészek lelke mélyéig begyökerezett nemzeti génusz fölényes erejében. Széleskörű művészet-történelmi ismeretei megnyugtatták afelől, hogy mint az elmúlt századokban, úgy a jelenben és a jövőben is, a külföldről jött világaramlatok itt — ezen az ezer év óta magyar földön — az alkotóművészet minden fokán megkapják azt a nemzeti színözödést, amely az alkotásokat félreismerhetetlenül magyarokká és nemzetiekké avatja. Szerencsésen egyesült benne a műtörténész elfogulatlansága és a tudós önmegtartóztató szerénysége a felelős kultúrpolitikus köteles lelkiismeretességével. Sokszor érzi és látja

társadalmunknak éppen nem jelentéktelen részében az idegenkedést az újjal szemben. Gyakran beleütközik a maradi felfogás csökönységébe azokban a körökben is, amelyek nálunk a magas politika szintjét jelölik és sokszor közvetve, vagy közvetlenül kerékkötői a haladásnak s amelyek a művészetek fejlődése örök törvényének ismerete hiányában indokolatlanul, bár jóhiszeműen, néha egyenesen a hazafiság felbuzdulásának átélésével, művészi alkotások és alkotók pusztulását okozzák.

Ezért mondja Klebelsberg: „Kimondhatatlanul tehetséges ez a mi fajunk, de kevés ország van széles e világon, ahol a tehetségek kedvezőtlenebb környezetben küzködnének, mint éppen minálunk. Hazánk a szellemi életben a tört oszlopok és a derékban kettétört fák országa volt...“

Ezektől a mostoha viszonyoktól, egy érzéketlen légkör rideg-ségétől féltette Klebelsberg a magyar alkotókat, mondván: „A legfinomabb, az üde, derűs tehetségek, a bájos alkotásoknak ezek a játékos hajlamú mesterei törnek le legkönnyebben. De az erősek közül is hányan lobbannak el elkeseredésük tüzeiben meddőn, hányan válnak meghasonlásukban romboló tényezővé, akik alkotó munkára lettek volna képesek“.

Innen van az, hogy a magyar kultúrküzdelemnek nemcsak hősi halottjai, rokkantjai, hanem eltűntjei is olyan nagy számmal akadnak. Pedig Klebelsberg szerint: „Soha sem várt még a magyar íróra, a magyar költőre, a magyar festőre ennyire nagy feladat, amikor a nemzet keresi önmagát, keres új célokat és eszményeket“. És hozzátehetjük: Egy számban kis nemzet, ha még oly sok is a tehetséges alkotója, nem engedheti meg magának azt a felelőtlen fényűzést, hogy ezek közül egyet is elkallódni engedjen.

Ezen akart változtatni Klebelsberg művészeti politikája, amely nem az irányt — akár konzervatív, akár haladó volt —, hanem az önmagában, irányától függetlenül valóban értékes művészetet helyezte előtérbe. Világosan rámutat arra a hasztalan erőlködésre, amelyet a maradiak a múltak ízlésének megrogzítása érdekében kifejtének, és megállapítja, hogy „egészen ahistorikus felfogás lenne, ha valaki azt hinné, hogy elmúlt korokat és azok szellemét vissza lehet hozni. Hiszen azok éppen

azért multak el, mert kiveszett belőlük az a csodálatos fluidum, amely eleven korok lüktetésének titkos érzelmi mozgatója. Az elmult korok is olyanok, mint a halottak: csak az Isten tudná azokat feltámasztani“.

Erélyes és világos szavak ezek, amelyek bepillantást engednek Klebelsberg józan és elfogultságot nem ismerő művészetpolitikájába.

Az építőművészetben a nyugati világáramlat folyományaiképpen mutatkozó haladó szellemű irányzatról megértően mondja: „Nekem az az egyéni érzésem, hogy különösen az építészetben erősen elkanyarodtunk a modernizmus felé, — ez ellen államhatalmi eszközökkel fellépni hiú vállalkozás lenne. Ne tévesszék szem elől, konzervatív barátaim, hogy azok a kísérletek, melyeket a történelem folyamán oly célból tettek, hogy állami eszközökkel irodalmi, vagy művészeti irányokat elfojtsanak, majdnem kivétel nélkül eredménytelenek maradtak, elég gyakran károsaknak bizonyultak és nevetségessé váltak“.

Az alkotó Klebelsberg hevülete, lelkesedése, állandó tettekkészsége, aktivitással telítettsége ugyanaz, ami az igazi alkotóművészt, általában minden korok nagy alkotóit jellemzi: az a láz és állandó belső feszültség, amely pillanatnyi szünet és pihenés nélkül az alkotás felé irányít minden gondolatot és cselekedetet.

Istentől nyert alkotói adottsága mellett Klebelsberg három nagy adománnyal rendelkezett: a hivatali állásával amúgy is velejáró teljes felelősség legfelső fokának tudatával, — szellemének, lelkének merész szárnyalását rendíthetetlen nagy optimizmus lendítette, — s végül telítve volt elszánt határozottsággal, amellyel a maga helyesnek felismert és vallott álláspontja mellett kitartott és ebből engedni nem volt hajlandó.

Az első tekintetében: ez a felelősségtudat — alkotásainak gazdasági megalapozásánál és kivitelében — a realitás legszigorúbb keresztülvitelét jelenti. Műszaki megoldásokra vonatkoztatva mondja, de áll ez minden alkotásra: „Nincs veszedelmesebb, mint a műszaki megoldás elválasztása a közgazdasági megoldástól, ami nálunk, sajnos, majdnem rendszerré vált, és a beruházási, alkotási gondolat bizonyos kompromittálására vezetett“.

A céltudatos, de felelős alkotót jellemzi magában ezzel: „Igaz, hogy bőkezűséget követeltem, de csak a pénzügyminiszter úrtól, mert végzetes fukarságnak tekintettem volna, ha megtagadtuk volna azokat a filléreket, amelyekre a magyar kultúrának szüksége van. A pénz felhasználásánál azonban a legnagyobb takarékossgát alkalmaztuk, mert abból indultam ki, hogy ennek az elszegényedett nemzetnek az áldozatok minimumával az eredmények maximumát kell elérnie“.

Optimizmusát, amelyből erőt merített nagy alkotásainak véghezvitelére, abból a történelmi optimizmusból vezette le, amelyet nemzetében felismert.

A magyarságnak igazi erejét abban látta, hogy a legnagyobb katasztrófákat is ki tudja állni és utánuk belső megújódásra képes. Ezt a felfogást nevezte történelmi optimizmusnak. És mert a nemzet rejtett megújító erőit minden téren a munkában látta, ebből vonta le optimizmusát, amely tehát nem kedélyhangulat, hanem történelmi szemlélet eredménye.

Az ő optimizmusa ugyanaz az életprincípium, ugyanaz az egyedüli lehetséges vigasz, amelyet Madách *Tragédiá*-jában a minden koreszmékből kiábránduló, elbukó, de mindig újrakezdő embernek ad az Úr szava. Ez a bízva-bízás, az isteni gondviselésben horgonyzó hitnek szilárd alapján, amelynek előfeltétele a küzdelem, az akarás, a munka és az alkotás. Ez Klebelsberg optimizmusa és ezt az ő sziklaerős hitét akarta belevinni, beleoltani a nemzetbe. Acélos elhatározottsággal védelmezte munkaprogramját és alkotásait. Miniszter korában elment az alkotmányjogi végső következtetések levonásáig is. Tárcája 1928/29. évi költségvetési előterjesztésében mondotta:

„A világtörténelem végzetes útján négy gépkocsi robog. Az első gépkocsi gyorsítani kénytelen, mert a másik három nyomában van, már harsonajelet ad, hogy előzni akar. Erre a három gépkocsira az van írva: Románia, Szerbia és Csehország. Arra a kocsira pedig, amely már elől jár, de gyorsítani kénytelen, az van írva: Magyarország. Kérdem, t. Ház, akadhat-e jó hazafi, aki vállalja a felelősséget azért, hogy ez a három másik koci a világtörténelem végzetes országútján mellettünk elrobogjon, porfelhőbe borítva bennünket? Ha azt akarják, igen tisztelt

uraim, ehhez más kocsivezetőt keressenek! Mert én egy kultúrpolitikai Nagymajténynak, Világosnak fegyverlerakó közoktatásiügyi minisztere sohasem leszek.“

Dramai erővel csattannak fel ezek a szavak az aranycipkés ülésterem csendjében.

*

A művelődés terén valódi alkotás csak az, ami maradandó érték.

Maradandó érték az olyan szervezet vagy intézmény, amely nemcsak a jelenben, hanem a jövőben is és különösen a jövő számára elindítója, kisugározhatója, termelője az erkölcsi, szellemi és közvetve a gazdasági javaknak is.

Maradandó érték az olyan művek életrekeltése, amelyek erkölcsi és esztétikai belső erejük kiáramlásával állandóan istápolják a nemzeti öntudat gondolatát.

Maradandó érték az olyan szervezet, intézmény, amely szervesen és tevékenyen illeszkedik bele a nemzeti művelődés szerkezetébe, és maradandó értékek azok a művek, amelyek összességükben fenntartják, továbbfejlesztik, gazdagítják a nemzet lelkiségét. Ezek a maradandó értékek összességükben elsőrangú tényezői egy nemzet felsőbbbsége elismertetésének.

Ezt érezte át, ismerte fel és váltotta valóra Klebelsberg az ő alkotásaiban.

Az ötezer alföldi népiskolai egységtől kezdve, fel az egyetemi és klinikai nagy építkezésekig, a középiskolai reform, a svábhegyi csillagda, a tihanyi élettani kutatóintézet, a polgári és középiskolai építkezések, a margitszigeti fedett sportuszoda, a külföldi Collegium Hungaricumok megszerzése és átépítése, a Nemzeti Múzeum restaurálása, az Országos Levéltár freskói, plasztikai díszei, a Nemzeti Színház Kamaraszínházának megszervezése, Kálmán királyi herceg lovasszobra Gödöllőn, a szegedi szabadtéri passiójáték, a Gyűjteményegyetem szervezete, a Nemzeti Hősök Országos Emlékműve, a zeneművészeti évi pályázat rendszeresítése, a budavári Szent Domonkos-torony és az ócsai templom helyreállítása, a debreceni egyetem központi épülete előtti térrendezés és a négy református nagyság szobra,

a szegedi Nemzeti Emléksarnok művei, a Corvin-testület megalapítása, az Új Képtár felállítása, a szegedi nagy orgona és mise, mindezek csak rendszertelenül kiragadott egyes alkotások Klebelsberg kilencéves minisztersége alkotásainak végeláthatatlan sorából.

Ahogy Klebelsberg beleilleszkedett a művészi-alkotóágazatok teljességébe, az alaposan meghaladta az érdeklődésnek azt a fokát, amely az oly sokirányú és sokoldalú kultuszminiszteri tevékenységből erre a részre átlagosan esni szokott. Könnyen érthető és természetes oka ennek az, hogy Klebelsberg egyéni adottságánál, átfogó művészettörténeti ismereteinél és világlátottságánál fogva odaadón együttértett az alkotó művészetrel és az alkotó művészekkel. De még ennél is több volt ez, mert nemcsak vonzódott az alkotások felé, hanem tevékenyen részt is vett az alkotások szellemi kialakításában. Teljességgel áll ez a képzőművészetekre. Klebelsberg konstruktív egyénisége természetesen a legkonstruktívabb, a legmaradandóbbat alkotó művészethez, az építőművészethez állott legközelebb.

Az építészet és annak legmagasabb foka, a városépítés, izgatta leginkább képzeletét. Ezen a téren látta meg azt a káros elmaradottságot és rendszertelenséget, amely a kulturális élet keretétől szolgálni hivatott város fejlődésének egyik legnagyobb akadálya. Elmélyülő szaktanulmányokat folytatott, átvizsgálta a modern Róma és Párizs rendezési terveit, a német Siedlungokét, legintenzívebben foglalkoztatta a főváros és a vidéki városok szabályozása, később az Alföld-probléma, amellyel már az országrendezés terére lépett. A Duna-Tisza-csatorna, a Balatonkérdés és Budapest fürdővárosra vonatkozó tanulmányai ma is irányt jelölnek a gyakorlati szakemberek és közigazgatási hatóságok részére.

Éles kritikai érzékével rátapint a mult alapvető hibáira, mint a jó orvos, aki megállapítja a betegség kórelőzményeit. Így mondja: „Talán semmire sem vagyunk kevésbé képesek, mint összmegoldásokra. Minden kérdést, minden feladatot, minden problémát csak önmagában látunk és izoláltan igyekszünk megoldani, aminek a vége az, hogy dolgaink nem illenek egymáshoz, különösen kevés a szép, harmónikus városkép. Az esztétikai kultúr-

szempontot bele kell vinnünk vidéki városaink szabályozásába is, hogy most kialakuló alföldi városaink nemzeti művé nemesedjenek és ne maradjanak ötletszerű település, ahol az utat nem a tudás vonta meg, hanem az első ökörpár kocsija vágta, amely a török hódoltság után odavetődött“.

A vidéki, nagyobb népességű városok rendezése és kultúrközpontokká fejlesztése sem volt öncélú elgondolása. Világosan rámutat az okokra: „Iszonyatos csalódás volt a túlzó centralizmus híveinek az, hogy a Károlyi-féle zendülés és a kommunista forradalom idejében Budapest képtelennek bizonyult a nemzet lelki vezetésére. Ma már minden józan ember előtt nyilvánvaló, hogy néhány fejlődőképes vidéki városunkból európai nagyvárost, de többi törekvő közösségünkben is erősebb város-egyedeket kell fejleszteni. Ahhoz, hogy Szegedből és Debrecenből igazi nagyváros legyen, nélkülözhetetlen volt az egyetem“.

Ez a több, mint kultúrpolitikai, ez a nemzetpolitikai felismerés és meglátás volt az indoka, miért ragaszkodott alföldi egyetemeink megmentéséhez.

Tehát a nagyobb vidéki városok tudatos fejlesztése és a vidéki egyetemek fenntartása is ezt a célját szolgálja Klebelsbergnek: magasabb műveltséggel rendelkező nagyszámú polgári középosztályt kitermelni a fővároson kívül is, a nemzeti gondolat védelmében. Ma, amikor Európa nyugatán is fellobbant a minden nemzeti és emberi eszményt és kultúrát pusztító vörös láng, ma látjuk meg valójában, hogy ez az igazi országmentő nemzeti politika, amelyet azonban csak áldozatkész és bátor alkotások biztosíthatnak.

*

Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy a szegedi Fogadalmi templomtér, ez a gyönyörű városrendezési mű — Klebelsberg legegényibb alkotása.

Szeretünk beszélni a nemzeti erők összefogásáról. Ennek adta Klebelsberg klasszikus példáját a valóságban az ő szeretett Szegedjén. Az itt felmerült különféle nagyarányú építkezési szükségleteket nem egymástól elszigetelve, hanem egységbe fogva oldotta meg, olyan városrendezés keretében, amely egyrészt szer-

vesen illeszkedik bele Szeged általános rendezési keretébe, másrészt a fogadalmi székesegyházat művészi eszközökkel kialakított, architektonikusan zárt térbe állítja.

Ennek az átgondolt kompozíciónak a létesítése két részből állott. Előbb az egyház, az állam és a város érdekeit kellett összeegyeztetni, a kívánalmakat összehangolni, az akaratot az erők eredőjének irányába terelni. Ezt sikerült is Klebelsberg erős szervezőképességének elérnie, a bátor koncepciót nemes lelkesedéssel felkaroló magas szellemű csanádi püspök és a város felvirágzását szívében viselő polgármester támogatásával. Szegeden a gyakorlatban valósult meg a nemzeti erők összefogása.

Ezután került a sor a technikai és művészi megoldásra. Egy verőfényes tavaszi napon, amikor a székesegyház déli tornya már készen állott, Klebelsberg felment oda és másfél órát egyedül töltött a magasban, ahonnan áttekinthette a templom egész környékét. És amikor lejött, fantáziája már megfogalmazta magában az alkotandó tér esztétikai feltételeit, az épületek csoportosításának rendjét, a fő közlekedési útvonalak vezetését, az egész városrendezési probléma megoldási tervzetét. Így azután az a program, amelyet az építési pályázat alapjául megadott, már reálisan megszerkesztett keret volt, amelybe Rerrich Béla ihletett művészete beleépítette alkotásának remekét.

Igy született meg a szegedi Dóm-tér, a huszadik század Magyarországnak egyedüli építőművészileg valóban megszerkesztett, a haladó városrendezés igényeit helyesen megoldó alkotása, legnagyobb képzőművészeti produkciója.

Klebelsberg alkotói életének csúcspontja volt ennek a műnek a felavató ünnepélye 1930 őszén. Repülőgépen ment le akkor Szegedre. Megadatott neki az, amire Petőfi vágyott, hogy a magasságban szárnyalva tekinthessen le a nagy magyar Alföldre, ahol megláthatta az óriási sík térségen szerteszórt tanyái iskolák sokaságát, saját alkotásait. Akik akkor mellette lehetnek, emlékeznek arra a túlaradó, örömteli meghatottságra, amellyel a tanyak világában előtűnő iskoláiban gyönyörködött.

És aztán, amikor a szegedi székesegyház és a város összes harangjai megkondultak, megindult az általa alkotott napsütötte

téren az ünnepi hódoló felvonulás a kormányzó előtt, külön az egyház, a város, az egyetem és az alkotók díszes menetei.

Klebelsberg vezette az alkotók menetét, mellette haladtak a dóm és a tér építőművészei, Foerk és Rerrich, a szegedi mise alkotója, Dohnányi, s utána a többi alkotók, festők, szobrászok, iparművészek, építőmesterek, orgonaépítők, pallérok, szakiparosok, előmunkások hosszú menetben, az utolsó napszámosig, mind-mind valamennyien, akik résztvettek a közös, nagy munkában, akiket mind mint alkotó munkatársait vezetett az államfő elé. A virágbaborult hatalmas tér megtelt az ünneplőkkel — ezrek ajkán szállt a magasba a nemzeti imádság, s a teret betöltő tömeg — az államfő, a kormány tagjai, törvényhozók, egyházi főméltóságok, a papság, a város képviselői, az egyetemi küldöttek, a diákság, a polgárság egyetlen felemelő közös nagy érzésben forrott össze — a nemzeti erők összefogása — Klebelsberg gyönyörű művének láttára . . .

Ez volt az alkotó Klebelsberg életének legszebb napja.

*

Tisza István emlékezetére mondott beszédében Klebelsberg kétféle nagy embert különböztetett meg: „Az objektív nagy ember egész élete művek és alkotások, vagyis külső dolgok létrehozásában merül ki és majdnem közömbös, hogy mikor és hol született, hogyan halt meg, nem életének emléke marad fenn, hanem életének eredménye. A szubjektív nagy ember az erkölcs fanatikusa, aki etikai energiákat sugároz széjjel.“

A nagy embernek ezt a meghatározását mindkét értelemben tökéletesen eléri és betölti Klebelsberg. A nemzet messze jövőjében is maradandó értékű alkotásoknak és műveknek hosszú sora az ő életének eredménye. Életének emléke pedig etikai energiák kisugárzása marad. Mert alkotásaitól elválaszthatatlan az ő példaadó élete, a Gondviselésnek számunkra oly fájdalmas parancsára — rövidre kimért élete, amelynek minden napját és óráját nemzete és faja iránti lángoló szeretettel és szünettelen alkotómunkával töltötte be. Halálát annak a kórnak a csirái okozták, amelyet onnan, az ő szeretett Alföldjéről hozott magával, amikor már nem volt felelős állásban, de pihenést nem is-

merő alkotó honszeretete mindig csak újabb és további munkára hajtotta. Ezért oly kettősen tragikus az ő halála, amely martir-halál volt, magyar sors — sudár oszlopnak derékba törése.

*

Hogy Klebelsberg önzetlen, lázas alkotómunkáját az ő életében nem kísérte magyar kortársainak osztatlan megértése és elismerése, ez a korukból messze előbbre haladó, a kortársak közül magasra kiemelkedő nagyok sorsát gyakorta kísérő fájdalmas jelenség és a háború utáni Magyarországnak is lehangoló tünete. Hiszen a megerőltető haladást kevésbé kedvelő és meg sem értő Pató Pálok nemzetsége csak igen nehezen múlik ki közülünk és a nemzeti újjáépítés korszaka nemcsak lázongó Peturokat és hitetlen Tamásokat ismert, hanem annak sekélyjárátú, primitív és rosszindulatú szellemei is voltak. Ha visszapattant is melléről a reá kilőtt nyílvezzők mérgezett vasa, mert mellén a férfibecsület és igaz jellem aranyveretű acélpáncélja ragyogott, e vért alatt szíve mégis csak gyakran fájhatott, mivel: „az ember valahogy úgy van megteremtve, hogy sóvárog a megértés után“ . . .

És ma már mind többen érthetik meg gróf Bethlen István-nak Klebelsberg ravatalánál elmondott szavait:

„Te nem voltál szónokló, sokat beszélő és keveset markoló magyar hazafi, a Te életed nem volt negáció, a Te életed pozitív érték volt a nemzet életében. Te a nemzetnek építőmunkása voltál s a háború után a magyar kultúra minden követ Te raktad le, Trianon után a magyar kultúrát Te mentetted meg az enyészettől.

Ha majdan felnő az a generáció, amely az ő általa teremtett intézményekben nevelődik, akkor ez a generáció talán több tudásra támaszkodva, talán tisztább látással, talán kevesebb emberi irigységtől eltelve, áldást fog kérni Istentől arra a munkára, amelyet Klebelsberg Kunó végzett tíz éven keresztül. A gánccvetés, a rágalom, a befektetés és a népszerűtlenség az életükben azokat kíséri, akik konstruktív munkával valódi értékeket teremtenek nemzetünk számára és a népszerűség babérkoszorúja azoknak a homlokát övezi, akik csillogó szavakkal szédítik a

tömegek lelkét és e csillogó szavak mögé rejtik a nemzetre nézve meddő életük negatív értékét.“

Keserű búcsúszavak ezek a nagy alkotóhoz, de a fájdalom megenyhül és felmagasztosul végszávaiban:

„Te megdicsőülten távozol abba a nemzeti Pantheonba, amelyet nemcsak szó és betű szerint, hanem életed munkájával nemzetünk számára teremtettél.“

És ahogy a múltó esztendőkkal mindinkább eltávolodik tőlünk a végtelen időben, a történelmi perspektívának a valódi nagyságokra örökérvényű törvényei szerint világosan látja meg a nemzet az ő alakjának igazi méreteit és mindjobban megérti az ő életművének maradandó, örök értékét.

Az igazság szavával hirdetik az aranybetűk a szegedi székesegyházban, porai felett, hogy a halhatatlanság legyőzte az elmúlást, mert gróf Klebelsberg Kunó:

„Gondolattal, szóval, írással és alkotásokkal szolgálta hazáját...“

GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ

Írta: KÁLLAY MIKLÓS ny. miniszter, a Magyar Kulturális Egyesületek Orsz. Szövetségének elnöke.

1937.

Minden újabb évforduló egy sziklának elhelyezése ahhoz a monumentális piramishoz, amely mindig-mindig hatalmasabbra, magasabbra épül Klebelsberg emléke, emberi és államférfiúi nagysága felett.

Ő tényleg, mint azt állandóan mondjuk is, az alkotó államférfinak a típusa volt. Nem fantáziánélküli, hanem nagy tervező, elgondoló és elképzelő ember volt, aki költői és prófétai ihlettel foglalkozott a problémákkal. Mindez nem merítette ki képességeit és erejét, hanem maradt energiája és akarata az élet realitásai, a parlament, a bürokrácia, a kritizáló közvélemény nehézségei között is a tervekből valóságot, az álmokból pozitívumokat kitermelni.

Sokan mondják: egy letűnt korszak embere volt. Lehet, hogy „letűnt korszak“ volt, de ennek a korszaknak sohasem volt mércéje az, hogy egyéneket nem munkájuk és alkotásaik, de ködös terveik és végre nem hajtható programjaik szerint ítéljen meg. Különösen fájdalmas, hogy akkor távozott el közülünk, amikor tehetségét és alkotóerejét az eddigi intellektuel-kulturális vonalról kezdtük átirányulni látni a népi, gazdasági, szociális kérdések felé. Az Alföldi Bizottsággal meginduló munkájára gondolok, amelyben nagyon rövid idő alatt is meglepő eredményeket ért el, amit mi sem mutat jobban, mint az, hogy akkori célkitűzései azóta a legtöbb vonalon realizálódtak.

Az egész ország méltán figyelemmel kísérte ezt a megmozdulást és ha tovább működhetett volna, kritikusai valószínűleg

igazolva lettek volna abban a gyakran hallott tréfás megjegyzésben, hogy: „Klebelsbergben csak azt kifogásoljuk, hogy kultúrpolitikus és nem agrárvezér.“

Magyarország tizennyolcban mindent elvesztett; területét, népességét, gazdasági lehetőségeit és elvesztette volna kultúrnyíróját és kultúrfőlényét is, ha nincs Klebelsberg Kunó, aki ezt átmenti a mi és az egész magyar jövő számára. Nagy alkotásai mellett és ezek felett, ez az ő életének nagy eredménye.

Elmúlása felett érzett osztatlan fájdalunkban enyhe vigaszt jelent az a tény, hogy ezt a nagy érdemét *ma már* mindenki elismeri.

EMLÉKEZÉS KLEBELSBERG KUNÓ GRÓFRA

A Gróf Klebelsberg Kunó Orsz. Emlékbizottság 1937-ik évi emlékülésén elmondta: BAKAY LAJOS.

Ötödik esztendeje már, hogy Klebelsberg Kunó grófot eltemettük. Az évek elteltével a mult fátyola eltakarja a mindennapnak zavaró kisszerűségeit, de megnövekednek rajta keresztül a vonalak méretei, megmarad a nagy emberből a lényeg és ebből az időrétegeken átsugárzó szellemi energia. *Ostwald* mondja, hogy a nagy emberekben érte el „legfőbb kifejelettségét egy sajátos emberi vonás: a haladásra való képesség“. „Az emberiség hivatott vezéreit tiszteli azokban, akik friss energiákat szabadítottak fel számára, vagy a meglevők tökéletesebb értékesíthetősére hívták fel a közfigyelmet“.

Az életen át kifejtett alkotómunka lehet egyoldalú s lehet sokirányú, mint a nagy államférfi működése és hatása korára. Végtelen nagy azoknak a szerepvállalóknak felelőssége, akik a nemzetek életfolyásában intézkednek, mert számtalanszor kell olyan létfontosságú kérdésben kezdeményezniök vagy dönteniök, amelyre nevelésük, adottságuk, ismereteik összessége nem képesítheti őket. Nincs olyan készültség, nincs olyan agyvelő, amely minden irányban egyenlő biztonságot nyújtson s az alkotás zavartalanságát biztosítsa. A segítségül felhasznált szakemberek munkája és tanácsa csak akkor értékesíthető igazán, ha olyan nagy ember használja fel, aki elemző, feldolgozó elmével a saját koncepciójába be tudja azt olvasztani. Ebben látjuk Klebelsberg nagy kultúrpolitikus-voltának egyik fő alapvonását s mi, természetudományokkal foglalkozók, leginkább tudjuk e szemszögből nézve értékelni őt.

Klebelsberg a háború utáni időkben, csodálatos módon, soha sem emlékezett meg arról a nagyszabású munkájáról, amelyet a háború első éveiben végzett, amely munka pedig olyan nagyarányú, felépítésében olyan tökéletes, hatásában olyan mélyre nyúló volt, — s mivel előzményei nem voltak — olyan eredeti, hogy mindenkinek, még az ellenfélnek is őszinte csodálkozását érdemelte ki. Úgylátszik, ő is ama bámulatos pszichológiai hatás alatt állott, amely a nagy világégés utáni évtizedben a szereplők gondolatvilágából eltörölte a közelmúlt eseményeit. Állíthatjuk azonban, hogy életpályájának későbbi éveiben, gondolatmenetében, érveléseiben, hasonlataiban megtaláljuk élete e korszakának maradandó hatását. Ekkor lett tulajdonává a természettudományos gondolkodás, amely a kor irányító eszméinek változásakor képeste tette őt a korszerű problémák kezdeményezésére.

A *rokkantügy* orvosi, szociális, katonai, közigazgatási, gazdasági, nemzetvédelmi és politikai kérdés volt egyaránt, amelynek megoldása minden téren a legnagyobb tudást, tisztalátást, óriási emberismeretet, lüktető energiát, kimeríthetetlen munkakedvet követelt.

1915. április 24-én délelőtt 11 órára hívatta magához *Tisza István* gróf miniszterelnök Nyugatmagyarország és Erdély néhány vezető orvosát, hogy velük a rokkantügy tárgyában értekezzenek. 11 óra előtt 5 perccel *Tisza* már belépett a miniszterelnökség tanácskozó szobájába, ahol a tisztviselő jelentette neki, hogy *Klebelsberg* gróf még nincs jelen. Erre ő a meghívottak felé fordult: „*Klebelsberg* még nincs itt“ — mondotta —, „de 11-kor pontosan be fog lépni. Ezt a pontosságot és ügyszeretetet kívánom meg *Önök*től is, a megbízhatóságnak ezt a fokát; amit rábízok, az megtörténik“. Az óra 11-et ütött, az ajtó kinyílt s belépett *Klebelsberg*. Erre a jelenetre évek után is visszaemlékezünk.

Megbizatása a legsúlyosabb volt, ami csak érhetne. Már akkor az ú. n. *humánus golyók* alaposan megtették hatásukat s a lövészárokharc a soha nem látott súlyos sebfertőzéseket produkálta. A levegő tele volt a rothadó emberi test nehéz szagával, a kórházakat zsúfolásig megtöltötte azoknak a szerencsétleneknek tömege, akikből ép embert többé nem tudott csinálni az or-

vosi tudomány. A borzadástól megrémült társadalomból az első némaság után kitört az elégedetlenség és kétségbeesés. A katonaság vezetői féltették a szellemet, mert az emberi roncsok látványa nem alkalmas a harckészség fokozására... Régi dolgok ezek ma már, a multnak kísértő, korán elfelejtett emlékei. Pedig azt látjuk, hogy a világ orvosi műhelyeiben, a nagy kultúr-országokban, 23 évvel a háború kitörése után mindenütt felhangzik a kívánság, hogy *ne felejtssünk* s adjuk át tapasztalásainkat a következő nemzedéknek, hogy az tisztában legyen a háború lényegével, de a segítség módjával is s ne kövesse el apáink hibáit.

Klebensberg háborús tevékenységének minden egyes fázisa pontosan meg van örökítve az ő hátrahagyott írásaiban, rendeleteiben, munkatársai műveiben, mert szokatlan energiával törekedett arra, hogy az intézmény szervezete, közegészségügyi és szociális alkotásai, az elért eredmények leirassanak. Ha egyszer a jövő nemzedékének szüksége lesz rá, megkapja ezt a nagy segítséget.

Megható volt, hogy Tiszával együtt mennyire kerültek a „rokkant“ elnevezést. Milyen egyszerű lett volna az egész kérdést „rokkantügynek“ nevezni. Nem tartották méltónak ezt az elnevezést a megsebesült harcshoz. Nem rokkant, hanem *csonka* vagy *béna*, akin segíteni lehet és kell. 1915-ben tehát megalakult a „Csonkított és béna katonákat gondozó bizottság“, amely 1916 szeptemberében már a hatalmas Országos Hadigondozó Hivatal lett s behálózta az egész országot. Klebensbergnek a magyar rokkantügy szervezetéről írt összesűrített munkája fényes bizonyága annak, hogy a felelőssége tudatában lévő nagyképpességű államférfiú miként képes rövid idő alatt gondolatérlelővé lenni olyan téren, amely számára voltaképpen idegen volt. Rövid hónapok alatt tisztában van az orvosi segédeszközök, művétagok százféle fajtájának lényegével, maga gondoskodik a megfelelő anyag megszerzéséről, figyeli a kiválasztott konstruktőrök munkáját, ideák támadnak a fejében, amelyeket a szakemberek megvalósítanak. Mesteri kézzel állítja be a sokirányú közigazgatást, tízezrek ügyének munkálásáról van szó. Leküzdí az anyagban, szakemberben, tapasztalatban való hiány nehézségeit. Elintézi a kényes surlódásokat a katonai hatóságokkal. Végül kifogástala-

nul mozog az egész nagy, száz- és száztengelyű gépezet; sok ezer és ezer ügyszeres átlagos elintézési ideje leszáll 7 napra. Munkaerejét mindenki bámulva figyeli. Mindig siet, mert „sok embert kell újra felépítenünk, a XX. század emberét, a maga érzékeny, finom idegzetével“.

Soha sem láttuk nála az emberi nyomorúság felett érzett meghatottság külső nyomait, pedig mélyen érző lelkét erősen érintették az események. Ez azonban nem érzélgősségekben nyilvánult meg nála, hanem tetteire való készségének maximális növelésében. Így keletkeztek egymás után az ortopédiai intézetek, a sebészeti osztályok, a medico-mechanikai utókezelőintézetek, tornatermek, fürdő-gyógyintézetek, ondotho-ortopédiai laboratóriumok, művégtagnyomóhelyek, vakok intézete stb. Szociális részről tanácsadó intézmények, állásnyilvántartók, elhelyező, gyámhatóságok, rokkantiskolák analfabéták, elemiiskolások, középiskolások számára szaktanfolyamok, stb., stb. Lehetetlen röviden áttekinteni a száz- és százágú, hatalmas intézményt, amely behálózva az országot, állam volt az államban. Sajnos, elgondolása a jövőre nézve nem mehetett teljesebbé, mert ő ezeknek az intézményeknek jórészt át akarta menteni a háború utáni évekre, hogy „egy egészségesebb Magyarország alapját rakják le“.

Abban az időben sem volt ismeretes, — mert bizalmas rendelet alapján hajtottuk végre — a Nyugatmagyarországi Hadigondozó Hivatalnál megvalósított az az intézkedése, hogy a rokkantiskolákban az analfabéták tanítása a nemzetiségek nyelvén történjék. Később a rokkant-polgáriiskolák alsó osztályaiiban, majd a szaktanfolyamokon is megtörtént a nemzetiségi nyelvnek bevezetése. Első időben német és tót s 1916 októberétől kezdve, amikor az erdélyi helyőrségek kiürítése folytán a kórházak és kezelőintézetek nagyrésze Pozsonyba került, a románnyelvű rokkantak oktatása is így történt. Ennek eredménye volt az a végtelen harmónia, amely a háború egész ideje alatt a rokkanttelepen soha meg nem szűnt, soha nemzetiségi súrlódás elő nem fordult. A katasztrófa bekövetkeztekor megvédte az intézményt, amelyhez a megszálló hatóságok sem mertek hozzányúlni. Memento, amelyhez következtetéseket nem fűzök...

Lapozzunk tovább munkásságának történetében. 1917 február 2-án érkezett meg Pozsony város közönségéhez a vallás- és közoktatásügyi minisztérium leirata az Erzsébet Tudományegyetem elhelyezéséről. Ez a leirat Klebelsberg legegényibb munkája volt; hosszú, fáradságos küzdelem eredménye, amely, — ha megvalósul — minden idők legszebb egyetemét jelentette volna. A hadigondozó intézmények alapítása közben az egyetem-alapítási tervek minden munkájába beleszövédk. Művészi meglátása a volt primási nyári palotához — akkor helyőrségi kórházhoz — vezet; megragadják az épület szépségei, az évszázadok vakolata alatt lévő nemes falai, Donner Rafael gyönyörű kápolnája, az előtte lévő nagyszerű tér és sok-sok olyan tény és valóság, amelyek az ő kutató szeme előtt tárultak fel először. Így született meg a grandiózus terv a leküzdhetetlennek látszó akadályok ellenére, a kor egyik bölcs nagyasszonyának, Izabella királyi hercegnőnek segítségével s 1916 november 19-én, tehát a legádázabb harcok közepette, országos ünnepen rakják le a leendő egyetem alapjait. „Die Menschen sehen, was wir erreicht, Gott, was wir gewollt“, — mondja Goethe s nem csökkenti a nagy tervező érdemeit, hogy a felettünk lévő égi hatalmak megakadályozták a megvalósulást.

Ismét fordítsunk egy lapot! Az 1921. XXV. t.-c. biztosította a pécsi egyetem fennállását. Az ország közállapota, gazdasági helyzete és bizonyos körök akciója miatt: azonban mindig kétségesebbé vált a megoldás. Klebelsberg 1922 júniusában lett kultuszminiszter, mindjárt fogadta az egyetemi tanács kiküldötteit, megígérte az egyetem pécsi elhelyezését. Július 18—19-én Pécsen van, bejárja a megfelelő helyeket, összes számbajöhető objektumokat, már ott terveket készít, 8 nap múlva összeül az általa delegált építészeti bizottság s 1923-ban megkezdődik az egyetem működése. „A miniszteri szó olyan, mint a legrövidebb lejárátú váltó; ott a szót nyomban tettek is kell követnie“. Minden működésében megnyilvánult ez az életelve: a szót kövesse a tett. „Ne hirdessen felelős államférfi tetszetős programokat, amíg ezeknek megvalósításához hozzá nem foghat, mert jön a csalódás és a kiábrándulás“.

Miniszteri működése alatt, de utána is, a szemrehányásoknak egész özöne zudult felé, amelyek főleg az ország teherviselőképességének felesleges próbáratételével vádolták. Hatalmas érvekkel tudott védekezni, amelyeket lakonikus rövidséggel, de megcáfolhatatlanul fejezett ki. Az ellen, hogy a kultúrát decentralizálni, a vidék nívóját emelni kell, mert így emelhetjük legjobban a nemzeti szellemet, — senki érvelni nem tudott. Az ellen sem, hogy erre az egyetemek a legalkalmasabbak. *Menteni kell a megmaradt magyarság életét, mert elfogyunk* s minden magyar élete értékesebb, mint volt, éppen azért, mert megfogytunk. Ez okból nem csökkentette az orvosi fakultások számát. Ő is mondta s mi is feltehetjük a kérdést: mi lett volna a szent célra fordított összegekkel, amelyek ma monumentális intézményekben, épületekben, művekben konzerváltattak a jövő talán szerencsésebb generációja számára?!

Klebensberg, valamint a vele egyidőben dolgozó államférfiak nagy felelősséggel terhelt munkásságát ma már tisztább látótérből szemléljük. A háború utáni ország olyan volt, mint az amputált sebesült, akiről mi orvosok tudjuk, hogy lázalmában érzi hiányzó végtagjaiban fájását s meglevőnek tudja megsemmisült tagjait. Ki vállalkozik arra, hogy az ilyen lázálomban lévő szerencsétlent felvilágosítsa a valóságról? Ki vállalkozott volna az ország kétségbeesett állapotában arra, hogy elébetárja és felvilágosítsa arról, hogy a letépett részek nincsenek? Ki merte volna a nemzet létének veszélyeztetése nélkül a megbomlott idegzetű társadalmat még reményeitől és álmaitól is megfosztani?! Pedig Klebensberg nagyon tisztán látott s a valóság egy pillanatra sem tűnt el szeme elől. Látta az embereket a koplaló kétségbeesés hátán, naponta dolga volt a koldus szemérmét már rég levetközött középosztállyal. Érzékelte, amit Remarque olyan találóan fejezett ki, hogy körül vagyunk véve emberekkel, akiket a háború megölt anélkül, hogy a gránát széttépte volna őket. Ekkor a renaissance emberének példájához fordult. *Élet- és munkakedvet árasztott; tervezett, dolgozott, lelkesített, reményeket ébresztett, ahogy a mi tudományunkban mondják: vitalis indicatione alapján cselekedett, hogy a kultúrát mentse. Carrel, a nagy biológus írja: a tudomány hatalmat ad az embernek arra, hogy*

önmagát átalakítsa, de ez csak nagy szenvedések árán sikerül, mert ő maga a márvány is, meg a szobrász is, tehát kalapáccsal kell összezúznia saját anyagát. Amikor nálunk a nagy láz-álmok, indokolatlan remények, csodalátások és várások ideje lejárt, magunknak kellett hozzálátnunk, hogy megnyirbálva álmainkat, a rideg való keretek közé szorítsuk magunkat és hogy kultúránk ezt az értékeszállítást nem szenvedte meg jobban, az csak Klebelsberg érdeme volt.

„Varjúmódra sohasem károgtam a pesszimizmust az emberek fülébe, de önámításra sem vagyok kapható“. „Nem szabad nemzeti jövőnket a revízió egyetlen kártyájára tenni fel!“ Ezek a gondolatai mutatják, hogy milyen tudatosan irányította terveit.

Az 1926 január 3-án tartott Természet-, Orvos- és Mezőgazdaságtudományi Kongresszuson megrajzolta azokat a kereteket, amelyekben belül a természettudományok nálunk továbbfejleszthetők. Hirdette a háború tanulságai alapján, hogy a tudománypolitika a természettudományi irány felé terelődött. A háborúban a kémiai és fizikai laboratóriumok ontották a támadó és védelmi eszközöket, biztosították a népellátást; az orvosi tudomány pedig győztes maradt a járványok elleni harcban, mert a történelem legnagyobb háborújában és utána megakadályozta a járványokat, amelyek a régi hadjáratok alatt több embert pusztítottak el, mint a leggyilkosabb harcok. „Nagy volna tehát a felelősség“ — mondotta —, „ha elmaradnánk s nem vennők észre az idők figyelmeztető jeleit“. Felismerte a kutatóintézetek jelentőségét. Ugyanazt hirdette, mint a híres indiai tudós *Bose*, hogy a porszem mikrokozmoszában a világmindenség titokzatossága van körülzárva és ezek a láthatatlan csodák kutatásra ösztönöznek, aminek eredménye az emberiséget szolgálja. Így keletkezett a tihanyi Biológiai Intézet, a sok gáncsnak forrása, így jött létre a Természettudományi Tanács, a Széchenyi Társaság s ezzel megvetette alapját a jövő természettudományos fejlődésének.

Sok kételkedés kísérte az Országos Ösztöndíjtanács felállítását is. Nagy ösztöndíjakciójához igen óvatosan fogott hozzá. Újból és újból megerősítette magát azzal a szent meggyőződéssel

vel, hogy künn dolgozó fiaink a magyar kultúra diplomáciai ügyvivői lesznek és dicsőséget hoznak a magyar kultúrára, amely ma már abban a helyzetben van, hogy nemcsak eszméket gyűjthet odakint, hanem a magából is adhat. „Tehetséges fiaink kifejlődését biztosítani kell, mert” — ahogy mondja — „nálunk ehhez igen nehezen jutnak a tehetségesek. Az idegen nemzetek négyzetre emelik kiválóságait, mi magyarok gyököt iparkodunk belőlük vonni”. Produktív és konstruktív embereket akart nevelni. Az ösztöndíj-akciót megindokoló előterjesztésében benne van a modern biológusok elgondolása: ha a gyengék szereplését meg akarjuk akadályozni, az erőseket kell fejlesztenünk, mert az alkalmatlanokat nem lehet hasznosítani. „A modern nemzetek úgy mentetik meg magukat, ha az erőset tenyésztik”. Kizárta tehát a protekciót. Boldog lett volna, ha megérte volna, meg tudta volna várni az eredményeket, amiket mi ma napról-napra látunk. Ha látta volna a kis csongrádi orvos-stipendistát, akit meghívtak a legnagyobb angol egyetemre lektornak, vagy egy másikat, aki egy sokkal gazdagabb ország nyelvén megírta az első biokémiai tankönyvet, vagy azt, akit az Egyesült Államok egyik egyeteme visszatartott egyidőre, mert tudására szüksége volt. Milyen boldog lett volna, ha megfigyelhette volna a kölcsönös tudományos kapcsolatok kifejlődését a külső tudományos világgal, hogy távoli országokból s a tengerentúlról felkeresik a tudósok volt kollegista munkatársaikat s eljön a világhírű angol professzor, hogy meglátogassa az egyszerű magyar stipendistát, akit megbecsülni tanult.

A klinikáról ment el lázasan utolsó földi útjára; visszatartani nem lehetett, mert nem akarta, hogy a látszata is felmerüljön annak, hogy csalódhatnak benne. „Ennek a népnek rengeteget ígértek, de sohasem tartották meg” — modotta —, „ezért ez az alföldi nép ma már senkinek sem hisz”. Mikor az alföldi problémával kezdett foglalkozni, meg voltunk győződve róla, hogy rabjává lesz annak a népi kultúrának, amely őseredetiségében és mélységeiben föl fog tárulni kutató szemei előtt. „A nép odaadta nyelvét, meséjét, zenéjét, ízlését, hogy megnemesedve nemzetivé legyen és semmit sem kapott érte”. Örök veszteség, hogy a kegyetlen sors terveinek továbbszövését megakadályozta.

Aki a nemzet szolgálatába állítja magát, annak könnyű élete nem lehet. Az ő élete sem volt könnyű, de eredményekben gazdag volta mégis sok megelégedett órát szerzett neki. Végtenül hálás volt azok iránt, akik munkájában támogatták s viszont ezeknek a lelkében örök emléket hagyott vissza. Ma is a szeretet érzései szállnak a szegedi Fogadalmi templom sírboltja felé és a nagy megértésé, amelyre életében annyira vágyott.

KLEBELSBERG

Írta: KOGUTOWICZ KÁROLY.

1937.

Munkabírása, hihetetlen szívóssága volt egyik főjellemvonása. Talán a folytonos erőltetett munka támadta meg szervezetét és volt oka tragikus halálának is.

Rendkívül sokat járt vidéken. Néhány napi erőltetett fővárosi, hivatali munka után, amely parlamenti, tudományos és társadalmi tevékenységet is felölelt, már elkíváncozott az Alföldre. És ezek a 2—3 napra terjedő vidéki útjai sem pihenést jelentettek számára, hanem, ha lehetséges, még fokozottabb munkálkodást. Kíséretét mindig kifárasztotta, ő maga mindig újabb és újabb munkára vállalkozott.

Minden kérdésben, amely komolyan foglalkoztatta, bámulatos tájékozottságot árult el. Aki vele érintkezett, annak nagyon is résen kellett lennie, mert különben tüstént kisült, hogy a miniszter jobban ismeri a szóbanforgó ügyet a referensnél. Hányszor szegényített meg bennünket, szegedieket, ha kiderült, hogy pl. a szegedi egyetemi építkezéseknek nemcsak legapróbb részleteit ismeri, hanem a kérdéssel a szegedieknél is alaposabban foglalkozott és egészen új szempontokat vetett föl.

A templomtéri épületek klinker-tégla anyagát is ő ajánlotta. Vezéreszméje pedig igen helyes alapelv volt: megtalálni a kőben szükkölködő Alföld nemes építőanyagát. Azt remélte, hogy irányt mutathat, ha beválik, általánosan átveszik a monumentális épületekről használatát a magánépítkezésben is. Mennyire helyes volt elgondolása, azt legjobban éppen a templomtéri épületek igazolják, amelyekben tíz év után sem mutatkozik semmi elváltozás. Még sokáig semmiféle tatarozásra nem lesz szükség. Sajnos, a stílust senki nem terjeszti. A kiskunfélegyházai pályaudvar és néhány apróbb szegedi épület kivételével ezt a kiválóan

alkalmas építőanyagot sehol többé nem használták. Legkiválóbb munkatársa, *Rerrich* Béla még előtte távozott és ma már ő maga sem fejtheti ki szívós propaganda-munkáját.

Nemcsak felfogóképessége volt rendkívüli. Mindent rögtön, néhány szóra megértett. De kivételes volt az a képessége, ahogyan a legegyszerűbb gondolatot, ha tetszését megnyerte, nyomban egy nagy átfogó rendszerbe illesztette be. Itt nyilvánult meg államférfiúi kvalitása. Országépítő volt. Az új honalapítás fáradhatatlan munkása. Agyában készen volt a nagy elgondolás, ez tette számára lehetővé, hogy az abba beillő terveket azonnal megértse, sőt pillanatok alatt továbbfejlessze, kiegészítse és grandiózus méretetekig növelje. Ez volt egyúttal oka annak, hogy némely be nem illeszthető gondolat elől olyan feltűnően makacsul elzárkózott.

Aki nem tudta legalább is megközelítőleg megsejteni gondolkodásmódját, az javaslataival azért nem is boldogult. És aki nem értette meg munkásságának célját, az pazarlással, elfogultsággal vádolta.

Halála után nagyon hamar bebizonyosodott, hogy mennyire nem volt igazuk a gáncsoskodóknak. Mert mennél tovább halad az idő kereke, annál világosabban derül ki, mennyire maradandó értékeket teremtett.

Életének utolsó esztendejében, amikor már távozott a miniszteri bársonyszékből, legtöbbit árult el messzeszárnyaló terveiből. Az a fáradhatatlan tevékenység, valósággal fanatikus propaganda, amelyet az Alföldi Bizottság kebelében kifejtett, merész elgondolás körvonalait vetítette a jövőbe. Kiderült, hogy nem egyedül Szegedért, képviselői kerületéért óhajt dolgozni. Az Alföld egyetemes problémái érdekelték és Nyiregyházától Bajáig, Szolnoktól Csabáig minden hiányt, fájdalmat kitapogatott, hogy azután az orvoslás módjain töprengjen.

Tudását, minden energiáját, személye súlyát, egész életét ennek az ügynek szentelte. Halála pótolhatatlan vesztesége az Alföldnek, mert — ha a Gondviselés nem ragadja el közülünk — bizonyára még sokat megvalósított volna kedvelt terveiből az Alföld általa annyira szeretett és becsült derék magyar népe javára.

A KLEBELSBERGI ÚT

Írta: GERŐ DEZSŐ.

1937.

Sokszor találkozunk azzal a szemrehányással, hogy még most is, még mindig, öt évvel halála után, nem jelent meg a „Városkultúra“-nak egyetlen száma sem, amelyben ne lehetett volna olvasni Klebelsberg nevét... Miért melegsünk még most is egy már régen elköltözött nagy szellem fénysugarainál, miért nyúlunk vissza minduntalan emlékéhez és vágyjuk vissza sírvasóhajtvá magunk közé? Mit akarunk, mit várunk még tőle, miért nem hagyjuk fölébe gyűlni a feledés hulló leveleit és szegődünk inkább élő hatalmasságok *reális* és *praktikus* szolgálatába?

Nem tagadjuk: voltak nehéz, gondoktól terhes napjaink, amikor habozva állottunk meg lapunk sorsának göröngyös útján. Jobbra és balra símára tisztított, kényelmes *mellékutak* kínálkoztak; csak egy fordulat, gyors elhatározás, *irányváltoztatás* — és nyomban megszűntek volna a továbbgyaloglás fáradalmi. Bizonyos, hogy kevesebb színes *mezei vadvirág* nyílt volna a pompás oldalösvények mentén, — de nem kellett volna tovább bukdácsolnunk, lábunkat nem sebezte volna fel azontúl a fennmaradás gondjának egyetlen göröngye sem...

Am a kétség és habozás nem tartott soká. Mentünk, vérezve, összeszorított fogakkal, dacos-csökönnyösen tovább a göröngyös úton, — csak tovább, nem letérve se jobbra, se balra, mert utunk végén szemünkbe ragyogott a Szellem, a Nagyság, a Tudás és Szeretet vakító sugara.

Nem, mi nem hagytuk el Klebelsberget, eszményképünket, mesterünket a gyötrelmes magyar sors kálváriás útján. Fülünket befogtuk a politika és „uralkodó világnézet“ rábeszélései elől

és védően tartottuk távol magunktól megejtő hivatásaikat. Kitartunk még ma is, minden „észszerűség“ és „realitás“ ellenére is az Ő tanításai mellett, mindaddig, amíg egy nála nagyobb szellem, tudás és akarat el nem homályosítja az Ő csillagának fényét.

Milyen vakító is ez a fény, milyen csodálatos a melegség, amely belőle árad, hogy halála után öt esztendővel is töretlen erővel, sőt egyre növekvő intenzitással tartja bűvkörében az embereket! Hány száz és ezer, valamikor nagyra tartott név viselője tűnt el örökre a feledés végtelenségébe úgy, hogy ma már jóformán az arcára sem emlékezünk. És mivé lett Klebelsberg neve és emléke? Egykori ellenségei és ellenfelei megszegyénülve, bűnbánóan, rendre elnémulnak, mert napról-napra lesújt rájuk a valamikor gáncsolt és üldözött klebelsbergi igazságok folyton feltámadó ereje. Ma már nincs hang, amely fel merne emelkedni ellene és vitatni merné egyetlen szavát is . . .

Szent-Györgyi professzor pedig az örvendetes hír vétele után azzal az alázatossággal és meghatott kegyelettel, amely csak az igaz férfiak és szellemi nagyságok tulajdona, mindenkéltől Klebelsberg koporsójához zarándokolt a szegedi Dóm kriptájában . . . Ha valaki, úgy ő csak tudja, mi része volt az „alkotó miniszternek“ abban, hogy érdemessé válhatott az egész művelt világ elismerésére. Ha nekünk nem is, de higgyék el Szent-Györgyi professzornak, hogy Klebelsberg nélkül . . .

De hagyjuk.

És amint az igaz alkotásnak, a nemes cselekedetnek egyszerű ténye kitartást és reményt tud önteni azokba is, akik távol állnak az eseményektől: Szent-Györgyi szegedi egyetemi tanár kitüntetésében kissé a magunk meggyőződésének igazolását is látjuk. Ha göröngyös is, de *az az út az igaz*, amelyen mi járunk a tény, a kultúra, a nemes szépség és emberi boldogság után való vágyódásunkban. Ennek a nehéz útnak végén, a távol messzeségében már felködlik előttünk Klebelsberg boldogabb Magyarországnak ígéretföldje, amit elérni azonban — ma határozottabban látjuk, mint valaha —, csak a klebelsbergi eszmék és gondolatok megvalósítása árán lehet.

KLEBELSBERG-RELIKVIÁK

A Városkultúra folyóirat 1937. évfolyamából.

Klebelsberg Kunó egyik egyetemi évét Berlinben hallgatta, mint Wagner professzor, a világhírű nemzetgazdász egyik kedvelt tanítványa. Egy kisebb munkája meg is jelent ott.

Az alig húszéves ifjú gróf a millénium csillogó ünnepségei után ment ki Berlinbe. Onnan írt haza Édesanyjának, akit állandóan „Édes jó Angyalom“-nak nevez leveleiben. Meglepő, hogy a ritka tehetségű, tanárai részéről nagybecsült diák, a millénium boldog évében ily halálsejtelmekkel teli szomorú levelet írt haza. Mintha hazája és a maga tragikus sorsának árnyéka már akkor rajta ült volna:

Levél az Édesanyához.

Berlin, 1896. november 15.

Édes jó Angyalom!

Bezzeg máskor is gyenge oldalam nekem a levélírás, de most, hogy minden nap átlag 6—7 órát írok, valósággal undorodom a tolltól. De gondolatban, munkáim mellől is Hozzád szállok s szorongva gondolom el, mint jártok az udvaron, mikor lassankint elsötétedik s kigyúl ott az északi tűzfal ormánál a Göncöl-szekér. Hányszor néztem azt boldog gyermekkoromban elmerengve s töprengtem a jövő titkain és mert, hogy egymásután föllebbenek előttem, most siratom boldog gyermekségemet. A munka útja, jó Angyalom, nehéz, de sohasem lealázó s ebben rejlik létünk egyedüli boldogsága, ez ad erőt, ez ad egyedül becsületet a férfinak. Most kimerülten ülök íróasztalom előtt, fejemben ezré-

vel hemzsegnék a fáradt gondolatok, miként a madarak, mielőtt elülnek, lombán röpdösnek a lombok között. A Dorottya-úton ablakomból végiglátok, egymásután gyűlnak ki a gázlángok, hosszú sor közeledik felém s elüzi a félhomályt, tündéries sugarakat szór, pedig csak egy nyomorult ember gyujtogat . . .

A lámpa fénye ma olyan különös és én is kissé elfogult vagyok . . . A munka lapjai vaskos tömbben fekszenek előttem, betűóriássá nyúlnak, majd hieroglifákká válnak és olvasni vélem belőlük sorsomat. A betűk határozatlanok, alig tudom olvasni őket s az „igen“ és „nem“ olyan hasonló. De akármit hozzon is a jövő, bennünket, ugye, együtt talál . . .

Meg fogsz talán ijedni, jó Angyalom lélekállapotomon s keresni fogod okait. De ne tedd, mert nem leled meg őket máshol, mint különös természetemben és 20 évemben . . .

Vajjon sejtette-e Klebelsberg Kunó ebben a levélben hivatását és jövőjét? Mert nem ő gyujtotta-e fel későbbi életében a leromlott ország lámpásait a trianoni sötétségben . . .?

Vidéki városok jövője.

A Kulturális Szövetség cikket kért tőle. *Halála után*, íróasztala fiókjában találták meg az alábbi, ceruzával írt sorokat.

A kézirat töredék így szól:

Sokszor hajlok az ország térképe és központi statisztikai hivatalunk táblázatai fölé és nézem a nemzet területi megoszlását a csonka hazában. 8,683,740 lelket tevő népességünkben nem kevesebb, mint 1,420,553 fő esik Nagy-Budapest területére, kint pedig hitbizományoktól és más nagybirtokosoktól szorongatott falvak, ki nem elégitő módon fejlődő, vagy éppen hanyatló városok.

Törvényhatósági városaink közül az ötvenezres Győr lakossága alig szaporodott, a hatvanezres Hódmezővásárhely meg éppen 746 lélekkel fogyott. Ha pedig megyei városainkat és a 10.000-nél több lakossal bíró községeink statisztikáját szemléljük, még sötétebb a kép, amely elénk tárul. Ezek sorában Esztergom vesztesége a lefolyt évtizedben 603, Hajduszoboszlóé 693, Jászberényé 2097, Kalocsáé 455, Makóé 1327, Nagykörösié 117, Sátoraljaújhelyé 2731, Zalaegerszegé 139, Dunaföldváré 383, Kunhegyesé 96, Kunszentmártoné 201, Móré 481, Paksé 219. Valóban szomorú lista.

Saját lelkiismeretem nyugodt. Engem az 1930. népszámlálás adatai nem értek meglepetésszerűen, én a huszas évek folyamán az országban tett gyakori útjaim alkalmával a baj kialakulását közvetlenül a helyszínen láttam és a napilapok hasábjain megjelent cikkeimben és könyveimben ismételtelen vészjelt adtam. Nem hallgattak rám, sőt decentralizációs irányzatomért gyakori támadásban volt részem.

A helyzet oly komoly, hogy a magyar vidéki városok Sedanjáról lehet beszélni. És ami még nyugtalanítóbb: a hanyatlás, a sorvasztás erői fokozódó erővel hatnak tovább...

KLEBELSBERG JÓSIGÉI

A Városkultúra folyóirat 1937. évfolyamából.

Az őtestamentum komor igéi zúgnak újra a magyarság felett, mint a XVI. század magyar zsoldáraiban. Akik a háború kitörésekor gyermekifjak voltak, ma 30—40 év közötti meglett férfiak, bűnhődnek az előző generációk vétkeiért és még mindig nem adatott meg nekik, hogy bemehessenek az „ígéret földjére“.

Klebensberg Kunó gróf 30 éves korában már kész államférfi és aki elolvassa akkori leveleit, memorandumait, cikkeit, meg kell állapítania, hogy már ilyen fiatalon is fel volt fegyverkezve mindazzal a tudással, a magyar sors legfájóbb problémáinak ismeretével, amelyek őt a legnagyobb magyar állam-

férfiak közé emelték. A végzet különös játéka, hogy akkor szakította ketté életét, amikor a magyar nemzetnek legnagyobb szüksége lett volna reá és népét nem tudta már az ígéret földjének határáig elvezetni.

Wekerle Sándor miniszterelnöksége alatt, már 1906-ban, Klebelsberg Kunó a miniszterelnökség nemzetiségi ügyosztályának vezetője, miniszteri osztálytanácsos, majd közigazgatási bíró. Ferenc József felkérésére a trónörökösnek, majd a fiatal Albrecht és József főhercegeknek ő tart a magyar közjog és alkotmányjogból előadásokat. 1914 januárjában nevezi ki Tisza István gróf kultuszállamtitkárnak. Az összeomlás után Bethlen István gróf kormányában belügy- és kultuszminiszter.

Egy nemzet életében kis idő 5 esztendő, ami halála óta eltelt, mégis e néhány év távlatából a nemzeti közvélemény ma már egységes abban, hogy benne pótolhatatlan értéket és roppant energiát vesztett el a nemzeti élet. Halála évfordulója alkalmából hátrahagyott munkáiból egybegyűjtöttünk néhány megfigyelést, meglátást. Van bennük valami jóslatszerű, ami mindenkire mély hatást gyakorol.

Az Alföld döntő szerepére a magyar életben már 30 évvel ezelőtt utalt Klebelsberg. 1907-ben memorandumot nyújtott át Wekerle Sándor miniszterelnöknek, amelyben a nemzetiségi területek városai helyett az Alföld és a nyelvhatárok részére kért kultúrintézményeket, jobb elbánást és felhívta figyelmét az Alföld elhanyagolásának súlyos következményeire. Joggal elmondhatta később, mily végzetes volt az, hogy hatalmas kultúrintézmények, gyűjtemények, épületek, palotaszerű iskolaépületek kerültek az utódállamok kezébe, amelyek azokat saját értékeik gyanánt tüntetik fel, mint most a párizsi világkiállításon, ugyanakkor pedig az Alföld nagy területei nélkülöztek a népiskolákat. Klebelsberg Kunó hatását látjuk abban is, hogy Tisza István 1912-ben életrehívta az „Alföldi Magyar Közművelődési Egyesületet“.

Klebelsberg minisztersége óta lázas gyorsasággal igyekezett azon, hogy ifjúkora elgondolásait, a 30 éves tüzes lélekkel kidolgozott terveket, az Alföld szellemi és gazdasági felemelését megvalósíthassa. Nemcsak azt érezte, hogy egy század mulasz-

tását kell néhány év alatt pótolnia, de mintha érezte volna feje fölött a végzet szárnyuhanását, hogy kevés ideje lesz hozzá.

1916-ban azt mondja: „A színmagyar vidéken be kell iskoláztatni az összes tanköteleseket, mert ez az ország szíve“. Kultúrstatistikát állíttatott fel és amikor miniszter lett, a be nem iskolázott gyermekek száma 22·2%-ról 6·4%-ra szállt le és 1,100.000 analfabéta száma a minimumra csökkent. „A XVI. században Dózsa Györgyöt követő paraszttömegek között bizonyára nem volt egy sem, aki írni tudott volna“.

Jósszerű megítélése volt az is, hogy a magyar nemzet törzsének, az alföldi parasztságnak nehéz helyzetén nem elég egyedül gazdasági téren keresni a gyógyszereket. „Hiába vannak meg a gazdasági lehetőségek — írja —, ha a magyar mezőgazdasági munkástömegeknek nincs meg a művelődési színvonal, ha az agrártársadalmat nem nevelik a mezőgazdasági tudomány legmagasabb értelmében vett szakemberei.“ Népiskolák számának emelése, iskolánkívüli népművelés, gazdasági alsó- és középfokú iskolák és az ezeket megkoronázó mezőgazdasági egyetem lebegtek előtte megvalósítandó tervek gyanánt. Ő volt az első, aki rámutatott arra, hogy a $\frac{2}{3}$ részben agrárnépességű Magyarországnak „van kereskedelmi és ipari középiskolája számtalan, ellenben nincs mezőgazdasági középiskolája!“ Már a háború alatt figyelmeztetett arra, hogy „a magyarság a világháborúból terhekkal súlyosan megrakottan fog kikerülni. Rá kell tehát nevelni a magyar népet a „gazdasági gazdálkodásra“ és a „gazdaságos életre“.

Harmadik jóslata — szintén a háború alatt — a magyar parasztság életében az anya- és gyermekvédelem döntő fontosságának felismerése. „Nem a kárból a leghatásosabb dezinfektor — mondotta —, hanem a nép egészségügyi műveltsége!“ Nép-jóléti központ, közegészségügyi és szociális ügyosztályok felállítását sürgette már 20 évvel ezelőtt!

Negyedik jóslata: a közintézmények demokratikus irányban szükséges újjászervezése. 1918-ban Budapesten, egyik egyesületi elnöki megnyitójában mondta ezeket a felejtethetetlen szavakat: „Országgyűlési választójogunkat ki kell terjeszteni, a tömegeket politikai kérdésekben önálló gondolkodásra nevelni. A jog-

államtól el kell jutni a jóléti állam eszményéhez. A nép testi, szellemi, gazdasági jóléte munkálásának óriási munkakörét az állam egyedül nem láthatja el, mert ez a bürokrácia túrheterogén vezet. Az önkormányzatok, elsősorban a városok hivatása, hogy ezeket a feladatokat a helyi viszonyok figyelembevételével és a polgárság közreműködésével maguk intézzék el!”

Az ő megállapítása az is, hogy „olyan centralizáció, mint Magyarországon, sehol a világon nincs, még a legcentralizáltabb Franciaországban sem. Mindenki a miniszter elé akar jutni, az alsóbb hatóságok nem mernek intézkedni, mindenki a minisztertől vár mindent, a miniszter emiatt nem tud nagyszabású programot felállítani és végrehajtani, mert megöli a bürokrácia”. „Márpedig Tisza Istvántól azt tanultam — írja —, hogy miniszternek csak akkor szabad beszélnie és programokat felállítania, ha a szót nyomban követi a tett. Semmisen könnyebb, mint nagyszabású programokat felállítani, de semmisen veszedelmesebb, mint azokat megvalósíthatatlanul hagyni. A miniszteri szó olyan, mint egy rövidebb lejáratú váltó, a szavakat tettek kell követnie!”

„Bennünk, magyarokban — mondja más beszédében —, kisebb a társulási képesség és készség, mint más nemzetekben. Nehezen tudunk együtt maradni. Az első lelkesedés ellobbanása után nálunk az egyesületi munka részakad egyetlen kitartó munkásra, az ügyvezető igazgató, vagy titkár vállaira és abból, ami kollektív munkának indult, individuális munka lesz.”

Amikor támadták a felsőoktatási intézmények állítólagos túlzásai miatt, hivatkozott arra, hogy az 1922. évben népiskolákra 8 milliót, 1926-ban már 41 milliót költött, — egyetemekre 1922-ben 7 milliót és 1926-ban 17 milliót. Felhívta az ország figyelmét arra is, mi történik az utódállamokban. Azt mondta egyik beszédében:

„Jugoszlávia 3 új klinikai telepet, Belgrád és Zágráb mellé Laibachban új egyetemet állíttatott fel, jogi kart létesített Szabadkán és filozófiaiit Üszkübben. Görögország Szalonikiben új egyetemet nyitott, Romániának négy egyeteme van. Ha elvesztenők kulturális előnyünket, amellyel a körülöttünk élő népek felett bírnunk, akkor Európának ebben a belvárosában meg fogunk

tudni maradni? Elsöpörnének bennünket, műveltebb nemzetek raknának tanyát ezen a földön...“

Érdemes volna Klebelsberg műveiből *breviáriumot* összeállítani, mert alig van a magyar nemzet életének fontos kérdése, amelyről ne szólt, amelyre rá ne világitott, amelyre útmutatást, tanácsot ne adott volna.

Bár szívlelné meg tanításait a harminc-negyven évesek nemzedéke!

(K.)

„SAXA ET FACTA...“

Írta: SZ. SZIGETHY VILMOS.

A Városkultúra folyóirat 1937. évfolyamából.

Szegednek volt néhány újjáépítője; Tisza Lajos gróf az első, de aránylag talán ő sem tett annyit a városért, mint annak fanatikus rajongója, Klebelsberg Kunó gróf. Tisza gróf a páratlan árvízkatasztrófa hatása alatt támadt királyi szóra és feltétlenül államérdekből végezte kötelességét azzal a természetes elgondolással, hogy gulibák helyébe nem újabb gulibát építünk. Akkor lett Szeged ugyanennek az államérdeknek elgondolásából valóságos hivatalnok-város, sok közintézménnyel, egymást idecsalogató állami hivattal, épp csak a két legnagyobbat nem tudta biztosítani. Jelesen a város évszázados vágyát, a *harmadik egyetem*et, továbbá a *megyeszékhely*et. Akár Csongrád vármegye központjává téve a várost, akár az éppen abban az időben rendkívül sokat emlegetett Szeged megyét kikerekítve a régi székhelyükkel nehézkes érintkezésre kényszerített járásokból, községekből.

Klebelsberg gróf munkája ezzel szemben a művészetért, a szép teljességéért rajongó szerelmes munkája volt. Mindent a kedvesnek, hasznosat és cicomát egyaránt, nem szépségflastromokat, hanem szárnyaló, hódoló értékeket. Ezek a sorok elkerülnek a politikát, de lehetetlen nem érinteni azokat az időket, amikor meglehetősen könnyű röpte volt az állam pénzének. Tomboló hangú parlamenti viharok, sajtóattakok, továbbá kínos bírósági tárgyalások adták ehhez a kísérelő zenét, végül is azt eredmé-

nyezve, hogy a nemzet sokat emlegetett „nemzetfenntartó gerincének“, a köztisztviselői osztálynak, kellett négyrendbeli fizetés-redukcióval segítenie a szanalásnak . . .

Talán nincs ma az országnak egyetlen helye sem, ahol hasznosabb, magasztosabb célokra ment az állam pénze, mint a szegedi befektetésekbe. Klebelsberg gróf nem csupán providenciális államférfi volt, hanem akaratában is öntudatos erő, amellet személyében a megtettesült szeretetreméltóság, aki sűrű látogatásai során mindig hozott a városnak valamit, akárcsak gyermekeknek a jó anya, madárlátta tejből süttöt kalácsot, rámás új csizmacskát, finom násfát, vagy fülre aggatható korai cseresznyét. A legmeddőbb foglalkozás — általában — annak a találgatása, hogy mi történt „volna“ ilyen, vagy amolyan körülmények között, de senkivel szemben sincs jobban helyén a sóhaj, hogy *hol volna ma Szeged*, ha nem oly későn, levelek hullása, daru távozása idején hoz bennünket vele össze a sors! Micsoda álmok, távlatok ezek így is!

Hogy őszinte szívből származott minden cselekedete, azt még életében nyilvánított óhajával bizonyította be: A Fogadalmi-templom kriptasorában akart pihenni halála után. Oda is került minden és mindenki számára túlkorán s azóta nincs, aki Szegedet annyi tettel szerezse. A Dóm-teret körülvevő egyetemi épület-csoport kapufalába illesztett emléktábla azt hirdeti: *Te saxa loquuntur. Úgy érezzük, kimaradt belőle valami. Két szó: et facta.*

BESZÉDEK

a Magyar Gyorsírók és a Gyorsírás Barátainak Budai Egyesületében 1937. december 1-én.

GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ A KULTÚRPOLITIKUS

Írta: KISS JÓZSEF kegyesrendi tanár.

Egészen kis diák voltam még, amikor egy vitrinben egy szép ezüst emléktárgy vonta magára a figyelmemet. Nagyon díszes, művészi kivitelű emléktárgy volt, de nekem különösképen a felirat ragadta meg a figyelmemet. Még most is emlékezem e felirat minden egyes szavára, minden egyes betűjére. A felirat ez volt: „Hálával a multa emlékezni a férfi legszebb erénye“. Úgy gondolom, hogy most mi valamennyien, akik erre az emlékülésre egybejöttünk, ennek a magasztos férfiúi erénynek a gyakorlására jöttünk egybe: hálával akarunk emlékezni Klebelsberg Kunó grófra, aki az egységes magyar gyorsírás életbeléptetésével egy gyorsírási szempontból igen fontos korszaknak volt a megindítója. E hálás megemlékezésünk azonban nem volna teljes, hogyha Róla csak mint gyorsíróról, a gyorsírás barátjáról emlékeznénk meg.

A világháborút követő zűrzavaros időkben, a forradalmak s a megszállások után, annyi magyar értéknek elvesztése után, nagy elesettségünk reménytelennek látszó korszakában ez a széles látókörű, igen gazdag képzettségű férfiú hatalmas munkát végzett. A kultúrintézményeknek egész sorát léptette életbe és olyan sok téren fejtett ki nagyszabású működést, hogy rövid megemlékezésünk keretében ennek a működésnek minden egyes mozzanatára kitérni, mindegyiket érdeme szerint méltatni szinte lehetetlen.

Ebben a pillanatban úgy érzem, hogy igen nehéz feladat vár reám. Valahogy úgy érzem magam, mintha egy hatalmas székesegyházban volnék. Egy olyan székesegyházban, amelynek óriási méretű és ragyogó színekben pompázó üvegablakairól szebbnél-szebb jelenetek tárulnak a nézők elé. Úgy érzem továbbá, mintha ennek a székesegyháznak a kórusán a hatalmas és zengőhangú orgona körül kitűnő zenekar készülne valami nagyszabású egyházi hangversenyre, hogy ennek az ünnepi zenének főséges hangjaival a hétköznapiok salakjából a tisztább, ünnepi érzések régióiba emelje a hallgatóságot.

Ilyen alkalmakkor a sekrestyeajtóban rendszerint meg szoktak húzni egy kis csengettyűt és ennek a csengettyűnek félénk, elhaló hangjára szokott felbúgni az orgonának a lélek legmélyébe is beható ünnepi hangja. Méltóztassanak megengedni, hogy ennek a csengettyűnek a szerepét töltssem be akkor, amikor Klebelsberg Kunó grófnak, a nagy kultúrpolitikusnak néhány érdemére szeretnék rámutatni. Ennek a csengettyűnek a hangja félénken, tétovázva indul el, majd szertelenül szállnak tova a hanghullámok, s ahelyett, hogy egyenesen az orgona felé szarnyalnának — a fizika törvényeivel ellentétben —, meg-megállnak s a kegyelettel emlékező lelkek áhíthatával pihennek meg a színpompás ablakképek egyes jelenetei előtt. Önök minden bizonnyal művészi gonddal s a logika rendszerességével felépített, jól áttekinthető előadást várnak, s most mégis arra kérem Önöket, méltóztassanak megengedni, hogy egy ilyenféle előadás helyett az emlékeimből és élményeimből talán nagyon is rendszertelenül és összefüggés nélkül felbukkanó mozaikképekben próbáljam ecsetelni néhány vonását a nagy kultúrpolitikusnak.

Vasárnap délután temették a híres tudóst, Lábán Antal dr-t, a bécsi Magyar Kollégium első igazgatóját. A megboldogultnak szokása volt, hogy éppen ilyentáiban, Mikulás táján, estélyt rendezett a kollégiumban s erre az estélyre a kollégium tagjain kívül hivatalosak szoktak lenni az osztrák tudományos élet kiválóságai, európai hírű egyetemi tanárok, tudósok is. Ha jól emlékszem, az első ilyen kultúrestély alkalmával hangzott el a világhírű bécsi orvosi fakultás egyik kiválóságának kitüntető dicsérete az egyik fiatal magyar tanársegédről: Ilyen tehetséget

még nem láttam, ilyen ügyeskezdő és szorgalmas tanítványom még sohasem volt. Már csak azért is érdemes volt megalkotni ezt a kollégiumot, hogy az ilyen kiváló tehetségű magyar ifjak kellőképpen kibontakozhassanak és a világ orvostársadalmának figyelmét Magyarországra irányíthassák. Azt hiszem, hogy azok az orvosok, akik részben a magyar klinikák beható megismerése, részben tanulmányaik befejezése vagy tökéletesítése céljából azóta hazánkban megfordultak, a legjobb bizonyítékai annak, hogy Klebelsberg Kunó a bécsi Collegium Hungaricumnak, a magyar tudományos élet eme nyugat felé előretolt őrállásának megalkotásával nem végzett hiábavaló munkát. Pedig ennek a kollégiumnak a megalkotása csak egy kis láncszeme annak a nagyszabású kultúrmunkának, amelyet Klebelsberg Kunó sok kortársának szűk látókörén túltekintve megindított.

A következő képen a berlini Magyar Kollégiumra esik tekintetünk. Ezen a másik fontos őrálló helyen az azóta már szintén elhúnyt Gragger Róbert nemcsak kitűnő szaktudásával szerzett elismerést a magyarságnak, hanem páratlan tekintélyével és összeköttetéseivel más nemzetek tudósait megelőzve tudott kivívni olyan eredményeket, amelyek nekünk, magyaroknak, tudományos szempontból igen nagy sikert, igen nagy megbecsülést jelentettek. Attól kezdve, hogy Oroszországban a szovjet kerítette kezébe a hatalmat, érthető okokból elzárták a határokat és úgy látszott, hogy Oroszország területére európai tudós hosszú ideig nem juthat el. Úgy látszott, hogy a magyar őshazára s a magyar népvándorlásra vonatkozó kutatások beláthatatlan időre lehetetlenné válnak. Azonban Gragger Róbertnek sikerült az elzárt kapukat megnyitnia és az ő közbenjárására engedélyt adtak ezeknek a tudományos kutatásoknak a folytatására. Ugyancsak Gragger Róbert volt az, aki a berlini kultúr-intézmény élén állva olyan magyar nyelvemlékekkel ismerkedett meg Németországban, amelyek nemcsak árpádkori nyelvünkre vetettek újabb fényt, hanem árpádkori költészetünknek eddig nem is képzelt szépségeire derítették világosságot. Ezeknek a legrégebb, nagyobb terjedelmű, összefüggő verses nyelvemlékeinknek felfedezése óta büszkén vallhatjuk, hogy a távol keletről jött nomádok unokái a költői szépségek birodalmában is

aránylag hamar eljutottak azokra a magaslatokra, amelyekre a nyugati népek költészete évszázados hagyományokon fejlődve tudott csak eljutni.

Egy másik jelenetben ott képzelem magam a római Magyar Kollégiumban, ahol a magyar papság az Örök Város szent hagyományaiából szívhat magába új ihletet, új erőt és új lendületet, s ahol a fiatal magyar tudós és művésznemzedék legtehetségesebbjei fejleszthetik és nemesíthetik tudásukat és ízlésüket az olasz renaissance csodálatos alkotásaival. Ennek a kultúrintézménynek a hallgatói közül is sokan szereztek már számos alkalmalmmal, nemzetközi viszonylatban is, becsületet a magyar névnek.

Egy újabb kép tűnik fel előttem s ott látom magam a magyar tengerparton épült pompázó kutatóintézetben, ahol számos nemzet tudósa ad egymásnak találkozt, és ahonnan sokan viszik el hazájukba a magyar kultúra fejlettségének, magas színvonalának hírért.

Újabb kép, újabb jelenet s gondolatban ott állok a szegedi Dóm-téren, az árkádok alatt, amelyek az ezeréves magyar mult annyi kiválóságának emlékért őrzik. Őszintén megvallom, valahányszor tanulmányaim vagy utazásaim során megcsonkított hazánk határain kívül jutottam, és megálltam akár egy kis olasz vagy német városka valamelyik ódon patinájú utcájában, akár a párizsi Notre Dame előtt, a műremekeknek kijáró áhítatos tisztelet mellett mindig valami fájdalom is nyíllallott szívembe és könnyek lopódtak szemembe. Őszinte áhítattal csodáltam meg minden szépséget, amit a háborítatlan békében élő művelt nyugat létrehozott, de ugyanakkor mély fájdalommal sirattam meg a mi szegénységünket. Nálunk évszázadok művészi alkotásaiból úgyszólván semmi sem maradt. Tatárdúlás és török hódoltság pusztította el a magyar középkor és a magyar renaissance sok-sok gyönyörű emlékért. És a nagy kultúrpolitikus ezzel a szegedi Dóm-térrel ennek a nyomtalanul eltűnt magyar multnak egy darabját álmolta vissza és varázsolta oda a Tisza partjára. Sőt — meggyőződésem szerint — ennél sokkal többet is tett. Valahányszor a szegedi Tiszaparra gondolok, úgy érzem, hogy a szegedi Dóm-tér nem csupán rég elvesztett nagyságunknak és rég

elvesztett gazdagságunknak törpeségünkben és kifosztottságunkban visszavarázstolt édes-bús emléke, hanem néma köveivel is kiáltó figyelmeztetés, hogy nekünk a jelenben ránk tornyosuló óriási feladatok mellett még sok tekintetben évszázados mulasztásokat is kell pótolnunk.

Egy újabb kép egészen más világot s egészen más élményt elevenít fel lelkemben. Jónéhány évvel ezelőtt a Szigetközben, a legközelebbi vasútállomástól kocsin is több órányi távolságra táboroztunk. Minthogy a táborszemle alkalmával a táborhelyhez legközelebb eső községben nem láttunk templomtornyot, — egyébként ez a község is több kilométernyire volt a táborozásra kiszemelt helytől, táborig oltárt vittünk magunkkal. Megérkezésünk után egy-két nappal látogatók jöttek a faluból. Mindent töviről-hegyire végignézték. A látottak teljes mértékben megnyerték tetszésüket, de szemmel láthatóan a táborig oltár megpillantása váltotta ki belőlük a legnagyobb elismerést és örömet. Rögtön elmondták, hogy, ha egy évben kétszer-háromszor miséhez jutottak, náluk is ilyen táborig oltárt szoktak felállítani. Megkérdezték, hogy vasárnap eljöhetnek-e a misére, de amikor megtudták, hogy a cserkészparancsnokok között két felszentelt pap is van, megkértek, hogy menjek be hozzájuk misézni, mert akkor az egész falu miséhez juthat. Szívesen vállalkoztam rá. Vasárnap egy derék gazdaember jött értem kocsival. Beszélgetés közben megkérdeztem, hogy hol állítják fel az oltárt.

Nem kell az már kérem — villant meg a gazda szeme —, mert az iskolában lesz a mise. Tavaly épült, oltár is van benne.

Amikor beértünk a faluba, az iskolában szép tágas, világos helyiségbe vezettek. Alig néztem szét az ízlésesen, modernül felszerelt teremben, máris szétnyitottak egy szárnyas ajtót, s egy kicsiny, de csinos oltár tűnt elő. Megszólint a harmónium, megkezdtem a szentmisét s már az első Dominus vobiscum-kor láttam, hogy a termet zsúfolásig megtöltő falu népe milyen mélységes áhítattal kapcsolódik bele a legszentebb áldozat fölséges mozzanataiba. S amikor a mise végén áldásra emeltem jobbot, s szemem néhány pillanatra megpihentethettem a keménykötésű magyarokon, valamennyiük arcán láttam, hogy milyen tisztító és felemelő hatással volt rájuk ez a szentmise. Mélyen tisztelt

Díszgyűlés! Annak a szigetközi iskolának a termében — a magyar pusztában, a magyar ugaron létesített többezer kultúrhajléknak egyikében — egész életemre kitörölhetetlenül az a meggyőződés vésődött lelkembe, hogy én azon a nyári vasárnap délelőttön a nagy kultúrpolitikusnak egy újabb, de egészen más irányú, más elgondolású, valami páratlan szociális érzékkel aláfestett kultúrpolitikai törekvésének megnyilvánulásával találkoztam. Nagyon jól emlékszem még most is diákkori olvasmányaimból, hogy a Kis-Alföld, de még inkább a Nagy-Alföld apró magyarjainak micsoda emberfölötti nehézségeket kellett leküzdeniök, hogy az ismeretek elemeinek megszerzése végett az őszi esőzések sártengeres sötétségében és a hófúvásos tél csontdermesztő hidegében eljussanak a távoli tanyai iskolákba. Nagyon jól emlékszem még saját élményeimből is arra, hogy első elemista koromban, amikor még Pest megye egyik járásának székhelyén laktunk, ha istentiszteletre akartunk menni, milyen hosszú utat kellett megtennünk a szomszéd község templomáig. Hogy azóta a nagy magyar rónákon, a nagy magyar télben ezek a nem egyszer órákig tartó utak annyira megrövidülhettek, az első sorban Klebelsberg Kunó gróf érdeme. S hogy ezekben az új iskolákban istentiszteletet is lehet tartani, és így annyi egyszerű embernek a lelkéről leolvadhat a megélhetésért folytatott lélekölő munkában ráragadt salak, s a hétköznapok fárasztó robotjában elkérgesült kezek imára kulcsolódhatnak, az szintén a nagy kultúrpolitikus nemes, megértő szívének köszönhető. S hogy ezeknek az új iskoláknak könyvtáraiból a szomjaslelkű emberek szórakoztató és ismereteiket fejlesztő olvasmányokhoz is juthatnak, az megint annak a nagyszabású kultúrmunkának egyik újabb mozzanata. Ha ezen a többezer kultúrobjektumon kívül semmi más nem létesült volna, vagy semmi más nem maradt volna fenn Klebelsberg Kunó alkotásaiból, ezek egymaguk is elegendők volnának arra, hogy nevét soha el ne felejtjük.

Egy másik élményem újabb tényekkel támasztja alá a nagy kultúrpolitikus elgondolásainak sokoldalúságát. A múlt év nyarán, augusztus elején egy kis olasz halászfaluba utaztam néhány napi szabadságra. Éppen ebben az időben folyt Berlinben az

egész világ hatalmas érdeklődése mellett az olimpiász. Alig van a sportnak olyan ága, amely iránt ne viseltetném a legnagyobb érdeklődéssel már diákkorom óta. Ezért ott, abban a kis halászfaluban is másodnapos olasz ujságok szűkszavú és harmadnapos német hírlapok kimerítő részletességű beszámolóiból behatóan figyelemmel kísértem az olimpiász minden egyes eseményét. A német ujságok mindennap vastagbetűs szedéssel hozták, hogy fiaik az előző napi versenyeken hány arany-, hány ezüst- és hány bronzérmel nyertek s érthető büszkeségükben nagyhangú dicséretekkel halmozták el győzteseiket. A külföldiek győzelméről, ha tárgyilagosan is, de azért valami hűvös, tartózkodó udvariassággal emlékeztek meg. Annál érthetőbb az a kimondhatatlanul jóleső érzés, az a büszkeséggel párosult öröm, amely néhány nap múlva e német ujságok lapozgatása közben töltötte el szívemet. E sovíniszta német hírlap legnagyobb elismerése, legkitüntetőbb dicsérete egy magyar fiúnak szólt. Alig akartam hinni a szememnek, amikor az egyik számban egy hosszú cikk élén szokatlanul kiemelkedő vastagbetűs szedéssel ezt a mindenél többet mondó címet láttam: Bravó, Csík! A rendkívül elevenen megírt tudósítás egyébként igen szemléletesen számolt be a legklasszikusabb úszóversenynek, a százméteres gyorsúszásnak a döntőjéről. A hatalmas nézőtér az utolsó talpalatnyi helyig zsúfolásig megtelt, de a közönséget a döntőnek kijáró ünnepélyesség és kíváncsiság izgalma helyett valami fásult levertség kerítette hatalmába. Az elődöntők eredményei alapján mindenki biztosra vette, hogy a döntőbe bekerült két európai, a németek szeméfenye, Fischer és a vártnál jóval gyöngébben szereplő Csík még a helyezettek közé is aligha kerül be. Mindössze arról vitatkoztak szomorú beletörődéssel, hogy vajjon az Újvilág vagy a titokzatos Kelet sárgabőrű fiai szerzik-e meg az elsőséget. Amint a verseny megindult, lélekzetvisszafojtva látták, hogy a három japán szinte hihetetlen erővel és energiával tört az élre, mintha fáradhatatlan gép volna mindegyik. A forduló után azonban a halálos csönd hangos örömjongásba fulladt bele. Észrevették, hogy Csík hallatlan lendülettel szinte karcsapásról-karcsapásra dolgozza le hátrányát. Tomboló biztatásba kezdtek s nem hiába, mert a közönség egetverő lelkesedésére Csík ért elsőnek a célba.

A németek abban a pillanatban elfelejtették, hogy az ő titkos reménységük, Fischer csak az ötödik lett s úgy ünnepelték Csíket, mint a fehér faj becületének megmentőjét s a derék magyar fiú győzelmét, mint a fehér faj diadalát röpitette világgá telefon, táviró, újság s rádió.

Amikor abban a kis olasz halászfaluban végigolvastam annak a sovíniszta német újságnak lelkeshangú dicshimnuszát, rögtön Klebelsberg Kunó gróf jutott eszembe. A magyar úszósporthoz ugyanis az amszterdami félsiker után föl kellett rázni a csüggedésből. Klebelsberg Kunó pompás sportuszodák létesítésével lehetővé tette, hogy Európa legjobbjaival küzdve edződjünk meg. A Klebelsberg Kupáért folyó nemes vetélkedés, valamint az ezekkel kapcsolatban rendezett pompás nemzetközi úszóversenyek klasszikus küzdelmein keresztül erősödött meg annyira a magyar úszósporthoz, hogy a fényes berlini diadalt kivívhatta. De annak az átgondolt és céltudatos egészségkultúrájának és sportkultúrájának, amelyet Klebelsberg Kunó teremtett meg nálunk, más nagyszabású eredményei is lettek. Hogy Berlinben az egész világ nemzetjeinek férfias küzdelmében a mi maroknyi magyarságunk a rendező nemzet, a csaknem százmilliós németiség és az anyagiakban bővelkedő Amerika mögött tíz aranyérmével, tíz győzelmével világraszóló teljesítményként a harmadik helyre küzdötte fel magát, az végeredményben nagy kultúrpolitikusunk sokoldalúságának köszönhető.

Lelki szemeim előtt új kép tűnik fel s ez az új kép ismét más oldalról vet új fényt Klebelsberg Kunóra. A rádió hullámai nemrégiben vitték szét az egész világba az örömhírt, hogy a stockholmi Karolina Akadémián Szent-Györgyi Albertnek ítélték oda az idej Nobel-díjak egyikét. Rövid idővel ezután megkötöttem olvastam, hogy a kitüntetett tudós a döntés közzététele után első útjaként — Klebelsberg Kunó gróf özvegyével — a szegedi Fogadalmi templomba ment, hogy hálája és kegyelete jeléül koszorút helyezzen a nagy halott sírjára. Ezzel akarta kifejezni, hogy elsősorban Klebelsberg Kunó érdeme, hogy egy magyar kutató intézetnek magyar tudósa első ízben juthatott ilyen világszerte megtisztelő tudományos elismeréshez. Az elmúlt évtizedek folyamán négy magyar származású tudós szerzett már külföldi

tudományos intézeteknek dicsőséget a Nobel-díj kiérdemlésével, a magyar név számára azonban voltaképen csak Szent-Györgyi Albert sikere jelent dicsőséget és megbecsülést; azé a Szentgyörgyi Alberté, akit éppen Klebelsberg Kunó gróf hívott vissza külföldről a magyar haza talajára.

Mélyen tisztelt Díszgyűlés! Úgy érzem, hogy annak a csengetyűnek hangja, amelyre megemlékezésem elején hivatkoztam, bár eddig csak nagyon hozzávetőlegesen és nagyon fogytékosan sejtette meg Klebelsberg Kunó nagyszabású kultúrpolitikájának sokoldalúságát és gigászi méreteit, mégis már hosszú idő óta késlelteti az ünnepi orgonahangverseny megkezdését, hiszen nálam avatottabb előadó és szónok méltatja az Ő nagyságát. Éppen ezért most már igazán csak néhány pillanatnyi türelmet kérek. Az élményeim alapján megrajzolt mozaikképekből valahogy úgy látom Klebelsberg Kunó gróf kultúrpolitikai működését, mintha a világháborút követő zűrzavaros és szomorú időkben Ő értette volna meg a legjobban és Ő követte volna a leghűségesebben Széchenyi örökértékű példáját. Széchenyi, amikor a nagy magyar ugart, a nagy magyar elhagyatottságot, a nagy magyar reménytelenséget látta, nem csüggedt el, de kalandos ötletekre sem ragadtatta magát, hanem azt mondta, hogy előbb műveltté, naggyá, gazdaggá, hatalmassá keil tenni ezt a nemzetet s csak azután szabaddá. Amikor a trianoni béketárgyalások alkalmával a magyar igazság megdönthetetlen bizonyítékainak átvizsgálására a nagyhatalmak csupán mintegy nyolc percnyi időt szenteltek, nyilvánvaló lett, hogy a győzelmükben elvakult és a hamis adatokkal és hazug tudósításokkal félrevezetett nagyhatalmak előtt a magyar igazság ügye reménytelenül elveszett. Ebben a végtelenül szomorú időben Klebelsberg Kunó volt az, aki szinte látnoki szemmel meglátta és bátor józansággal hangoztatni is merete, hogy nekünk megcsonkítottan és úgyszólván mindenünkből kifosztva sem szabad megfélekednünk a magyar kultúrfölényről. Amikor körülöttünk mindenütt beborult az ég, akkor nekünk a magyar műveltségnek és tudománynak a fáklyáját kell minél magasabbra emelnünk, mert az egymással küzködő nemzetek torzalkodásában csak ezzel világíthatunk rá a magyar igaz-

ságra. Akkor nagyon sokan voltak a türelmetlen csodavárók, akik ezt a munkát céltalannak vagy nagyon lassúnak ítélték és gyorsabb, kézzelfoghatóbb eredményeket szerettek volna látni. Azonban úgy látszik, az idő Klebelsberg Kunó elgondolásának adott igazat és most, amikor halálának ötödik évfordulója alkalmával mi, magyar gyorsírók, hálával és kegyelettel újítjuk fel emléket, lehetetlenség, hogy Róla mint kultúrpolitikusról is meg ne emlékezzünk és lehetetlenség, hogy ne gondoljunk meleg hálával és őszinte kegyelettel Reá, a magyar művelődés apostolára és a nemzet jótevőjére.

GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ ÉS A GYORSÍRÁS

Írta: NEMES ZOLTÁN.

Egybegyültünk, hogy kegyelettel emlékezzünk meg egy nagy magyar kultúrpolitikusról, arról a kultuszminiszterről, akinek a magyar gyorsírás talán legtöbbet köszönhet mindenki közt, aki a gyorsírás ügyét hivatalos helyről előmozdította. Gróf Klebelsberg Kunó emlékét idézzük most fel, azét a Klebelsberg Kunóét, aki életbeléptette az egységes magyar gyorsírást s ezzel a fejlődés új korszakát nyitotta meg a magyar gyorsírás történetében. Kiss József barátom az előbb ismertette gróf Klebelsberg Kunónak az egész magyar kulturális életet átfogó, a kulturális élet minden megnyilvánulására kiterjedő működését; én a következőkben ennek a működésnek csak egy kis részével kívánok foglalkozni: ismertetni akarom gróf Klebelsberg Kunó szerepét és jelentőségét a magyar gyorsírástörténetben, hogy mi az, amit Klebelsberg Kunó mint kultuszminiszter a magyar gyorsírásért tett s mi az, amiért az egész magyar gyorsírótársadalom hálával tartozik az ő emlékének.

Három nagy momentumot emelhetünk ki az ő kultuszminiszteri működéséből ebből a szempontból: az első *Radnai Béla* dr. egyszerű gyorsírásának előbb ideiglenes, később pedig végleges engedélyezése; a második az egységes gyorsírás életbeléptetése, a harmadik pedig a gyorsírási vizsgáló bizottságok újjá-

szervezése, illetve megszervezése. A negyedik lépést, a gyorsírás középiskolai kötelező tanítását, amelyről ő maga is több ízben nyilatkozott, már nem valósíthatta meg, mert a Bethlen-kormány lemondásával 1931 nyarán ő is távozott a kultuszminiszteri székből. Valamennyi ténykedése közül a legfontosabbnak az egységes gyorsírás életbeléptetése látszik, fontosságban azonban egyenlő ezzel — ha ez talán nem is annyira szembeötlő — a Radnai-rendszer engedélyezése, mert enélkül aligha juthattunk volna el a mai egységes gyorsírásig.

1922-ben foglalta el gróf Klebelsberg Kunó a kultuszminiszteri széket. Ugyanebben az évben rendezte a Gyakorló Gyorsírók Társasága háború utáni első gyorsíróbajnoki versenyét, amely a Radnai-rendszernek hozott váratlan sikert: a bajnokságot Radnai-rendszerű gyorsíró nyerte el. A következő évben, 1923-ban megismétlődött ez s a Radnai-rendszernek ez a kettős sikere a figyelmet újra az *Egyszerű gyorsírás* felé fordította, amely a tanítását tiltó rendelet folytán már-már kezdett feledésbe merülni. Ez a kettős siker élesen rávilágított a rendszer elsőrendű gyakorlati használhatóságára s így az Országos Gyorsíró Tanács is a gyorsírótársadalom sürgető kívánságára 1923 decemberében elhatározta, hogy a rendszer tanításának engedélyezésére tesz előterjesztést a kultuszminiszternek. Így jutott gróf Klebelsberg Kunó először kapcsolatba a gyorsírásai. A Gyorsíró Tanács javaslatát, amely a Radnai-rendszernek a gyakorlati eredményekre való tekintettel háromévi próbaidőre való engedélyezését javasolta, 1924 márciusában természetesen jóváhagyta¹ s ezzel megindította azt a fejlődési folyamatot, amely néhány éven belül az egységes gyorsírás életbeléptetéséhez vezetett.

Az egységes gyorsírás gondolata egyébként állandóan foglalkoztatta a gyorsírótársadalmat. Ennek a kérdésnek dülőre juttatását célozta Klebelsberg Kunónak az a rendelete, amely 1925-ben egy bizottságot nevezett ki az akkor használatban volt rendszerek képviselőiből azzal a megbízással, hogy az egységes gyorsírás kérdését igyekezzenek megvalósítani, illetve mindenkit kielégítő javaslatot előterjeszteni. A bizottság több ízben is ülést tartott, eredményt azonban a szembenálló felfogások kiegyenlíthetetlen volta miatt nem tudott elérni.

Ennek a nem járható útnak elvetését jelentette gróf Klebelsberg Kunó részéről az, hogy 1926 nyarán az Országos Gyorsíró Tanács mandátumát lejártakor nem hosszabbította meg, hanem az akkor a miniszterelnököt helyettesítő népjóléti és munkügyi miniszterrel egyetértőleg előterjesztést tett a minisztertanácsnak arra, hogy a gyorsírás gyakorlati és közigazgatási téren való alkalmazásával kapcsolatos ügyek intézését a miniszterelnökség hatáskörébe utalják és a gyorsírási ügyek intézésére kormánybiztost nevezzenek ki. Az 1926 július 14-én tartott minisztertanács ezt az előterjesztést el is fogadta és a gyorsírási ügyek kormánybiztosává dr. *Traeger Ernőt* nevezte ki.²

Ezzel a lépéssel gróf Klebelsberg Kunó, illetve az ő előterjesztésére a minisztertanács a leghelyesebb irányba terelte a függő kérdések megoldását, amit mutat az is, hogy a kormánybiztos azután nem egészen egy féléven belül — miután tárgyalásokat folytatott az egyes rendszerek képviselőivel —, előterjesztést tehetett a kultuszminiszternek az egységes magyar gyorsírás életbe léptetésére. Gróf Klebelsberg Kunónak ez a rendelete, amely 1927 január 4-én jelent meg,³ új korszak kezdetét jelenti a magyar gyorsírás történetében.

A rendelet nem tiltotta meg az eddig használt rendszerek további tanítását, csupán azt rendelte el, hogy a gyorsírás iskolai tanításának egyöntetűsége és a gyorsírásoktatás gyakorlati eredményének fokozása érdekében mindazokban a nyilvános iskolákban, ahol gyorsírás-tanítás folyik, az egységes magyar gyorsírást kell tanítani. Hogy azonban az egységes magyar gyorsírás kiválasztása szerencsés kézzel történt s valóban a legjobb rendszerre esett a választás, az mutatja a legjobban, hogy a régi rendszereket még a magániskolák, a gyorsíró szakiskolák is hamarosan elvetették s helyettük az egységes gyorsírás tanítását vezették be, noha joguk lett volna a régi rendszerek valamelyikét tanítani. Ez a szerencsés kiválasztás gróf Klebelsberg Kunó munkatársainak, elsősorban a gyorsírási ügyek kormánybiztosának helyes meglátását mutatja, de bizonyítja azt is, hogy gróf Klebelsberg Kunó is felismerte egyrészt az egységes gyorsírás megteremtésének óriási jelentőségét, másrészt pedig azt, hogy erre

a gyorsírási ügyek kormánybiztosa által ajánlott rendszer a legmegfelelőbb.

A kormánybiztos kinevezése után természetesen hamarosan bekövetkezett az ő előterjesztésére a Radnai-rendszer végleges engedélyezése,⁴ (1926. augusztus elején), továbbá a Gyorsírás-, Szépírás- és Gépírás tanítókat Vizsgáló Országos Bizottságnak Radnai-rendszerű tagokkal való kiegészítése,⁵ (1926. novemberében). Ezek a rendeletek tették a Radnai-rendszert a többi, addig tanított gyorsírási rendszerrel teljesen egyenjogúvá.

Az egységes gyorsírás életbeléptetését hamarosan követte a tanítói bizottság átszervezése⁶ és egy egészen új bizottságnak, az Irodai Gyorsírókat és Gépírókat Vizsgáló Országos Bizottságának felállítása.⁷ Az előbbi természetes folyamánya volt az egységes gyorsírás életbeléptetésének — a különböző rendszerekből való vizsgáztatásra kinevezett tagokat természetesen az egységes gyorsírásból vizsgáztató tagokkal kellett felcserélni — az utóbbival pedig a gyorsírótársadalom régi kívánságát valósította meg gróf Klebelsberg Kunó: ez a bizottság állami hitelességű bizonyítványt ad arról, hogy a jelentkező gyorsírásból vagy gépírásból előtte egy bizonyos sebességgel írt és sztenogrammját a megszabott szigorú határok között elfogadhatóan áttette.

Jónéhány esztendővel ezeknek a bizottságoknak életrehívása előtt, 1924 őszén gróf Klebelsberg Kunó felállította a Gyakorló Gyorsírókat Képesítő Vizsgáló Bizottságot is.⁸ A bizottság csak alakuló ülését tartotta meg, vizsgát azonban egyszer sem tartott, a mandátuma lassan meg is szűnt. Nem Klebelsberg Kunó hibája, hogy ez a helyes elgondolása akkor nem tudott életképebbé lenni.

Szándékában volt gróf Klebelsberg Kunónak a gyorsírás kötelező középiskolai tanításának bevezetése is. Erről több ízben nyilatkozott a képviselőházban és más alkalmakkor is, ezt a tervét azonban nem valósíthatta meg. Hogy komoly szándéka volt a kötelező középiskolai gyorsírás tanítás bevezetése, mutatja az, hogy 1928 májusában Puky Endre képviselőházi alelnök beszédére válaszolva, aki a kötelező középiskolai gyorsírás tanítás bevezetését sürgette, határozottan kijelentette: „Miatán általánossá tettünk egy gyorsírást, a következő lépés most már az

lenne, hogy *annak oktatását kötelezővé tegyük mindenfajta magyar középfokú intézetben*. Azt hiszem, hogy ez nélkülözhetlenné is vált. A kérdés nehézsége a pedagógusok egy részének felfogásában van. Meg vagyok azonban róla győződve, hogy a gyakorlati élet ezen a téren is ki fogja kényszeríteni a maga kompromisszumát és a középiskola nem térhet ki az elől a szükséglet elől, hogy nyújtson az életre hasznos dolgokat is, mert hiszen különben a szülők állandó ellentmondásával küzködnék. Meg vagyok győződve arról, hogy a magyar közfelfogásban és a magyar pedagógusok felfogásában is megjön az az átalakulás, hogy a *gyorsírás kötelező oktatásának rövid idő alatt való behozatala* minden nagyobb ellenézés nélkül, közhelyeslés mellett megtörténhetik. *A magam részéről azon vagyok, hogy ezt minél előbb keresztülvigyem*. — Ugyanezt ismételte meg alig négy hónap múlva a budapesti XV. nemzetközi gyorsírókongresszus megnyitó ülésén, amelyen mint a kongresszus egyik védnöke, a kongresszus fővédnökét, Horthy Miklós kormányzó urat képviselte s az ő nevében nyitotta meg a kongresszust; erről beszélt a minisztertanács 1929 december 6-i határozatának kommentálásában, amely minisztertanács tudvalevőleg elhatározta, hogy a gyorsírás tanítását a középiskolákban kötelezővé teszi; sőt már az egységes magyar gyorsírás alapokmányával kapcsolatban azt írta, hogy a gyorsírás tanításának kötelezővé tétele is napirendre került, mert jelentősége, használhatósága és fontossága magával hozza, hogy a gyorsírást minden művelt magyar ember közkincsévé tegyük.

A fentiekén kívül még számos más rendelet is mutatja, hogy gróf Klebelsberg Kunónak igazán szívügye volt a gyorsírás. Körrendelettel hívta fel a tankerületi főigazgatók figyelmét a gyorsírás fontosságára s arra, hogy tőlük telhetőleg igyekezzenek a gyorsírás tanulását elősegíteni;⁹ elrendelte, hogy csak a tanítói bizottság előtt vizsgát tettek taníthassanak;¹⁰ a kereskedelmi iskoláknak mind a négy évfolyamában kötelezővé tette a gyorsírás tanulását¹¹ és később az óraszámot is emelte; megszüntette azt az állapotot, hogy a szakiskolák tessék-lássék vizsgák alapján növendékeiknek bizonyítványt adhassanak¹² s ehelyett az irodai bizottság előtt kell a szakiskolák növendékeinek vizsgát tenniük. Ha ezek a rendeletek fontosság szempontjából nem is mérhetőek a

Radnai-rendszert engedélyező és az egységes gyorsírást életbeléptető rendelkezésekhez, azért ezek is egy-egy kilométerkövet jelentenek azon az úton, amelyen a magyar gyorsírás gróf Klebelsberg Kunó bölcs meglátása nyomán elindult a mind nagyobb eredmények és mind szélesebbkörű elterjedés felé.

Ezeket a gyorsírásért tett intézkedéseket és gróf Klebelsberg Kunó nevét örökítette meg a gyorsíró ifjúság körében az a vándordíj, amelyet a gyorsírási ügyek kormánybiztosa az egységes gyorsírás életbeléptetésének második évfordulóján, 1929-ben gróf Klebelsberg Kunóról elnevezve a gyorsíróversenyeken legjobb eredménnyel szereplő iskola számára alapított.

Most, amikor már öt éve rejti magában a sír Szegeden, amelyet igazi kultúrközponttá ő tett, felállíthatjuk gróf Klebelsberg Kunó működésének mérlegét gyorsírási szempontból. Működése megmértett és súlyosnak találtatott. Éles szemmel felismerte a gyorsírás nagy jelentőségét kulturális szempontból, a gyorsírást is beállította kultúrprogramjába és sorozatos intézkedéseivel világhírt és tekintélyt szerzett a magyar gyorsírásnak. Az egységes gyorsírás életbeléptetésével lehetővé tette az új magyar gyorsírási korszak szinte nem is sejtett kibontakozását és előkészítette a talajt arra, hogy megvalósulhasson Gabelsberger mondása: a gyorsírás minden művelt ember közkinccse legyen; előkészítette a kötelező középiskolai gyorsírás tanítást is, mert a kötelező tanítás előfeltétele az egységes gyorsírás volt.

A szegedi fogadalmi térre vezető bolthajtás alatt egy dombozmű örökíti meg az ő emlékét ezzel a felírással: Te saxa loquuntur. Valóban igaz: emlékét szemelláthatóan és kézzelfoghatóan az általa emelt intézmények és tanintézetek — elemi iskolák, középiskolák és egyetemek — mutatják. De e kézzelfogható, materiális emlékeken kívül őrzi emlékét az a sok kultúralkotás is, amelyeknek elgondolója ő volt s őrzi nem utolsó sorban az egységes magyar gyorsírás, amelynek életrehívása őt dicséri. Közöttünk, gyorsírók között örökké kell, hogy éljen az ő emlékezete!

¹ 14.289/1924. számú rendelet. (Kelt 1924. március 17-én; megjelent a *Hivatalos Közlöny* 1924. ápr. 15-i számában.)

² L. a *Budapesti Közlöny* 1926. júl. 24-i és a *Hivatalos Közlöny* aug. 1-i számában.

³ 97.404/1926. számú rendelet.

⁴ 57.545/1924. V. sz. rendelet. (Kelt 1926. aug. 4-én; megjelent a *Hivatalos Közlöny* 1926. aug. 15-i számában.)

⁵ Megjelent a *Hivatalos Közlöny* 1926. nov. 1-i számában.

⁶ 26.544/1927. V. számú rendelet.

⁷ 23.993/1927. V. számú rendelet. (Megjelent a *Budapesti Közlöny* 1927. április 10-i és a *Hivatalos Közlöny* 1927. május 1-i számában.)

⁸ Megjelent a *Hivatalos Közlöny* 1924. okt. 1-i számában.

⁹ 58.005/1929. számú rendelet.

¹⁰ 26.544/1927. számú rendelet.

¹¹ 68.000/1927. számú rendelet. (Ezt megelőzőleg az 50.984/1927. számú rendelet a kereskedelmi iskolák II. évfolyamára terjesztette ki a kötelező gyorsírástanítást.)

¹² 70.446/1927. számú rendelet.

GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ EMLÉKEZETE

Írta: TRAEGER ERNŐ.

Emlékülésre jöttünk össze és amikor hálás szívek mélyén a kegyeletes érzés fellobbantotta az örök tüzeket, mi azokkal igyekeztünk melegíteni és világítani. A kapott meleget és fényt, amelynek a mi körünkben őrizőivé váltunk, igyekeztünk hűségesen ápolni s a gyorsírás ügyének kijutott sok szeretetet és világozottságot fellángoltatjuk, hogy mások is látva lássanak, hogy nekik is melegszen a hála és fényt hintsen a világozottság.

Emlékeztünk és emlékezünk. A multnak ez a jelenné átváltoztatása és ennek a jelennek hálában való kiélése az a kötelesség, amelyről Kiss József piarista tanár úr mondotta beszédében, hogy a multa való hálás emlékezés az emberi erények legszébbike. Emlékezni annyit tesz, mint a multat idézni, letűnt dolgokat újra átélni, holtakat életrekelteni. Megnyitni a szívek kapuját, hogy azon kiléphessünk a multba és beengedhessük a jövőt. De minden emlékezés egyúttal a szeretet és hála megnyilatkozása is, ha kegyeletes szívek mutatnak be vele áldozatot

mindazért a jóságért és szeretetért, amellyel porladozó szívek áldoztak egykor nekünk, a köznek, a nemzetnek és a hazának. Így válik az emlékezés valóban az emberi erények legszebbikévé, léleknemesítővé, a magunk és mások megbecsülésének oltárává, érzések szentségévé, kötelességek és áldozatok felmagasztosulásává.

Így emlékezünk mi ma gróf Klebelsberg Kunóról abból az alkalmából, hogy öt esztendeje költözött el az élők sorából és hogy tíz évvel ezelőtt mozgalmunk megértése, felkarolása és mellette történt bátor kiállása nyomán életbeléptette az egységes magyar gyorsírást, amely odasorakozott nagy tettei és alkotásai mellé szerény hirdetőjéül annak az igazságnak, hogy nem lehet a magyar kultúrának olyan jelentéktelennek látszó kis területe, amelyen nemes elhatározások és szent akarások a kicsiny dolgoknak is fontosságot és jelentőséget nem adhatnak.

Nagy embereknek lelki nagysága éppen abban mutatkozik meg, hogy előttük semmi sem törpül el és hogy semmit sem érezhetnek olyan kicsinynek, hogy abban észre ne vegyék az isteni szikrát, amely az ő érintésükre kitör és eget kér.

Mit adhatnak a magyar gyorsírók gróf Klebelsberg Kunó emberi tulajdonságainak, államférfiúi működésének, kultúrpolitikai törekvéseinek, publicisztikai működésének, kultúréletünket átalakító és újjáteremtő missziójának megvilágításához, színebbé tételéhez, amikor érdekes egyéniségét és sokrétű tevékenységét elibénk állították már a napi politika hínáros útvesztőin keresztül egészen az állampolitikai gondolkozás csillagokat járó útjáig és felfedték előttünk a lélekelbátás mélységével kulturális eszményeit, publicisztikai célkitűzéseit, hazájáért aggódó lelkületének csodálatos megrezdüléseit, nemzetnevelő hitvallását, országépítő álmait és vágyait, népművelő rajongását, tudományos hírünk és dicsőségünk öregbítéséért folytatott küzdelmeit, amelyeket a neonacionalizmusban óhajtott a magyarság számára értékállóvá tenni.

Mit adhatnak a magyar gyorsírók? Az örökkétartó hálán és szereteten kívül, amely ifjú szívekben ezentúl már mindig generációkra való továbbadással kihajt és kivirágzik, adhatjuk mi

azt a porszemet, amely évezredekén át a gulákat is eltemetheti. De ez a mi porszemünk eleven valóság marad és hirdetni fogja, hogy a magyar kultúrának friss ágát, az egységes magyar gyorsírást, gróf Klebelsberg Kunó tette gyümölcsözővé és hogy az általa elhintett mag a porszemen is termő talajra talált.

Gróf Klebelsberg Kunó a nemzet rejtett megújító erőit minden téren munkában akarta látni, mert ezeknek a belső megújításra gyakorolt befolyásától várta azt a hatást, amely a nemzetet ért minden katasztrófa után regeneráláshoz vezet, mint a magyarság történelmi optimizmusa, amely nem kedélyhangulat, hanem történelmi szemlélet eredménye. Nyomorúságunkat, el-esettségünket a szellem erejével törekedett megszépíteni, kultúránkat tettekkel kívánta szolgálni s hihetetlen szívóssággal távol tartotta a nemzettől a pesszimizmust, a kétségbeesést, a kishitűséget, mert szerinte a bizalom, munka, óriási erőfeszítések, művek és alkotások jelezhetik csak az emelkedés egyedüli útját. Ezért keresett lázasan, nyughatatlanul munkatársakat minden téren, hogy fölszabadítsa a gúzsba kötött erőket és ezáltal létrehozza a pozitív, az aktív, a produktív, a konstruktív emberek szolidaritását. Építeni akart minden téren és ezért volt szüksége a munkás, az alkotó emberek összefogására. Esménye egy új magyar embertípus volt, amely nincs negatívumokra beállítva, hanem az aktívizmustól hajtvá pozitív cselekedetekkel és tettekkel bizonyítja be a nemzet megújításában való közreműködésre elhivatottságát. Ezért állította be a neonacionalizmus egyik alapvető tételeként, hogy a nemzet pozitívumokat, koncepciókat, tetteket, elhatározásokat, műveket és alkotásokat vár. Az apostolok hitével hirdette, hogy a nagy akadályokat még nagyobb akaraterővel kell legyőzni.

Gróf Klebelsberg Kunó legyőzte az akadályokat és megtalálta munkatársait. Az akaraterő volt cselekedeteinek lendítője, ez tette kultúrpolitikáját tudatossá és tervszerűvé, ezzel rázta fel a tespedésből a csüggedőket, ezzel sorakoztatta maga köré a nemzet szellemi erőit és értékeit. Munkatársul szívesen látott és fogadott mindenkit, akiben a magyarság jövője iránti hit élt, akiben az alkotás tüze lobogott, akit vezetett a vágy felfelé és nem tudott az események nyomása alatt gyalogjáró

lélekké válni, hanem vele együtt érezte, hogy az emberi életnek igazi és nagy szépségei éppen abban nyilatkoznak meg, hogy tapasztalás szerint a legnagyobb nélkülözés, a legnagyobb lemondás váltja ki az emeberekből a legnagyobbyszerű nekilendüléseket, amelyeket lemosolyoghat a materialista, de amelyek a végén a szellem erejével a materiát mindig legyőzték. És milyen kontemplatív világszemlélet van abban, amikor ehhez hozzáfűzi, hogy e tudat nélkül teljesen vígasztalan lenne az emberi élet.

Ez a nagy önbizalom, ez a hivatástudat és küldetésérzet azonban nem változott át sohasem öntelt elbizakodottsággá, önérdékké, önimádatá, a mások támogató munkájának és segítségének kizárására vagy háttérbeszorítására, mert gróf Klebelsberg Kunó ki merete mondani, hogy az új korszellem kimunkálását demokratikusan képzelel el s a szellemi irányítást nem vezérégyéniségeknek, hanem az értelmiségnek kollektíven kell végezni. Felfogása az volt, hogy a magyarság szellemi és gazdasági talpraállításánál a sorsdöntő kérdés az, hogy a magyar értelmiség tud-e olyan szellemi atmoszférát kifejleszteni, amelyben megszülethetnek, kifejlődhetnek, megerősödhetnek, tette érlelődhetnek az az alap gondolat, az a vezéreszme, amelynek követése üdvöt hozhat az országra.

Gróf Klebelsberg Kunó kultúrpolitikája széles perspektívájú, multat és jelent összekapcsoló hatalmas munka, amely rendszerező és szervező mivoltában alapvető jelentőségű. E munkának minden egyes részében akaraterejének energiakisugárzó hatása észrevehető, amely egy tervszerű elgondolás egységes koncepciójából fakadt és a magyar művelődés minden területét áthatotta. A neonacionalizmust a magyar nemzet saját erejére akarta támasztani, mert a történelem tanulsága azt láttatta meg vele, hogy az államok csak azokat a pozíciókat tudják fenntartani, amelyeket lelki szükségletből saját erejükkel vívtak ki. Ezt a tanulságot kiegészíti az a meggyőződése, hogy egy nép csak azzal szerez jogot ahhoz a földhöz, amely a hazája, ha azt halhatatlan művekkel magához, nemzeti géniuszához kapcsolja.

Ezért az alkotásokra, a művekre, a nemzet géniuszát kisu-gároztató intézkedésekre való törekvés. Ezért minden önkínzás, önmarcangolás, önfeláldozás. De a nemzetnek élni és virulni kell.

Megújódási képességünknek sajátos ereje éppen abban mutatkozik meg, hogy reménytelennek látszó helyzetekből mindig újra és újra lábra tudunk állni.

Gróf Klebelsberg Kunó az idő távolodtával nagyságában, jelentőségében, hatásában, nemzetet felrázó optimizmusában, Magyarország jövőjében bízó hitében, tetteiben, cselekedeteiben, alkotásaiban, írásaiban egyre markánsabban, gigantikusabb méretekben bontakozik ki. Azok a képek, amelyeket gróf Klebelsberg Kunóról, a kultúrpolitikusról, rendkívül érdekes előadásában változatos, gazdag sorozatban Kiss József piarista tanár úr felvonultatott, megmutatták ennek a munkás életnek egyes jelentékeny áliomásait és Istentől megáldott munkásságának kiemelkedő alkotásait. Mindegyik kép megszínesedett és ragyogóvá vált előttünk és az volt az érzésünk, mintha ezek a képek egy kaleidoszkópnak színes szemecskéin keresztül rakódnának össze. De mialatt ezek a képek előttünk kibontakoztak, meg is történt az a csoda, amely a gyermekek számára játékszert jelentő kaleidoszkópot egyszerre átváltoztatta óriások eszközévé, amelyben már nem az apró színes szemecskék fordulnak, gördülnek és alakulnak át változatosabbnál-változatosabb képekké, hanem kövek és márványok illesztődnek össze és kialakítják gróf Klebelsberg Kunó alkotásait kövekben és márványban az örökkévalóságig. *Saxa loquuntur.*

És ha ma a magyar gyorsírók megemlékeznek erről a férfiről, aki tetteivel és alkotásaival nevét bevészte kövekbe és márványba, akkor nekünk különös okunk van a kegyeletes hála lerovására, mert az egységes magyar gyorsírás tízéves fennállása, pedagógiai és gyakorlati téren elért eredményei és sikerei mind gróf Klebelsberg Kunó mellett szólnak, őt igazolják, őt magasztalják, az ő alkotásainak hosszú sorát teszik teljesebbé, úttörő intézkedéseit, bátorságát és kultúrérzékét dicsérik és homloka köré fonják gyorsírási vonatkozásban is a halhatatlanság babérját. Nemes Zoltán országgyűlési gyorsíródai osztálytanácsos úr lelkiismeretes alaposággal felépített előadásában feltárt minden adatot, minden részletet, amelyeknek összegezéséből előállnak gróf Klebelsberg Kunónak gyorsírási vonatkozású kultúrpolitikai intézkedései, rendeletei, az ezekkel a gyorsírás fejlesztése és elter-

jesztése körül szerzett maradandó érdemei és az ügyünk felkarolásával, támogatásával tett elévülhetetlen és megbecsülhetetlen szolgálatai.

Valóban azt kell mondanunk, hogy csak gróf Klebelsberg Kunó bölcsesége, okossága, tudománypolitikai érzéke, a tudományok továbbfejlesztésének szükségességét felismerő készsége, kritikai elfogulatlansága és tárgyilagossága, megértése, reformokra való hajlamossága, az idejét mult ósdi dolgok és intézmények kiirtását elrendelni merő bátorsága s egy határozott tudományos program megvalósítását célzó törekvések horderejének villámgyors felfogása tudta és merete a magyar gyorsírási dzsungelből való kivezetésre a döntő lökést megadni. Ilyen elhatározáshoz csak ő juthatott, aki tisztában volt azzal, hogy ebben az országban sokat eltaktikáztak kulturális téren is és a magyar kultúrát túl szentnek, túl nagy dolognak tartotta ahhoz, hogy ezt taktikázásra lehessen felhasználni.

A különböző gyorsírási rendszereknek egymással való áldatlan viszálykodásából semmi jót nem várhatott. A rendszeri ellentétekből származó személyi súrlódások akadályozói voltak minden komoly munkának és minden rendszerfejlesztő törekvésnek. Nagyon is megértette, hogy az intézmények fejletlensége mellett lehetnek egyes tudósok, de nem lehet tudományosság. Élete egyik főtörekvésének tartotta, hogy a tervszerűtlenség kiirtásán közreműködjék. Tudta, hogy a tudomány birodalmában nem lehet bürokráciával és policiával dolgozni és hogy a szabadság nemcsak a tudományos kutatás, hanem a tudományos igazgatás sikerének is nélkülözhetetlen előfeltétele. Az 1926. évben egy tollvonással eltörölte 15 évi fennállás után az Országos Gyorsíró Tanácsot és ezzel megadta a szabad kibontakozáshoz, a fejlődéshez, a tudományos kutatás biztosításához a lehetőséget. A magyar gyorsírók lidércnyomása megszűnt. Kezdődött az új korszak, amelyben gróf Klebelsberg Kunó egymás után újjalakította az elavult intézményeket, új szerveket állított fel és az egész vonalon pezsgésbe hozta az eddig lekötve tartott erőket.

Gyors iramban követték egymást gyorsírási intézkedései, amelyeknek mindegyike a szenzáció erejével hatott. 1927. január hó 4-én aláírja az egységes magyar gyorsírás életbeléptetésére és

iskolai tanítására vonatkozó rendeletet, amelyben kimondja, hogy a gyorsírás iskolai tanításának egyöntetűsége és a gyorsírás-oktatás gyakorlati eredményének fokozása érdekében szükségessé vált, hogy az eddig engedélyezett öt különböző gyorsírási rendszer helyett egy magyar gyorsírási rendszer lépjen életbe.

Az egységes magyar gyorsírás alapokmányának publikálásakor cikket írt az egységes magyar gyorsírás jelentőségéről, amelyben kifejti, hogy a nagyobb szervezettségből folyó egységnek a gyorsírás tanításánál és gyakorlati alkalmazásánál való érvényesülése érlelte meg az egységes magyar gyorsírás megteremtésének a gondolatát és rámutatott arra, hogy a magyar gyorsírók közóhajaként megvalósított gyorsírásnak rendeltetése lesz, hogy mint a magyar nyelv szelleméhez símuló és magyar talajból sarjadt önálló nemzeti gyorsírás töltse be hasznos hivatását. Ezt a cikket, amely a külföldi sajtót is bejárta, a következőképpen fejezte be: Az egységes magyar gyorsírást bizalommal bocsátom útjára abban a reményben, hogy az a sok előny, amelyet a gyorsírás alkalmazása eddig is jelentett a gyakorlati élet minden terén, hatványozódva érvényesül majd ezentúl, amikor a gyorsírást az egységben, a közös célra irányuló szervezettségben rejlő nagy erkölcsi erő is támogatja az elterjedésben. Bízom abban, hogy a magyar társadalom és elsősorban a magyar ifjúság szeretettel karolja föl nemzeti művelődésünknek ezt az újabb alkotását és azzal a megértéssel és buzgalommal egyengeti érvényesülésének útját, amelyet ez az értékes és hasznos ismeret tényleg megérdemel.

Átszervezte az egységes magyar gyorsírásra való tekintettel a Gyorsírás-, Szépírás- és Gépírás-tanítókat Vizsgáló Országos Bizottságot és az újjászervezéssel egyidejűleg a bizottság életbe hívó nagy hivatali elődjének, báró Eötvös József géniuszának adózva, az eredeti elgondoláshoz híven, a gyorsírási alkotások e legrégebb intézményének minden más szervtől való függetlenségét és önállóságát is visszaadta.

A gyorsírás gyakorlati és közigazgatási alkalmazásával kapcsolatban megindult akció első realitásaként az Irodai Gyorsírókat és Gépírókat Vizsgáló Országos Bizottság felállítására vonatkozó előterjesztésünket jóváhagyta, amely bizottság azóta közel

12.000 használható gyorsíróval és gépiróval látta el a magyar közigazgatási ágazatokat, hivatalokat és a magánirodákat.

Amikor 1928. május 8-án a magyar országgyűlés képviselőházában Puky Endre képviselőházi alelnök a képviselői padsorokból a gyorsírás kötelező iskolai tanítása ügyében feltűnést keltett beszédet mondott, erre válaszolva gróf Klebelsberg Kunó m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter lekötötte magát a gyorsírás kötelező tanításának elrendelése mellett. Gróf Klebelsberg Kunónak ez a hatalmas állásfoglalása természetszerűleg fokozta a magyar gyorsírók bizalmát, lelkesedését, serkentőleg hatott rájuk és az ügyüket támogató, felkaroló és pártfogó miniszter védelmében olyan páratlan agilitású munkába fogtak, amely minden kultúrnemzet figyelmét az egységes magyar gyorsíráson keresztül a magyar kultúra fejlettségére és lendületes folyamataira irányította.

Gróf Klebelsberg Kunó szívesen vette ezt a szorgoskodást, mert tudta, hogy minden fórum, amelyet a magyar kultúra révén meghódítunk, végeredményben a magyar igazság feltámasztását szolgálja. Szeme mindig a magyar jövőt kereste. Tudományban, művészetben, irodalomban mindig azt nézte, ami a külföld figyelmét hazánkra irányíthatja. Barátokat akart a magyarságnak szerezni, akik közművelődési viszonyaink megbecsülésén keresztül szószólók lesznek gazdasági és pénzügyi viszonyaink, de elsősorban területi igényeink rendezésénél. Ő a kultúrán át hazát és nemzetet szolgált. És szolgált ezeket az Istenbe vetett hittel, hazájának és nemzetének üdvét tartva szem előtt. Lázasan dolgozott, mert érezte, hogy az alkotásokhoz az idő kevés. Minden ember ideje ki van mérve és amíg dolgozik, amíg alkot, szükséges, hogy a gyorsaságnak láza hassa át, mert tettekkel tényezővé csak az tud lenni, aki az idő megbecsülésével és gazdaságos felhasználásával úgy sáfarkodik, hogy működésén keresztül a perceknek megértése és értékelése tűnik ki.

De amikor a jövőt nézte, sohasem tagadta meg a multat. Ezt érezte ki a magyar gyorsírók működéséből is, akik új rendszert adtak a magyarságnak, mintegy nemzeti jellegünk kidomborítására, de nem tagadták meg a gyorsírási multat, hanem ennek értékes tapasztalatait felhasználva igyekeztek az egységes

magyar gyorsírás jövőjét kialakítani. Történeti érzelme megsejtette vele, hogy az egységes magyar gyorsírásnak jövője lesz, mert megbecsüli a magyar gyorsírás multját.

Volt idő, amikor a magyar glóbuszon attól kellett félni, hogy Trianon után a megmaradt országrész kultúrája is veszendőbe megy. Akkor apostoli jelentőségűvé vált gróf Klebelsberg Kunó működése és bizakodása, mert jelszót tudott adni ennek a mindentől megfosztott nemzetnek: ha fegyverünk nincs is, meg kell vívniuk a harcot a szellem fegyvereivel, be kell bizonyítanunk az egész világnak, hogy a nemzetek között nem állunk az utolsó helyen. A kultúrfőlény jelszóvá vált. A riadóra a magyar gyorsírók is melléje állottak. És ő szívesen fogadott bennünket munkatársakul. Hozzánk fűzött reményeit valóra váltottuk, mert a nemzetközi gyorsírókongresszusokon és mindenütt széles e nagy világon az általa életbeléptetett egységes magyar gyorsírás révén megemlékeznek a magyar gyorsírás fejlettségéről, ebből következtetnek kultúránkra, ami hazánknak is hírt és dicsőséget jelent. Az ő megértése nélkül talán sohasem sikerült volna ennek a pangásba jutott ügynek új lendületet adni. Szerencséje a magyar kultúrának, hogy megadatott neki gróf Klebelsberg Kunó és szerencséje a magyar gyorsíróknak, hogy megértette törekvéseiket és pártfogása felvirágozáshoz juttatta az élő szó térhez igazásának első eszközt, a gyorsírást.

Így foglal helyet az egységes magyar gyorsírás is gróf Klebelsberg Kunó kultúrpolitikájában és így járult hozzá a megvalósított magyar nemzeti rendszer alkotásainak teljességéhez. Így adtak a magyar gyorsírók is követ és márványt gróf Klebelsberg Kunó alkotásaihoz, műveihez, amelyek hirdetik egyéniségének nagyságát és szellemének örök életét. És amidőn törekvéseiről, kultúrpolitikájáról saját szavainak felhasználásával adtam méltatást és összefoglalást, feltárva alkotásait és műveit, megemlékezésünk egy imádságos fohásszá válik: virulásuk fölött virasszon a nemzet kegyelete és hálája.

GAZDÁM EMLÉKEZETÉRE

Írta: SZENT-GYÖRGYI ALBERT.

Az én dolgozó szobámban mindég van egy pár cserépnyi élő zöld növény a Klebelsberg Kunó gróf képe alatt, — jeléül annak, hogy ő még ma is változatlanul él itt közöttünk. Tulajdonképen még most sem tudom úgy igazában elhinni, hogy ő meghalt volna, hogy ki tudott aludni az a lángoló lelkesedés, az a mélységes érdeklődés, önzetlenség, megértés és jóindulat, hogy vége szakadhatott a tervek és eszmék vég nélküli sorának. Még ma is úgy érzem, mintha ez a hatalmas egyéniség — ha földi alak nélkül is —, de itt élne közöttünk. Amíg tényleg itt járt, mindnapos biztatás volt munkánknál a gondolat, hogy ha majd elmondjuk az eredményt, „hogy fog ennek a Klebi örülni“. Ez az érzés még ma is él bennem s az ő szelleme még ma is biztatóan áll megettem, ha munkaasztalom mellett az órákat hagyom felettem elrepülni.

Én a „Klebiről“ nem szoktam beszélgetni senkivel, mert mit is mondjon róla az ember? Egy olyan nagy, átfogó egyéniséget nem lehet boncolgatni, magyarázgatni, azt csak a maga egészében lehet megsejteni, vagy mint ahogy legtöbben tették, meg nem érteni. Így most is legfeljebb csak egy-két pillanatfelvételt hozhatok a multból, melyeken az ő egész alakja a legjobban van rajta.

A mi megismerkedésünk és összekapcsolódásunk körülményei a következők voltak: röviddel külföldről való hazatértem után az egyetemi osztály vezetője Klebelsberg miniszter úr nevében felkért, hogy vállaljak egy fontos, s a miniszter úrnak igen a lelkén fekvő külföldi missziót. Én az elgondolással nem értettem egyet, s ezt kerekén, meglehetősen erős szavakkal jelentettem ki, visszautasítva a megbízatást, kérve, hogy szavaim a miniszter úrnak tudtára adassanak. Leszámoltam azzal, hogy egyszer s

mindenkorra kegyvesztett lettem, de hát a lelkiismerete ellen csak nem cselekedhetik az ember. Nagy meglepetésemre azonban röviddel rá következő találkozásunknál a miniszter úr a legnagyobb szeretet és bizalom hangján szólított meg. Nem volt megsértve. Üzenetemből kivette a lényegest: a közös ügy iránt való áldozatkészséget és őszinteséget, és ettől a naptól kezdve együtt dolgoztunk. Ez volt jellemző reá: ő mindég meg tudta érezni a lényegét.

A lényeg intuitív megérzésének és megértésének ez a képessége néha egész emberfelettinek tűnt fel nekem Klebelsberg grófbán, s talán legjobban nyilatkozott meg az ő természettudományi felfogásában. Tizenötéves nehéz küzdéssel, verejtékes munkával és töprengéssel az én természettudományi kutatói munkám elvitt engem egy természettudományi világképhez, mely megérteti velem a dolgok egymással való belső összefüggését, a természettudomány általános nagy, átfogó emberi jelentőségét, azokat a titkos szálakat, amelyek közéletet, történelmet, a nagy természetet, a természettudományi kutatást, annak eredményes vagy eredménytelen voltát kötik össze. Ez az én hosszú küzdelmem és kutatói munkám legfőbb eredménye. Sokan vannak kutató társaim között olyanok, akik életüket hozzám hasonlóan, természettudományi kutatással töltötték, de még sem értették meg ez összefüggéseket. Egyik legnagyobb meglepetése és benyomása volt életemnek láthatni, hogy Klebelsberg Kunó, a történész és jogász, szinte gondolkodás nélkül, biztos intuícióval hogyan látta át mint legtermészetesebb dolgot mindazt, amire én évtizedes laboratóriumi munkával és tépelődéssel jutottam. A mélységes összefüggések megérzésének ez a képessége szinte kísérteties, emberfeletti benyomást tett rám Klebelsberg grófbán. A természettudománynak ez az átfogó átérzése még természettudósban is ritka — egész életemben előbb csak egyszer találok vele —, s Klebelsbergnek, a történésznek mindez oly egyszerű s természetes volt. Sőt ő még azt is tudta, hogy a természettudományon belül milyen ágakban van vitalitás, fejlődőképesség, s mely ág a multé. Nem mondta neki senki, nem is olvasta sehol. Valószínűleg nem is gondolkodott rajta. Ő tudta, s neki igaza volt. Mikor ő az újonnan alakult élettani társaság ülésén nekünk a természet-

tudományi kutatásról tartott előadást, s adott biztos kézzel biztos feleletet oly természettudományi problémákra, melyeken sokan töprengünk, úgy éreztük, mintha egy nagy természettudós beszélne kollegáihoz, pedig neki sok más dolga akadt a természettudományon kívül.

Ennyit az ő szelleméről. Most még egy kis pillanatfelvételt a másik oldalról. Háttér: Tihany. Elől a biológiai állomás stégje, ahol a kis négyéves Gelei Ildóka állja útját a fürdőből kijövő miniszternek. Néhány pillanat alatt meghitt beszélgetés fejlődik ki a kis Ildó és a nagy miniszter között. A miniszter úr a kis piros cipő után tudakozódik, amelyet Ildóka tavaly ilyenkor hordott Tihanyban. A miniszter úr a legmélyebb és legőszintébb érdeklődéssel tudakozódott a kinőtt piros cipő sorsa felől, míg a kis Ildó, piciny női lelkének legérzékenyebb pontján találtatva, önként nyitogatja ki apró lelke rejtett zugait. Én soha az életben nem láttam még embert, aki másokkal oly emberséges, oly emberi tudott volna lenni, mint az én gazdám, aki úgy meg tudta volna érteni, az ő nagy egységes világnézetébe beilleszteni a mások kis emberi gyengéit. Ő éppúgy, mint a kis Ildót, minden más érző embert, kicsit és nagyot egyaránt — néhány szóval le tudott szedni a lábáról, de ezt nem leereszkedő jósággal, hanem azzal az igaz, egyszerű emberséges jóindulattal, megértéssel és érdeklődéssel, amire csak igen nagy ember képes, aki mindent meg tud érezni és érteni és beilleszteni a maga nagy átfogó emberi lelkébe és világnézetébe. Az a kis piros cipő is, amely oly bensőleg volt összeforva az Ildóka piciny fehér lelkével, igazán és bensőleg érdekelte a miniszter urat. Ott egy nagy lélek beszélt a maga gyermeki egyszerűségében és nagyságában a másik gyermekkel, mint két egyenrangú fél. Ezért nyílt meg oly könnyen az Ildó, és így beszélt ő mindannyiunkkal és ezért nyíltunk meg előtte, akár a kis Ildó, ellenállhatatlanul.

Ez a kis, félfüllel ellesett beszélgetés a Balaton partján még jobban megértette velem a Klebelsberg Kunó nagy lelkének szinte emberfeletti körvonalait, mert csak az emberiség legnagyobbjainak adatik meg az, hogy előttük végül kicsiny és nagy, ami egyaránt viseli magában a világ lelkét, egyaránt jelentős legyen.

GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ MINT OLVASÓ

Írta: FITZ JÓZSEF.

A hűvös völgyi végállomásra autóbuszon eljutsz Hidegkútra. Azt mondd, be jó a falusi levegő, beszívod a kertek illatát, örülsz, hogy egy kis tehénszagot is érzel s a fővárosból kiszabadult ember módjára élvezed a napos, poros, hegynek fel meg le kanyarodó utcát. A takaros iskolából trécselő sváb lányok rajzanak ki, a vegyeskereskedés ajtajában pipázva szemlélődik a kereskedő, más felnőttet nem is látsz, — mind kint dolgozik a földeken. Eleinte csodálkoztál, hogy egy magyar miniszter itt kint lakott vidéken, kis hegyi faluban s minden nap innen járt be a fővárosba az ország kultúráját kormányozni, de aztán jól esik a gondolat, hogy esténként ide tért vissza, falura. Anteuszként földanya őseréjével táplálkozni, a vidéktől soha el nem szakadni.

Keresem a házát. Dombtetőn templom áll, a templommal szemben hosszú sárga fal, zárt, réstelen, mint a francia kastélyok területét övező falak, melyek a mögöttük lévő architektúráról, kertről, mesevilágról a kívülállónak semmit meg nem mutatnak. A sárga falban síma fekete kapu. Ezen kell belépned, elhaladsz a saját udvaruk körül csoportosuló melléképületek mellett s aztán ott állsz a — minek nevezzem? villának? kúriának? kastélynak? várnak? (my house is my castle) — előudvarán. Pillantásod egy renaissance kútra esik, olyasfélére, mint amilyen a pécsi dóm mögött, vagy némely régi olasz, vagy német városka piacán áll. Igazi kút, víz van a mélyén, de persze (modern kort, a vízcsapok korát éljük) nem merítenek belőle. Szemben a hosszú, tornácos, manzardtetős ház. Jobbra s a ház mögött a kert. Itt mindjárt észreveszed, hogy Klebelsberg, ki a kertjét maga tervezte, nem volt ám valami egyszerű virágkedvelő. Virágritkasá-

gok színpompás kompozíciója kerül el lábadd elé. Aki ezt kitervelte, botanikus volt, meg művész is. S aztán van itt minden, ami egy nagyfantáziájú ember háromholdas kertjében lehet: árkaos sétány, terraszok, domb és völgy, a völgy mélyén a hűvös völgyi patak tiszta hegyi forrása, miniatűr tó, alján a körülötte álló s benne tükröződő gesztenyefaóriások lehullt sárga leveleivel, hűvös erdőszéle ciklámenpázsittal, az egyik oldalon sok fenyő, a másikon gyümölcsfák, kanyargós sétányok és pihenőkön olvasásra hívogató kerti bútorok, árnyék és nap. Komolyság és játék. A napos oldal sétaújtjai szegélyét portulak lepi el. Ez a virág olyan, mint a magyarság — mondta Klebelsberg: kicsi és színes, mindenki tiporja, mégis tovább virágozik és terjed.

Bent a házban a könyvtárszobát nézem. Faburkolata van, mennyezetét is fa burkolja, olyan, mint egy nagy óceánjáró gőzös luxuskabinja. Ebben a kabinban hajózta be Klebelsberg az irodalom tengerét. Minden falát könyvállvány borítja, minden polc tele van könyvvel. Az első, ami meglep, a könyvek kitűnő kötése. A miniszter bibliofil volt. A másik, ami feltűnik, hogy csupa modern könyv van benne. Az első körültekintéskor úgy látszik, hogy legrégibb könyvei Fejér Codex diplomaticusának néhány kötete. A harmadik pedig a nagy rend, a rendszeres csoportosítás, a csín, a rend és a rendszer, mely már a kertben is, de Klebelsberg minden elgondolásában, minden nagy és kis alkotásában szembeötlő volt. Könyvtára, melyet szakok szerint maga csoportosított, ma is ugyanabban a rendben van, ahogy hátrahagyta. Hozzá tartozói használják, de kegyelettel ugyanarra a helyre teszik vissza az olvasott könyvet, melyet még ő jelölt ki.

S a rendet s a rendszert látod akkor is, ha lapozod a könyveit. A körülbelül négyezer kötetet tárgycsoportok szerint állította fel s könyvtárában nyilvánvalóan csupán olyan könyveket tartott, melyekre szüksége volt s melyeket valóban olvasott is. Sok könyvben aláhúzott sorokra bukkansz. Fekete, piros vagy kék ceruzával húzta alá azt, amire a könyvekből emlékezni akart. Feketével, kézzel vagy pirossal, aszerint, hogy mit mennyire tartott kiemelkedőnek.

Az első nagy csoport a lexikonok csoportja. A magyar, német és olasz enciklopédiák félbőrbe kötött kötetei, melyekből

az államférfi az eléje kerülő ezernyi kérdésben gyors tájékozást merített. Általában a könyvtár jórészen a gyors tájékozást kereső ember könyvtára. A magyar irodalomtörténet csoportjában ott áll egymás mellett Pintér Jenő és Várkonyi Nándor munkája. Az irodalom minisztere az előbbiben a régi, az utóbbiban a modern magyar írók fölötti alkalmi tudnivalókat húzta alá színes ceruzáival. Azután jött a történelem. Itt a kézikönyvek mellett már sok életrajzot és részletmonográfiát is találunk. A negyedik nagy csoport a művészettörténet. Különösen a gótikus templomokról szóló táblás könyveket szerette s tanulmányozta. Ilyen nyitott könyvvel az ölében álmodta meg, képzelte el s építette meg a szegedi templomot, melybe végül is örök pihenőre tért.

Kisebb csoportokban látunk még politikai munkákat, egy polcnyi utazási könyvet, Baedekert és Meyert, sűrű színes aláhúzásokkal, ugyanígy egy-két botanikai és kertészeti munkát, s a tágkörű érdeklődés annyi más jelét. Kevés a természettudományi munka, ami van, leginkább a dedikált példányok hosszú sorozatában foglal helyet.

A szépirodalom együtt, külön polcokon. Új és régi magyar írók, de a régiek is új kiadásokban. Klebelsberg különösen verseket szeretett olvasni. Azt mondta, líra nélkül szegény lenne az élet. Az epikusok közül a renaissance- és a barokk-kor költői vonzották. Dante munkáiból a leggyönyörűbb kiadások vannak könyvtárában. A barokk írók közül újra meg újra olvasta Zrínyit és Gyöngyösit. Különösképen cikornyás sorokat mosolyogva idézgetett. Elalvás előtt az ágyban szeretett olvasni s humoros olvasmány mellett gyakran kihallatszott a szomszéd szobákba vidám felkacagása.

Meglepetten állok meg az egyik állvány előtt. Bibliográfiák, — de micsoda bibliográfiák? A magyar művészettörténet bibliográfiája tíz foliókötetben; a magyar drámai irodalom bibliográfiája, a magyar hírlapirodalom bibliográfiája, mindegyik tizenkét-tizenöt foliókötetben, végig az egész állványon csupa bibliográfia. Lehetséges volna? Azt hittem, könyitok valamit a bibliográfiához. Az ember sohase legyen fenhéjázó. Odanyúlok az egyik kötetért, — nem mozdul. Kísérőm mosolyogva meg-

nyom az állványon egy gombot s az állvány kitérül előttem mint ajtó, melyen át egy kisebb kabinetbe esik tekintetem, íróasztallal, folyóiratokkal telt könyvszekrényvel, egy kis kerekvettel. Nevetek a tréfán, de közben arra gondolok, a nagy magyar kultuszminiszter megálmodta a magyar bibliográfiát is s munkakabinetjébe mindig ez álom kapuján át lépett.

Búcsúzásul még egyszer körütekintek a könyvtárszobán. Kitekintek az ablakon a budai hegyekre, pillantásom elszáll Klebelsberg kertjének fáin fölött s érzem, hogy minden milyen szorosán tartozik össze; a szoba a kerttel, a könyvek az emberrel, ki soraikat színes ceruzákkal aláhúzta, s az egész a hegyekkel, a vidékkel, az országgal. Az egész egy, — összeolvad egy egyéni kompozícióvá, gróf Klebelsberg Kunó arcképévé.

Ha majd ez a könyvtárszoba egykor a Nemzeti Múzeumban fog állni, ez lesz Klebelsberg lelkének leghűbb fotográfiája.

IL CONTE KUNO KLEBELSBERG

RICORDI ROMANI

di

PIETRO FEDELE *ex-ministro dell'Educazione Nazionale.*

Una sera, se ben ricordo, del gennaio del 1927 presentai a S. E. Benito Mussolini due manoscritti splendidamente illuminati che provenivano dalla Biblioteca del grande Re Mattia Corvino, e che dovevano esser donati alla Nazione Ungherese. Il Duce li esaminò attentamente, e mi chiese qualche notizia sull'importanza e sul valore dei due codici. E quasi leggesse sul mio viso come un'espressione di rincrescimento che poteva esser naturale in chi, custode dei tesori delle Biblioteche Italiane, le privava di due preziosi cimeli, mi disse: „che cosa contano due manoscritti di fronte all'amicizia di un grande popolo, come il popolo ungherese?“

In realtà io stesso avevo proposto il dono all'Ungheria dei due manoscritti, pienamente consapevole dell'importanza del dono, non tanto per il suo intrinseco valore, quanto per quel che esso voleva rappresentare. Esso era un simbolo dei nuovi legami spirituali che, all'ordine del Duce, io mi proponevo di stringere fra l'Italia e l'Ungheria, legami che dovevano ben presto tramutarsi in quei legami politici che hanno mirabilmente resistito a tutte le mutevoli vicende europee di questi ultimi anni, che si sono anzi sempre più rinsaldati, così da formare una base incrollabile della politica estera dell'Italia e dell'Ungheria.

In realtà i rapporti fra l'Italia e l'Ungheria, due nazioni che negli ultimi secoli hanno avuto uno svolgimento storico press' a poco comune, sono stati sempre tali che non era effetti-

vamente difficile, pur dopo la Grande Guerra nella quale i figli delle due nazioni si son trovati di fronte sui campi di battaglia, lealmente ed eroicamente combattendo, ravvivarli e renderli operosi e fecondi.

Ma l'opera che io svolsi, interpretando ed effettuando gl'intendimenti del Duce, fu in particolar modo agevolata dal Conte Kuno Klebelsberg, il grande Ministro della Pubblica Istruzione in Ungheria.

Egli aveva studiato a Padova, e si sentiva naturalmente attratto verso la cultura italiana. Conoscitore profondo della storia dei due paesi, fornito di vasta dottrina che aveva a fondamento l'umanesimo che ha lasciato tracce incancellabili nella storia e nella civiltà dell'Ungheria, egli era certamente l'uomo più adatto a ravvivare i rapporti spirituali fra l'Italia e l'Ungheria, dei quali presentiva l'efficacia che avrebbero avuto sulla vita politica delle due nazioni.

Il telegramma, pieno di calore e di simpatia che egli m'inviò da Budapest il 15 marzo del 1927, quando di là mosse partendo per l'Italia, dimostrava con quale animo e con quali intendimenti egli veniva fra noi.

„Nel momento in cui comincia il mio viaggio che deve condurmi nella bella Italia, sento il bisogno di esprimere a Voi tutta la mia gioia per il prossimo nostro incontro, il quale certamente varrà a confermare i vincoli di amicizia che legano le nostre nazioni.“

Nei giorni che egli rimase fra noi, le nostre personali relazioni ed i frequenti colloqui che avemmo, per la simpatia che il conte Klebelsberg suscitava in tutte le persone, uomini di governo ed uomini di cultura, che lo avvicinavano, per la nobiltà del suo carattere, per la schiettezza e la sincerità dei suoi sentimenti che derivavano non da ragioni politiche contingenti, ma da convinzione profonda, si svolsero in un'atmosfera di calda amicizia.

Nel pranzo ufficiale che ebbi l'onore di offrirgli, salutai nel Conte Klebelsberg non soltanto il Ministro della Nazione amica, ma l'Ambasciatore fra noi della cultura ungherese.

E dopo aver ricordato i costanti vincoli che avevano legato l'Italia e l'Ungheria in tutta la loro storia, notavo come questi vincoli erano destinati a diventar più forti e consapevoli ad ogni rinascita del nostro popolo dalle molte vite. L'Italia Fascista ed il suo grande Capo sentivano tutta l'importanza del nuovo periodo di storia che si apriva per le due Nazioni.

La risposta del Conte Klebelsberg che dimostrò di conoscere perfettamente non solo i problemi generali della politica italiana, ma in particolar modo i problemi della scuola e della cultura che il Governo Fascista veniva risolvendo, e le felici iniziative di ogni genere e le grandi imprese archeologiche, come il ricupero delle navi di Nemi e la ripresa degli scavi di Ercolano, che tanta eco avevano suscitato nel mondo, fu di tale bellezza e nobiltà che lasciò negli animi una profonda impressione. Quando egli esaltò la cultura italiana che per merito del Governo Fascista, come egli disse, „entrava in una nuova fase di vivo splendore“, noi sentivamo quanto lo spirito del Conte Klebelsberg fosse vicino al nostro.

E non voglio tacere come la grazia e la soavità della Contessa Klebelsberg, partecipe dei sentimenti e preziosa collaboratrice del marito, contribuissero non poco a creare l'ambiente più favorevole per iniziare fra i nostri due paesi quei rapporti che dovevano poi avere un così ampio svolgimento.

Al Conte Klebelsberg volli che fosse conferita la laurea „honoris causa“ dell'Università di Roma. Poche volte il glorioso studio di Roma vide una riunione più solenne di quella nella quale il Conte Klebelsberg fu acclamato dottore dell'Università. Vi erano i rappresentanti più alti della cultura e del mondo politico italiano. I giovani, convenuti in gran folla, resero onore all'amico del nostro paese. Il Conte Klebelsberg pronunziò un alto, dotto ed eloquente discorso sulla cooperazione intellettuale fra l'Italia e l'Ungheria.

Dopo di avere affermato il concetto dell'universalità di Roma e l'attrazione che Roma e l'Italia hanno esercitato su tutte le altre nazioni, „ispirando il pensiero e la fantasia degli altri popoli, dappertutto stando l'ammirazione per la forza creatrice italiana e per il genio italiano“, essendo, a suo giudizio,

l'Italia predestinata e scelta dalla Provvidenza a fecondare il genio degli altri popoli, osservava come, date le affinità fra la storia italiana e la storia ungherese, vi fosse una speciale predisposizione intellettuale fra i due popoli ad una feconda opera comune.

L'Italia, egli diceva, a differenza delle altre nazioni, nulla ha mai chiesto in cambio dei tesori spirituali, profusi a piene mani, e tanto meno l'indipendenza e la libertà politica delle altre genti. Quindi egli proseguiva affermando la comunanza e quasi l'identità delle aspirazioni e del carattere nazionale del popolo italiano e del popolo ungherese con parole che giova ripetere:

„Voi italiani e noi ungheresi piegammo per secoli sotto la stessa pressione, combatteremo e soffrimmo per gli stessi ideali di libertà e di indipendenza. Ecco perchè siamo egualmente nazionalisti, ecco perchè siamo egualmente insofferenti di gioghi stranieri, ecco perchè comune è la maggior parte dei nostri ideali e dei nostri sentimenti politici, ecco perchè siamo destinati ad intenderci con maggiore facilità.“

Fondandosi su una rapida e geniale sintesi della storia d'Italia, specialmente per quel che riguarda la cultura e l'arte, il Conte Klebelsberg dimostrava quanto fosse necessario per tutte le nazioni e specialmente per l'Ungheria, lo studio della lingua italiana, e giustamente si gloriava di aver disposto, con la legge che riformava la scuola media ungherese, che la lingua e la letteratura italiana dovessero figurare come materie d'insegnamento obbligatorie nel programma didattico delle scuole medie. Egli promosse l'insegnamento dell'italiano anche negli istituti superiori, fondando cattedre di letteratura e di lingua italiana presso le università di Budapest, Pécs, Szeged e Debrecen. E' poi suo merito insigne di avere trasformato l'Istituto Storico Ungherese, fondato dal vescovo Guglielmo Fraknoi, uno dei più illustri storici dell'Ungheria moderna, che la maggior parte della sua attività scientifica aveva dedicato alla ricerca ed allo studio delle relazioni storiche ed intellettuali tra l'Italia e l'Ungheria, nella Reale Accademia d'Ungheria che ha sede in Roma nel Palazzo Falconieri, — e con grande gioia io mi adoprai ad agevolare all'Ungheria l'acquisto dello splendido palazzo, —

dove giovani ungheresi attendono allo studio della storia, dell'archeologia e dell'arte, senza per altro rimanere estranei alla vita della nuova Italia. „In questo momento, diceva il Conte Klebelsberg, per noi ungheresi è molto più importante il presente e l'avvenire d'Italia. L'Italia non solo ha guadagnato la guerra, ma retta da un nobile Re e governata da un grande statista si è meritata la pace“. Ammirando l'ordine nuovo creato in Italia e le manifestazioni di forza e di disciplina del popolo italiano, egli diceva: „E' questa giovinezza di fresca e gagliarda vita italiana che vogliamo rendere familiare ai nostri giovani, istituendo per loro in Roma la Reale Accademia d'Ungheria.“

Da queste parole si può comprendere con quale alto intendimento e con quale larghezza di vedute il Conte Klebelsberg si adoperasse con un programma chiaramente disegnato e rigorosamente metodico ad istituire la cooperazione intellettuale fra l'Italia e l'Ungheria.

Il discorso del Conte Klebelsberg ebbe in Italia vastissima risonanza. Tutti i giornali ne pubblicarono larghi riassunti, e ne misero in rilievo la grande importanza. Esso fu veramente buon seme che dette larghi e generosi frutti.

Il Patto di amicizia fra l'Italia e l'Ungheria che fu concluso in quello stesso anno 1927, era la naturale conseguenza dei ripresi antichi legami spirituali, tradizionali nella storia dei due paesi.

Non dovevano passare che dieci anni da quel memorabile discorso, quando un altro Ministro Ungherese della Pubblica Istruzione, un altro insigne cultore degli studi storici, il prof. Valentino Hóman, si recava presso di noi per regolare organicamente con un' apposita convenzione i rapporti nel campo della scienza, dell'arte e della letteratura fra l'Italia e l'Ungheria che danno e daranno sempre più frutti copiosi, e renderanno sempre più vive le correnti spirituali fra l'Italia e l'Ungheria. Ed il nostro pensiero si rivolge sempre memore e riconoscente al Conte Klebelsberg che di questo rinnovamento della vecchia amicizia fra i nostri due Paesi fu l'iniziatore fervido e sapiente.

RÓMAI EMLÉKEK GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ

Írta: PIETRO FEDELE volt olasz nemzetnevelési miniszter.

Egy este — ha jól emlékszem 1927 januárjában — Mussolininek két gazdagon díszített kódexet mutattam be, amelyek Corvin Mátyásnak, a nagy magyar királynak a könyvtárából származtak. A kódexek a magyar nemzetnek voltak szánva ajándékkul. A Duce figyelmesen vizsgálta őket és kérdezett valamit jelentőségük és értékük felől. Arcomról azonban a sajnálkozásnak valamilyen halvány kifejezését olvashatta le — ami az olasz könyvtárak kincseinek őrénel, midőn két műrcmekétől készül megválni, természetesnek is látszik —, mert hirtelen így szólt: „Vajjon mit számít két kódex egy oly nagy népnek a barátságával szemben, mint a magyar?”

Valóban én magam javasoltam ajándékkul Magyarország számára ezt a két kódexet, teljes tudatában annak, hogy az ajándék fontossága nem belső anyagi értékében, hanem magának a ténynek kifejező erejében rejlik. Szimboluma volt azoknak az új szellemi kapcsolatoknak, amelyeket a Duce kívánságára mind szorosabbra igyekeztem fűzni Itália és Magyarország között. Ezek a kapcsolatok azután csakhamar átalakultak azokká a politikai kötelékekké, amelyek, ellenállva az összes európai sorsváltozásnak, egyre jobban megszilárdultak és ma már Magyarország és Olaszország külpolitikájának megdönthetetlen alapjai.

Magyarországnak és Olaszországnak az utóbbi évszázadok alatt nagyjában hasonló volt a történeti fejlődésük. Éppen ezért a két ország közötti kapcsolatok mindig olyan természetűek voltak, hogy ezeket újra feléleszteni, termékennyé és hathatóssá tenni egyáltalán nem volt nehéz feladat, még a világháború után

sem, amelyben pedig a két nemzet fiai, hősiesen és becsületesen harcolva, egymással szemközt állottak a csatatéren.

A Duce elgondolásainak tolmácsolójaként és megvalósítójaként kifejtett munkásságomat gróf Klebelsberg Kunó, Magyarország nagy kultuszminisztere rendkívüli módon megkönnyítette.

Páduában tanult és természetszerűen vonzódott az itáliai kultúrához. Mélyrehatóan ismerte a két ország történetét és széleskörű tudása alapját az a humanizmus alkotta, amely Magyarország történetében és kultúrájában is kitörülhetetlen nyomokat hagyott. Ő volt minden bizonnyal a leghivatottabb férfi arra, hogy a két ország közötti szellemi kapcsolatokat újjáélessze, mintegy előre megérezve ezeknek a két nemzet politikai életére is kiterjedő kedvező hatását.

Az a barátságos és meleghangú sürgöny, amelyet 1927 március 15-én küldött nekem Itáliába való indulása előtt Budapestről, híven tükrözi, hogy milyen lelkeséggel és szándékkal jött közénk:

„Abban a percben, midőn a szép Itáliába vezető utamat megkezdem, szükségét érzem, hogy kifejezzem Önnek közeli találkozásunk feletti örömeimet, amely bizonyára hozzá fog járulni a két nemzet közötti baráti kapcsolatok megszilárdításához.“

Személyes érintkezéseink és gyakori hivatalos megbeszéléseink azokban a napokban, míg közöttünk volt, a legmelegebb barátság légkörében folytak le. Klebelsberg gróf mindenkiben, aki közelébe került a politikai és a tudományos élet személyiségei közül, őszinte rokonszenvet ébresztett jellemének nemességével, érzelmeinek nem az időleges politikai állásfoglalásból, hanem mély meggyőződésből fakadó őszinteségével és kitisztultságával.

A legmagasabb állami méltóságok jelenlétében a tiszteletére rendezett hivatalos estebéden Klebelsberg gróft nemcsak mint a baráti állam miniszterét, hanem mint a magyar kultúra hozzánk küldött követét is üdvözöltem. Mindnyájunk emlékezetébe idéztem Itália és Magyarország között a történelem egész folyamán azokat az állandóan mutatkozó kapcsolatokat, amelyek hivatva vannak arra, hogy népünk minden újjáébredésekor erősebbé és céltudatosabbá váljanak. A fasiszta Olaszország és hatal-

mas vezére megérezték a két nemzet számára megindult új történelmi korszak teljes fontosságát.

Válaszában Klebelsberg gróf tanuságot tett arról, hogy nemcsak az olasz politika általános kérdéseiben jártas rendkívüli módon, hanem a fasiszta kormány által megvalósított iskolaügyi és kulturális problémákat, a legkülönbözőbb szerencsés kezdeményezéseket, az újabb nagy régészeti vállalkozásokat, mint a Némi tó gályáinak kiszabadítását vagy a herculanumi ásatások folytatását is tökéletesen ismeri. Beszéde nemesen szép volt és lelkünkben mély nyomokat hagyott s midőn az itáliai kultúrát magasztalva megjegyezte, hogy a fasiszta kormány révén ez „ragyogó fényességű új korszakába lépett“, éreztük, mennyire rokon Klebelsberg gróf szelleme a miénkkel.

Nem hallgathatom el azonban azt sem, hogy Klebelsberg grófnő — mint férje kiváló munkatársa és érzelmeinek részese — finomságával és bájával is nagyban hozzájárult annak a kedvező légkörnek a kialakításához, amelyben később hatalmas lendületet vevő kapcsolataink megindultak.

Klebelsberg grófot a római egyetemen „honoris causa“ avatták doktorrá. A dicsőséges római egyetemen csak ritkán láttak olyan díszes ünnepélyt, mint amelyiken Klebelsberg grófot doktorrá nyilvánították. Az olasz politikai és kulturális élet legmagasabb képviselői voltak jelen és a nagy számban összegyűlt ifjúság is melegen ünnepelte országunk barátját. Klebelsberg gróf a Magyarország és Olaszország közötti szellemi együttműködésről mondott igen magasnívójú tudományos és ékesszóló beszédet.

Miután az örök Róma gondolatát kifejtette, rátért annak a vonzóerőnek a magyarázatára, amelyet Róma és Itália gyakorolt a többi nemzetre, „megihletve és megtermékenyítve más népek gondolatát és képzeletét, mindenütt csodálatot ébresztve az itáliai alkotóerő és az olasz géniusz iránt“. Véleménye szerint Itáliát a gondviselés predesztinálta, kiválasztotta arra, hogy a többi nemzet géniuszát megtermékenyítse. A magyar és az olasz történelem között lévő hasonlóságokból kifolyólag pedig a két nép között valami különös szellemi rokonság is van, amely igen termékeny közös munkálkodásra késztet.

Olaszország — mondta továbbá Klebelsberg gróf — ellentétben a többi nemzettel, teli marokkal adott szellemi kincseiért cserébe sohasem kért semmit, legkevesbbé pedig más nép függetlenségét és politikai szabadságát. Érdemes újravidéknünk azokat a szavakat, amelyekkel az olasz és a magyar nép nemzeti jellegének és célkitűzéseinek közösségét, mondhatjuk azonosságát jellemezte: „Ti olaszok és mi magyarok századokon keresztül ugyanazon nyomás alatt szenvedtünk, ugyanazokért a függetlenségi és szabadságeszményekért harcoltunk és szenvedtünk. Ez az, amiért mindketten nacionalisták vagyunk, ez az, amiért egyikünk sem tűri el az idegen igát, ezért közösek a mi ideáljaink és politikai érzelmeink legnagyobb része, ezért vagyunk hivatva, hogy a legnagyobb könnyedséggel értsük meg egymást.“

Kiindulva Olaszország történetének különösen kulturális és művészeti szempontból röviden összefogott és zseniális szintéziséből, Klebelsberg gróf kimutatta, hogy minden nemzet, kivált pedig Magyarország számára mennyire fontos és szükséges az olasz nyelv ismerete. Ő éppen ezen a téren szerzett kiváló érdemeket magának azzal, hogy a magyar középiskolai reformtörvénnyel az olasz nyelv és irodalom tanítását mint kötelező tantárgyat a középiskolákba bevezette. A budapesti, pécsi, debreceni és szegedi egyetemeken pedig olasz nyelvi és irodalmi tanszékek alapításával járult hozzá az olasz nyelv mind szélesebb körű elterjedéséhez. Kiváló érdeme az is, hogy a mai magyarság egyik legjelesebb történésének, aki tudományos munkásságának legnagyobb részét az olasz-magyar történeti és szellemi kapcsolatok tanulmányozásának szentelte, Fraknoi Vilmos püspöknek az alapítványát, a római Magyar Történeti Intézetet Római Magyar Akadémiává alakította át. Az akadémia székhelye a Palazzo Falconieri lett — s nagy örömmre szolgál, hogy a kiváló művészi értékkel rendelkező palota megvásárlásának előmozdításánál közreműködhettem —, ahol fiatal francia tudósok foglalkoznak történeti, régészeti és művészettörténeti tanulmányokkal és az Új Olaszország mai életével jutnak összeköttetésbe. „Ebben a pillanatban — mondotta Klebelsberg gróf — nekünk magyaroknak rendkívül fontos Itália jelene és jövője. Olaszország nemcsak megnyerte a háborút, hanem királya bölcs

vezetésével és egy hatalmas államférfiú kormányzása révén a békét is kiérdemelte magának...“ Csodálkozását kifejezve az Itáliában létesült új rendszer, valamint az olasz nép fegyelmének és alkotóerejének megnyilvánulásai felett, beszédében többek között ezeket mondta: „Fiainkat éppen ezzel a friss életerőtől duzzadó olasz ifjúsággal akarjuk megismertetni, midőn számukra a Római Magyar Akadémiát létesítjük“.

Ezekből a szavakból megérthetjük, hogy mily magasztos célzattal és mily széles látókörrel munkálkodott Klebelsberg gróf azon, hogy az olasz-magyar szellemi együttműködés az ő világosan megrajzolt és szigorúan metodikus programja szerint valósuljon meg.

Klebelsberg gróf beszéde Olaszországban hatalmas visszhangra talált. Valamennyi újság hosszú kivonatokat közölt a beszédből és kihangsúlyozta annak rendkívüli fontosságát. Valóban jó mag volt, amely bő és értékes termést hozott.

A két ország történetében hagyományossá vált régi szellemi kapcsolatok felélesztésének természetes következménye volt az ugyanebben az évben, 1927-ben, Magyarország és Olaszország között megkötött barátsági szerződés is.

Tíz év sem mult el emez emlékezetes beszéd óta, midőn egy másik magyar közoktatásügyi miniszter, a történeti tudományoknak egy másik kiváló képviselője, Hóman Bálint jött el hozzánk, hogy megfelelő egyezményel megszervezze a tudomány, művészet és irodalom terén azokat a kapcsolatokat, amelyek számos termékeny gyümölcsöt eredményeznek és egyre élénkebbé teszik a magyar-olasz szellemi áramlatokat. És mi mindig hála emlékezettel gondolunk vissza Klebelsberg grófra, aki a két nemzet közötti régi barátság felélesztésének buzgó és bölcs kezdeményezője volt.

TARTALOM

	Lap
ELŐSZÓ. Írta: <i>Kornis Gyula</i> , a gr. Klebelsberg Kunó Orsz. Emlék- bizottság társelnöke	5
BÜCSÜZTATÓ BESZÉD. Elmondotta: <i>Almásy László</i> , a Képviselőház elnöke, a Képviselőház 1932. évi október hó 12. napján tartott 119. ülésében	7
BÜCSÜZTATÓ BESZÉD. Elmondotta: <i>Wlassics Gyula báró</i> , a Felső- ház elnöke, a Felsőház 1932. évi október hó 13. napján tartott 24. ülésében	9
BÜCSÜZTATÓ BESZÉD. Elmondotta: <i>Somogyi Szilveszter</i> , Szeged város polgármestere, Szeged szab. kir. város 1932. október hó 12-én tartott közgyűlésén	10
BESZÉDEK 1932. október 14-én, a Magyar Nemzeti Múzeum csarno- kában felállított ravatalnál:	
<i>Glattfelder Gyula</i> csanádi megyéspüspök beszéde	12
<i>Hóman Bálint</i> m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter beszéde	13
<i>Bethlen István</i> gróf ny. m. kir. miniszterelnöknek a régi kabinet nevében mondott beszéde	17
<i>Váry Albert</i> koronaügyészhelyettes, országgyűlési képviselő beszéde	19
BESZÉDEK 1932. október 15-én Szegeden, a gyászszertartás után:	
<i>Glattfelder Gyula</i> csanádi megyéspüspök beszéde	23
<i>Lázár Andor</i> m. kir. igazságügyminiszter beszéde	25
<i>Csengery János</i> , az Akadémia tiszteletbeli tagjának beszéde ...	27
<i>Somogyi Szilveszter</i> szegedi polgármester beszéde	27
<i>Domanovszky Sándor</i> , a Magyar Történelmi Társulat másod- elnökének beszéde	29
<i>Vinkler Elemér</i> , a Nagyszegedpárt szónokának beszéde	31
<i>Széchenyi Károly</i> gróf, az Alföldi Bizottság szónokának beszéde	33
<i>Schmidt Henrik</i> , a m. kir. Ferenc József-tudományegyetem rek- torának beszéde	37
GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ. <i>Kornis Gyula</i> emlékbeszéde a Magyar Pedagógiai Társaságnak 1932. évi október hó 15-i ülésén	40
MEGEMLÉKEZÉS. <i>Gróf Apponyi Albert</i> cikke a „Pesti Napló“ 1932. évi október hó 16-i számából	57

	Lap
EMLÉKBESZÉD. Elmondotta: <i>Berzeviczy Albert</i> a Magyar Tudományos Akadémia ülésén (1932. okt. 24.)	59
GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ EMLÉKEZETE. Székesfehérvár sz. kir. város 1932. október havában tartott rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyvéből	63
GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ. Írta: <i>Hekler Antal</i> . A Napkelet 1932. évfolyamából	72
KUNO GRAF KLEBELSBERG. <i>C. H. Becker</i> porosz közoktatásügyi miniszter cikke az Ungarische Jahrbücher 1932. évfolyamából ..	77
EMLÉKBESZÉD. Elmondta: <i>Baranyay Jusztin</i> ciszterci r. áldozópap, egyetemi tanár a Ciszterci Diákszövetség 1932. november 27-i közgyűlésén	80
KLEBELSBERG KUNÓ GRÓF EMLÉKEZETE. <i>Finta Sándor</i> emlékbeszéde a magyar tanítóság 1932. évi december hó 29-én tartott nagygyűlésén	89
GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ. Írta: <i>Károlyi Árpád</i> . A Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve második évfolyamából (1932)	94
GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ. A Liszt Ferenc Társaság Emlékünnepére (1933. január). Írta: <i>Herczeg Ferenc</i>	96
FLNÖKI MEGNYITÓ. Elmondotta: <i>Surányi Miklós</i> a Janus Pannoniustársaság 1933. február 3-án tartott első rendes közgyűlésén	101
ELŐSZÓ. Írta: <i>Hóman Bálint</i> vallás- és közoktatásügyi miniszter a Gróf Klebelsberg Kunó Emlékkiállítás Tárgymutatójához (1933. febr.—márc.)	106
KLEBELSBERG — A MŰVÉSZLÉLEK. Elmondotta: <i>Glattfelder Gyula</i> csanádi megyéspüspök a Gróf Klebelsberg Kunó Emlékkiállítás megnyitása alkalmából (1933. március)	108
EMLÉKBESZÉD GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ FELETT. Elmondotta: <i>Hóman Bálint</i> elnök a Magyar Történelmi Társulat 1933. május 4-én tartott közgyűlésén	111
MEGEMLÉKEZÉS DR. KLEBELSBERG KUNÓ GRÓFRÓL mint a pécsi Erzsébet-Tudományegyetem tiszteletbeli doktoráról. Írta és felolvasta: <i>Vargha Damján</i> egyetemi tanár, bölcsészettudománykari prodékán, az Erzsébet-Tudományegyetem évzáró ünnepségén, 1933. május hó 28-án	120
GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ. Elmondta: <i>Petri Pál</i> államtitkár, gróf Klebelsberg szobrának leleplezésekor, 1933. június 10-én a Testnevelési Főiskolán	138
GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ EMLÉKEZETE. Beszédek a Dugonics-Társaság 1933. október 12-én tartott ülésén. <i>Szalay József</i> megnyitó beszéde	150
Klebelsberg Kunó, a kultúrpolitikus. Írta: <i>Husztai József</i>	152

A publicista Klebelsberg. Írta: <i>Pásztor József</i>	164
Klebelsberg és az alföldi gondolat. Írta: <i>Tonelli Sándor</i>	170
EMLÉKBESZÉD. Elmondotta: <i>Szabó János</i> áll. el. isk. igazgató gróf Klebelsberg Kunó halálának évfordulója alkalmából a szeged-rókusi állami elemi népiskolában tartott emlékünnepeyen, 1933. évi október hó 14-én	177
EMLÉKBESZÉD. Elmondotta: <i>Stuhlmann Patrik</i> a Kálmán herceg- és Klebelsberg Kunó gróf-emlékünnepen 1933. október 15-én	180
MEGEMLÉKEZÉS. Elmondotta: <i>Széki Tibor</i> , a szegedi egyetem rektora, az 1933. október hó 15-én tartott doktoravató ülésen	187
MEGNYITÓ BESZÉD. Elmondotta: <i>Széki Tibor</i> ny. r. tanár, rektor a Ferenc József-Tudományegyetemnek 1933. november 19-én gróf Klebelsberg Kunó, az egyetem díszdoktora emlékezetére tartott ünnepi közgyűlésén	189
ÜNNEPI BESZÉD. Elmondotta: <i>Kováts Ferenc</i> ny. r. tanár a Ferenc József-Tudományegyetemnek 1933. november 19-én gróf Klebelsberg Kunó, az egyetem díszdoktora emlékezetére tartott ünnepi közgyűlésén	192
ÜNNEPI BESZÉD. Elmondotta: <i>Sztriba Kálmán</i> esperes-plébános Kiskundorozsma község díszpolgári oklevelének átadása alkalmából, 1933. november 27-én	205
GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ. <i>Sipőcz Jenő</i> polgármesternek 1933. november 29-én, a Fővárosi Népművelési Bizottság gróf Klebelsberg Kunó-emlékhangversenyén elmondott emlékbeszéde	208
AVATÓ BESZÉD. Elmondotta: <i>Puskás Dezső</i> , Baja város helyettes polgármestere a kiscsávolyi Klebelsberg-emléktábla avatásán (1933)	211
GRAF KUNO VON KLEBELSBERG. Von <i>B. Hankó</i> . Rivista di Biologia. Vol. XV. 1933. XI. számából	213
GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ MINT KULTÚRPOLITIKUS. <i>Lában Antal</i> emlékbeszéde a gróf Klebelsberg-emlékszobor leleplezésekor a bécsi Collegium Hungaricumban, 1934. január 22-én	216
EMLÉKSZAVAK. Elmondotta: <i>Schuschnigg Kurt</i> osztrák kancellár Klebelsberg Kunó szobrának leleplezésén a Bécsi Collegium Hungaricumban, 1934. január 22-én	224
MEGEMLÉKEZÉS. Elmondotta: <i>Varga Zsigmond</i> debreceni egyetemi rektor az egyetemi és főiskolai tanárok baráti összejövetele alkalmából (Szeged, 1934. május 19—21.) gróf Klebelsberg Kunó sírjának megkoszorúzásakor	225
EMLÉKBESZÉD. Elmondotta: <i>József kir. herceg</i> , tábornagy, gróf Klebelsberg Kunóról, Csonka-Magyarország nagy kultuszminiszteréről (Szeged, 1935. április 11.)	227

GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ. Emlékbeszéd, elmondotta: <i>Domanovszky Sándor</i> a Gróf Klebelsberg Kunó-Emlékbizottság 1935. október 13-i ülésén	241
JELENTÉS a Magyar Tudományos Akadémia Kónyi Manó-jutalmának odaítélése tárgyában (1935)	255
MEGEMLÉKEZÉS. Elmondotta: <i>báró Korányi Sándor</i> Tihanyban 1936. május 21-én, a Magyar Élettani Társaság VI. vándorgyűlésén	265
GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ, AZ ALKOTÓ. Elmondta a Gróf Klebelsberg Kunó Orsz. Emlékbizottság 1936. évi emlékülésén: <i>Kertész K. Róbert</i>	274
GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ. Írta: <i>Kállay Miklós</i> ny. miniszter, a Magyar Kulturális Egyesületek Orsz. Szövetségének elnöke. 1937	291
EMLÉKEZÉS KLEBELSBERG KUNÓ GRÓFRA. A Gróf Klebelsberg Kunó Orsz. Emlékbizottság 1937. évi emlékülésén elmondotta: <i>Bakay Lajos</i>	293
KLEBELSBERG. Írta: <i>Kogutowicz Károly</i> . 1937	302
A KLEBELSBERGI ÚT. Írta: <i>Gerő Dezső</i> . 1937	304
KLEBELSBERG-RELIKVIÁK. A Városkultúra folyóirat 1937. évfolyamából	306
KLEBELSBERG JÓSIGÉI. A Városkultúra folyóirat 1937. évfolyamából „SAXA ET FACTA.” Írta: <i>Sz. Szigethy Vilmos</i> . A Városkultúra folyóirat 1937. évfolyamából	308
BESZÉDEK a Magyar Gyorsírók és a Gyorsírás Barátainak Budai Egyesületében 1937. december 1-én: Gróf Klebelsberg Kunó, a kultúrpolitikus. Írta: <i>Kiss József</i> kegyesrendi tanár	314
Gróf Klebelsberg Kunó és a gyorsírás. Írta: <i>Nemes Zoltán</i>	323
Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete. Írta: <i>Traeger Ernő</i>	329
GAZDÁM EMLÉKEZETÉRE. Írta: <i>Szent-Györgyi Albert</i>	338
GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ MINT OLVASÓ. Írta: <i>Fitz József</i> ..	341
II. CONTE KUNÓ KLEBELSBERG. <i>Ricordi Romani</i> . Scritto dal <i>Pietro Fedele</i> già ministro di Educazione Nazionale	345
RÓMAI EMLÉKEK. Gróf Klebelsberg Kunó. Írta: <i>Pietro Fedele</i> volt olasz nemzetnevelési miniszter	350

